
BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK ČESKOLIPSKA

15/2006

Tento svazek sborníku Bezděz byl vydán za finančního přispění:
Kulturního grantu města České Lípy
Grantu města Nový Bor

ISBN 80-86319-09-1
ISSN 1211 9172

ČLÁNKY A STUDIE

PŘÍSPĚVEK K HISTORII A STAVEBNÍ PODOBĚ TVRZE V ÚTĚCHOVICÍCH

Jiří Úlovec

*Jiří Úlovec: A contribution to the history and construction shape
of Útěchovice fortress*

Village Útěchovice was the center of a knight manor from mid-14th to mid-17th century. Also it was a background where the members of knight family Blekta of Útěchovice came from. Later on the fortress was attached to castle Děvín and in 1578 it became a part of Stráž pod Ralskem. In the early 1700s Útěchovice was a freestanding estate in the possession of Kristián Weigel of Weigelsfels; in 1658 it was acquired by Jan Putz and annexed to the manor of Mimoň.

Lords' manors existed in Útěchovice within two periods. Formerly there was a gothic fortress in this place, later on, in the early 1600s, it was rebuilt to a double-floor building. After annexation of Útěchovice to the manor of Mimoň the fortress lost its residential function and became a utility farmstead building. In 1978 its truss and half-timbered upper floor broke down. Further demolitions left merely relics of three ground-floor enclosure walls remained.

Ves Útěchovice leží ve východní části okresu Česká Lípa. Rozkládá se v těsné blízkosti kdysi proslulého prázdninového letoviska Hamr na Jezeře, přibližně jedenadvacet kilometrů východně od centra bývalého okresního města. V minulosti bývala střediskem malého rytířského statku, existujícího s přestávkami od 14. do poloviny 17. století. Po vsi a mladším panském sídle se psali příslušníci velmi rozvětveného rytířského rodu Blektů z Útěchovic, jehož členové drželi řadu různých statků rozložených prakticky po celém území severních Čech. Právě velké množství členů rodu činí potíže při zjišťování, zdali používaný přídomek ve tvaru „z Útěchovic“ označuje v tom kterém případě pouze rodové jméno, či skutečně také držbu vsi a panského sídla Útěchovice.

Samotné Útěchovice vznikly zřejmě již ve 13. století. Vůbec první dosud známá nepřímá zmínka o nich pochází z roku 1322, kdy Vok

z Rotštejna pohnal k soudu Mikuláše z Útěchovic a obvinil ho ze spáchání škod na jeho majetku.^{1/} Vzhledem k ojedinělosti zprávy nelze říci, zdali zmíněný Mikuláš byl předkem rodu Útěchovických, nebo jeho členem, a zdali vlastnil rodový majetek. Další zprávy o vsi a jejich majitelích jsou výrazně mladší, neboť pocházejí až ze závěru 14. století. V té době však už byla oddělena jedna větev rodu, jejíž členové se později psávali Blektové z Valtinova a byli osedlí na území mezi Jablonným v Podještědí a Brništěm.

Útěchovice držel po zmíněném Mikuláši snad další Mikuláš, uváděný v roce 1393, kdy se snažil získat část majetku při projednávání odúmrti po Vilémovi z Erkeřic, jako „Mikuláš Blekta“.^{2/} V roce 1410 je v souvislosti s církevní donací jmenován vedle Hanuše Blekty se syny Hanušem a Heřmanem z valtínovské větve rodu rovněž Přibík z Útěchovic.^{3/} Je ovšem otázkou, zdali řečený Přibík skutečně držel také rodovou ves. 31. března 1423 byl totiž jedním z rukojmích za Petra z Těchlovic a Kunše z Konojed rovněž Přibík Blekta z Útěchovic, snad totožný s výše uvedeným Přibíkem, pišící se tehdy ovšem po Markvarticích poblíž Jablonného.^{4/} Už 5. ledna roku 1432 však vystupuje jako svědek na listině Beneše z Vartenberka rovněž Přibík z Útěchovic, používající tehdy přídomku „seděním ve Valtínově“.^{5/} Z písemných pramenů nevysvětluje, zdali se jedná o jednu osobu, ovšem ze zmíněných pramenů plyne, že Útěchovice patřily téměř jistě někomu jinému.

Rodový statek snad tehdy držel Jan Blekta, nazývaný rovněž Janek a zmiňovaný písemnými prameny k létům 1432 a 1433 jako „Janko Blecta“, případně „Bleckten“.^{6/} V roce 1437 obdržel Jan Blekta z Útěchovic list císaře Zikmunda pro sebe a svého bratra Mikše – Mikuláše s tím, že je povinen „ústavně sloužit se čtyřmi koňmi až do svatého Jakuba“ (tj. do 25. července 1437).^{7/} Snad právě za těchto držitelů byly Útěchovice v roce 1444 zničeny. Tehdy vpádl z Horní Lužice na české území ozbrojený oddíl o síle 900 mužů, zničil hrad Sloup a další místa v jeho okolí a nakonec oblehl hrad Děvín. Když žoldnéři sháněli v nejbližším okolí hradu potraviny, postupovali pochopitelně s náležitou tvrdostí, takže vyplundrovali řadu míst. Současník se proto zmiňuje, že právě v této souvislosti byla „vesnice Útěchovice zničena ohněm“ (v německém originále stojí přímo „das Dorf Vtigishorn durch Feuer vernichtete“), tedy vypálena.^{8/} Samotná ves byla poté rychle obnovena, ovšem o jejich majitelích nevíme nic konkrétního. Zřejmě též Jan z Útěchovic je připomínán písemnými prameny jako svědek v letech 1456 a 1457.^{10/} Kromě něho žil ovšem ještě Vilém Blekta z Útěchovic, zmiňovaný několikrát k roku 1450,^{11/}

a dále Štěpán, který se údajně účastnil v roce 1453 tažení s Janem z Blankštejna proti Sasům.^{12/} Další vývoj majetkových vztahů ke sledované vsi a sídlu je pro nedostatek pramenů a jejich nejednoznačnost dosud neznámý.

Z mladšího vývoje se zdá být pravděpodobné, že během druhé poloviny 15. století se útěchovický statek dostal do vlivu majitelů nedaleko ležícího hradu Děvína. Když vydal 13. července 1512 Jan z Vartenberka listinu městu Českému Dubu, kterou polepšoval tamním měšťanům práva, je na ní uveden mezi svědky „Mates z Dobranova a v Outěchovicích, nyní purkrabí na Děvině“.^{13/} Z tohoto zápisu lze s velkou pravděpodobností vyvodit, že útěchovický statek přešel do vlastnictví držitelů děvínského panství, kteří ho poté propůjčovali svým služebníkům, v tomto případě děvínskému purkrabimu. O ztrátě samostatnosti bývalého svobodného zboží svědčí také další údaj z této doby. Když Jan z Vartenberka prodal v roce 1516 děvínský statek Jáchymovi z Biberštejna, k příslušenství hradu a panství Děvín tehdy patřila mj. „Útěchovice ves celá, dvory kmetcí s platem“.^{14/} Oba prameny tak dosvědčují, že Útěchovice přestaly být střediskem samostatného rytířského statku, který postupně zanikl. Několik následujících desetiletí tvořila ves pouhé příslušenství hradu Děvína, přičemž bývalé rytířské sídlo bylo jeho majiteli zřejmě i nadále propůjčováno jejich služebníkům.

Složitý vývoj děvínského panství v době kolem poloviny 16. století se odrazil rovněž v postavení Útěchovic. Ves byla tehdy rozdělena na dvě části, z nichž jednu držel Karel z Biberštejna, syn Zikuny a Bedřicha z Biberštejna, a druhou zřejmě Petr Berka, jeho bratr, syn Zikuny a jejího druhého manžela Zikmunda Berky z Dubé. V roce 1549 si totiž Karel z Biberštejna vložil do zemských desek svůj díl děvínského panství, jehož součástí byly kromě jiného majetku rovněž „ves Břevniště, Autěchovice, polovice těch všech vesnic“.^{15/}

Karel vlastnil později děvínské panství sám, takže Útěchovice mu patřily opět celé. Nelze vyloučit, že část Útěchovic s poplužním dvorem a bývalým panským sídlem tehdy opět pronajímal nebo dal do zástavy oproti určitým službám. V roce 1556 je totiž uváděn Hanuš Blekta z Útěchovic s přídomkem „na Útěchovicích“.^{16/} Jmenovaný Hanuš byl potomkem Jana Blekty a při dělení dědictví s bratry zřejmě obdržel peněžní hotovost, neboť nemovitosti si rozdělili jeho bratři. Proto zřejmě vstoupil do biberštejnských služeb. Útěchovice ovšem stále patřily Karlovi z Biberštejna, což dokládá další zpráva. Když prodal v roce 1578 Baltazarovi Hiršpergárovi z Kynigsheimu na Vartenberce část majetku, postoupil mu

„obě vesnice, totiž Útěchovice a Břevniště s veškerými platy z dolování stříbra, s robotami“ a s dalším příslušenstvím.^{17/} Ze zápisu prodeje tak plyne nejen fakt, že v okolí obou vsí se těžila stříbrná ruda, ale především skutečnost, že obě vsi do té doby tvořily součást děvinského panství.

Od roku 1578 patřily Útěchovice k Vartenberku. Baltazar a jeho bratr Erazim vlastnili panství s oběma vesnicemi po mnoho dalších let. Písemné prameny z této doby dokládají, že v této době došlo k posílení jejich postavení v rámci panství, které se projevilo minimálně vznikem či lépe obnovou bývalých poplužních dvorů. Z této skutečnosti lze ovšem také vyvodit, že jejich pronájem ustal. Když totiž v roce 1611 prodávali bratři část majetku Heleně Hiršpergárové, rozené Škopkovně, přenechali jí rovněž „ves Břevniště celou a dvory kmetci s platem, ves Útěchovice s dvory kmetci s platem což tu jest, se dvěma dvory poplužními s poplužními, řečenými horní a dolní, s dědinami, lukami, háji, porostlinami, pastvami“ a dalším příslušenstvím.^{18/} V německé verzi zápisu téhož prodeje je uvedeno příslušenství části panství takto: „neben dene Öbern und Niedern Forwerge, mit allen alda Vnterthannen“.^{19/} Majetek, tvořený řečenými vesnicemi s poplužními dvory a příslušenstvím, musel být již poměrně rozsáhlý, neboť jeho prodejní cena byla stanovena na tehdy úctyhodnou sumu 10 000 kop míšeňských grošů.

Helena Hiršpergárová, příbuzná obou bratří, si však nově získaný majetek dlouho nenechala. V souladu s povolením císaře a českého krále Rudolfa II. z roku 1609, jímž obdržela právo ke svobodnému pořízení závěti,^{20/} nechala o deset let později, tedy v roce 1619, vložit do zemských desk poslední vůli. V ní oznámila, že „ves svou řečenou Břevniště a ves Útěchovice, s hořejším a dolejším dvorem poplužním, a se vším k tomu příslušenstvím, jakž sem to od urozených a statečných rytířův, pana Balthasara, a pana Erazyma bratří níže jmenovaných Hyršpergárův z Kynigsheynu a na Vartmberce, za sumu deset tisíc kop míš. koupila“, odkazuje po své smrti zpětně oběma svým příbuzným.^{21/}

Helena Hiršpergárová se však ještě před smrtí stačila blíže neznámým způsobem zúčastnit stavovského povstání z let 1618 až 1620. Podle její poslední vůle měly vsi Útěchovice a Břevniště připadnout zpět oběma bratrům Hiršpergárům, ovšem situaci poněkud zkomplikovala skutečnost, že rovněž Jan Baltazar s Erasmem se zúčastnili stavovského povstání, za což byli potrestáni ztrátou téměř veškerého majetku.^{22/} A když pak konfiskační komise odsoudila rovněž Helenu Hiršpergárovou, která mezitím zemřela, byli 17. února 1621 vysláni císařští komisaři, aby sepsali pozůstalý majetek. Ti ovšem konstatovali, že mezitím „se toho

všeho ujali“ Helenini bratři Kryštof a Linhart Škopkové.^{23/} Bratři však Břevniště a Útěchovice dlouho nedrželi. Snad si dobře uvědomili nesnadnost prokazování jejich vlastnických práv po násilném převzetí dědictví, takže ještě v téže roce prodali obě vsi, tvořící stále samostatný statek, Kristiánovi Weiglovi z Weigelsfelsu.

Kristián udržel nově získaný majetek v plném vlastnictví jen několik let. Snad rovněž v souvislosti s úředně nepřilíši „čistým“ postupem při jeho koupi ho v roce 1627 dobrovolně postoupil Albrechtovi z Valdštejna, držiteli sousedního panství Vartenberk, který mu ho pak 6. ledna 1628 udělil do držení jako léno. Kristián tehdy přijal lenní povinnost na „obě vesnice Břevniště a Útěchovice, které v roce 1621 po úmrtí hraběnky Heleny Hiršpergárové, rozené Škopkové z Kocna na Vartenberku přešly dědickým právem na bratry Kryštofa a Leonhardta Škopky a jejich sestru, paní Evu Waldovou, rozenou Škopkovou, a poté na dříve jmenovaného Kristiána Weigela von Weigelsfels zčásti jako dědictví a zčásti koupí“ včetně „Horního a Dolního poplužního dvora, se všemi osedlými poddanými“ a příslušenstvím.^{24/} Další majetkoprávní vývoj útěchovického lenního zboží je ovšem poněkud nejasný. Podle dochovaných a doposud známých písemných pramenů probíhal pravděpodobně následně: Již na přelomu čtyřicátých a padesátých let 17. století došlo ke dvěma zásadním událostem. Lennímu majiteli statku, Kristiánu Weiglovi, došly finanční prostředky, a česká komora konečně zareagovala na skutečnost, že bývalá majitelka Helena Hiršpergárová byla v roce 1621 odsouzena ke konfiskaci majetku, takže Kristián získal statek neprávem.

O Kristiánově nesolventnosti existují přímé doklady. Již 9. dubna 1653 oznámil české komoře Jan Putz z Adlersturnu, že Kristián Weigel, který jí dluží značnou částku, nemá na zaplacení prostředky (doslova „die Mittel nit habe“), a proto za něho žádá o odklad splátek dlužné částky za tzv. lenní kvótu.^{25/} Jan Putz se však nezastával Kristiána z nezištného důvodu. Již v roce 1651 koupil sousední mimoňské panství, takže velmi záhy se začal zajímat o koupi statku Břevniště a Útěchovice osobně, neboť jeho ziskem by majetkový komplex zvětšil. Není tedy divu, že se v otázce Kristiána Weigla rozhodl interesovat. Ze dne 10. listopadu 1657 proto pochází jeho další list s opětovnou prosbou, tentokrát však přímo o prominutí lenní kvóty, která nebyla ze statku doposud uhrazena.^{26/}

Mezitím se ovšem ozvala rovněž česká komora. Ta chtěla konečně vyřešit dlouholetou záležitost a při té příležitosti rovněž využít špatné Kristiánovy situace, která jí jednání kromobyčejně ulehčila. Kristián Weigel totiž nebyl dlužen pouze komoře; dne 23. listopadu 1657 byl totiž

určen úředník od úřadu menších zemských desek „na svedení ku právému právu dědickému do vesnic Břevniště a Útěchovice řečených“ pro Kristiánova věřitele Jana Greffa z Greffenburgu.^{27/} Písemné prameny nás bohužel dostatečně neinformují o situaci bezprostředně předcházející tomuto zvodu, ani o jednáních, která po něm jistě následovala. 23. července 1658 bylo ovšem úředně oznámeno, že Jan Putz projevil přání koupit obě vsi, náležející nyní císařskému fisku.^{28/} Je více než jisté, že uvázání se Jana Greffa bylo provedeno jen pro pohledávky u Kristiána Weigla a po jejich vyrovnání byly obě vsi převedeny do držení české komory, která je Kristiánovi zabrala pro dluhy.

Současně s navrácením obou vsí roku 1658 počala komora uvažovat o jejich prodeji. Tehdy byla také zpracována „Taxa vesnic Břevnoviště a Útěchovic, jináče Mertzdorff a Autiges Horn“.^{29/} Odhad obou vsí a jejich příslušenství byl vyčíslen sumou 13 450 kop míšeňských grošů. Poté už nic nebránilo tomu, aby je komora Janu Putzovi skutečně prodala. Odhad z roku 1658 nám umožňuje poměrně dobře poznat jednotlivé části útěchovického statku. Bude nás pochopitelně zajímat nejvíce, jestli v této době stále ještě existovalo ve vsi panské sídlo, a jestli ano, pak jak bylo popsáno. Text taxy dává jednoznačnou odpověď; panské sídlo – tvrz tehdy úředníci spatřili v této podobě: „Dvůr poplužní mezi Mertzdorffem a Autigeshorn v rovině ležící při kterémž sídlo, od spodku do polovice od kamene až svrchu ode dřeva. V něm nahoře a dole pokoje 4, komory 3 a sklep klenutý 1. Za stavení téhož sídla, a dvoru s ovčínem, těž chalupou pro mistra polního, vnově vystavenou pokládá se 400 kop míšeňských grošů.“^{30/} V německé verzi odhadu pak stejné místo zní následovně: „*Ein mayerhof zwischen Merczdorff vnd Autigeshorn in der ebene ligend, bey welchem die Sicz von unten an bis in die helffte von Stain, NB obertheil aber von Holcz aufgebaut, darinen Oben vnd Unten Zimer 4. Cammer 3. vnd 1. Gewölb. für solch gebeude, wie auch für das Hofsgebeude, auch eine Chalupen für die Schamaister vnd die Schafferey wird angestiget 400* (tj. kop míšeňských grošů, pozn. aut.).“^{31/} Po provedení odhadu statku bylo zřejmé, že jeho prodej je otázkou krátké doby. Podle jednoho z několika dochovaných zápisů o prodeji, datovaného dnem 29. listopadu 1658, koupil Jan Putz „vesnice Břevniště a Útěchovice s poplužními neboli ohrazenými dvory, ovčiny“ a s veškerým příslušenstvím.^{32/} Jak již výše řečeno, Jan Putz, císařský rada dvorské komory, již vlastnil nedaleko ležící panství Mimoň. Obě vsi k němu po koupi připojil a ty poté patřily od roku 1658 již natrvalo k mimoňskému panství. Jejich existence v rámci samostatného statku tím definitivně skončila.

Z výše uvedených písemných zpráv vysvítá, že v historii Útěchovic existovala dvě delší období, během nichž ves tvořila centrum samostatného rytířského statku. První trvalo během 14. a 15. století a skončilo před rokem 1516, druhé nastalo po prodeji Útěchovic od děvinského panství v roce 1578 a skončilo jejich připojením k Mimonu Janem Putzem v roce 1658.

O útěchovických panských sídlech, která ve vsi fungovala v obou obdobích, se dochovalo jen velmi málo přímých písemných zpráv. Pro první etapu historického vývoje usuzujeme na jejich existenci dokonce jen podle přídomků držitelů ve tvaru „v Útěchovicích“, doloženého ještě v roce 1512. Doposud není jasné, jaký vliv mělo na rozvoj vsi, sídla a statku její zničení, připomínané k roku 1444. Více informací máme totiž teprve pro druhé období, v němž byly Útěchovice opět osamostatněny. Jak již bylo konstatováno výše, po roce 1578 došlo k blíže dosud nepoznanému kvalitativnímu rozvoji vsi Břevniště a Útěchovice. Můžeme tak usuzovat podle údajů ze zprávy z roku 1611, která uvádí obě vsi a současně potvrzuje existenci dvou poplužních dvorů. Při srovnání s jinými rytířskými statky lze rovněž zjistit, že prodejní cena majetkového komplexu byla při postupu zboží v roce 1609 skutečně vysoká na to, aby se týkala pouze dvou poddanských vsí. Znamená to pravděpodobně tolik, že v alespoň jednom obnoveném (či nově založeném) poplužním dvoře bylo obnoveno (či nově založeno) panské sídlo, dvůr začal fungovat jako hospodářská základna samostatného statku a současně probíhal jeho další rozvoj (pravděpodobně především v oblasti těžby kovů). Jiným způsobem nelze uspokojivě vysvětlit tak vysokou cenu dvou vesnic s příslušenstvím. Obdobná situace přetrvávala po dalších téměř čtyřicet let; ve všech zprávách bez výjimky je uváděna existence dvou poplužních dvorů a jejich příslušenství. Až k roku 1658 se o nich však nedozvídáme nic bližšího. Teprve v již zmiňovaném odhadu útěchovického majetku se vyskytuje první popis místního sídla – tvrze. Dle tohoto popisu stálo při bývalém útěchovickém poplužním dvoře panské sídlo, které mělo přízemí zděné a patro sroubené či hrázděné. V přízemí se nacházely tři komory a sklep, v patře čtyři pokoje. Popis tak představuje vlastně poprvé budovu sídla útěchovických majitelů, které mělo podobu jednopatrového stavení. Tento popis sídla je velmi důležitý, neboť jiné prameny se o něm nezmiňují.

V době okolo roku 1658, v souvislosti s již zmíněným odhadem útěchovického majetku, byl pořízen rovněž jednoduchý plánec, na němž neznámý autor zachytil okolí vesnic Útěchovice a Břevniště.^{33/} Přibližně uprostřed plánu, na němž jsou světové strany vyznačeny opačně proti soudobým

zvyklostem, tedy sever dole a jih nahoře, je znázorněn poplužní dvůr, ležící mezi oběma jmenovanými vesnicemi (obr. 1). Jeho součástí bylo rovněž sídlo – tvrz. Velice zajímavá je především poloha poplužního dvora; nebyl totiž vystavěn ve vsi, jak tomu obvykle bývalo, ale severovýchodně od ní, v mírně klesajícím terénu při cestě směrem do Břevniště. Až zde tak vzniklo jakési přirozené centrum statku, sestávající z tvrze, poplužního dvora, mlýna a rybníka. Tento stav potvrzuje rovněž příslušná sekce Josefského vojenského mapování;^{34/} poplužní dvůr, zvaný zde dokonce „Mertzdorfer Hof“, leží skutečně zcela mimo vlastní vesnici (obr. 2). Snad právě pro izolovanou polohu nebyl dvůr nazýván v písemných pramenech od počátku 17. století útěchovický (ke kterému vsi bezpochyby patřil), ale horní, na rozdíl od dolního poplužního dvora, ležícího v Břevništi.

Izolovaná poloha poplužního dvora není doposud zcela objasněna.^{35/} Dosavadní znalosti neumožňují rozhodnout, nedošlo-li např. k posunu původního vesnického osídlení od dvora, majícího prokazatelně středověkou tradici, do místa v němž leží dnešní ves, nebo existoval-li poplužní dvůr se sídlem v poloze mimo ves již od založení. Podobně dokumentuje jeho polohu také katastrální mapa vsi z roku 1843,^{36/} na niž je velice dobře patrný areál poplužního dvora s tvrzí, stojící v jižní části dvora, nad malým rybníčkem (obr. 3).

Můžeme tak shrnout, že ještě v 19. století stála v bývalém poplužním dvoře, ležícím mezi Útěchovicemi a Břevništěm, patrová budova panského sídla – tvrze. Je škoda, že se o ni blíže nezmiňuje Johann Gottfried Sommer^{37/} ani další topografové 19. století. Teprve August Sedláček uvedl alespoň tvrzení (i když nesprávné), že v době, kdy Útěchovice nabyly podruhé samostatnosti, staré panské sídlo v nich už neexistovalo.^{38/} A tak teprve po zmínce o stavbě v posledním souborném zpracování panských sídel severních Čech^{39/} se budově tohoto sídla věnoval důkladněji až autor této stati a souběžně s ním Jiří Škabrada, kteří potvrdili jeho existenci a nastínili stavební vývoj.^{40/} Podívejme se proto podrobněji na stavební podobu zdejší tvrze.

Útěchovice byly založeny v malé sníženině vytvořené korytem řeky Ploučnice. Přibližně 350 metrů severovýchodně od středu současné zástavby nechali držitelé statku vybudovat poplužní dvůr. Střed jeho jižního křídla tvořila do nedávné doby patrová sýpka, bývalé panské sídlo – tvrz útěchovických pánů. Ve své podstatě se jednalo o budovu téměř čtvercového půdorysu o rozměrech přibližně 16,5 x 15 metrů s obvodovými zdmi cca 0,95 metru silnými. Nad přízemím bez vnitřního členění, krytým

trámovým stropem, se rozkládala hrázděná konstrukce patra krytá polo-
valbovou střechou.

Průzkumy Jiřího Škabradý z roku 1978 a autora této stati z léta 1985 přinesly následující zjištění. Východní část přízemí sýpky, považované do té doby za renesanční novostavbu, tvořilo jádro gotické či pozdně gotické tvrze, z něhož se dochovaly tři obvodové zdi s dvojicemi otvorů v severní a jižní stěně. Ostatní konstrukce gotické tvrze zanikly při její renesanční adaptaci proběhlé zřejmě někdy v osmdesátých či devadesátých letech 16. století. Starší stavba tehdy byla zvětšena do současné půdorysné rozlohy, její průčelí členila nová okna s kamennými ostěními a ozdobila sgrafitová omítka. O vnitřním členění přízemí se bohužel zprávy nedochovaly, důvodně však lze předpokládat, že jednu příčku tvořila západní obvodová zeď starší gotické stavby. Nad zděným přízemím se tyčilo hrázděné nebo alespoň sroubené patro, jehož existenci dokládá odhad budovy z roku 1658, která podle něho byla „od spodku do polovice od kamene až svrchu ode dřeva“.

Po připojení Útěchovic k mimošenskému panství ztratila bývalá tvrz samozřejmě rezidenční funkci. Novými majiteli byla změněna v užitkovou budovu poplužního dvora, sloužící zprvu snad jako obydlí dvorské čeledi. Zřejmě počátkem sedmdesátých let 17. století došlo v souvislosti s obnovou dvora rovněž k první přestavbě bývalé tvrze. Sgrafitová omítka přízemí byla překryta novou omítkou žlutobílé barvy, starší a zřejmě tehdy již dosluhující dřevěnou konstrukci patra nahradilo nové hrázděné patro a krov, při jehož výstavbě bylo druhotně použito rovněž dřevo ze starší stavby. Při této přestavbě byla budova bývalé tvrze upravena na sýpku s ležatými okénky. Současně zaniklo původní vnitřní členění přízemí. Nejpozději kolem roku 1800 došlo ke sjednocení průčelí obou podlaží budovy novou omítkou a úpravou okenních otvorů.

Ve výše nastiněné podobě stavba setrvala až do počátku roku 1978. Jelikož ji uživatelé několik posledních desetiletí neudržovali, zřítel se tehdy již vážně narušený krov a hrázděné patro, z nichž zůstala nad stropem přízemí zmeť trámů. Při návštěvě v roce 1985 bylo nutné konstatovat předně to, že z původního hrázděného patra zbyla jen nízká část při severovýchodním nároží, a dále že nové destrukci podlehla rovněž přízemní část západní obvodové zdi budovy. Další destrukce od té doby změnila bývalou tvrz v pouhé torzo, sestávající z částí tří obvodových zdí, spějící k postupnému zániku.

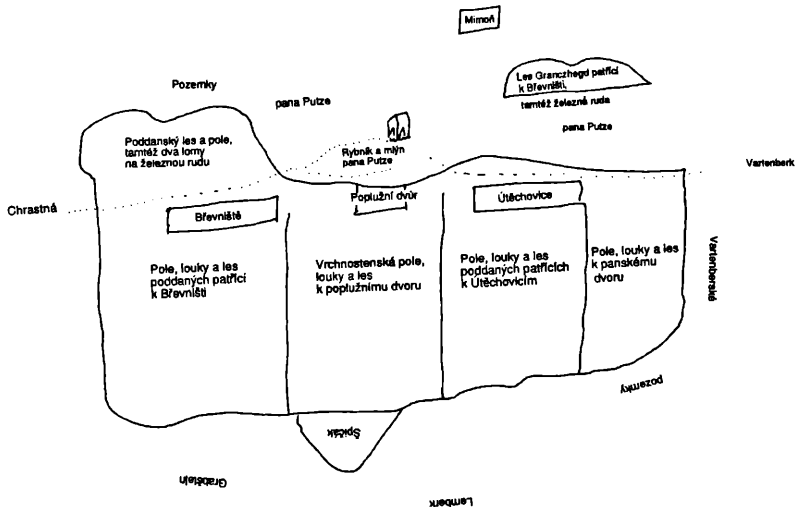
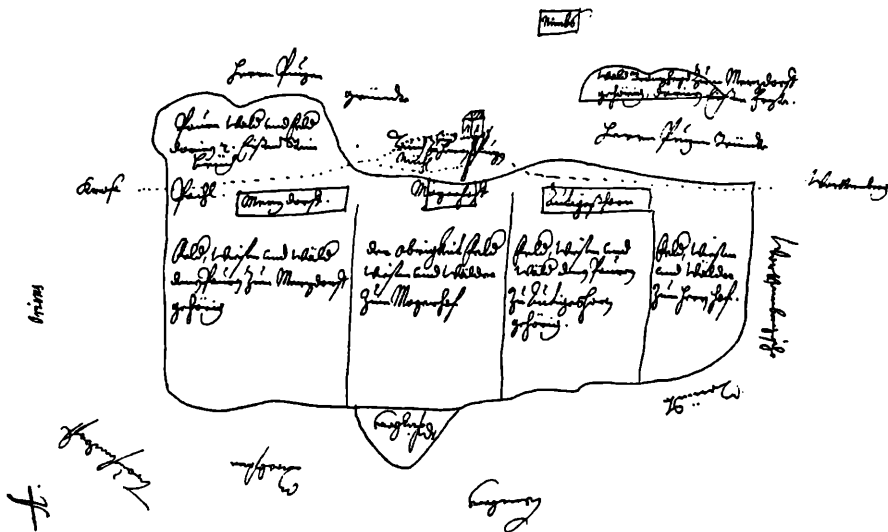
Výzkum dochovaného archivního materiálu a terénní průzkum poplužního dvora tak pomohl lokalizovat a podrobně dokumentovat bývalou

útěchovickou tvrz. Její původ je nutno hledat možná již v období kolem roku 1400, nejpozději však ve druhé půli téhož století. Tehdy vznikla ve dvoře obdélná tvrz o neznámém počtu podlaží. Po roce 1516 přestala sloužit jako sídlo majitelů, obnovy se dočkala až po roce 1578. Tehdejší majitelé ji zvětšili a opatřili sroubeným či hrázděným patrem. V této podobě setrvala do konce šedesátých let 17. století, kdy byla zbavena vnitřního členění a vložení hrázděného patra s novým krovem upravena na sýpku. Po poslední úpravě z doby kolem roku 1800 sloužila v nezměněném stavu až do svého zániku. Útěchovická tvrz nám proto umožňuje sledovat zajímavý vývoj od původního panského sídla s rezidenční a správní funkcí přes mezidobí po druhou fázi rozkvětu trvajícím od konce 16. do poloviny 17. věku až po závěrečnou etapu života v roli hospodářské budovy. Ta byla ukončena zbytečnou destrukcí, ochuzující českolipský region o další významnou památku minulých časů.

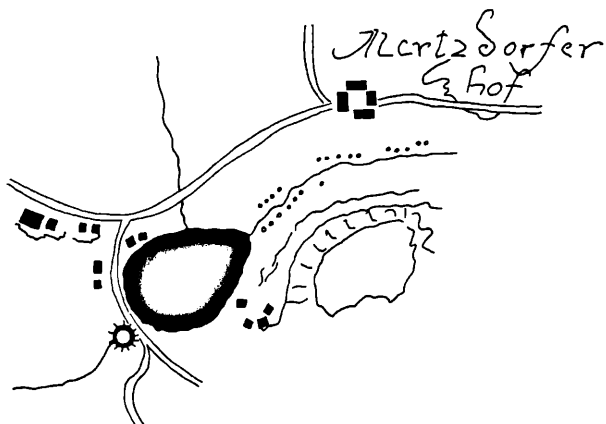
POZNÁMKY

- 1/ *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae*, tj. Pozůstatky desk zemských království Českého, ed. Emler, Josef (dále jen RT), díl 1, Praha 1870, s. 61. Zpráva o tom, že Mikuláš je zmiňován údajně již k roku 1318, doposud nebyla potvrzena (tak např. Orth, Jan – Sládek, František: *Topograficko-statistický slovník Čech*, Praha 1870, s. 878).
- 2/ *Archiv český* (dále AČ) 31, s. 296–297, č. 103.
- 3/ *Archiv Pražského hradu – Erekcční knihy, Liber erectionum* 8, fol. 115v–116.
- 4/ *Archiv pražské metropolitní kapituly 2. Katalog listin a listů z let 1420–1561*, ed. Eršil, Jaroslav – Pražák, Jiří, Praha 1986, s. 18, č. 20.
- 5/ AČ 6, s. 486–487, č. 39.
- 6/ *Codex diplomaticus Lusatiae superioris. Band 2 (1429–1437)*, ed. Jecht, Richard, Görlitz 1900–1903, s. 316–317 a 431.
- 7/ AČ 1, s. 544, č. 266.
- 8/ *Codex diplomaticus Lusatiae superioris. Band 4, Heft 2 (1442–1448)*, ed. Jecht, Richard, Görlitz 1913–1915, s. 313. K událostem roku 1444 srovnej *Scriptores Rerum Lusaticarum, Neue Folge, Band 1, Görlitz 1839*, s. 221–223.
- 9/ RT 2, ed. Emler, Josef, Praha 1872, s. 274–275.
- 10/ Tamtéž, s. 286–287, totéž AČ 3, s. 327 „Johannes Blecta de Vtiechowicz“.
- 11/ Rynešová, Blažena – Pelikán, Josef: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, svazek 4, Praha 1954, s. 219, č. 310, a s. 226, č. 327a.
- 12/ Sedláček, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 10, Boleslavsko*. Praha 1895 (dále jen Hrady 10), s. 167–168.
- 13/ Státní okresní archiv Liberec – Archiv města Dub, listiny, i. č. 1. Listina byla několikrát publikována, např. Antonínem Haasem (*Privilegia nekrálovských měst*

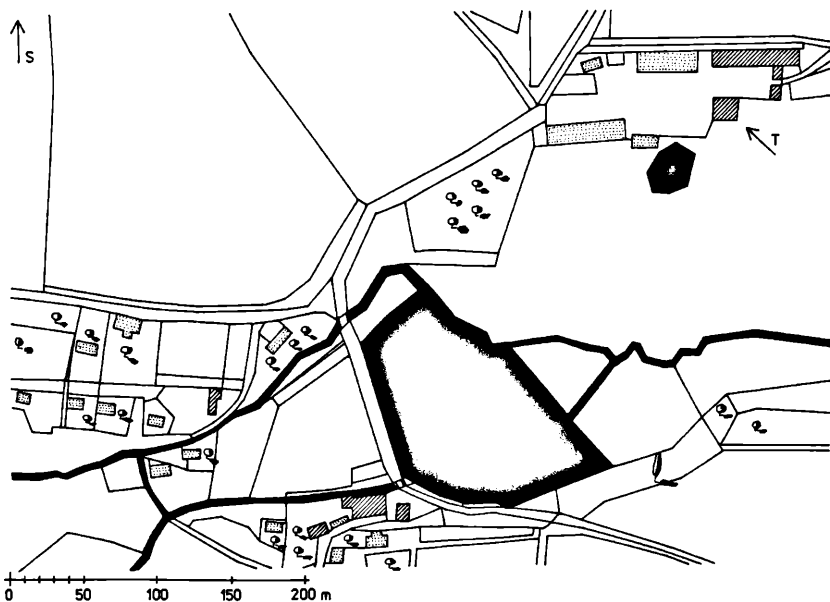
- českých z let 1501–1526, CJM 4–3, Praha 1961, s. 225–228, č. 807) a V. Havlem ve stati *Privilegia města Dubu (Od Ještěda k Troskám 5, 1926, s. 25–28)*.
- 14/ Národní archiv (dále NA) – Desky zemské větší (dále DZV) 2, fol. K 23–23v, zápis z roku 1544.
- 15/ NA – DZV 250, fol. L 16–16v.
- 16/ Tak Bartoloměj Paprocký: *Diadochos, část O stavu rytířském*, Praha 1602, s. 336. V tituláři české šlechty z roku 1556, na který Paprocký odkazuje, však Hanuš není uveden.
- 17/ NA – DZV 64, fol. D 6v–9v.
- 18/ NA – DZV 135, fol. L 19v–20.
- 19/ NA – DZV 184, fol. E 28v–30v.
- 20/ NA – DZV 253, fol. E 14–14v.
- 21/ NA – DZV 253, fol. E 14v–17, totéž DZV 140, fol. G 29v–H 2v, a dále viz NA – Stará manipulace (dále SM), sign. C 215/H 8, svazek 1, fol. 7–10, citovaná ukázka na fol. 9.
- 22/ K tomu bližze Bílek, Tomáš V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, svazek 1, Praha 1882, s. 144–145*.
- 23/ NA – SM, sign. C 215/H 8, svazek 2, fol. 101. Určité problémy činí v tomto případě přesnější datace zápisu: dni „v sobotu po sv. Školastice“, jejíž svátek připadá na 10. února, totiž odpovídá v roce 1621 právě sobota. Snad je tedy míněna sobota následující.
- 24/ NA – SM, sign. C 215/H 8, sv. 2, fol. 29–30, totéž viz NA – DD 71, fol. 52–53v.
- 25/ NA – České oddělení dvorské komory IV, kart. 19, B (Břevniště), fol. 4–5.
- 26/ Tamtéž, fol. 1 a 10.
- 27/ NA – SM, sign. C 215/H 8, svazek 2, fol. 59.
- 28/ Tamtéž, fol. 69–70.
- 29/ Tamtéž, fol. 15–19, totéž fol. 46–49, v německé verzi pak fol. 36–40.
- 30/ Tamtéž, citovaná ukázka na fol. 16v, totéž na fol. 47v.
- 31/ Tamtéž, citovaná ukázka na fol. 37.
- 32/ NA – DZV 312, fol. E 15v–17v., totéž DZV 627, fol. M 27–28, a DZV 152, fol. O 9–9v (tento vklad byl do desek učiněn v roce 1659).
- 33/ NA – SM, sign. C 215/H 8, svazek 2, citovaná ukázka na fol. 39v.
- 34/ NA – Josefské vojenské mapování, sekce č. 19.
- 35/ Obdobně oddělenou polohu poplužního dvora, panského sídla a mlýna od vlastní vesnice je možné nalézt např. v Křešicích u Divišova (okr. Benešov). Ani zde ovšem není zřejmé, jestli nedošlo v průběhu vývoje osídlení k přesunu vesnického osídlení dále k západu, zatímco komplex vrchnostenských budov zůstal na původním místě.
- 36/ NA – Indikační skica obce Břevniště, Boleslavsko 311.
- 37/ Sommer, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen, 2. Band, Bunzlauer Kreis, Prag 1834, s. 253, č. 11 a 12*.
- 38/ Sedláček, August: *Hrady 10, s. 168*.
- 39/ Kolektiv autorů: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, svazek 3, Severní Čechy. Praha 1984, s. 489*.
- 40/ Škabrada, Jiří: *Záchranný průzkum a dokumentace bývalé sýpky panského dvora v Hamru na Jezeře – Útěchovicích. Studies in postmediaeval archaeology, Praha 1990, s. 285–296*.

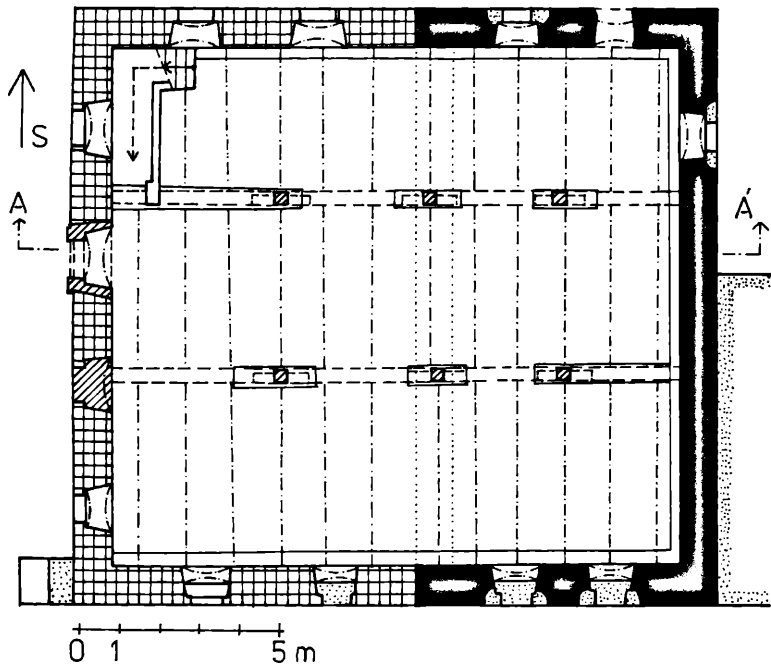
Obr. 1. Útěchovice (okr. Česká Lípa), plánec okolí vsi z doby kolem roku 1658. Nahoře je jeho kresebný převod, dole stejná situace s překladem popisků. Kresba autor.

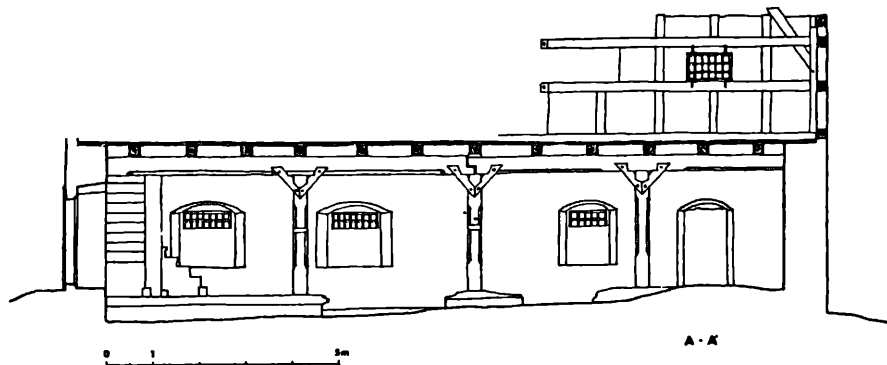
Obr. 2. Útěchovice (okr. Česká Lípa), poplužní dvůr a východní část vsi podle Josefského vojenského mapování. Kresba autor.

Obr. 3. Útěchovice (okr. Česká Lípa), výřez z katastrálního plánu Útěchovic z roku 1843. Budovy z nespalného materiálu značeny šrafovane, budovy ze spalného materiálu tečkami, vodní plochy a toky plně. Kresba autor.

Obr. 4. Útěchovice (okr. Česká Lípa), plán přízemí turze. Plně značeno zdivo pozdně gotické, křížky zdivo renesanční, tečkovaně pozdější úpravy. Zaměření Jiří Škabrada, kresba autor.

Obr. 5. Útěchovice (okr. Česká Lípa), podélný řez budovou s pohledem k severu. Kresba Jiří Škabrada.

Obr. 6. Útěchovice (okr. Česká Lípa), jižní průčelí bývalé turze. Stav před rokem 1978, originál uložen ve Vlastivědném muzeu a galerii Česká Lípa.

Obr. 7. Útěchovice (okr. Česká Lípa), západní průčelí bývalé turze s novým bočním vstupem. Stav před rokem 1978, originál uložen ve Vlastivědném muzeu a galerii Česká Lípa.

Obr. 8. Útěchovice (okr. Česká Lípa), východní průčelí bývalé turze. Stav před rokem 1978, originál uložen ve Vlastivědném muzeu a galerii Česká Lípa.

Obr. 9. Útěchovice (okr. Česká Lípa), detailní pohled na sloupky hrázděné konstrukce patra zakončené vyřezávanými konzolkami. Stav před rokem 1978, originál uložen ve Vlastivědném muzeu a galerii Česká Lípa.

Obr. 10. Útěchovice (okr. Česká Lípa), budova tvrze po zřícení patra v pohledu od severovýchodu. Stav v roce 1982, foto Jiří Škabrada.

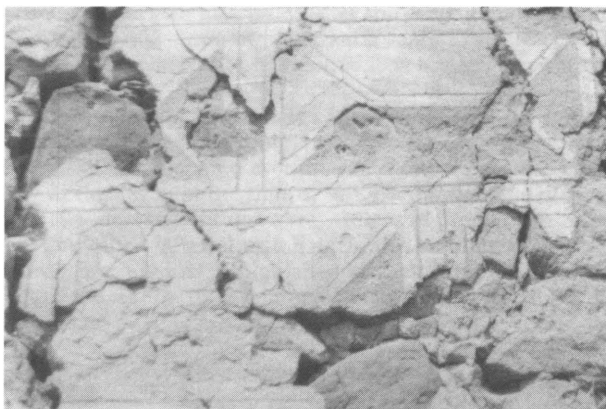
Obr. 11. Útěchovice (okr. Česká Lípa), jižní průčelí torza tvrze po zřícení patra. Stav v roce 1985, foto autor.

Obr. 12. Útěchovice (okr. Česká Lípa), zříceniny tvrze po pádu patra od západu. Stav v roce 1985, foto autor.

Obr. 13. Útěchovice (okr. Česká Lípa), drobný opěrný pilíř v jihozápadním nároží tvrze. Stav v roce 1985, foto autor.

Obr. 14. Útěchovice (okr. Česká Lípa), zbytky sgrafitové výzdoby stěn tvrze. Stav v roce 1985, foto autor.

RESUMÉ

Beitrag zur Geschichte und Baugestalt der Feste in Útěchovice

Jiří Úlovec

Das Dorf Útěchovice liegt im östlichen Teil des Bezirkes Česká Lípa nahe dem ehemaligen Ferienort Hamr na Jezeře. Von der Hälfte des 14. bis zur Hälfte des 17. Jahrhunderts war es Zentrum eines Rittergutes. Von diesem Ort stammten die Angehörigen des Rittergeschlechtes Blekta von Útěchovice. Der erste von ihnen, Mikuláš, wird bereits im Jahre 1322 erwähnt. Seine Nachkommen besaßen das Dorf mit der Feste bis zum Ende des 15. Jahrhunderts. Danach wurde Útěchovice der Burg Děvín, seit dem Jahre 1578 Stráž pod Ralskem angegliedert. Anfang des 17. Jahrhunderts gehörte Útěchovice als selbständiges Landgut Christian Weigel von Weigelsfels. Im Jahre 1658 erwarb es allerdings Jan Putz und gliederte es der Domäne Mimoň an.

In Útěchovice gab es Herrensitze in zwei Epochen. Ursprünglich stand hier eine gotische Feste, ein mehrstöckiges längliches Gebäude, welches Anfang des 17. Jahrhunderts zu einem einstöckigen, mit Halbwalmdach gedeckten Gebäude mit einem fast quadratischen Grundriss von 16,5 x 15 m umgebaut wurde. Im Jahre 1658 wird es als Herrensitz mit einem gemauerten Erdgeschoss und einem Fachwerkgeschoss beschrieben. Im Erdgeschoss waren drei Kammern und ein Keller, im ersten Geschoss vier Zimmer. Nach der Angliederung von Útěchovice an die Domäne Mimoň verlor die Feste ihre Residenzfunktion und wurde zu einem Nutzgebäude eines Maierhofes. Sie diente bis zum Anfang des Jahres 1978, als der Dachstuhl und das Fachwerk einstürzten. Nach weiterem Abriss blieben hier nur Reste von drei peripheren Mauern des Erdgeschosses.

Übersetzt von Petra Sochová

PIVOVARY A VÁREČNÉ PRÁVO V ČESKÉ LÍPĚ

Jaroslav Panáček

Jaroslav Panáček: Breweries and the brew law in Česká Lípa

Česká Lípa acquired the brew law in 1381, along with the town law of Zittau. This law was never denied under the rule of Berkas, Vartenberks or Salhausens. It was only Albrecht of Valdštejn who revoked the town's brew law; this act brought about feuds of its re-admission between the town and the Nový zámek lordship which dragged on until the middle of the 19. century. The burgess brewery was always situated in the rear section of the Town Hall and was newly built up each time a fire had destroyed it. However, the brewery was definitely destroyed by a citywide fire in 1787 after which the town did not have enough potential to restore it.

The lord's brewery, formerly built at the forefront of Česká Lípa castle, was later situated in the place of today's so called Kounický house Nr. 100. After a fire in 1698 Jan Vilém of Kounice had a new brewery built up at the east end of Křížová (today Moskevská) street. Unlike the burgess brewery, the lord's brewery prospered well, and its brewing capacity raised year after year. After the destruction of burgess brewery the town leased from the lord his brewery during the years 1790–1841 for a yearly rent of twelve brews of beer. The plans of building up a new burgess brewery have never been implemented.

After the death of Albrecht of Kounice his daughter sold the lord's brewery to the town in 1901. A newly set up stock company invested a large amount of cash to recondition the brewery, which prospered ever after. Despite the decrease of production the burgess brewery worked even at the time of Nazi occupation and during a short period after the war. In 1948 it was shut down, regardless of protests on the part of the Municipal National Committee. After shutting down the building of by that time precisely 250 years old lord's brewery was relinquished by the town to various plants for storing and operational purposes. In 1993 company VOMOZ Ltd. acquired the object in the terms of privatization.

Pivo je nápoj vařený z vody, pšeničného nebo ječného sladu, chmele a kvasnic. Netřeba začínat od starých Sumerů či Egyptanů, kde se již podobné nápoje připravovaly, stačí konstatovat, že pivo bylo v Čechách

rozšířeno již od raného středověku. Svědčí o tom i kronika Dalimilova z počátku 14. století a již Jan Hus v Knížkách o svatokupectví rozeznává v Čechách „pivo staré, mladé, husté i tenké“ (Němec a kol. 1980, 106). Nápojem širokých vrstev se pivo stalo velmi záhy a bylo skutečným „tekutým chlebem“ po celá staletí, zvláště však ve století šestnáctém, kdy se pilo k snídani, k obědu i k večeři a bývalo lékem i lahůdkou. Ve vaření a prodeji piva nebyla ani Česká Lípa výjimkou a právě slavnou historií českolipského piva a pivovarů chce připomenout tato studie.

Várečné právo a městský pivovar

Právo vařit a čepovat pivo patřilo pravděpodobně mezi hlavní městská práva nejenom v Čechách už od doby vzniku měst ve smyslu institucionálním. Nejstarším dokladem várečného práva pro Českou Lípu je privilegium z 23. března 1381, kterým Hynek Berka z Dubé (znovu?) udělil městu práva, jakých požívají měšťané žitavští (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1). V listině samé není sice zmínky o vaření piva, ale vzhledem k tomu, že město Žitava mělo stanovené právo „bürgerliche Nahrung zu treiben und Bier zu brauen“ (měšťanskou obživu provozovat a pivo vařit), požívala Česká Lípa stejného práva (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2553, Extrakty privilegií 1. fasc.; Bienert 1937, 19). Měšťané tak měli možnost vařit pivo ve svém domě i prodávat nápoj, který nespotřebovali. Nejstarší zpráva o českolipském pivu pochází z doby okolo roku 1414, kdy Žitavští zabraňovali Zhořeleckým dovážet pivo z jiných měst (Frýdlant, Jablonné, Hrádek, Chrastava, Ostritz) a mezi nimi i z Lipého (Prochno 1938, 251, č. 1159). Je zjevné, že o lipské pivo zde musel být rozhodně zájem, neboť na rozdíl od ostatních jmenovaných měst je vzdálenost České Lípy od Zhořelce více než dvojnásobná.

Nevíme, zda se výsada vaření piva vztahovala na všechny měšťany nebo byla vázána pouze na některé („rovnoprávnější“) či dokonce na vlastnictví právovárečných domů, jak bývalo ve městech obvyklé. V České Lípě ale sloužil nejpozději od poslední čtvrtiny 16. století k vaření piva jeden městský pivovar, náležející celé právovárečné obci. Vaření a prodej piva se tak stalo jedním z hlavních zdrojů příjmů do městské pokladny. Jak vyplynulo ze studia purkmistrovských rejstříků Petrem Gajdošíkem (2004, 506–507, 513–516), měl zde každý právovárečný měšťan vyhrazeny varné dny. Dozorem nad pivovarem a výrobou piva byl pověřen městský sládek jako nájemce, který odváděl do městské pokladny pravidelný nájem ve výši 4–6 kop grošů míšeňských. Kromě toho odváděl poplatek

„viertel geld“ (česky „vřtel“), závislý na produkci piva, který v letech 1576–1617 tvořil asi 2–3,7 % městských příjmů. Mnohem významnější pro městskou pokladnu byly poplatky z prodeje piva. Každý právozářecný měšťan platil v té době 30 grošů míšeňských z jednoho sudu. Tento poplatek, zvaný „posudné“ nebo „quartal“, tvořil v průměru za uvedené období 17 % celkových městských příjmů, ale například v účetním roce 1591/92 to bylo téměř 40%! Jak uvádí P. Gajdošík (2004, 515–516), nešlo u sudu o univerzální měrnou jednotku, takže výpočet produkce lipského piva není jednoznačný. Při použití hodnoty tzv. žitavského sudu (9920 litrů) činil by celkový prodej ve městě v roce 1576/77 cca 24 000 hl. Rozsah rozvozu lipského piva do blízkého i vzdáleného okolí (např. Zhořelec) nám přitom zůstává utajen. Z lipských purkmistrovských rejstříků (Gajdošík 2004, 563) známe i cenu jednoho sudu (Fass) piva, která se v letech 1576–1582 pohybovala od 1 kopy 50 grošů do 2 kop 15 grošů míšeňských. Kromě výše uvedených příjmů platilo však naopak město pravděpodobně vrchnosti poplatky za vaření piva ve výši zhruba 1–3 kopy grošů, který snad vycházel z platby 2 českých grošů právozářecného měšťana z každé várky, zachycené ve vrchnostenských registrech (Gajdošík 2004, 546). To však byla v městských výdajích zanedbatelná položka.

Měšťané zbudovali svůj pivovar v zadním traktu radnice, kde v přístavcích a malých domcích bývala varna, spilka, sladovna i sklady. Zda tomu tak bylo od počátků radnice, nevíme. První písemnou zprávu o existenci radnice máme v nejstarší českolipské městské knize k roku 1465 (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 41, fol. 13r), nicméně zprávy o pivovaru v jejím zadním traktu jsou značně pozdní. V těchto místech se měšťanský pivovar nalézal, vždy znovu obnovován po četných požárech. Při požáru města v roce 1515 vyhořela radnice (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 44, Kronika H. Kriesche, fol. 6r) a s ní nepochybně i pivovar. Podle neověřené zprávy byl znovu vybudován v roce 1523 (Hantschel 1911, 185). Výdaje na opravu městské sladovny se pak objevují v purkmistrovských rejstřících koncem 16. století, zejména v roce 1583/84 (Gajdošík 2004, 551) a na opravu pivovaru i v dalších městských účtech z roku 1692 (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 2566, st. sg. D V/a.2–10/372). Další větší požáry ve městě následovaly hlavně v letech 1611 a 1698 (Martin 1908, 8), ale největší zhoubou byl velký celoměstský požár 6. října 1787, po kterém již měšťané neměli sil a prostředků k obnovení pivovaru (Martin 1925).

Spory o várečné právo

Privilegium o udělení práv města Žitavy z roku 1381 si měšťané nechávali vždy od nové vrchnosti nebo panovníka znovu potvrdit. Učinil tak v roce 1423 Vilém z Ronova (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 3), v roce 1457 král Ladislav (tamtéž, inv. č. 4) a roku 1471 pak bratři Jaroslav, Jiří, Jan a Petr Berkové z Dubé (tamtéž, inv. č. 5). Stejní majitelé, již však bez bratra Jaroslava, který mezitím zemřel, zaručili v roce 1493 svému městu monopol českolipského piva na svém panství, a to za závazek obilného platu po následujících šest let (CIM IV-2, 320–321, č. 580). Ačkoliv disponovali lipští várečným právem, přesto je vrchnost nutila k dalším závazkům. V téže listině z roku 1493 se zavázali, že budou platit po dobu šesti let také pivní dávku ve výši 14 grošů mečové mince (tj. míšeňských grošů) z každé várky. Během následujícího 16. století potvrdili majitelé nebo panovníci privilegium z roku 1381 celkem sedmkrát. Jak jsme viděli, nebylo přiznání práva várečného pro měšťany tak úplně bezproblémové. Po celou dobu, kdy českolipskou vrchností byli Berkové, Vartenberkové a posléze i Salhausenové, nedošlo však, pokud víme, z jejich strany k omezení či dokonce k popření práva várečného.

Změna nastala teprve po bitvě na Bílé hoře, kdy bylo panství Vartenberkům a Salhausenům zkonfiskováno. V letech 1622 a 1623 koupil oba zkonfiskované díly panství Albrecht z Valdštejna (DZV. 141 B 6; 141 B 12; 194 C 2). Jedním z jeho prvních počinů bylo ještě v roce 1623 odnětí várečného práva nejenom České Lípě jako hlavnímu městu panství, ale také městečkům Jestřebí, Holany a Jezvě za účast na českém povstání (Wünsch 1928, 8). Od těch dob probíhaly permanentně spory mezi městem a novozámeckou vrchností o uznání várečného a šenkovního práva, které se vlekly až do poloviny 19. století. Archiv města obsahuje stovky stran zápisů o těchto jednáních a v roce 1859 sepsal vylicení celého sporu, jež se zachovalo v rukopise, městský sekretář Wenzel Heinrich (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2566, st. sg. D V/a.2; inv. č. 2634, st. sg. D XV/a.1).

Po smrti Albrechta z Valdštejna v roce 1634 se snažila vdova Isabella Kateřina z Harrachu o uznání nároků na svoje věnné novozámecké panství. Byla určena tříčlenná komise ke zjištění stavu panství na čele s bývalým hejtmanem Baltazarem von Künel, která v protokolu z 18. prosince 1634 konstatovala, že nejvýnosnější regál panství – várečné právo – si usurpují lipští měšťané. Ti prý jako důvod nutnosti vařit pivo

uvádějí, že musejí dávat nakvartýrovaným vojákům pivo, jehož se jim i tak z pivovaru nedostává (Wünsch 1930, 44). Je zřejmé, že ihned po smrti Albrechta z Valdštejna, pokud ne již předtím, měšťané pivovaru využívali. Když ovšem po odchodu vojska odpadla jejich záminka, snažili se, aby jim právo i nadále zůstalo. Využili proto tohoto nejasného právního stavu a dosáhli osobní intervencí dvou zplnomocněnců ve Vídni vydání královského privilegia. Král Ferdinand III. potvrdil 22. dubna 1636 listinu Albrechta z Valdštejna z roku 1628 a na prosby lipských měšťanů i text privilegia krále Vladislava o právech města Žitavy (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 17). Otcové města zakládali na uznání práv města Žitavy – podle nich samozřejmě – potvrzení várečného práva. K dosvědčení faktu, že mezi práva města Žitavy náleží právo vařit pivo, vyžádali si od žitavské městské rady výčet jejich městských práv. Toto osvědčení, které se nám bohužel zachovalo pouze v několika opisech (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2556), vydali Žitavští 28. října 1636. Ve výčtu různých práv (udělování měšťanství, právo svobodného odkazu, právo poručnictví, celní právo, výroční a týdenní trhy aj.) figuruje i právo „Bier zu brauen“, tedy vařit pivo. Za necelý měsíc, 17. listopadu, nastoupil na panství jako zástupce budoucí majitelky bývalý hejtman, nyní regent, Baltazar Leopold von Künel, který ihned přikázal pozastavit provoz městského pivovaru. Díky jeho horlivosti při obhajování práv Isabelly z Harrachu a intervenci krajského hejtmána hraběte Kolovrata přes pražskou komoru nebyl u císaře výklad lipských měšťanů uznán. Král Ferdinand III. rozhodl 14. února 1637 ve prospěch nastávající majitelky, jejíž věno bylo téměř o rok později 28. ledna 1638 zapsáno do desek zemských.

Po smrti Isabelly z Harrachu v roce 1654 se dědičkou novozámeckého panství stala její dcera Marie Alžběta, provdaná za hraběte Rudolfa z Kounic. Ta pokračovala v politice své matky ve věci várečného práva a přes zdánlivé snahy provoz pivovaru oživit bylo její jedinou snahou dosáhnout úplného zbavení města várečného práva a uzavření pivovaru. Lipští měšťané použili všech prostředků proti nátlaku: dobrozdání právníků, snahy o smír i vzpoury purkmistra a rady. Měšťané se uchýlili patrně i k pořízení exempláře neexistující listiny, která by potvrzovala výsadu vaření piva pro město. Vznikla tak listina (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2), kterou měl Hynek Berka, pán na Hohensteinu a Lipém, údajně obnovit obyvatelům města výsadu na vaření piva a obchod s vínem, kterou obdrželi od Jaroše Berky, někdy pána na Lipém. Samotná listina je původně datována rokem 1304 (millesimo trecentesimo

quarto) a k letopočtu je vepsáno „octuagesimo“ tedy osmdesát. Jak bylo však zjištěno, nepřichází podle reálií listiny v úvahu ani rok 1384 ani 1394, jak bývá listina také někdy datována. Zásadní námitkou je však fakt, že žádný Jaroš Berka nikdy neexistoval. V žádných pramenech se jeho jméno nevyskytuje a navíc by bylo jeho křestní jméno ve 13. i 14. století v rodě Berků značně neobvyklé.

Měšťané si k podvržené listině obstarali i právní posudek pražské právnické fakulty. Mezi listinami, které právníkům k dobrozdání předložili, zatajili dokonce nejstarší městskou listinu Hynka Berky z Dubé z roku 1381, aby zvýšili důvěryhodnost falzifikátu údajně z roku 1384 (Wünsch 1934, 20). Spor o várečné právo se dostal nakonec až k císaři, který ustanovil komisaře k jeho urovnání. Po kompromisech, dosažených na obou stranách, vydala 17. července 1660 Marie Alžběta Kounicová a její manžel Rudolf Kounic konfirmaci privilegií a statut města České Lípy, kterou se upravovaly diference vzniklé mezi vrchností a městem (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 19). Ještě téhož roku 14. prosince byla oboustranná dohoda potvrzena císařem Leopoldem I. (tamtéž, inv. č. 20). Přesto si měšťané dali ještě 14. února 1661 vložit do desek zemských kromě jiných listin i opis podvrženého privilegia Hynka Berky z Hohensteinu, údajně z roku 1384 (DZV. 552 L 6).

Zdá se, že Marie Alžběta dospěla nakonec k poznání nutnosti povolit měšťanům provoz pivovaru, aby bylo město schopno plnit své závazky vůči vrchnosti. Za jistých přesně určených omezení mohlo nyní město podle znění tzv. Transaction v bodě 9 uvařit každoročně 12 várek piva po 19 sudech. Město samozřejmě nyní této možnosti plně využívalo a patrně i zneužívalo, neboť se dochovalo pokárání ze strany tehdejší vrchnosti ze 4. června 1672, kdy Arnošt hrabě z Kounic vytýká purkmistrovi České Lípy (böhmische lijppa), že vaří místo povolených 19 sudů v jedné várce 19 a půl (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2634, st. sg. D XV/a.1–5/1399). Je zřejmé, že vrchnost bedlivě sledovala dodržování povolených várek (tamtéž, inv. č. 2634, st. sg. D XV/a.1–6/1400, 9/379). O provozu městského pivovaru jsou zachovány z let 1664–1753 pivovarní počty, vedené v každém roce na dvakrát, vždy pro šest várek piva, a potvrzené na konci podpisem purkmistra (tamtéž, inv. č. 290–315). Počty zachycují kromě výdajů na suroviny (sladovnická pšenice, později též sladovnický ječmen, chmel) a provoz pivovaru (odvoz a mletí pšenice, borové a jedlové dřevo na topení a sušení) také výdaje na nezbytnou stavební a technologickou údržbu varny, sladovny, spilky a dalších součástí městského pivovaru (zednické práce, nákup cihel, nové dveře ke

spilce, zámek k pūdě sladovny, nové vědro ke studni, aj.). Protože náklady na opravy pivovaru stoupaly, dospěli měšťané i ke snahám o postavení nového, k tomu však nikdy nedošlo (tamtéž, inv. č. 2634, st. sg. D XV/a.1-1/1395, 10/372). Hlavním důvodem nebyl pouze nedostatek prostředků, ale i spory s vrchností, které snahy měšťanů ztrpčovaly (tamtéž, inv. č. 2634, st. sg. D XV/a.1-15/519).

Panský pivovar

Vzhledem k oblíbě piva a rozšíření malých pivovarů ve středověku je pravděpodobné, že vrchnost byla v tomto ohledu soběstačná a zcela nezávislá na svých měšťanech. Můžeme tak předpokládat existenci panského pivovaru snad již ve 14. století, s největší pravděpodobností v těsném sousedství hradu, tedy na předhradí. Nejstarší písemnou zprávu o něm však máme až z doby dělení berkovského majetku v roce 1502. V zápisech o jednotlivých podílech, resp. v jejich obnovených vkladech (DZV. 6 D 20v; 45 G 9v-G 13; 45 G 13-G 15v; 250 J 6v-J 9), je uveden pivovar na předhradí se všemi jeho obvyklými součástmi: sladovna, kádě, humno a hvozd. Při dělení došlo k rozdělení sladovny, ostatní části zůstaly společné a podílníci – Adam a Zdislav, Jiří, Petr a Václav Berkové z Dubé – se v jejich užívání po týdnu střídali (Panáček 2004, 379–380).

Další zpráva o panském pivovaru pochází až z roku 1557, kdy podle výpisu z desek zemských podalo město Lipá stížnost na spolumajitele města Zikmunda Berku z Dubé kvůli brzdění výčepu městského piva a „pivovaru, který on pan Zykmund na gruntech a dědictví svém udělati dal“ (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2635, st. sg. D XV/a.2-1/524). Kde tento nový pivovar stál, nevíme. Vzhledem k tomu, že Zikmundu Berkovi patřila v té době pouze polovina zámku a čtvrtina města u Mariánské brány, nacházíme zde však možnou souvislost. Berkové, a s velkou pravděpodobností právě Zikmund, vlastnili na severní straně náměstí nejspíše od roku 1549 městskou rezidenci na místě dnešních domů čp. 198–200, možná včetně domu čp. 197 (Panáček 1996, 208–211). Kunsthistorik a památkový konzervátor Rudolf Müller zjistil při průzkumu jejich dvorů v roce 1892, že podle neklamných známek zde stával malý pivovar (Müller 1892, 249). Není tedy vyloučeno, že nový Zikmundův pivovar stával právě zde.

Podle pozdější tradice bylo místo panského pivovaru v 17. století v prostoru dnešního domu čp. 100 na nároží Berkovy a Zámecké ulice. Při četných městských požárech obvykle vyhořel i vrchnostenský pivovar.

Při rozsáhlém požáru této čtvrti v roce 1698 byl zničen zcela a tehdejší majitel města a panství Jan Vilém hrabě z Kounic se rozhodl postavit nový pivovar daleko za hradbami města. Za tím účelem zakoupil a vyměnil 6. dubna 1698 od vrchnostenského sládky a pivovarníka Lorentze Wiesnera rozsáhlý pozemek na východním konci tehdejší Křížové (dnes Moskevské) ulice (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2636, st. sg. D XV/b.1-1/552; Martin 1908, 12-13). Na něm stojící dva domky a stodoly nechal rozebrat a postavit zcela nový rozlehlý pivovar, zachovaný až do dnešní doby. Na rozdíl od městského pivovaru, s jehož udržením měli měšťané neustálé problémy, vrchnostenský pivovar dobře prosperoval a jeho výstav se rok od roku zvyšoval. Na místě bývalého vrchnostenského pivovaru na rohu Berkovy a Zámecké ulice nechali roku 1771 Kounicové postavit velkou nárožní budovu, v níž pak byl umístěn celní a solní úřad (Schaller 1787, 253).

Zánik starého městského pivovaru

Obrovským neštěstím a poslední ranou osudu pro městský pivovar byl první velký celoměstský požár, který vypukl ke třetí hodině ráno 6. října 1787. Během několika hodin strávil oheň 384 měšťanské domy a 24 stodoly. Podle starého pamětního zápisu „abgebrannt sind das Stadtrathhaus sammt städtischem Bräuhaus, hinter dem Rathhause Spilka, Stadtwaag, Gemeindehaus, Stockhaus“, tedy „vyhořela městská radnice spolu s městským pivovarem, za radnicí spilka, městská váha, obecní dům, věznice“ a mnoho dalších významných městských staveb (Heimrich 1887, 12-14).

V minulosti přestál pivovar celou řadu požárů a i když se zde po určité době nevařilo, nakonec se vždy měšťané vzchopili a pivovar znovu uvedli do provozu. Tentokrát však všichni těžce postižení měšťané, starající se především před zimou o obnovu svých obydlí, neměli ani pomyslení na výstavbu nového pivovaru. Po několika letech tak byli nuceni obrátit se poníženě na novozámeckou vrchnost, aby jim umožnila pronájem svého českolipského pivovaru. Po první smlouvě z 15. dubna 1790 a dalších jednáních byla 5. září 1795 uzavřena mezi hrabětem Michalem Karlem z Kounic a městským magistrátem ve jménu obce smlouva o pronájmu panského pivovaru na povolených dvanáct várek piva ročně po dobu příštích šesti let za nájemné 1000 zlatých ročně. Každá várka směla činit 21 sudů staré české míry (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2634, st. sg. D XV/a.1-17/1561 a d.). Součástí smlouvy bylo

i povolení pro každého měšťana dovést si pro vlastní spotřebu ve svém domě nejvýše jedno vědro cizího piva (Martin 1908, 13–15). Podle výnosu litoměřického krajského úřadu, který vycházel z dvorského dekretu z 29. května 1788, byl tento bod smlouvy později zrušen. Zákaz výčepu cizího piva v hostincích se však nedodržel a do města se pašovalo pivo z okolních pivovarů. Tak bylo v roce 1789 zkonfiskováno novoberštejnské pivo, roku 1791 pivo ze sloupského pivovaru, v následujícím roce stvolínecké pivo. Pašovalo se však dále, v roce 1838 a později pivo hornolibchavské, ve stejné době dováželi tajně hostinský Anton Menschel U bílého beránka (čp. 193 na náměstí) a Anton Preis U černé boty (Hrnčířská ul. čp. 749; zbořen v roce 1989) na přání hostů pivo z pihelského a opět z hornolibchavského pivovaru (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2635, st. sg. D XV/a.2–12/300, 4/525 a bez č.; též opisy v městské kronice inv. č. 1947, s. 72–73). Důvodem snad také byla nevalná kvalita piva z panského pivovaru v té době, která byla předmětem stížnosti měšťanů. Podle protokolu z 20. září 1836 (tamtéž, inv. č. 2635, st. sg. D XV/a.2–1/544) bylo světlé (bleiche) a hnědé (braune) pivo shledáno prázdné, zvětralé a bez chuti, značně nevyrovnané kvality. Vyrobilo se ho tehdy ročně okolo 3000–3500 sudů.

Po vpršení smlouvy mezi městem a vrchností v roce 1801 byla smlouva prodloužena na dalších šest let do roku 1807 a pak prodlužována postupně až do konce dubna 1841 (tamtéž, inv. č. 2634, st. sg. D XV/a.1–22/520 a bez č.). Mezitím přišel druhý velký městský požár 12. května 1820, jemuž opět padlo za obět 519 domů ve městě a na předměstích. Měšťané tak museli začínat opět z ničeho a myslet především na obnovu svých domů. Po celé toto období město nedokázalo postavit nový pivovar a vyhořelý městský pivovar již nebyl obnoven. Česká Lípa tak na celý zbytek 19. století přišla o várečné právo a možnost vařit pivo ve vlastním pivovaru. Velký pivovarský měděný kotel byl v roce 1839 prodán (tamtéž, st. sg. D XV/a.1., Prodej pivovarné pánve) a z obnosu založen fond na zřízení nového městského pivovaru.

Plánům na znovupostavení městského pivovaru se však stále nedařilo. Teprve po zrušení patrimoniálních úřadů v roce 1850 a zvláště po úplném zrušení propinačního práva, tj. práva na výrobu alkoholických nápojů od 30. dubna 1869, došlo k oživení zájmu města na zřízení nového pivovaru (Martin 1908, 17). Rozhodujícím podnětem zde byla výzva, kterou uveřejnily českolipské noviny „Leipaer politischer Wochenblatt“ z 26. ledna 1871. Navrhovalo se v ní zřídit akciovou společnost, která by podnikla rozhodující kroky k postavení druhého pivovaru ve městě.

V následujícím čísle týdeníku z 2. února byla výzva podpořena úvahami o možnostech získání potřebného kapitálu. Obecní zastupitelstvo na svém zasedání 10. února téhož roku tento návrh projednalo a rozhodlo ustavit výbor k jeho prozkoumání a k provedení dalších potřebných kroků. V jeho čele stáli vážení občané a podnikatelé Wenzel Wedrich, Emanuel Sommer a Anastasius Mattausch. Řada schůzí nápadem nadšených měšťanů narýsovala způsob postupu a cestu k získání dostatku finančních prostředků, ale konkurence vrchnostenského pivovaru byla stále největší překážkou. Ten mezitím provedl nezbytná, nové době odpovídající vylepšení a rozšíření provozu. Se značnými náklady byla postavena účelná sušárna sladu (hvozd), velký ledový sklep, pořízeno nové strojní zařízení a četné novinky pro rozšíření prodeje (Anonym 1925). Přitom spotřeba piva ve městě neustále stoupala. V roce 1890 se v České Lípě vypilo 14 315 hl piva, když město čítalo v té době 10 406 obyvatel. Průměrná spotřeba na hlavu tedy činila přes 137 litrů. Pro srovnání: v Praze připadalo v roce 1899 na jednoho obyvatele průměrně 99,5 litru vypitého piva. Potřeba druhého pivovaru ve městě byla tedy evidentní, ale přípravy stále nevedly k cíli.

Situace se změnila až v roce 1897 po smrti majitele novozámeckého panství hraběte Albrechta z Kounic. Dědičkou se stala jeho dcera Marie, provdaná Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst, která však nebyla zdaleka tak schopnou hospodářkou. Panskému pivovaru se přestalo dařit, prostředky vynaložené na jeho zvelebení nepřinesly žádaný výsledek, a tak na přelomu 19. a 20. století pojala kněžna Hohenlohe úmysl zbavit se českolipského pivovaru výhodným prodejem. Situace se ihned chopilo město a snažilo se od začátku června 1901 dosáhnout výhodné kupní smlouvy. Po řadě jednání souhlasila prodávající majitelka s nabídnutou kupní cenou. Výbor Spolku majitelů domů připravil již 5. června podmínky pro kupní převzetí a po dalších jednáních byl 12. července 1901 uzavřen v Praze mezi zástupci města Ferdinandem Thumem, dr. Theodorem Schönfeldem a F. J. Kühnelem na jedné straně a dr. Arnoldem Karolem, advokátem a zástupcem princezny Marie Hohenlohe na straně druhé, protokol o prodeji knížecího pivovaru. Kupní cena byla dohodnuta na 500 000 korun (Martin 1908, 22–25). Po dalších krocích následovalo uzavření kupní smlouvy 7. srpna téhož roku a její předložení úřadům ke schválení a potvrzení.

Měštanský pivovar Lípa, a. s.

Pod tímto názvem, německy znějícím „Bürgerliches Bräuhaus Leipa, Aktiengesellschaft“, byla 3. října 1901 založena akciová společnost. Byly sepsány stanovy měštanského pivovaru (Satzungen 1902), které byly zaslány ke schválení do Vídně. C. k. ministerstvo vnitra schválilo stanovy 21. června 1902 a 10. července se konala v kavárně Central ustavující valná hromada společnosti. Pro zvláštní zásluhy na ustavení této, pro město tak významné, společnosti byl prvním předsedou představenstva zvolen Ferdinand Thume. Další valná hromada 26. září téhož roku zvolila předsedou ředitelské rady Ferdinanda Bredschneidera a prvními členy představenstva Ferdinanda Thumeho jako předsedu, Alfreda Sommera, Erwina Martina, Karla Gepperta a Antona Oppitze jako členy (Anonym 1925). Prodej byl pryč zanesen do pozemkových knih 1. března 1903 (Hantschel 1911, 295), podle zápisu v nich však již 17. ledna tohoto roku (Katastrální úřad Česká Lípa, knihovní vložka 500). Prvním sládkem se stal v roce 1902 Heinrich Schlegel (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2626, st. sg. D XIII/a.1).

Vzápětí po koupi byla provedena některá nezbytná vylepšení. Byla zřízena nová chladárna, pořízen přístroj na chlazení koření protiproudem, moderní plnička sudů a nová druhá varná pánev, když původní měla obsah 54 hl (obr. 1). Bylo zajištěno jímání pramenů na panských loukách a svedení vody novým kilometr dlouhým ocelovým potrubím (Anonym 1925). Pro chlazení piva byl v zimě získáván led z pěti pivovarských rybníčků severně od pivovaru (obr. 2). V provozu pracovalo pod vedením sládky 37 zaměstnanců, v prodejním oddělení 3 úředníci. Pracovníci bydleli zčásti přímo v pivovaru, zčásti v obytné budově mimo něj (Hantschel 1911, 295).

Město koupí získalo prosperující pivovar (obr. 3), který byl schopen uvařit ročně 27 000 hl 10–12° piva. Dobré českolipské pivo s vlastní ochrannou známkou (obr. 4) bylo rozváženo do dalekého okolí: na západě až po Podmokly u Děčína, na východě po Liberec. V bližším okolí a ve městě zakupoval pivovar vlastní hostince, kde se čepovalo světlé i černé pivo 12°, ale také pivo 16°. V zájmu rozšíření svého obchodního okruhu se snažilo vedení pivovaru svůj vliv nasměrovat do okolí. V roce 1905 získal měštanský pivovar do šestiletého pronájmu pihelský pivovar hrabat Kinských, ale pronájem na další období byl pak lipským pivovarem pro technické a obytné problémy odmítnut. Stejně tak byl od roku 1903 pronajmut na dvakrát 6 let pivovar na Novém Zámku v Zahrádkách

a ponechán mimo provoz pro omezení konkurence. Ani tento krok však nesplnil očekávání. Při zvyšování výstavu piva se však záhy ukázal nedostatek vhodné vody a v době letního sucha nedostačoval ani obecní vodovod. Zásobování vodou bylo vyřešeno v roce 1912 na druhém (tj. západním) dvoře pivovaru vrtem, který v hloubce 207 metrů narazil na silný pramen. Ten dodával pivovaru pak po celou jeho existenci dostatečné množství dobré vody. V roce 1913 byla ještě provedena rekonstrukce stroje zesílením parního stroje na výkon 35 koňských sil, postavením nového většího parního kotle, kompresoru, strojů na umělé chlazení sklepa a výrobu ledu, byl pořízen generátor na výrobu elektrického proudu, zřízena moderní výkonná plnička lahví, dále pořízeno pět ocelových ležákových tanků po 160 hl a provedena řada dalších nových zlepšení (Anonym 1925). V roce 1913 a 1914 pivovar dosáhl výstavu 28 000 hl, který však během 1. světové války poklesl na pouhých 2 400 hl. Pak začal opět stoupat a v roce 1925 již opět činil 16 000 hl.

Česká Lípa jako okresní město s důležitými trhy, obchodem a průmyslem měla v té době okolo 10 tisíc obyvatel a k tomu příslušný počet hostinců, v nichž se vypila větší část ve městě vystaveného piva. Počet drobných hospůdek a pivnic ve městě se pohyboval mezi 30 a 40 a doplněn hostinci pro městskou honoraci a hotely s cizineckými pokoji a ubytováním dosáhl například v roce 1913 čísla 52, nepočítaje v to 4 prodejny kořalky, 3 vinárny a 2 kavárny (Adressbuch 1913, 28–29). Je třeba však připomenout, že se do České Lípy ještě dováželo cizí pivo, plzeňské, pražské, litoměřické, ale také některá piva z malých okolních pivovarů: pihelské (v roce 1926 zde provoz zastaven), stvolínecké, hornolibchavské a sloupské. Ke konzumaci piva přispíval i fakt, že o trzích a při slavnostech bylo v hostincích hodně hostů a konzumentů piva z širokého okolí. Počet hostinců stále narůstal, takže v roce 1935 bylo již v České Lípě celkem 79 hostinců, hotelů, pivnic, kaváren a výčepů kořalek (Adressbuch 1935, 24–26).

V roce 1929 vařil českolipský pivovar pivo světlé i černé 10°, 12° i 16°. Dalším vylepšováním zařízení a modernizací strojního vybavení se výstav neustále zvyšoval a zvětšovaly se i příjmy akcionářů. Největší prosperity dosáhl pivovar v roce 1939, kdy bylo dosaženo výstavu 41 391 hl, který však v následujících letech klesl pod 40 tisíc hl. Za nacistické okupace dostal pivovar říšského zplnomocněnce (Reichstreuhänder), ale byl řízen i nadále sedmičlenným výborem, do jehož práce zasahovala dosti podstatně městská správa (SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 3162, st. sg. 133–7, inv. č. 3543; Hame 1939). Na pivovar rovněž doléhaly

zásobovací potíže, těžkosti s nákupem chmele (žateckého) a sladu a omezení válečného hospodářství. Z plánů na vaření 14° piva podle mničovského způsobu se muselo upustit, naopak od 1. ledna 1940 bylo nařízeno vařit jen pivo 10° a za měsíc nato už jen pivo v rozmezí 9–9,3°. Toho se pak vařilo až 90% produkce, zbytek tvořilo pivo 10°, určené pouze pro hosty a dary. Před Vánocemi 1940 nabízel měšťanský pivovar reklamou v místním tisku jako vhodný vánoční dárek Augustiniánské pivo – Augustiner-Bräu (Deutsche Leipaer Zeitung z 15. a 22. prosince 1940). Pivovar stále používal původních etiket na lahve i své ochranné známky na dopisních papírech (obr. 5).

Epilog měšťanského pivovaru

S osvobozením České Lípy v květnu 1945 byl převzat měšťanský akciový pivovar do správy městského národního výboru (SOkA Česká Lípa, MěNV Česká Lípa, inv č. 41, Zápisy ze schůzí rady MNV z 3. prosince 1945). Byl opraven a zlepšen, aby mohl pokračovat ve výrobě proslulého českolipského piva. Pokládán byl v té době za velmi prosperující podnik, schopný vařit piva 10° až 18°. Prvním poválečným sládkem pivovaru byl dekretem Zemského národního výboru v Praze ze 13. června 1945 jmenován Karel Malát. Proti dřívějším 60 až 70 zaměstnancům klesl jejich počet na 40, přičemž po delší dobu to byli ještě převážně Němci. I výstav piva pochopitelně klesl. Teprve v průběhu roku 1946 se situace v pivovaru natolik zlepšila, že mohl nadále pokračovat jako dobře fungující a výnosný městský podnik. V tisku se objevovaly opět reklamy na českolipské pivo (obr. 6). Vyskytly se však již první úvahy o znárodnění pivovarů a místní národní výbor se snažil o jeho udržení. Ještě 7. května zaslalo ministerstvo průmyslu přípis, že bude jednáno o žádosti města o přidělení pivovaru (tamtéž, zápis ze schůze rady MNV z 16. května), ale již 15. května byla do pozemkové knihy zanesena národní správa (Katastrální úřad Česká Lípa, knihovni vložka 500).

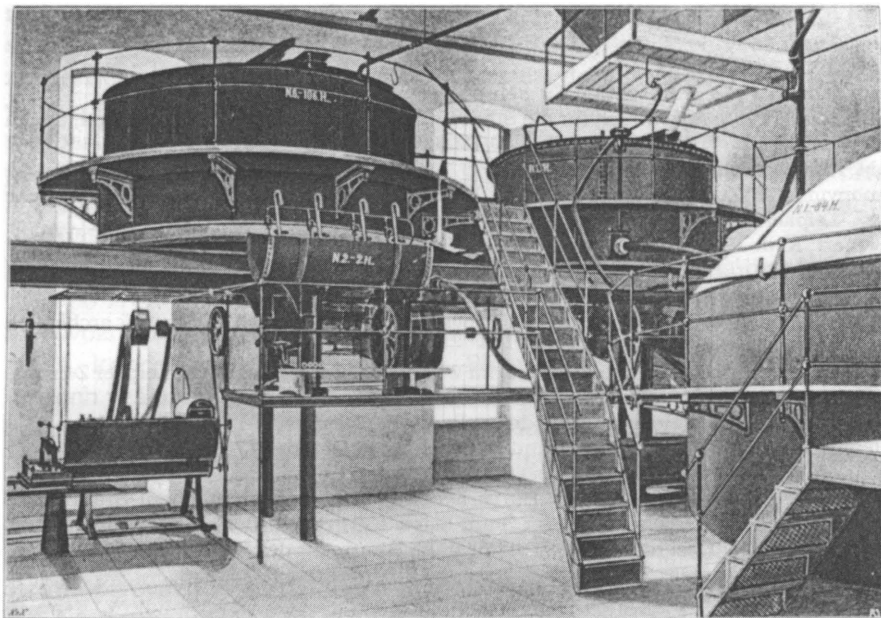
Ještě před vytvořením nového krajského zřízení zákonem č. 280 z 21. prosince 1948 docházelo k dalším jednáním o pivovaru. Oprávněně požadavky místního národního výboru na modernizaci pivovaru, ke které by se dalo použít připraveného nového zařízení a drahocenného materiálu ve skladu, byly zamítnuty a na pořad jednání rozhodujících orgánů se dostala otázka zrušení pivovaru. Město intervenovalo ve prospěch pivovaru i u ministra výživy V. Majera a podalo protest proti odejmutí pivovaru městu (SOkA Česká Lípa, MěNV Česká Lípa, inv č. 42, Zápisy ze schůzí

rady MNV ze 14. února a 21. března 1947). Tím rozhodujícím orgánem se však stala Krajská odborová rada v Liberci, která ve věci likvidace závodů v politických okresech celého kraje jednala několikrát i o situaci v českolipském pivovaru. Podle zápisu ze schůze Krajské odborové rady v Liberci 16. prosince 1948 bylo rozhodnuto definitivně zastavit jeho provoz. Likvidace byla odůvodněna potřebou koncentrace výroby piva a z ní vyplývajícího rušení malých pivovarů a potřebou velkých investic, nutných ke zshospodárnění provozu.

Budova v té době přesně 250 let starého vrchnostenského pivovaru byla po zrušení provozu dána městem k dispozici pro účely skladištní a provozní různým závodům (stáčírna piva a limonád, sklad a chladárna masa, kanceláře pekáren, obchod). Pivovarské zařízení – v některých částech vzácné a dokumentární hodnoty pro dějiny pivovarnictví – bylo odvezeno a zničeno. Podle rozhodnutí Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze o odevzdání konfiskovaného nemovitého majetku obci ze dne 8. prosince 1949 přešlo vlastnické právo na Československý stát – Místní národní výbor v České Lípě (Katastrální úřad Česká Lípa, knihovní vložka 500). V letech 1950–1951 byl v přístavku na severní straně pivovaru zřízen sklad a chladárna masa, která byla ještě v roce 1954 rekonstruována (SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 542, Stavební řízení – povolení staveb). Podle kupní smlouvy ze dne 30. září 1953 získal objekt pivovaru do své správy národní podnik Pekárny v České Lípě, který v roce 1958 přešel pod Liberecké mlýny a pekárny, přejmenované v roce 1960 na Severočeské mlýny a pekárny. Od roku 1977 převzal objekt do vlastnictví národní podnik Zelenina Liberec, pozdější Zelenina Terezín (Katastrální úřad Česká Lípa, knihovní vložka 2808). V rámci privatizace byl bývalý českolipský pivovar prodán 15. března 1993 Fondem národního majetku společnosti s r. o. VOMOZ Česká Lípa (Katastrální úřad Česká Lípa, list vlastnictví 4846). Objekt se stal sídlem kancelářů a skladů řady menších firem, jimž je pronajímán. Některé velké sklepní a výrobní prostory bývalého pivovaru však dodnes zejí prázdnotou.

LITERATURA A PRAMENY

- Adressbuch 1913: Adressbuch für den politischen Bezirk B. Leipa, Rochlice.
- Adreßbuch 1935: Adreßbuch für die Stadt und den Gerichtsbezirk Böhm. Leipa, Česká Lípa.
- AM: Archiv města (archivní fond).
- Anonym 1925: Zur Geschichte des bürgl. Bräuhauses in B.-Leipa, in: 75 Jahre „Deutsche Leipaer Zeitung“ (zvláštní jubilejní vydání).
- Bienert, K. J. 1937: Böhm. Leipa 1337–1937, Česká Lípa.
- CIM: Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV-2 (ed. A. Haas), Praha 1960.
- DZV: Desky zemské větší království Českého, SÚA Praha.
- Gajdošík, P. 2004: Českolipské purkmistrovské rejstříky 1576–1617, Sborník archivních prací 54, 459–565.
- Hame, J. G. 1939: Die Leipaer Brauerei im Wandel der Zeiten, Deutsche Leipaer Zeitung, roč. 90, č. 198 z 27. srpna 1939, s. 3.
- Hantschel, F. 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, Česká Lípa.
- Heimrich, W. 1887: Der große Brand in Leipa am 6. October 1787, Česká Lípa.
- Kinský, B. 1947: Českolipsko – Severočeská Riviera, Česká Lípa.
- Martin, E. 1908: Geschichte des Bürgerlichen (früher herrschaftlichen) Bräuhauses und des alten Braurechtes der Stadt Leipa 1381–1908, Česká Lípa.
- Martin, E. 1925: Geschichtliches über das alte Braurecht der Stadt Leipa 1381–1810, Deutsche Leipaer Zeitung, roč. 76, č. 64 z 19. března 1925, s. 3.
- MěNV: Městský národní výbor (archivní fond).
- MNEC: Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs.
- Müller, R. 1892: Aus meiner Wandermappe, MNEC 15, 249–255.
- Němec, I. a kol. 1980: Slova a dějiny, Praha.
- ONV: Okresní národní výbor (archivní fond).
- Panáček, J. 1996: Neopevňená panská sídla v České Lípě, Castellologica bohemica 5, 205–216.
- Panáček, J. 2004: Popis českolipského hradu z roku 1502, Castellologica bohemica 9, 371–381.
- Prochno, J. 1938: Zittauer Urkundenbuch I., Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234–1437, Mittheilungen des Zittauer Geschichts- und Museumsvereins 19/20 (separát).
- Satzungen 1902: Satzungen des Bürgerlichen Bräuhauses in B.-Leipa, Česká Lípa.
- Schaller, J. 1787: Topographie des Königreichs Böhmen V. Leutmeritzer Kreis, Praha.
- SOkA: Státní okresní archiv.
- SÚA: Státní ústřední archiv.
- Wünsch, F. J. 1928: Die Herrschaft Neuschloß – Leipa unter Wallenstein, MNEC 51, 8–12.
- Wünsch, F. J. 1930: Die Herrschaft Neuschloß – Leipa in den Kriegsjahren 1631–1635, MNEC 53, 7–17, 35–46.
- Wünsch, F. J. 1931: Balthasar Leopold von Künel auf Nedamow, MNEC 54, 104–107.
- Wünsch, F. J. 1934: Der Kampf der Witwe Wallensteins um ihr Erbe, MNEC 57, 11–21.

Obr. 1. Vnitřní zařízení českolipského pivovaru v roce 1905 (Hantschel 1911, za s. 184).

321 Bräuhaus N. C. 200

$\frac{322}{1}$ Bauarea

802 Binderet N. C. 496

803 Bauarea (Schupfen)

$\frac{118}{1}$ Garten

$\frac{118}{2}$ Gutweide

$\frac{119}{1}$ Garten

$\frac{119}{2}$ Garten

$\frac{502}{4}$ Wiese

504 Teich

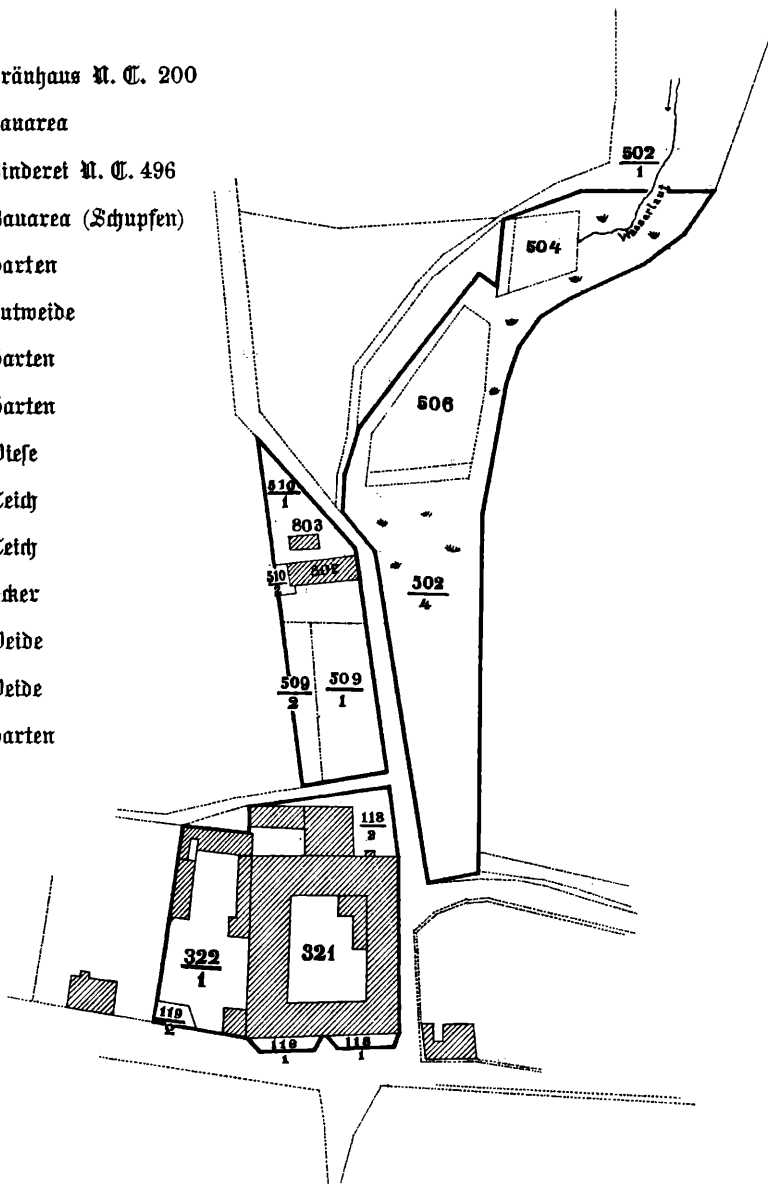
506 Teich

$\frac{509}{1}$ Acker

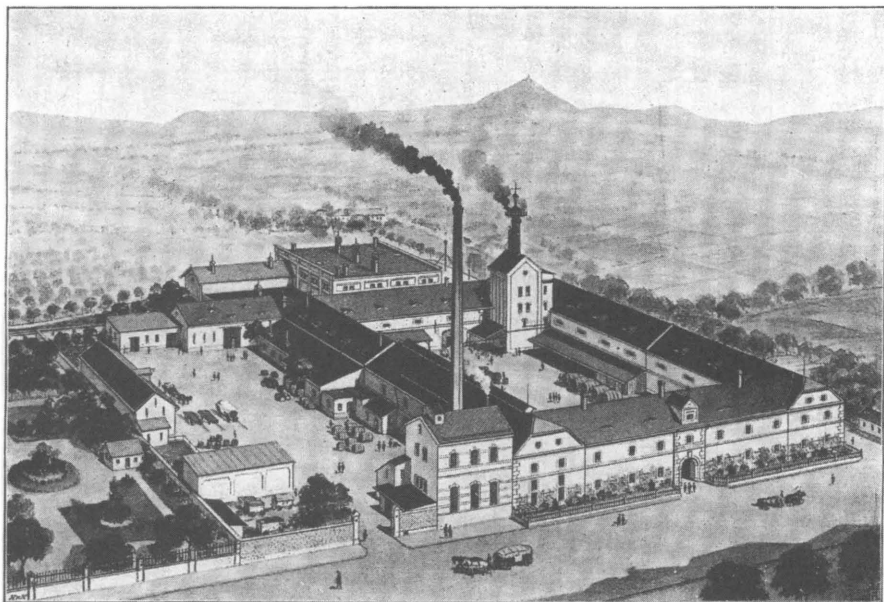
$\frac{509}{2}$ Weide

$\frac{510}{1}$ Weide

$\frac{510}{2}$ Garten

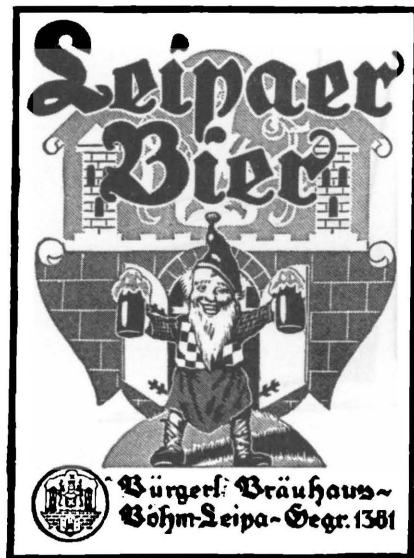

Obr. 2. Plán pozemků měšťanského pivovaru (Martin 1908, 31).

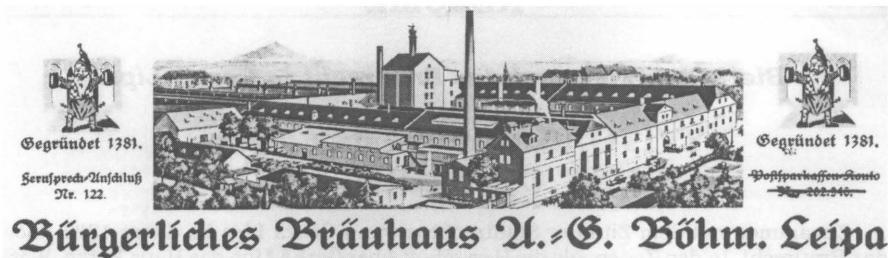

BÜRGERLICHES BRAUHAUS, AKTIEN-GESELLSCHAFT, BÖHM. LEIPA

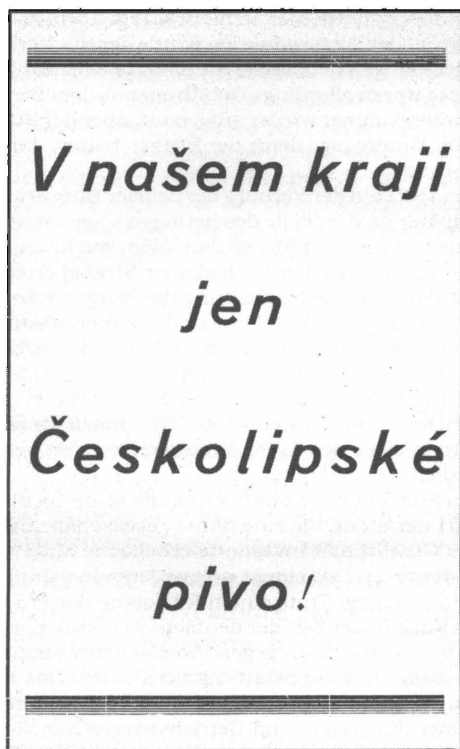
Obr. 3. Pohled na českolipský měšťanský pivovar (Martin 1908).

Obr. 4. Ochranná známka českolipského piva (Adreßbuch 1935).

Obr. 5. Záhlatí dopisního papíru českolipského pivovaru z doby německé okupace (sbírka autora).

Obr. 6. Reklama na českolipské pivo z roku 1947 (Kinský 1947).

RESUMÉ

Bierbrauereien und das Braurecht in Česká Lípa

Jaroslav Panáček

Zusammen mit dem Zittauer Stadtrecht gewann Česká Lípa im Jahre 1381 auch das Braurecht. In den Zeiten, als die Herrschaft über Česká Lípa das Haus Berka, Warthenberg und später Salhausen hatte, kam es seitens der Herrschaft zu keinerlei Einschränkungen oder sogar Anfechtungen dieses Rechtes. Erst Albrecht von Wallenstein entzog der Stadt das Braurecht und der Streit zwischen der Stadt und der Herrschaft um dessen Anerkennung dauerte bis in die Hälfte des 19. Jahrhunderts an. Die Bürger erbauten ihre Brauerei im hinteren Flügel des Rathauses, wo sich in Anbauten und kleinen Häusern das Sudhaus, der Gärkeller, die Mälzerei und die Lager befanden. Jeder brauberechtigte Bürger hatte hier seine Brautage vorbehalten. Mit der Aufsicht über die Brauerei sowie mit der Bierproduktion wurde der Stadtbrauer als Mieter beauftragt, welcher eine regelmäßige Miete in die Stadtkasse einzuzahlen hatte. Viel bedeutender für die Stadtkasse waren allerdings Gebühren aus dem Bierverkauf. Nach vielen Bränden wurde die Brauerei immer wieder aufgebaut, aber der Stadtbrand am 6. Oktober 1787 brachte ihren Untergang, denn die Bürger hatten danach nicht genügend Mittel zu ihrer Erneuerung.

Die bereits im Jahre 1502 auf der Vorburg der Leipäer Burg erwähnte herrschaftliche Brauerei befand sich später an der Stelle des heutigen so genannten Kounický-Hauses No. 100. Nach dem Brand im Jahre 1698 ließ Jan Vilém von Kounice eine neue Brauerei am östlichen Ende der Kreuzgasse (heute Moskauer Straße) erbauen. Im Gegenteil zu der Stadtbrauerei, mit deren Aufrechterhaltung die Bürger ständig Probleme hatten, prosperierte die herrschaftliche Brauerei gut und ihr Bierausstoß hatte trotz einigen Qualitätsschwankungen eine ansteigende Tendenz. Neben der verbotenen, aber dennoch praktizierten Einfuhr von fremdem Bier belieferte die Brauerei alle Gasthäuser in der Stadt und Umgebung. Nach der Vernichtung der Stadtbrauerei mietete sich die Stadt die herrschaftliche Brauerei in den Jahren 1790–1841 immer für zwölf Sud Bier jährlich. Die Pläne zur Einrichtung einer neuen Stadtbrauerei wurden trotz aller Bemühungen der Bürger nie verwirklicht.

Nach dem Tode von Albrecht von Kounic verkaufte seine Tochter die herrschaftliche Brauerei im Jahre 1901 der Stadt, die eine Aktiengesellschaft „Bürgerliches Bräuhaus Leipa“ gründete. Diese Gesellschaft investierte erhebliche Mittel in die Förderung der Brauerei, welche seit dieser Zeit zu einem prosperierenden Unternehmen wurde und deren Bierausstoß stetig anstieg. Trotz einem Rückgang der Produktion arbeitete das Bürgerliche Bräuhaus auch in der Zeit der deutschen Okkupation und kurz auch nach dem Krieg. Im Jahre 1948 wurde es entgegen Protesten des Stadtnationalausschusses aufgelöst und die einmalige Brauerausstattung vernichtet. Das Gebäude der damals genau 250 Jahre alten herrschaftlichen Brauerei stellte die Stadt nach der Stilllegung unterschiedlichen Firmen für Lager- und Betriebszwecke zur Verfügung. Im Rahmen der Privatisierung im Jahre 1993 erwarb das Objekt die VOMOZ GmbH.

Übersetzt von Petra Sochová

FERDINAND V. DOBROTIVÝ OČIMA MÍSTNÍHO TISKU

Martin Aschenbrenner

Martin Aschenbrenner: *Ferdinand V. the Gentle in the eyes of local press*

Since 1805 the manor of Zákupy was possessed by the Tuscan stem of the Habsburg dynasty. In 1848 its possession came to Ferdinand V. This emperor abdicated in the same year, resided at the Prague Castle thereafter, and in 1850 chose mansions in Zákupy and Ploskovice for his summer residences, where he would abide from 1851 to 1874 (he died in 1875). Since 1852 reports appeared in Česká Lípa local periodical referring to emperor's, his wife's and relatives' arrivals and departures. The newspaper also reported on emperor's way of life and published advertisements of the estate and forestry administrations. Besides the lists of emperor's visits and his family members, suiters, house-hold and employees the newspaper's appendices also published the directory of local people who figured in its articles, summarized gifts from emperor Ferdinand and advertised for renting various business plants.

I. Úvod

Po zániku Rakousko-Uherska roku 1918 se u nás rod Habsburků netěšil žádné přízni. Jeho majetek na území tehdejšího Československa byl zkonfiskován a jeho vláda vykládána vesměs negativně, jak v protimonarchisticky zaměřené první republice, tak za fašistické okupace i v době komunismu. Mladší generace však postupně přestaly brát osobně skutečná i domnělá příkoří, která nám tato panovnická rodina činila, a začaly se o ni více zajímat. Tento zájem měl, a zčásti stále má, podobu hledání zajímavostí či kuriozit, dokonce i senzaci, a také jisté nostalgie. I takový zájem však na druhé straně provokuje vědecká bádání, která se k Habsburkům vztahují. Za tři čtvrtiny století však byly zapomenuty nejen výše zmíněné křivdy, ale také ledacos, co žilo dříve běžně v povědomí většiny lidí. Nezbyvá tedy než to „znovu objevovat“. Do kategorie „zapomenutí“ lze zařadit i vztah Habsburků k našemu kraji, jež si zde dnes málokdo uvědomuje.

Habsburská rodina se k majetku v našem okolí dostala poměrně pozdě a víceméně náhodou. V roce 1805 získala výměnou s bavorskými vévody toskánská větev Habsburků panství Zákupy. Málokdo dnes ví, jak rozsáhlou část Českolipska tím vládnoucí rod získal. Jednalo se nejen o území kolem Zákup, ale také o velmi rozsáhlé Cvikovsko s bohatými lesy a o statek Horní Polici, jehož území zahrnuje i část dnešního Děčína. Toskáňští Habsburkové se o toto panství nestarali tak jako jejich předchůdci. Změna nastala po zrušení poddanství roku 1848. Tehdy zdědil stále ještě rozsáhlý majetek do svého soukromého vlastnictví vládnoucí císař Ferdinand V. Dobrotivý (rakouský císař jako Ferdinand I.). Po své abdikaci 2. 12. 1848 si za své sídlo zvolil Pražský hrad a za svá letní sídla, po jistém váhání, zámky v Zákupcích a Ploskovicích. Obojí mu patřilo až do jeho smrti roku 1875, tedy více než čtvrt století. Majetek pak přešel na císaře Františka Josefa I. a roku 1918 ho zabral československý stát. Již v době první republiky bylo možno prohlížet si bývalé císařské pokoje ve druhém patře zákupského zámku a tak je tomu dodnes.

Jak již bylo řečeno, zkoumání Habsburků, zejména jejich soukromého života, se u nás nevěnovala téměř žádná pozornost. Tě se těšila v případě Zákup alespoň vnitřní výzdoba zámku, vzniklá na objednávku císaře Ferdinanda. Povědomost o něm samém, jeho pobytech, činnosti, návštěvách členů jeho rodiny, či dokonce dvora se téměř zcela vytratily. Zbylo jen několik málo všeobecně známých faktů (např. schůzka Františka Josefa I. s carem Alexandrem či svatba Františka Ferdinanda d'Este), které však samy o sobě působily „bezzivotně“. Historik Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě Ladislav Smejkal kdysi na přednášce upozornil na to, že zprávy o pobytech císaře Ferdinanda byly otiskovány v místních novinách. Protože jejich prostudování je jednou z mála dostupných možností, jak se něco dovědět o daném tématu, prošel jsem tyto noviny, zprávy shromáždil a zpracoval.

Čerpal jsem tedy z novin, které začaly vycházet jako týdeník r. 1850 a nesly název Böhmisches-Leipaer Anzeiger-Blatt, později Böhmisches-Leipaer Wochen-Blatt, od r. 1863 Böhmisches-Leipaer Anzeiger, od 1. 7. 1869 Leipaer politisches Wochenblatt a od r. 1875 Leipaer Zeitung. Při posledním přejmenování začaly vycházet dvakrát týdně. Prohlédl jsem ročníky 1850–1875. V okresním archivu v České Lípě však nejsou k dispozici ročníky 1864, 1865, větší část ročníku 1868 (poslední číslo je z 26. 4.), 1870 a 1871. V knihovně Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě se tyto ročníky rovněž nenacházejí. Podle sdělení zaměstnanců archivu

je nepravděpodobné, že by tyto ročníky byly uchovány jinde, a proto jsem po nich již dále nepátral. Z těchto let se zde tedy informace neobjeví.

Podám tedy přehled toho, co psal místní tisk o císaři Ferdinandovi a jeho působení. Jedná se samozřejmě o pohled v jistém smyslu jednostranný, avšak na rozdíl od úředních písemností (uložených ostatně ve Státním ústředním archivu v Praze a převážně dosud nezpracovaných, tudíž téměř nedostupných) poněkud osobnější. Nejprve však považuji za nutné zmínit se o samotné osobnosti císaře Ferdinanda. Právě on je také důkazem toho, jak zkresleně byli Habsburkové, a to i v odborných kruzích, vnímáni ve 20. století a jak nesnadno se dnes hledá pravda. Bude to pohled velmi stručný, spíše náznak, toto téma by vydalo na samostatnou studii.

II. Osobnost císaře Ferdinanda V. a přehled jeho života do abdikace

Ferdinand V. se narodil 19. 4. 1793 jako syn císaře Františka II. a jeho druhé manželky Marie Terezie Neapolské. Císař František měl celkem čtyři manželky, avšak tato jediná mu dala děti, které se dožily dospělosti. Bylo jich celkem dvanáct (a jedno mrtvě narozené). Ferdinand přišel na svět jako druhé dítě, po Marii Louise (narozena 12. 12. 1791), pozdější manželce císaře Napoleona I.

Historiky byl a často stále ještě je Ferdinand V. pokládán za slabomyslného. Skutečnost však byla jiná, i když v mnoha věcech stále ještě nemáme jistotu. Brzy po princově narození se ukázalo, že je nemocen: měl „křeče mezihlasivkové šterbiny“, začal pozdě mluvit a chodit, střídala se u něj roztěkanost a neklid s celodenní apatií (Holler, 1998, s. 20). Pozornost upoutávala velká hlava, údajně způsobená vodnatelností mozku, jehož příčinou mohlo být krvácení do mozku (Holler, 1998, s. 23). Ukázalo se též, že princ trpí silnou epilepsií. Hlavní způsob „léčení“ epilepsie spočíval tehdy v tom, že se okolí snažilo za každou cenu zabránit záchvatům. Toho dosahovali maximálním omezením všech vnějších podnětů. Proto zůstal malý Ferdinand neobvykle dlouho (až do devíti let) v péči žen a nebyl nijak vzděláván. Teprve vychovatel Stefano-Carnea začal prince systematicky vyučovat a po jistém přerušení ve výchově a vzdělávání pokračoval ve stejném duchu další vychovatel, Josef Erberg.

Podářilo se jim vychovat prince, který byl přinejmenším schopen plnit všechny základní úkony spojené s reprezentací při vládnutí. Vzniklé

zpoždění ve vzdělávání však již bylo těžké dohnat. Určité věci se člověk totiž musí naučit do určité doby, jinak již příslušné schopnosti nenabude, i když v případě, že by jí byl vyučován ve správný čas, získal by ji bez problémů. Císař tedy nebyl zcela jistě slabomyslný. To by se nemohl naučit např. čtyřem cizím jazykům (z nichž minimálně dva ovládal zcela plynně), tím spíše, že se je začal učit dost pozdě. Může být však pravda, že, jak se obvykle uvádí, nechápal zcela souvislosti dějů, avšak příčinu toho je možno vidět v pozdním začátku vzdělávání. Dalším faktorem, který mohl způsobit to, že Ferdinand V. neměl velký rozhled ve vládních záležitostech, mohly být dvorní intriky. V dnešní době jsou děti ze všech společenských vrstev konfrontovány se světem a soustavně víceméně stejně vzdělávány minimálně od šesti let. Avšak habsburský princ neměl běžně kontakt s vnějším světem. Byl odkázán pouze na ty poznatky, které mu zprostředkovali jeho vychovatelé a dvořané. A jakmile se ukázalo, že je nemocen, mohly některé vlivné osobnosti ucítit příležitost v budoucnu vládnout za „postíženého“ císaře, a měly tudíž zájem na tom, aby se princ ve státních záležitostech vzdělával co nejméně. Obě hypotézy by bylo třeba ověřit. To pokládám za úkol pro historiky nejen naše, ale spíše rakouské, kteří mají lepší přístup k příslušným pramenům.

Ferdinand V. nastoupil na trůn po smrti svého otce roku 1835 a vzdal se ho v době revoluce, 2. 12. 1848. Přesídlil pak na Pražský hrad a tam také roku 1875 zemřel. Jeho manželka, sardinská princezna Marie Anna Karolína, jej přežila o devět let.

III. Ferdinand V. na Českolipsku podle místního tisku

1. Zprávy o příjezdech a odjezdech Ferdinanda V. a jeho ženy

V letech 1849 a 1850 strávil císař léto v Innsbrucku (Holler, 1998, s. 166 a 167). Mezitím padlo rozhodnutí používat jako letní sídla Zákupy a Ploskovice, a tak došlo v zimě 1850–1851 k úpravě obou zámků, avšak v Ploskovicích se práce značně protáhly. V roce 1851 přijel tedy císař Ferdinand do Zákup. O této návštěvě místní noviny neinformovaly. Jak se zdá, svou podobu teprve hledaly, byly spíše jakýmsi úředním věstníkem ke zveřejňování různých výnosů a nařízení, podstatnou část zabíraly inzeráty. O první návštěvě císaře Ferdinanda se zmiňují až zpětně (č. 31, 2. 8. 1860) a kladou jeho příjezd do 12. 5. 1851.

Zprávy o příjezdech a odjezdech se objevují až od r. 1852. Jedná se většinou o kratičké zprávy, popř. oznámení o jedné až dvou větách, obvykle

v rubrice označené „Lokales“, které sdělují, že císař projel (či projede) Českou Lípou a kdy to bylo (bude). V několika případech je zpráva delší, podrobně líčí příjezd císaře a jeho uvítání v České Lípě. Císař přijížděl v kočáře Hrnčířskou ulicí, takže uvítání se konalo obvykle u mostu přes Ploučnici. Vyjmenovávají se jednotlivé spolky, jež přišly císaře pozdravit, málokdy se uvádějí jména konkrétních osob. Císař pak projel vyzdobenými ulicemi Dlouhou (dnes Jindřicha z Lipé) a Křížovou (dnes Moskevská) a přes Starou Lípou zamířil k Zákupům (č. 23, 9. 6. 1853 o příjezdu předchozí úterý; č. 27, 3. 7. 1856 o příjezdu 26. 6. a č. 28, 11. 7. 1867 o příjezdu 6. 7.). V jednom případě, r. 1869, je vylíčeno nikoliv uvítání v České Lípě, nýbrž v Zákupěch, a to nečekaně podrobně. V tomto roce se na stránkách novin setkáváme s císařským příjezdem dokonce třikrát. Poprvé se jedná o oznámení, že 10. 7. v 9 hodin ráno císař opustí Ploskovic a po 12. hodině přijede do Zákup (č. 27, 8. 7.). V následujícím čísle v rubrice „Aus der Nahe“ najdeme výše zmíněnou podrobnou zprávu o uvítání v Zákupěch a v rubrice „Lokales“ krátkou zprávu o uvítání v České Lípě (č. 28, 15. 7.).

V roce 1867 při svém odjezdu císař poprvé použil vlak. Právě byla totiž dokončena trať z Bakova nad Jizerou do České Lípy a tato jízda byla vlastně jízdou zahajovací. Vlak však mohl císař použít pouze tehdy, když jeho východiskem či cílem byla Praha. Často však přijížděl z Ploskovic nebo tam také odjížděl. V tom případě musel používat stále kočár. O příjezdu císaře vlakem máme jednu, zato podrobnou zprávu z roku 1872 (č. 27, 3. 7. o příjezdu 30. 6.). O odjezdu vlakem pak noviny výslovně zpravují kromě roku 1867 ještě v roce 1869 (č. 41, 14. 10. o odjezdu 11. 10.) a 1874 (č. 45, 15. 10. o odjezdu 9. 10.). Lze předpokládat, že císař vlak použil i v roce 1873, kdy ze Zákup cestoval do Prahy (č. 41, 19. 10. o odjezdu 2. 10.). Dnešní nádraží Zákupy leží na trati Česká Lípa – Liberec, avšak tato trať tehdy ještě neexistovala. Označení „Zákupy-Mimoň“ nesla dnešní stanice Srní na trati Česká Lípa – Bakov nad Jizerou, kterou císař užíval (při první jízdě roku 1867 je však stanice v novinách označena ještě jako Srní).

O příjezdech a odjezdech císařovny Marie Anny noviny informují méně. Může to být způsobeno tím, že císař byl velmi populární a císařovna zůstávala v jeho stínu, tím spíš, že se zřejmě jednalo o ženu velmi introvertní (Weissensteiner, 2000, s. 132). Příčinou může být také to, že Marie Anna trávila léta na různých místech v Itálii, a tak do Zákup zřejmě buď vůbec nepřišla, anebo dorazila později. Avšak i v případech, kdy přijela ve stejnou dobu jako manžel, dokonce ve stejný den, téměř nikdy necestovali spolu.

Nelze tedy pochybovat o tom, že Ferdinand V. a Marie Anna trávili letní měsíce v Zákupích. Často tomu předcházeli či následovali pobyt v Ploskovicích. Přehled podává tabulka v příloze č. 1.

2. Návštěvy členů císařské rodiny

Donedávna snad nikdo ani netušil, jak hojně navštěvovali císaře Ferdinanda nejen v Praze, ale i v Zákupích rozliční příbuzní. Svědectví najdeme právě v místních novinách. Lze navíc předpokládat, že v padesátých letech zde některé návštěvy zaznamenány nejsou. G. Holler (1998, s. 169) uvádí, že pravidelnými letními hosty císaře Ferdinanda na Pražském hradě byli jeho bratr František Karel s manželkou Žofíí. Avšak letní dobu trávil císař mimo Prahu. O návštěvě Františka Karla a Žofie v Zákupích nás noviny neinformují. Zato zde postupně byli všichni čtyři jejich synové. Císař František Josef I. v roce 1860 (č. 31, 2. 8. o návštěvě 28. 7., velmi dlouhá zpráva, která se však týká zejména uvítání a souvisejících slavností v České Lípě), Maxmilián roku 1853 (Zvláštní příloha o krajské zemědělské slavnosti v České Lípě, 29. 9.), Karel Ludvík v roce 1858 a 1861 (č. 32, 12. 8. 1858 a č. 32, 8. 8. 1861) a Ludvík Viktor roku 1858 a 1859 (č. 35, 2. 9. 1858 a č. 31, 4. 8. 1859). V roce 1858 navštívila Zákupy nevlastní matka císaře, jen o málo starší císařovna vdova Karolína Augusta (č. 26, 1. 7. o příjezdu tentýž den v 16 hodin). Darovala tehdy českolipské „kostelní stavbě“ (Kirchenbau) 300 zl., jinak však o jejím pobytu nic nevíme. S Ferdinandem V. velmi dobře vycházela a navštěvovala ho často i v Praze (Max 1893, s. 485). Za zmínku rovněž stojí návštěvy císařovy vzdálenější příbuzné Marie Beatrix. Ta byla provdána za příslušníka rodu španělských Bourbonů Juana III. (1822–1887), který v karlistických válkách bojoval o španělský trůn. Marie Beatrix ho však s oběma jejich syny opustila a žila pak s nimi v Modeně. Do Zákup jezdila i s nimi v letech 1861–1863, a to vždy z Podmokel (Bodenbach, dnes Děčín). Usilovala o to, aby se její synové nezapletli do politiky, tedy do válek ve Španělsku. To se jí nepodařilo. Starší z obou synů Carlos VII. (1848–1909, v době návštěv Zákup tedy 12–15letý) se do válek ve Španělsku zapojil a byl posledním příslušníkem karlistické linie tamního vládnoucího rodu (Hammanová, 1996, s. 285–286). Zmínka o tom se objevuje rovněž v místních novinách. Ve zprávě o zdravotním stavu císaře Ferdinanda v době jeho poslední nemoci na jaře 1875 si autor posteskl, že „velká část důchodů hradčanského dvora nyní jde, samozřejmě bez vědomí a vůle nemocného staříčkého císaře, na udržování španělských

karlistických oddílů“ (č. 24, 25. 3.). Není však zatím jasno, jak jí rozumět.

Zdá se tedy, že co se týče rodinných návštěv, panoval v Zákupcích čilý ruch. Až na výjimky nelze však zodpovědět otázku, zda jejich motivací byla láska k Ferdinandovi V., letní nuda, anebo snaha zalíbit se starému císaři a vymámit z něj odkaz alespoň části jeho velkého osobního majetku. Přehled všech návštěv rovněž shrnuje tabulka v příloze č. 2.

3. Způsob života a působení Ferdinanda V. v Zákupcích

O vlastním průběhu pobytů císaře Ferdinanda jsme z novin zpraveni poměrně málo, nejvíce, paradoxně, až z doby jeho smrti. Probereme zde tyto zprávy postupně.

Z konce roku 1852 se nám v novinách dochovaly zprávy o mších za uzdravení císaře Ferdinanda. První z nich se konala v kostele Panny Marie v České Lípě dne 5. 11. (č. 46, 11. 11.), další v pondělí 22. 11. ve Cvikově (č. 48, 25. 11). Holler (1998, s. 168) uvádí, že na podzim 1852 si císař Ferdinand „při zahradnické práci přivodil těžkou infekci levého lýtka, na noze se mu vytvořilo několik abscesů, které bylo třeba chirurgicky otevřít“. Avšak teprve odjinud se dovidáme, že k tomuto onemocnění došlo v Zákupcích a že se díky němu císařův pobyt zde prodloužil (Ségur-Cabanac, 1913, s. 76–77). Zpáteční cestu do Prahy nastoupil až 23. 11. (tamtéž), takže obě novinové zprávy jistě můžeme dát do souvislosti právě s touto chorobou.

Dne 29. 9. 1853 se v České Lípě konala „krajská zemědělská slavnost“. Jak již bylo zmíněno, rozsáhlá zpráva o ní byla vydána 3. 10. 1853 a nalezl jsem ji připojenou na konci tohoto svázaného ročníku. Zpráva je nejen rozsáhlá, ale v některých místech i poměrně spletitá. O návštěvě Ferdinanda V. se zde dovidáme následující. Přijel v doprovodu arcivévodý Maxmiliána. Uvítali ho šéf krajské vlády hrabě Thun-Hohenstein, polní zbrojmistr hrabě Khevenhüller-Metsch, hrabě Hartig, hrabě Kounic a hrabě Kinský. Císař si prohlédl kus po kuse všechna vystavená zvířata, jeho velkou pozornost vzbudily zemědělské stroje a nářadí, nakonec zhlédl i zemědělské produkty (některé konkrétní jsou jmenovány). Pak navštívil komisi v jejím stanu a hodinu občerstňoval slavnost svou přítomností.

V roce 1856 hovoří zpráva (č. 34, 21. 8.) o oslavě narozenin císaře Františka Josefa I. dne 19. 8. v Horní Libchavě. Přijel tam v 17:45 asi na hodinu také císař Ferdinand v doprovodu nejvyššího hofmistra barona

Airoidiho, přivítal ho zde velkopřevor Řádu maltézských rytířů Franz Khevenhüller-Metsch, do zahrady byla hned zřízena triumfální brána s nápisem „Viribus unitis“.

Několik zpráv máme z „nabitého“ roku 1860. První se týká císařovny Marie Anny (č. 31, 2. 8.). V předvečer jejího svátku dostala hudba ostrostřeleckého spolku z České Lípy dovolení zahrát na zámeckém dvoře (Schlossplatze). Zahrála nové a těžké skladby a vysloužila si za to pochvalu. Další zpráva (č. 32, 9. 8.) praví, že v době přítomnosti císaře Františka Josefa I. se před zámeckým dvorem a zahradou shromáždilo mnoho lidí. Císař (allerhöchste Herr), který se procházel s Ferdinandem V. a arcivévodou Ludvíkem, jim povolil přístup, a tak nastala tlačenice. O tom, co nastalo, se dále nerozepisuje. Na závěr vyjadřuje potěšení lidí z možnosti dostat se do takové blízkosti císaře. Ve stejném roce se objevuje (č. 34, 23. 8.) podrobná zpráva o slavnostním zasvěcení opraveného sloupu Nejsvětější Trojice na náměstí v Zákupech. Podrobnosti zde neuvádím, neboť již byly publikovány (Nejedlý – Zahradník, 2003, s. 146–148). Dne 28. 8. v 9 hodin ráno se císař přes nepříznivé počasí zúčastnil mše v kostele sv. Kříže v České Lípě (č. 35, 30. 8.) a purkmistr ho přemlouval, aby příště navštívil klášterní kostel Všech svatých. Císař to přislíbil a skutečně se tam dne 4. 9. objevil (č. 36, 6. 9.), navštívil pak také loretu, klášterní zahradu a Kostelní náměstí. S tím autor článku spojuje naději, že kostel (sv. Petra a Pavla) bude obnoven.

V roce 1875, kdy císař na jaře onemocněl, začalo se o něm psát více. Již v roce 1863 si císař přivodil jakýsi úraz pádem a již tehdy vyjadřovaly noviny obavy s poukazem na to, že takový úraz je při císařově stáří nebezpečný. V roce 1875 se jednalo o muže o dvanáct let staršího, a tak obavy o jeho život byly vážnější. První obsáhlá zpráva (č. 24, 25. 3.) mnohohlavně popisovala císařovu dobrotivost a zmiňovala se i o některých událostech z jeho života. K Českolipsku, respektive k Zákupsku, však v podstatě nemá vztah. Stejně tak je tomu u dvou historek ze života (č. 27, 4. 4.). Pak již následuje zpráva o jeho úmrtí (č. 52, 1. 7.), poměrně stručná, neboť císař zemřel 29. 6. Následují zprávy popisující smuteční slavnosti v České Lípě v kostele Panny Marie, Horní Polici (obě 3. 7.), a dokonce i v židovské modlitebně v České Lípě (4. 7.) a v Kuřívodech (6. 7.) (vše v č. 54, 8. 7.). Zároveň jsou otištěny oslavné básně (č. 54, 8. 7. od Ottomara Bubaka a č. 56, 15. 7. od Dr. Moritze Rappaporta). Dne 29. 7. (č. 60, 29. 7.) byl pak otištěn delší článek nazvaný „Reminiscence na život u dvora zvěčnělého císaře Ferdinanda v Zákupech“, z nějž se o zdejším císařově životě dovidáme nejvíce informací.

Podle autora tohoto článku panoval na císařově letním sídle bouřlivý a na změny bohatý život, přicházeli nejen dvořané, ale i umělci. Od roku 1872 sloužila střelecká kapela ze Zákup každé léto jako hudba u tabule. Jednou ročně zval císař majitele okolních panství, nejvyšší úředníky a kněží z okolí k dvorní tabuli. Později však přišla nemoc, a tak rušný život vystřídal ticho a samota. Císař se ráno v 8 hodin po jednoduché snídani odebral do zámecké kaple na čtenou mši a po 9. hodině odjel do obory. Doprovod mu dělali jeden lokaj, jeden strážný a „starý věrný Pankrác“, „rodák z České Lípy“. Císař se pak procházel lesem směrem k výšině Marie Anny. Později lesem projížděl v kočáře, taženém ponikem. Po procházce se odebíral do zahrady, kde hrál kuželky. Následoval návrat do zámku. Tam se věnoval svým zálibám: biliáru a hře na klavír. Nejvíce si prý oblíbil díla Mozarta, „zejména Velkého Boha“. Nejraději hrál na klavír čtyřručně s císařovninou předčitatelkou. Po 14. hodině začal oběd, doprovázený hudbou. V 17:30 odjížděl císař do Mimoně, Brenné, Svojkova nebo do České Lípy. Při vyjíždce se nikde nezdržoval, ukončil ji např. na kraji České Lípy u hostince U Vévody zákupského, jindy jel až na česko-lipské náměstí, objel morový sloup a vrátil se do Zákup. Dříve též vyhledával často v oboře jeleny a srnce a vlastnoručně je krmil chlebem a akátovým listím. Dále se připomínají zásluhy o město Zákupy.

Je známo, že císař Ferdinand V. hojně obdarovával různé kostely, kláštery a jiné instituce. Noviny přinášejí i zprávy o těchto darech, i když jejich výčet není úplný, jak víme odjinud. Často císaře nazývají „Otec chudých“. Seznam zmíněných darů najdeme v příloze č. 5.

4. Hospodářství

Soukromé statky císaře Ferdinanda V. v Čechách byly značně rozsáhlé a různorodé. Řídilo je ředitelství, které sídlilo v Toskánském paláci v Praze na Hradčanech (čp. 182/IV, dnes budova označena 182/V), právě naproti bráně do Pražského hradu. Funkci ředitele zastával zpočátku JUDr. Wolfgang Prokop Polák (1850–1855), po něm Lambert Senft (1855–1866) a Josef Bertel (1867–1887) (Honc 1961, s. 8 a 46). Ředitelství pak podléhalo správy jednotlivých statků.

V Zákupech fungoval tehdy hospodářský dvůr s několika provozy (pivovar, vinopalna, cihelna), některé provozy též při dvoře v Krompachu. Rozsáhlé bylo lesní hospodářství, a to nejen na Zákupsku, respektive Borečku, ale i na Cvikovsku a Hornopolicku. Podrobněji se zde strukturou a fungováním statků zabývat nebudeme, neboť se jedná o obsáhlou

problematiku, která dosud nebyla zpracována a noviny o ní pochopitelně neinformují. O císařově hospodaření se zmiňuje článek z doby jeho nemoci roku 1875 (č. 24, 25. 3.), kde se uvádí: „Je známo, že příjmy z racionálně vedeného císařského hospodářství se každý rok zvyšovaly. Jen mléčné hospodářství vyneslo v posledním roce čistý zisk 100 000 zlatých“. Obecně se v literatuře uvádí, že po své abdikaci se císař sám ujal správy svých statků a jejich příjmy se mu podařilo podstatně zvýšit (např. Holler, s. 168), ačkoliv J. Honc (1961, s. 78) se vyjadřuje poněkud skeptičtěji. K otázce zkoumání císařova hospodaření mohou jistý přínos znamenat inzeráty správy statku a lesních správ na prodej různých produktů. V místních novinách je nacházíme již od roku 1851, a to v poměrně hojném množství. Nejedná se o výjimku – podobně inzerovaly i jiné zdejší správy statků. Inzeráty mají obvykle podobu pozvánky.

Prodej se konal většinou formou dražby (licitando, licitation). Uvádí se vždy, co se prodává, hodina (obvykle 10, někdy 9 hodin dopoledne), místo (kancelář správy statku) a pak obvykle poznámka, že prodáno bude nejvyšší nabídce proti okamžitému zaplacení. Někdy se též připojuje, že dražební podmínky jsou k nahlédnutí v kanceláři správy statku či na ředitelství statků v Praze. Jen výjimečně se připojují další, podrobnější podmínky, většinou v případě, kdy se jedná nikoliv o prodej, ale o pronájem. V některých případech neprodává správa statků formou dražby, ale má se podat písemná nabídka na správu statku či na ředitelství do Prahy. V takovém případě inzerát pochopitelně uvádí termín podání nabídky, ostatní je stejné, včetně konstatování, že nabízené dostane ten, kdo nabídne nejvíce. Občas se také mluví o nutnosti složit dražební jistinu (Vadium). Inzeráty končí datem, výjimečně podpisem správce statku, popř. lesní správy. Často byly inzeráty tištěny opakovaně v dalších, jednom až dvou číslech novin, výjimečně i vícekrát. V následujících odkazech uvádím číslo a datum novin, v nichž se inzerát objevil poprvé.

4. 1. Pronájmy

Pronájmy se týkají provozů při hospodářských dvorech (vinopalny, pivovary), ale i mléčného hospodářství a v jednom případě také sklárny na Nové Huti. Přehled ukazuje příloha č. 6.

4. 2. Produkty hospodaření statku

Inzeráty se týkají výhradně hospodářského dvora v Zákupcích. V padesátých letech se prodávají telata (č. 50, 13. 12. 1855; č. 52, 24. 12. 1856;

č. 52, 24. 12. 1857; č. 49, 9. 12. 1858), později další dobytek (č. 6, 7. 2. 1861 – 8 krmníků, 4 krávy, 1 dvouletý býk, č. 10, 5. 3. 1863 – „několik“ krmníků a krav). Velmi často, někdy i vícekrát za rok, se objevuje nabídka ovoce „ze zahrady a aleje v Zákupcích“ bez bližšího určení (pro velké množství tyto inzeráty nevypisují). Z rostlinných produktů se dále prodávají pšenice, žito a ječmen (č. 8, 27. 2. 1851, uvedena čísla v měřicích), pšenice, ječmen a vikev (č. 19, 15. 5. 1851, uvedeno jen „větší množství“), pšenice a vikev (č. 30, 24. 7. 1856). Správa statku též několikrát inzerovala prodej semen (č. 6, 8. 2. 1866 – 8 q chřestu, 3 q belgické krmné řepy; č. 10, 5. 4. 1868 – 15 q belgické krmné řepy, 4 q bojínku lučního, 20 q chřestu; č. 13, 1. 4. 1869 – 11 q burgundské řepy po 22 krejcarech, 4 q bojínku lučního po 28 krejcarech, 3 q bílého jetele po 40 krejcarech, 15 q polního chřestu po 12 krejcarech, 40 měřic vikve v tržní ceně). Z inzerátů není ovšem jasné, jak byl nakonec prodej či pronájem úspěšný, avšak občas lze i v tomto směru srovnáními vyslovit alespoň hypotézy. Tak se např. zdá, že pronájem mléčného hospodářství na rok 1856 nebyl úspěšný, popř. se vůbec neuskutečnil. Koncem roku 1856 (č. 51, 18. 12.) totiž inzeruje správa statku na 29. 12. 1856 dražbu mléka od 25 krav na leden 1857 a zároveň oznamuje záměr prodávat takto mléko každý měsíc. Objevil se však pak už jen jeden inzerát (č. 3, 15. 1. 1857), podle nějž se dražbou 30. 1. 1857 mělo prodávat mléko od 37 krav na měsíc únor. Další obdobné inzeráty se již nevyskytují.

4. 3. Prodej produktů lesního hospodářství

Jak již bylo řečeno, patřily císaři Ferdinandovi na bývalém zákupském panství rozsáhlé lesy. V padesátých letech se prodávali pouze zajíci z lovů na Borečku (č. 49, 6. 12. 1855; č. 46, 12. 11. 1857; č. 45, 11. 11. 1858 a č. 44, 3. 11. 1859). V prvním z těchto inzerátů se prodávají zajíci dokonce napřed. V posledním z nich je jediný údaj množství – 300 kusů zajíců. Již od roku 1858 přinášejí noviny inzeráty na prodej dřeva, které se pak objevují ve všech sledovaných letech až do císařovy smrti, někdy dvakrát, v roce 1875 dokonce třikrát v roce. Pro velký rozsah je zde tedy nerozepisují. Zpočátku se uvádí obecně, že jde o užitkové dřevo, později bývají podrobně vypsány rozměry a podoba dřeva (prkna, kmeny apod.). Od roku 1869 je pod inzeráty podepsána lesní správa Svor a podrobně vypsáno, ze kterých revírů dřevo pochází. Jedná se nejen o místa v okolí Svoru, ale také o Boreček. Několik inzerátů se týká také bývalého panství Horní Police, kde lesy spravovala lesní správa Žandov a ta je pod inzeráty také podepsána, dvakrát je však v tomto případě podepsána lesní správa

Chudoslavice (Kuttleslawitz) u Ploskovic, jednou z toho za lesní správu Žandov. Tyto, hornopolské inzeráty jsou nejen podrobné, ale navíc poměrně složitě formulované. Dřevo se obvykle uvádí v kusech, někdy, zejména později, v sázích, většinou doplněno poznámkou „po 60 krychlových stopách“, v jednom případě je rozměr v metrech krychlových. Inzeráty na prodej dřeva vesměs spadají do ledna a února, případně března, pouze jeden do dubna (č. 15, 11. 4. 1867, Žandov). Poněkud kuriózně se roku 1874 (č. 46, 12. 11.) prodávají také železniční pražce (Eisenbahn-schwellen) z jednotlivých revírů. Lesního hospodářství se také týká jiná zpráva z roku 1869 (č. 30, 29. 7. v rubrice „Aus der Nähe“), podle níž se v revíru Boreček objevila ve velkém množství housenka bekyně mnišky. Na její likvidaci se zaměstnávalo mnoho lidí.

4. 4. Prodeje jiných předmětů

V několika případech inzeruje správa statku v Zákupcích i prodej něčeho jiného než produktů hospodaření. Za určitou zajímavost považuji inzerát ze 4. 12. 1851 (č. 41), kdy se prodává „velké množství pro dům vhodných dveří se vším kováním a zámky, stojící kachlová kamna ze sálové budovy (Saal-Gebaude), dále okenní rámy, okenní křídla a žaluzie ze zdejší zámecké budovy“. Tuto zprávu lze vztáhnout k tehdy končící opravě zámku. Je tedy možné, že v různých domech v okolí lze ještě dnes najít staré zámecké dveře, okna, žaluzie, popř. kamna. Ve stejném roce se nabízí (č. 32, 14. 8.) prodej vozů (offene Steuerkalesche). Zajímavým příspěvkem k dějinám zdejšího hospodaření je oznámení o snížení cen produktů zákupské cihelny z r. 1857 (č. 25, 18. 6.). Z něj se dovídáme, že za 1 000 kusů cihel se snižuje cena z 15 na 13 zlatých, střešních tašek ze 17 na 15 zlatých, jednocoulových rour z 8,5 zlatých na 8 zlatých, dvoucoulových rour z 10,5 zlatých na 9 zlatých, třicoulových rour ze 14 na 13 zlatých. Mimo to se zřejmě nabízí ještě sleva nad 1000 kusů – u cihel o 20 krejcarů, u rour na 10 krejcarů (tato, poslední věta však není v inzerátu zcela jasná). Do této kategorie spadá také prodej staré litiny, železa, mědi a mosazi roku 1859 (č. 43, 27. 9.) a prodej různého nábytku, peřin, zbraní apod. v bytě „císařského správce v Zákupcích“ roku 1867 (č. 19, 19. 5.). Inzeráty, jichž, jak vidět, najdeme v novinách velké množství, nemohou být při zkoumání hospodaření císařských statků jediným pramenem, avšak mohou mnohé informace doplnit, nebo nás naopak podnítit ke zkoumání něčeho, co by nás jinak nenapadlo. V některých jednotlivostech mohou být samy o sobě důležitým pramenem.

LITERATURA

- Hamannová, B. 1996: Habsburkové. Životopisná encyklopedie, Praha.
- Holler, G. 1998: Ferdinand I., Praha.
- Honc, J. 1961: Ředitelství státních lesů. Ředitelství císařských statků 1848–1918. Inventář archivního fondu, Národní archiv, Praha. Nепublikováno.
- Max, E. 1893: Zweiundzwanzig Lebensjahre, Praha.
- Nejedlý, V. – Zahradník, P. 2003: Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Libereckém kraji, Praha.
- Ségur-Cabanac, V. 1913: Kaiser Ferdinand I. (V.) der Gütige in Prag, Brünn.
- Weissensteiner, F. 2000: Ženy na habsburském trůnu. Rakouské císařovny 1804–1918, Praha.

Příloha č. 1.

Pobyty Ferdinanda V. a Marie Anny v Zákupech

Rok	Ferdinand V.		Marie Anna	
	Příjezd	Odjezd	Příjezd	Odjezd
1852	8. 6.		Asi 9. 6. večer	
1853	7. 6. v 18:15 a 10. 9. ve 20 hod.			
1856	26. 6.			26. 6.
1858	22. 6. v 10:30 hod.	16. 10. v 10 hod. do Ploskovic		
1859		6. 10. v 10 hod. do Ploskovic	23. 7. z Ploskovic	1. 10. v 9:30 hod. do Ploskovic
1860	21. 6. v 11:15 hod. z Ploskovic	1. 10. v 9:15 hod.		
1861	20. 6.	10. 10. v 10 hod. do Ploskovic		
1862	26. 6. dopoledne	8. 10. v 10 hod.		
1863	20. 6. v poledne z Ploskovic	8. 10. v 10 hod. do Ploskovic		
1866	Zřejmě v důsledku války strávili léto v Innsbrucku			
1867	6. 7. ve 22 hod.	9. 10. 9 hod.	8. 7.	Úterý po 9. 10.
1869	10. 7. ve 12:30 hod. z Ploskovic	14. 10. v 9 hod.	13. 7. ráno	15. 10. v 16 hod.
1872		10. 9. do Ploskovic		10. 9. do Ploskovic
1873	30. 6. ve 13:30 hod. z Prahy	2. 10. odpoledne do Prahy	1. 7. ve 3 hod. z Prahy přes Kralupy	
1874		8. 10. v 8:30 hod.		8. 10. v 17:30 hod.
1875	Pro císařovu nemoc zůstali v Praze			

Příloha č. 2

Návštěvy císařových příbuzných

Rok	Jméno	Příjezd	Odjezd
1853	Maxmilián	S císařem Ferdinandem na zemědělské výstavě v České Lípě 29. 9.	
1858	Karolína Augusta	1. 7. v 16 hod.	
	Karel Ludvík s 1. manželkou Markétou Saskou	7. 8. ve 12:30 z Pilnitz	8. 8. do Vídně
	Štěpán		28. 9. v 11:30 hod.
	Ludvík Viktor	26. 8.	
1859	„Vévoda z Parmy“	30. 7. v 10:15 hod.	
	Ludvík Viktor	1. 8. ve 14 hod.	
1860	Marie Beatrix se svými dvěma syny	23. 6. v 17 hod. z Podmokel	
	Marie Terezie		23. 7. v 10 hod. do Teplic
	Ludvík	24. 7. v 18 hod.	
	František Josef I.	28. 7. (zřejmě jen tento den)	
1861	Marie Beatrix se svými dvěma syny	25. 6. v 18 hod. z Podmokel	9. 10. do Prahy
	Ludvík	9. 7. v 18 hod. z Podmokel	
	Karel Ludvík	31. 7. ve 12:30 hod.	
1862	Marie Beatrix se svými dvěma syny	26. 6. v 5 hod. z Podmokel	
1869	Albrecht	21. 8. z Prahy	25. 8. do Prahy

Příloha č. 3

Dvůr, služebnictvo a zaměstnanci statku císaře Ferdinanda
(datum zveřejnění v novinách)

Airoldi, nejvyšší hofmistr	–	21. 8. 1856 31. 8. 1862
von Bissingen, hrabě, komorník	–	15. 7. 1869 21. 10. 1869
Daun, hrabě, pobočník	–	2. 8. 1860 21. 10. 1869
Ducke, vrchní lesní ve Svoru	–	16. 7. 1874 12. 11. 1874
Edlen von Ehmgig, Dr., osobní lékař	–	5. 7. 1873
Fünfkirchen, hrabě, komorník	–	3. 7. 1873
Gassner, Dr., osobní lékař	–	21. 10. 1869
Grömling, správce statku v Zákupcích	–	27. 2. 1851 19. 7. 1855 6. 12. 1855 13. 12. 1855 18. 12. 1856
Kolonitschová, hraběnka, dvorní dáma	–	21. 10. 1969
Kounicová-Thunová, hraběnka	–	23. 9. 1869
Löschner, Dr., osobní lékař	–	10. 12. 1863
Pergen, hrabě, komorník	–	23. 9. 1969 3. 7. 1973
Peters, správce statku v Zákupcích	–	9. 2. 1860
Seracini, hrabě, komorník	–	3. 7. 1873
Thun, hrabě, komorník	–	15. 7. 1869
Zenker, správce statku v Zákupcích	–	4. 3. 1869 1. 4. 1869

Příloha č. 4

Místní lidé uvádění v souvislosti s císařem Ferdinandem

(většinou ho vítali)

(datum zveřejnění v novinách)

Flaschner, Dr., rabín	–	8. 7. 1875
Hikisch, W., děkan v Zákupcech	–	4. 1. 1866
Kachler, Kryštof, farář v Žandově	–	15. 7. 1875
Khevenhüller-Metsch, velkopřevor Řádu maltézských rytířů	–	21. 8. 1856
Rath, okresní hejtman	–	15. 7. 1869
P. Seifert, Wilhelm, městský děkan	–	4. 7. 1875
Sommer, Marie, dcera továrníka	–	11. 7. 1867
Von Sternfeld, rytíř	–	15. 7. 1869
Tschepper, F., zemský soudní rada	–	15. 7. 1869
z Valdštejna, Arnošt	–	10. 10. 1867
Watzel, Kajetán, gymnaziální profesor	–	31. 8. 1862

Příloha č. 5

Dary

(datum zveřejnění v novinách)

- 1853 10.2. – 21 100 zlatých, s výjimkou 1 000 zlatých určeny na podniky v Čechách (s Marií Annou, převzato z Prager Zeitung, tudíž se zřejmě zdejšího kraje netýká)
- 10.4. – 100 zlatých na věcnou loterii pro špitál ve Cvikově (s Marií Annou)
- 1857 18.10. – 7 000 zlatých na školu ve Cvikově
- 1866 4.1. – 5 000 zlatých na stavbu nové radnice v Zákupcích
- 1867 30.5. – 300 zlatých na opravu „milostného místa“ při augustiniánském klášteře v České Lípě (tj. na loretu, s Marií Annou)
- 10.10. – 100 zlatých na zařízení věžeňské kaple v České Lípě, 6 300 zlatých, přislíbených roku 1854, do kostelního stavebního fondu

Příloha č. 6

Pronájmy

(datum zveřejnění v novinách)

- 1852 8.7. – od 1. 11. 1852 pivovar a vinopalna v Kropachu na 6 let
- 1854 15.6. – od 1.9. 1854 pivovar a vinopalna v Zákupcích na 6 let
- 2.11. – od 1. 1. 1855 pivovar v Kropachu
- 1855 10.11. – na rok 1856 mléčné hospodářství v Zákupcích
- 1859 24.11. – vinopalna v Zákupcích na 3 roky
- 1874 16.7. – od 1.9. 1874 sklárna v Nové Huti (Antonínova huť)
a od 1. 11. 1874 hostinec tamtéž na 3 roky

RESUMÉ

Ferdinand V. der Gütige mit den Augen der lokalen Presse

Martin Aschenbrenner

Im Jahre 1805 erwarb der toskanische Zweig des Hauses Habsburg durch den Tausch mit bayerischen Herzögen die Domäne Zákupy (Reichstadt). Im Jahre 1848 erbte sie der Kaiser Ferdinand V., der im selben Jahr abdankte und die Schlösser Zákupy und Ploskovice als seine Sommerresidenz wählte. Er besuchte sie in den Jahren 1851–1874. Nach seinem Tode 1875 erbte das Vermögen Kaiser Franz Joseph I. Das Wissen um den Aufenthalt und die Wirkung von Ferdinand V. in Zákupy und Umgebung ging völlig verloren. In der lokalen Leipaer Zeitung aus den Jahren 1850–1875 (Jahrgänge 1864, 1865, 1870, 1872 und der größte Teil des Jahrgangs 1868 fehlen) kann man Notizen über den Aufenthalt des Kaisers, seiner Verwandten und Hofleute finden.

Ferdinand V. war Sohn von Franz II. und seiner zweiten Gattin Maria Theresia von Neapel. Seit frühem Kindesalter litt er an starker Epilepsie. Ärzte rieten zu Ruhe und Einschränkung aller äußerlichen Reize. Bis zum neunten Lebensjahr blieb der Prinz also in der Obhut von Frauen und erfuhr keine Ausbildung. Erst die Erzieher Stefano-Carnea und Josef Erberg begannen ihn systematisch zu unterrichten und erreichten, dass Ferdinand seinen gefährlichen Rückstand gänzlich aufholte. Er bestieg den Thron nach dem Tode seines Vaters im Jahre 1835 und legte die Krone am 2. 12. 1848 nieder. Er übersiedelte dann auf die Prager Burg, wo er später auch starb.

Zu einer Sommerresidenz wurde das Schloss in Zákupy im Winter 1850–1851 umgebaut. Berichte über Ankünfte und Abreisen des Kaisers befinden sich in der Zeitung seit dem Jahre 1852, meist in der Form von Kurzberichten, nur einige Male wird die Begrüßung in Leipa, im Jahre 1869 in Zákupy ausführlich geschildert. Im Jahre 1867 nutzte der Kaiser zur Abreise das erste Mal den Zug. Es handelte sich um die erste Fahrt auf der Strecke Leipa-Bakov und die heutige Station Srní (damals Reichstadt – Nímes = Zákupy-Mimoň). Der Kaiser nutzte dann die Zugverbindung, wenn er aus Prag kam, oder dorthin fuhr. Häufig hielt er sich aber vor dem Aufenthalt in Zákupy oder danach noch in Ploskovice auf. Über die Ankünfte und Abreisen von Kaiserin Maria Anna informiert die Zeitung seltener. Die Ursache kann einerseits sein, dass sie sehr introvertiert war und im Schatten ihres Gatten blieb, andererseits auch die Tatsache, dass sie im Sommer manchmal auch in Italien weilte. Fast nie reiste das Ehepaar zusammen.

Besuche der Angehörigen der kaiserlichen Familie werden von der Zeitung unerwartet oft beschrieben und es lässt sich außerdem vermuten, dass dies nicht alle Besuche seien. In der Zeitung wird kein Besuch von Franz Karl, Kaisers Bruder, und seiner Gattin Sophie belegt, die ihn angeblich auf der Prager Burg besuchten. Dafür war hier Kaiser Franz Joseph I, alle drei seine Brüder, aber auch Angehörige von Nebenzweigen des Hauses Habsburg. Eine Übersicht vermittelt die Tabelle II.

Relativ wenig berichtet die Zeitung über die Lebensweise und Wirkung von Ferdinand V. in Zákupy. Es handelt sich dabei vor allem um die Erkrankung des Kaisers im Jahre 1852, seinen Besuch des regionalen Bauernfestes im Jahre 1853, unterschiedliche

Geschichten über den Kaiser im Jahre 1875, als er ernsthaft erkrankte, und über wohl-tätige Spenden. Nach dem Tod des Kaisers erfahren wir auch über seinen Alltagsprogramm bei den Aufhalten in Zákupy.

In Zákupy gehörte dem Kaiser ein Wirtschaftshof mit mehreren Betrieben (Brauerei, Brennerei, Ziegelei), einige Betriebe befanden sich auch bei dem Hof in Krompach. Sehr ausgedehnt war die Forstwirtschaft. Einen Beitrag zur Geschichte der kaiserlichen Wirtschaft können Anzeigen der Hofverwaltung sowie der Forstverwaltungen leisten, in denen sie einzelne Betriebe vermieten oder unterschiedliche Produkte versteigern. Es wurden Kälber und später auch anderes Vieh, sehr oft Gartenobst und auch Feld-früchte veräußert. Aus den Wäldern wurden erjagte Hasen und später sehr oft Holz verkauft.

Die Zeitung belegt, dass der Kaiser tatsächlich verhältnismäßig oft hierher kam. Ganz neu stellen wir fest, wie viele Besuche zu ihm kamen. Die Zeitung kann ebenfalls zur Geschichte der Wirtschaft des kaiserlichen Guts beitragen.

Übersetzt von Petra Sochová

OSUDY HOLÉHO VRCHU U ČESKÉ LÍPY

Petr Kühn

Petr Kühn: *The fate of the Holý vrch-chapel of Česká Lípa*

Thursday, 5 December 1867 the weekly Böhmisches-Leipaer Anzeiger printed a paper dealing with the history of the Trinity-Chapel on the Holý vrch (Bald hill, in German: Kahlenberg, in ecclesiastical papers sometimes translated into Latin as Mons calvus) by J. N. Willomitzer (1818–1886) which, apparently, represents the oldest printed history of this chapel and of the hermites living on this locality (Willomitzer 1867b). Willomitzer's excerpts from the original documents later had been used by Dressler (1914). On this last paper several newer papers dealing with the history of this chapel (e. g. Vojtišková, 1994, Podroužek, 2003) are based. As in the course of this transfer of information lasting more than one century important pieces of information were lost, misinterpreted or misunderstood, the present paper is intended to give a survey of the history of this chapel and to amend these omissions.

Úvod

„Holým vrchem se nazývá ono vysoké návrší, shlížející nedaleko Dolní Libchavy vážně a opuštěně na přívětivou krajinu u České Lípy jako Tábor na galilejskou květnatou rovinu Esdralon; z jeho vrcholku jako velký náhrobek smutně shlížejí ubohé zříceniny v roce 1814 vyhořelého kostelíka svaté Trojice na okolní úrodné lány. – Holým vrchem se nazývalo toto návrší, a přece ho zbožná fantazie našich předků neviděla tak holým, tak beze všech půvabů a krás – půvabů, které sice náš současný, vše jen podle pozemských výhod oceňující materiální svět nedovede ocenit, které však o to více dovede chápat a jimi se potěšit poetická, po vyšším toužící duše.“

Těmito slovy začíná článek prof. J. N. Willomitze (1818–1886), otištěný 5. prosince roku 1867 v týdeníku Böhmisches-Leipaer Anzeiger,

jedno z nejstarších svědectví o poustevnících na Holém vrchu u České Lípy (Willomitzer 1867b). Z poznámek a výpisků prof. Willomitze, zachovaných v jeho pozůstalosti, vychází práce Dresslera (1914), která je využívána jako základní pramen dat i v novějších článcích, zabývajících se historií Holého vrchu (např. Vojtíšková 1994; Podroužek 2003). Při přejímání informací však v některých případech došlo k porušení nebo chybné interpretaci údajů. Pokusím se proto v následujícím textu tyto omyly napravit.

Holý vrch (Kahleberg, Kahlenberg – Reuss 1793; Willomitzer 1859, 1867a, 1867b, 1879; Paudler 1887; Hantschel 1911; Dressler 1914 aj.)^{1/} je poměrně nízké (294 m n. m., příp. 301 m n. m.; Randus 2004; Českolipsko 2005), v pohledu od města pravidelně kuželovité návrší na západním okraji České Lípy, zvedající se při soutoku Ploučnice a Sporky do výše asi 50 m nad údolní nivu. Podle jeho severního úpatí běží železniční trať z České Lípy do Děčína, pod severovýchodními, východními a zčásti jižními svahy vyrostla městská zástavba rodinných vil a panelových domů, opeřená několika úlitbami nejnovějšímu vkusu. Reuss viděl koncem 18. století (1793) Holý vrch až na jižní travnatý svah zcela zarostlý lesem. Podle Hantschela (b. l.) byl vrch nespočetné roky až do počátku 20. století zcela holý a květena na jeho travnatých svazích bohatá na vzácné druhy.

V pozdějších letech je všeobecně uváděno (např. Dressler 1914), že to býval pustý, nepěkný vrch, jehož svahy byly porostlé sluncem spálenými travinami a nevzhlednými křovinami. Několik pokusů ho zalesnit se prý nesešlo s úspěchem. Podařilo se to teprve až koncem 19. století Vysazovacímu a okrašlovacímu spolku pod vedením prof. Steffena, a od té doby jsou svahy a vrchol kopce již porostlé lesem a křovinami. Dnes je vrch zarostlý lesem s velkým podílem náletových dřevin a bez výhledu je také vlastní vrchol. Na to, že Holý vrch byl kdysi upraven do parkové podoby, dosud ukazují některé v pravidelných odstupech vysázené stromy, jež jsou zřetelně starší než okolní lesní porost a podle nichž je dosud patrný průběh dřívějších parkových cest.

Podle Nedera (1926) je prvním doloženým majitelem pozemků na Holém vrchu rodina Hundirova, od jejíž dědičky Anny Wiesnerin v roce 1603 koupil vrch Georg Hirse (jako českolipský purkmistr se píše také Heyß, Heß, dokonce i Georg Hes) za 490 kop míšeňských.^{2/} Po něm se majiteli stali Adam Bartel a Georg Mickan, kteří vrch přenechali Petrovi Mikanovi a ten jej 21. ledna 1676 prodal za 600 zlatých Michaelu Mildemu. Od toho jej za 633 zlatých koupila Anna Schäfferová, ale její

dědicové pak 4. listopadu 1701 vrch prodali za 1 400 zlatých Christophu Bablichovi. V roce 1884 pozemky na vršku zakoupilo město Česká Lípa, aby na něm založilo park.

Historie kaple

Vlastní historii kaple na Holém vrchu u České Lípy podrobně popsal Willomitzer (1867b) a Dressler (1914), opírající se také o poznámky z Willomitzerovy pozůstalosti. Podle nich zde již od počátku 18. století^{3/} působili dva poustevníci, kteří byli mimo jiné povinni přisluhovat při mších v českolipském Mariánském kostele. Jejich jména se však nezachovala. Z písemných pramenů je jako nejstarší poustevník znám teprve jistý Franz Schiller z Lípy, který od litoměřické konzistoře dostal 26. ledna 1737 povolení převzít oděv sv. poustevníka Pavla a odebrat se do noviciátu. Později je zmiňován Jakob Görner^{4/}, který zemřel roku 1742 ve věku 47 let a byl pohřben na hřbitově u kostela Panny Marie. Dále se dovídáme o poustevníkovi jménem Johann Michael Kramer z třetího řádu sv. Františka, který také sloužil jako ministrant v kostele Panny Marie. Byl z této služby, údajně pro nedbalost, svévolně vyhnán tehdejším děkanem Jos. Aug. Beckertem. Vyšetřování, konané 4. června 1753 v Litoměřicích, prokázalo Kramerovu nevinu. Děkan si vysloužil výtku konzistoře a poustevník byl znovu doporučen blahověli hraběte. Další poustevník, Franz Selz, je roku 1758 označen jako „subiectum malae notae“ (člověk se špatnou pověstí). Opil se ve městě tak, že budil veřejné pohoršení a v noci nemohl najít cestu zpět do své klauzy. Podle Nedera (1926) byl prý obviněn i z ještě horších přestupků a proto nařídila konzistoř, aby byl zavřen na děkanství nebo v klášteře do té doby, dokud nedojde vyřízení od otce poustevníků Ludwiga Gröbnera. Pak mu mají poustevnický šat svléknout a mají ho ze svazku poustevníků vyloučit, což se stalo 16. března 1758. Jako poslední poustevník je jmenován Franz Konrad Frosch z třetího řádu sv. Františka. Na něho žaloval jistý měšťan Ignaz Herbich a poustevník byl proto 31. května 1756 vyšetřován děkanem Beckertem za přítomnosti kaplana Joh. Gollnitze. Českolipský magistrát Froschovi dne 24. července 1750 vystavil výborné vysvědčení (Dressler se domnívá, že nejspíše proto, že vykonal pouť do Říma), duchovní i měšťané ho chválili pro jeho řádný život, a Frosch byl uznán za nevinného. Zemřel 6. srpna 1774 ve věku 50 let a byl také pohřben na hřbitově u kostela Panny Marie.

Tím ovšem není úloha Holého vrchu v duchovním životě města vyčerpána. Mělo se mu dostat zvláštního vyznamenání, které ovšem

nezačalo právě povznášejícím způsobem. V roce 1713 postihla Prahu morová rána. Začala svou pustošící cestu v Turecku a postupovala nezdělitelně přes Maďarsko do Polska a Rakouska a na začátku toho roku řádila již ve Vídni, kde v lazaretech prý zemřelo více než 9 000 lidí. Z morového lazaretu ve Vídni prý utekl krejčovský tovaryš Peter Lay, který nákazu zavlekl do okolí kostela Panny Marie Sněžné v Praze. Nákaza se rychle rozšířila po Novém Městě a 11. srpna se objevila na Židovském městě, kde jí denně podleho na 6–7 Židů, mezi nimi také rabín Neustadtel. Kolem 22. srpna se již nákaza rozšířila po celé Praze a přeskočila i Vltavu na Malou Stranu, kde jí do 13. září podleho 285 lidí. Její řádění polevilo teprve v lednu 1714. V době od 22. srpna 1713 do konce března 1714 si vyžádala 12 048 obětí. Aby se zabránilo šíření nákazy, nebyly bohoslužby konány v kostelech, ale na volném prostranství. V roce 1715 zřídil malostranský magistrát pamětní sloup v místě, kde v roce 1713 na Štěpánském náměstí stával oltář (Bohemia 1879).

Tato „leydige Contagion“, jak morovou epidemii nazývají tehdejší dokumenty, řádila také v Kaprově ulici, v domě pražského měšťana^{5/}, barvíře Gabriela Patze. Epidemii podleho již 22 obyvatel domu, než se pán domu rozhodl, že s celou dvanáctičlennou rodinou uprchne do svého rodného města České Lípy, aby tam vyčkal konce morového řádění. Po různých obtížích na cestě, „protože se jich všichni štítí“, se do Lípy nakonec dostal, do města ho však z obavy z nákazy nepustili (v paměti obyvatel ještě bylo 520 obětí morové epidemie z roku 1680) a Patz se svou rodinou museli strávit plných 40 studených a deštivých podzimních dní před branami města v karanténě. To přimělo Patze ke slibu, že v případě, že bude s rodinou zachráněn, postaví na místě, kde tuto „bídne přestátou karanténu“ strávil, kapli, jakmile se mu jen podaří obnovit svoje řemeslo a vydělat si potřebné peníze.

Místo, kde Patzovi karanténu prožili, bylo u poustevníka na Holém vrchu. Podle Willomitzera (1867b) to byl právě zdejší poustevník (jeho jméno neznáme), který je přijal a obstarával jim ve městě nákupy potravin. Rodina se mu odvděčila tím, že vdova „Anna Dorothea Patzin“ 23. října 1746 kostelíku věnovala nadační kapitál, jehož úroky měly přilepšit poustevníkovy příjmy.

Patz svůj slib splnil dosti brzo. Bližší okolnosti stavby kaple uvádí Dresslerem (1914) ocitovaná zakládací listina, adresovaná biskupovi v Litoměřicích, Hugovi Františkovi hraběti z Königsegg a Rottenfelsu, kde se mimo jiné uvádí^{6/}:

„I když však od té doby nastaly samé těžké, drahé a na potraviny chudé roky, tak přece nechci svůj vyslovený slib dále odkládat – jako již také podle dohody s místní vrchností jak duchovní, tak i světskou a podle jejich svatého povolení na místě zvaném Holý vrch, poblíže města Česká Lípa, kde se bez- tak zdržuje poustevník^{3/}, jsem vyhledal místo, vypracoval i půdorys 10 loket dlouhý a 8 loket široký, a také navezl většinu materiálu potřebného na stavbu. A jakož k tomuto, k blahu duší zaměřenému dílu, k jehož lepší pod- poře a zmnožení k mé tomu věnované sumě také někteří jiní pobožní a do- bročinní lidé již významným příspěvkem pomohli a jistě se najdou i další, z čehož se nedá pochybovat, že také v budoucnosti nebude chybět fond na opatření potřebných rekvizit a bude zajištěna stálá stavební údržba.

Dostává se proto k Vaší vysoké biskupské excelenci moje nejponiženější, nejposlušnější pokorná prosba, aby jste tomuto obému podle vysokého bis- kupského předběžného povolení tento zamýšlený, hojivý záměr potvrditi ráčil jakož i ráčil vydati milostivé nařízení, podle kterého tato kaple, až bude uvedena do konečného stavu, byla řádně vysvěcena. Jakož nyní se těším, že nejmilostivěji vyhovíte mé prosbě, budu včetně vši své rodiny před Nejvyš- ším neustále prosit o dlouhé a zdravé žití Vaší vysoké biskupské excelence a o její dlouhou šťastnou a požehnanou vládu a zůstanu přítom

*Vaší vysoké biskupské excelence nejponiženější a nejposlušnější
Gabriel Patz, měšťan a barvív v královském starém městě Pražském.“*

K vlastní stavbě kaple však tehdy ještě asi nebylo dost peněz, protože ještě roce 1720 listinou potvrzuje Julius Franz Melzer, městský lazebník českolipský, že daruje zamýšlené stavbě kaple sv. Trojice 100 zlatých:^{7/}

„Já na konci podepsaný, akademickou fakultou aprobovaný lazebník dokládám a doznávám tímto, protože několik dobrosrdečných dobrodinců zamýšlejících ke cti nejsvětější nedělitelné Trojice postavit kapli – ježto však k milostivému povolení je potřebná dotace oné kaple: tak se tímto tedy zavazují nejen k tomu, že budoucí kaple má být dotována kapitálem 100 zlatých, ale také dokud těchto 100 zlatých nebude skutečně eloko- váno a zapůjčeno, vkládám svůj vedle hornolibchavské silnice vedle pánu Gottfriedta Melzera jun. a Wenzela Kretschmera ležící kus pole jako hypo- téku a zástavu. K dotvrzení a ověření tohoto jsem se vlastnoručně podepsal a otiskl svoji pečeť. Dáno Lípa, dne 17. května 1720.

(sig.)

Julius Fr. Meltzer m./p. Chyrurg ibidem.

Jakmile bude oněch 100 zlatých pohromadě, představují tyto uvedenou hypotéku a tím přestává platit zástava mého pole.“

Se stavbou se však zřejmě již začalo brzo, v roce 1720, protože podle Willomitzerem citovaného potvrzení litoměřické biskupské konzistoře z 9. října 1720 již jistá paní Eva Schmidtová, českolipská měšťanka, ustanovila 50 zlatých na dvě mše svaté za sebe a svého manžela Johanna Heinricha Schmidta. Peníze přicházely ještě i později; tak například věnovala českolipská měšťanka Sabina Rosalia Kellnerová 10. prosince 1744 celých 100 zlatých za čtyři mše „za ubohé duše těch, na které nikdo nevzpomíná“.^{8/}

Kaple byla prostá barokní stavba dlouhá 10 loket, široká 8 loket a vysoká 10 loket. Její vzhled se nám zachoval na Willomitzerově kresbě (obr. 1), připojené k Dresslerově článku (Dressler 1914). Orientována byla od severu k jihu, vchod se nacházel na severní kratší straně. Kostelním náčiním a paramenty byla kaple velmi dobře vybavena, jak to je patrné podle opisu seznamu z roku 1725 na zadní straně Willomitzerova nákresu kaple, zachovaného v českolipském okresním archivu.

Dozor a udržování čistoty v kapli a služba při mši byly svěřeny poustevníkovi. Ten bydlel v prostém dřevěném domku, ležícím snad na východním svahu kopce směrem k městu, byl pod ochranou majitele panství a žil, jako mnozí poustevníci tehdejší doby, z příspěvku nebo deputátu od vrchnosti a z almužen a darů, které sbíral po okolních obcích. Poustevník na Holém vrchu k tomu měl ještě nevysoký příjem z oltářní služby a později k tomu přibýly i úroky z nadační sumy 300 zlatých, věnovaných vdovou po stavebníkovi.

Kaple se pak stala oblíbeným poutním místem, jak o tom svědčí údaj (W., 1885), že o poutních dnech hostinský „U Bobra“ („Bieber“) v Dolní Libchavě pod Holým vrchem vyčepoval i tři až čtyři sudy piva. Svou přednášku o kapli na Holém vrchu v historické sekci Excursions-Clubu (Nachrichten 1879) prof. Willomitzer doplnil předvedením olejového obrázku, jedné voskové a jedné hliněné dětské figuríny, votivních darů, nalezených ve zřícené kapli.

Postupně byly při cestě z města ke kostelíku postaveny kaple zastavení křížové cesty a Holému vrchu se začalo říkat Křížový vrch (Kreuzberg, Kalvarienberg). Podle Paudlera (1887) ještě před 20 až 30 lety, tedy v letech 1857 až 1867, několik kapliček stálo, po stavbě železniční tratě však zbyla jen jediná, stojící nejbliže k městu u nemocnice. Dnes tam nenajdeme ani tuto poslední. Podobně se o zastaveních křížové cesty zmiňuje i Dressler (1914). Podle něho by však měly být starší, protože se domnívá, že jméno Kahler Berg mohlo vzniknout zkomolením jména Kalvarienberg.

Na starých pohlednicích je na východním úpatí vidět silnice s alejí vzrostlých stromů, mezi nimiž a železniční tratí je travnatá plocha. Ta nejspíše představuje upravené dno štěrkovny, využitě při stavbě železnice. Paudlerem (1887) zmiňované kapličky se zastaveními křížové cesty však na nich nejsou – byly asi vytěženy spolu se štěrkem a použity při stavbě železnice.

Vojtišková (1994) upozorňuje, že v době největší slávy kaple, „v polovině 18. století byla od papeže Benedikta XIV. vyžádána listina, již se poutníkům, kteří navštívili svatotrojický kostelík a obraceli se modlitbou kajičně k Bohu o poutním dnu, slibovaly odpustky hříchů. Připouštěly se také v kterýkoliv den roku záslibné pobožnosti.“ Stejnou zprávu má také Podroužek (2003). Originál papežského breve je uložené v SOKA Česká Lípa a slibuje odpustky všem, kteří se zbožným úmyslem navštíví kapli sv. Trojice na Holém vrchu a její oltář. Willomitzer dokonce vlastním nákladem vydal průvodce k svatým místům České Lípy, tj. k Loretě a Svatým schodům v klášteře a kapli sv. Trojice na Holém vrchu (Willomitzer 1862).

Této slávě však bylo vymezeno jen málo času. Osudovou událostí pro kapli na Holém vrcholu se staly náboženské reformy císaře Josefa II. Nejprve byla roku 1782 zrušena poustevna, v roce 1785 byl jako nepotřebný uzavřen i kostelík. Jeho vybavení bylo z větší části přeneseno do nového, v roce 1788 vysvěceného farního kostela ve Fukově severovýchodně od Šluknova (dnes tam už nenajdeme ani kostel, ani obec). Jmění zrušené kaple sv. Trojice bylo převedeno do náboženského fondu a kapli náležející nadace přeneseny k městskému kostelu sv. Petra a Pavla v Lípě (ani ten se dnešních dní nedožil).

Nekonalý se mše, poutníci také nedocházeli, poustevník byl od kaple vyhnán do „civilního života“, nikdo se o opuštěnou a postupně chátrající kapli již nestaral. Zavřená a opuštěná kaple na vrcholu přesto skoro přesně 30 let odolala všem letním bouřím, zimním sněhům a jiným nepohodám. Až v roce 1814 neopatrností mládeže při svatojanském ohni jeden hořící vích dopadl na její šindelovou střechu a než mohla přijít z města pomoc, kaple zcela vyhořela. Jen zbytky jejich částečně zřícených obvodových zdí smutně dále shlížely do líbezného údolí Ploučnice. Obraz zkázy trval dalších více než sedmdesát let, a jen vzácně někdo vystoupil na toto opuštěné místo.

Další osudy kaple

A přesto měly tyto zříceniny ještě jednou slavit zmrtvýchvstání, i když ke zcela jinému určení, než by si to byl prof. Willomitzer přál (Paudler 1885, 1886, 1887, 1900; Hantschel 1911). Kolem poloviny osmdesátých let 19. století, v době rostoucího nadšení pro krásy přírody a nebývalého rozmachu turistického a okrašlovacího hnutí, se totiž městským radním v České Lípě nelíbilo, že těsně za hranicemi města mají nevábně vyhlížející vršek s ubohou zříceninou na vrcholku, a usnesli se, že by kopec mohl dostat vlídnější podobu. Město proto v roce 1884 pozemky na Holém vrchu zakoupilo a chtělo je využít k založení parku. Dodnes to dokazuje na jeho úpatí několik stojících mezníků, obdélníkových sloupků se zkosným vrchem, na jejichž přední ploše pod zkosným jsou písmena B. L. (Böhmisch Leipa). Práci na parkové úpravě se ujal zdejší Vysazovací a okrašlovací spolek (Anpflanzungs- und Verschönerungsverein), který se pod předsednictvím profesora kreslení Ed. Steffena již předtím podílel na zřízení městského parku. Slavnostní první výkop byl dne 19. listopadu 1884. Práce pokračovaly tak úspěšně, že ještě téhož roku byla upravena hlavní cesta, vedoucí půl druhou otočkou na vrchol. Zřízeno bylo i několik strmějších vedlejších cest. U všech byly postaveny lavičky. Práce skončily již na jaře 1885, v letech 1885 až 1886 pak bylo na svazích a vrcholu vysazeno celkem 100 000 sazenic stromů a keřů, kterými byly připravené cesty olemovány. Ještě dnes můžeme některé z tehdy vysazených stromů mezi mladšími náletovými dřevinami poznat podle většího stáří (přibližně 130 let) a mohutnějšího vzrůstu. Zřícenina kaple byla současně s výsadbou parku přestavěna na vyhlídkovou restauraci „ve švýcarském slohu“. Při její stavbě, započaté dne 20. dubna 1885, byly plně využity zbytky zdiva bývalé kaple. Restaurace byla slavnostně otevřena ještě 6. září téhož roku. Pro restaurační místnost bylo přistavěno nové první patro, na všech čtyřech stranách obklopené otevřenou vyhlídkovou verandou. Ta byla ještě v roce 1885 zasklena, čímž vznikla před větrem a nepohodou chráněná další restaurační místnost s výhledy na všechny strany. Pod vrcholem byla upravena venkovní terasa. Na pohlednicích z první poloviny 20. století (obr. 2) je před jednou delší stranou restaurace, směřující k městu, patrná vysoká cihlová zeď se dveřmi do tří sklepů, nad níž je vidět zábradlí a rampu restaurační a vyhlídkové terasy. V současné době nezbylo z této terasy ani z cihlové zdi nic, patrná je jen pod ní ležící větší terasa, jejíž plocha je podélně rozdělená řadou jírovců a betonové schody z terasy k restauraci, v jejichž nejvyšším stupni je

vyryt letopočet 1935. Ve stejné době snad vznikl betonový blok s plošinou a otvory po zábradlí, ležící v prodloužení podélné osy kaple. Místní noviny z této doby (Deutsche 1935), ani v archivu zachované dokumenty o opravách restaurace se však o žádných takových úpravách nezmiňují.

Ve zdech bývalé kaple byla restaurační kuchyně, do restaurace vedly dřevěné schody pod vyhlídkovou terasou. Restauriční místnost v prvním patře byla vyzdobena nástěnnými malbami prof. Steffena s pohledy na turisticky nejatraktivnější místa českolipského okolí. Zde se oba hlavní prameny, v nichž jsou vypsány jejich náměty, poněkud rozcházejí. Podle Paudlera (1886) bylo obrazů devět: Bezděz, Peklo, zámek v Horní Polici, zámek v Zákupích, hradní skála Jestřebí, Zahrádky, českolipský „Starý zámeček“, zřícenina kapličky na Holém vrchu a skalní hrad Sloup. Hantschel (1911) naproti tomu uvádí 12 námětů: Bezděz, vstup do Pekla, zámek Zákupy, zámek v Horní Polici, poustevnický kámen ve Sloupu, Peklo u Sosnové, Nový Zámek v Zahrádkách, Zahrádky, zřícenina Jestřebí, Holý vrch, zámek Horní Libchava a českolipský „Starý zámeček“.

V roce 1901 zakoupilo město pozemky bývalé šterkovny na východním úpatí Holého vrchu a dalo je rovněž parkově upravit. Nájemce restaurace také zakoupil tři koně, aby se zejména mládež za mírný poplatek mohla na vrchol dát vyvézt vozem nebo nahoru vyjet na koni. V roce 1905 byla restaurace přestavěna a opatřena na rozích dvěma vysokými jehlancovými střechami. Tak sloužilo původní zdívo kaple veřejnosti od roku 1885 až do konce druhé světové války a sotva kdo z návštěvníků restaurace si uvědomoval, že její zdi mají úctyhodné stáří skoro dvou set let a že za jejich postavení vděčí zbožné mysli dávno mrtvých předků.

Po válce sdílela restaurace osud dalších četných pohostinských a restauračních zařízení, jejichž původní majitelé nebo nájemci byli odsunuti. Byla sice nějaký čas s nevalným úspěchem využívána, avšak podobně jako např. u restaurace „U beránka“ v Kytlici, chaty na Luži, Brazilce, Hvozdu, Jedlové, Krkavčích kamenech a mnoho dalších neměl nový provozovatel nejmenší zájem o jejich další využívání a údržbu. Objekty tak v podstatě byly vystaveny vlivům povětrnosti a ničivým pudům části nových obyvatel, až vyhořely nebo musely být zbourány. Restaurace na Holém vrchu sice nějakou dobu odolala, avšak v roce 1946 vyhořela i ona a dnes opět jen zřícené části zdí bývalé kaple, dosahující úctyhodného stáří více než 280 let, „krášlí“ vrcholek a snad ještě čekají na další své vzkříšení (obr. 3).

Willomitzer do své smrti zůstal optimistou:

*„Jen jedno je nám známo:
Lidské dílo mizí
a stává se obětí času
Duch, který je založil
však žije věčně!“⁹*

Splní se jeho sen a zbytky kaple se do třetice dočkají vzkříšení, a nebo budou smeteny stavbou přístupové silnice, inženýrských sítí a nakonec rozhledny, z níž bude zcela jedinečný pohled na město utopené v šedém moru betonových panelových sídlišť, kterým je obklíčené ze všech stran?

Dodatek

Ne všichni však s využitím Holého vrchu jako parku s restaurací souhlasili. Krátce se o cenné květeně Holého vrchu zmiňuje již Hantschel (b. l.), teprve mnohem později se však ozval závažný hlas, podle něhož parkové zalesnění Holého vrchu, které nebralo zřetel na původní charakter lokality ani na její geologický podklad, nebylo nejšťastnějším řešením. Článek, nadepsaný příznačně „Výzva“ (Pohl 1936) upozornil na to, že zalesnění Holého vrchu sice bylo potěšitelné, protože se tak podařilo vytvořit místo příjemné příměstské rekreace, bylo však politováníhodné tím, že přitom došlo ke zničení významné botanické přírodní památky. Střední část údolí Ploučnice totiž podle něho představuje v severozápadních Čechách důležitou hranici, na níž se stýkají montánní rostlinná společenství severnější hornatější části krajiny s teplomilnými společenstvy na jihu. Holý vrch byl nejdále k severu vysunutým místem, kde v původní travnaté stepi a křovinách slunečného jižního a jihozápadního svahu žilo ojedinělé společenství teplomilné vegetace se specifickým druhovým složením. Některé z jejích druhů zde dokonce měly své vůbec nejsevernější stanoviště.

„O tom, že východní až jihozápadní strana Holého vrchu měla dříve charakter travnaté stepi až křovin, svědčí jednak dodnes ještě zachované křoviny na jižním úpatí kopce, jednak také skutečnost, že jižní strana je převážně porostlá nepěknými robíniemi (nesprávně zvanými akáty), které se do obrazu naší krajiny vůbec nechtějí hodit. Tento našemu rostlinstvu cizí Severoameričan klade tak malé požadavky na půdu a vodu, že se mu

daří dokonce i v krasových oblastech a je u nás s oblibou používán k zalesňování travnatých stepí a skalnatých strání.“

Autor proto doporučuje, aby se „...*jedině vhodná jižní strana Holého vrchu stala rezervací nejseverněji položených stepí a křovin se specifickým druhovým složením bylinného patra.“*

Píše, že obnovení původních poměrů by se alespoň na části plochy dalo snadno uskutečnit bez zásadních změn ve vzhledu kopce: robinie a snad ještě některé další stromy by se měly odstranit i s kořeny a alespoň na menší ploše by se mohly opět vysadit rostliny typické pro původní charakter zdejší vegetace. Protože i v jeho době zde již existovalo jen málo exemplářů původních rostlinných druhů, musely by se z větší části přenést z některých sousedních nebo vzdálenějších stanovišť v Čechách. Nesměly by se vysazovat žádné, v naší krajině nebo lokalitě cizí druhy. Smrky, modřiny a na severní straně kopce hojně jírovce by pak měly postupně být nahrazovány listnatými stromy (duby, lípy, javory, jilmy, olše, buky, břízy apod.) vhodnějšími pro stanoviště na zvětralinách čedičových hornin a tufů (k hornině Holého vrchu viz např. Wurm, Zimmerhackel 1882; Kühn 2005). Smrky by se na zdejších půdách v přírodním společenstvu nevyskytovaly, modřín je v Čechách nepůvodní jehličnan a jírovec, jak známo, pochází z balkánských zemí. Především by se muselo dbát toho, aby při obnovení parku nebyly vysazovány žádné cizí druhy, aby se z Holého vrchu nestala botanická zahrada.

POZNÁMKY

- 1/ V německy psané žádosti Gabriela Patze konzistoři o povolení stavby (bez uvedení letopočtu, po roce 1713; Willomitzer 1867a; Dressler 1914) je uveden pouze jako „Kahler Berg“. Willomitzer (1867a) sice v poznámce uvádí, že se vrch již v nejstarších listinách nazývá „Mons calvus, tj. Holý vrch“, sám však výhradně používá německé jméno „Kahler Berg“ (Willomitzer 1862, 1867a, 1867b, 1879), někdy „Kalvarienberg“ (Willomitzer 1867b). I Neder (1926) cituje kupní smlouvu z roku 1603 Kahlenberg; v poznámce k Nederově článku však šifra K. Z. upozorňuje na to, že „většina vlastivědných badatelů“ je toho názoru, že jméno Kahlenberg se odvozuje z latinského Mons calvus, Kalvarienberg nebo Kahler Berg, žádný doklad k tomu však neuvádí. U Vojtiškové (1994) čteme o „Výstavné kapli sv. Trojice na vrchu, jenž pak dostal honosný název Mons Calvus“, a rovněž Podroužek (2003) používá místo původního německého názvu Kahlenberg jeho latinský překlad Mons Calvus.

- 2/ „Heut dato Montag nach Georgi Anno 1603 ist ein endlicher und aufrichtiger Erbkauf geschehen und geschlossen worden zwischen George Hirßen Käufers an einem, dann den Hundirschen Erben Frauen Anna Wiesnerin Verkäufern andernteils Vmb den kahlen Berg, auf einer Seiten bis an Martin Seligers Acker und Wiesen, auf der andern Seite des Siemund Streys Acker gelegen. Und gibet Kaufer den Verkäufer umb gemelten Berg in Summa 490 Schock meissnisch baren Geldes, welches die Erben zu ihren sicheren Händen zugezählet empfangen. Gegen diese Empfahlung sie die Verkäufer vor sich, ihre Erben und Erbnehmer den George Hirsen, seine Erben und Erbnehmer gänzlichen quittiert und losgezählet.“
- 3/ Podroužek (2003) však píše: „U zděné kape Nejsvětější Trojice na Holém vrchu byla současně vystavěna dřevěná poustevna.“ Již Patzova žádost litoměřické konsistoři (Dressler 1914) o povolení stavby kape však se odvolává na tam pobývajících poustevníka („allwo sich ohnedem ein Einsiedler aufhält“). Poustevník, jehož jméno však neznáme, pomohl Patzově rodině v „karanténě“ na Holém vrchu přežít a proto po Patzově smrti vdova Dorothea roku 1746 zdejšímu poustevníkům věnovala kapitál 300 zl, jehož úroky měly posloužit ke zlepšení poustevníkovy živobytí – viz Willomitzer (1867b).
- 4/ Podroužek (2003) jej označuje za bratra slavnějšího poustevníka sloupského, Samuela Görnera, aniž by k tomu uvedl doklad. Jméno Görner bylo však na Českolipsku poměrně rozšířené, např. v době, kdy na Skalickém vrchu byl poustevníkem sloupský Samuel Görner, žila jedna rodina Görnerů i ve Skalici na čp. 108.
- 5/ Podle Podroužka (2003) byl Patz českolipským měšťanem. Ve své žádosti litoměřickému biskupství o povolení stavby ovšem Patz výslovně uvádí, že je měšťanem Starého města pražského, když se podpisuje: „Bürger und Schön-Schwarzfärber in der königl. alten Stadt Prag“.
- 6/ Celý text žádosti podle Dresslera (1914): „*Eure Hochbischöfliche Exzellenz, Hoch- und Wohlgeborener Reichsgraf, gnädigster Bischof und Herr! Eure Hochbischöfliche Excellenz geruhen gnädigst sich in tiefster Submission vortragen zu lassen, welcher gestalten bei der, von dem lieben Gott über die königliche Prager Städte Ao. 1713 verhängten leydigen Contagion, nachdem in meinem in der königl. alten Stadt Prag habenden Wohnhauss allbereits 22 Personen von selbiger in die Ewigkeit hingerafft worden, ich aus höchst tringender Noth mich entschlossen, sambt meiner in 12 Personen bestandenen Familie, mich nach meiner Vaterstadt Böhm. Leippa zu begeben, wie dann auch durch göttlichen Beystand ich zwar solche Flucht ergriffen, allein sowohl unterwege, als auch bei der Ankunft selbst in meiner Vaterstadt samt den Meinigen, als aus Mitten der grassierenden Seuche entronnen, grosses Elend, Hunger und Noth ausstehen müssen, sintemahlen jeden männiglich vor uns eine Abscheu getragen und wir etliche Wochen unterm freien Himmel zur nassen und kalten Herbstlichkeit verbleiben müssen: wobei Gott und denen heil. Pestpatronen ich ein Gelübd gethan, dass, wenn sambt meinen Angehörigen durch eine göttliche Gnade und himmlische Fürbitten beim Leben erhalten werden, und ich mich bei meiner Pragerischen Handwerksnahrung des durch dieses göttliche Verhängnis erlittenen, grossen, unüberwindlichen Schadens wiederumb etwas erholen würde, aus allerdemütigster Herzensdankbarkeit, vorderist der allerheyligsten ungetheilten Dreifaltigkeit, und der unbefleckten Gottesgebärerin, dann auch dem Heil. Rocho, dem H. Sebastiano, und der H. Rosalia zu Ehren, in der Gegend unserer kümmerlichst ausgestandenen Quarantana eine Capelle aufrichten zu lassen.*“

Ob nun zwar seit der Zeit lauter schwere, theure und nahrungsbeklemmte Jahre eingefallen, so will ich doch mein gethanes Gelübd nicht länger verschieben – wie dann bereits mit der Orts- sowohl geist- als weltlichen Obrigkeit gepflogener Verabredung und deren bewilligung hiezu auf dem sogenannten Kahlenberg, nächst der Stadt B. Leippa, allwo sich ohnedem ein Einsiedler aufhält, ein Platz ausersehen, ein Grund-Riss pr 10 Ellen lang und 8 Ellen breit entworfen, auch die benötigten Bau-Materialien meistens angeschafft worden. Und wie auch zur Seelen-Wohlfahrt angezielten Werss, dest besser Beförder- und Vermehrung, zu meinem hiezu gewidmeten quanto, auch einige andere andächt- und guthätige Leute allschon einen namhaften Beytrag gethan, sich auch noch deren mehr anfinden werden, als ist nicht zu zweiffeln, es werde hinkünftig auch nicht an eine Fundo zur Versehung mit denen behörigen Requisitis, auch perpetuirlicher Bau-ständ: Haltung ermangeln.

Gelaget dahero an Eure Hochbischof. Excellenz mein unterthänig-gehorsambst-demüthigstes Bitten: Selbte geruhen beedes mit Dero Hochbischöfl. präv.gen Verwilligung, diese engezielte, heylsame Intention zu bekräftigen, als auch die gnädige Verordnung ergehen zu lassen, womit sohtane Capelle, wann sie zum völligen Stand gebracht, behörig eingeweyhet werden möge. – Gleich nun solcher gnädigsten Bitt-gewähr mich getröste, also werde auch sambden Meinigen den Allerhöchsten vor Euer Hochbischöfl. Excellenz lang-beständig gesundes Leben und langwüurig glücklich gesegnete Regirung unablässig bitten und dabey verharren Euer Hochbischöfl. Excellenz untertänigst-gehorsambster Gabriel Patz, Bürger und Schön-Schwarzfärber in der königl. alten Stadt Prag.“ (Datum žádosti však ve Willomitzerových poznámkách Dressler nenašel ani se mu je jinak nepodařilo ověřit.)

7/ „Ich zu Ende Unterschriebener von den academischen Fakultät approbirter Barbier Urkunde und bekenne Hiemit, demnach zu Erhen der allerheyligsten unzertheilten Dreifaltigkeit Einige guthertzige Benefactores eine Capellen aufbauen zu lassen, vorhabend seyndt, – Hingegen vor dessen gnädigen Erlaubnuss die Dotierung erwähnter Capellen vonnöthen ist: Alss thiu nicht allein mich dahin verbinden, dass künftigh erwehne Capellen mit 100 Gulden Kapital behörig dotirt werden soll, sondern auch in so lang biss diese 100 fl. würrklich elocirt und ausgelehnet worden seyndt, mein neben der Oberlieblicher Strassen neben Herrn Gottfriedt Melzer jun. und Wenzel Kretschmer liegendes Stück Acker zur Hypothek und Unterpfindt einsetze. Zu dessen Urkundt und Beglaubigung Hab ich mich eigenhändig unterschrieben und mein Petschaft beygedrucket. So geschehen Leippa, den 17. Mai ao 1720.

(sig.) Julius Fr. Meltzer m./p. Chyrurg ibidem.

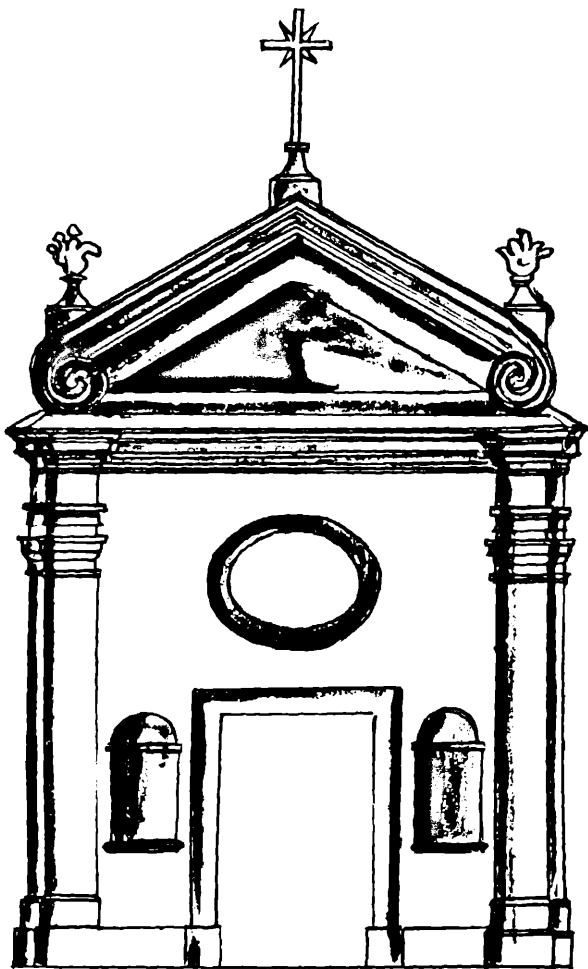
Wann die 100 Gulden beysammen seyn, so sendt diese die Hypothek, und höret mein Unterpfind auf mein Stuck Veldt auf.“

8/ Potvrzení konzistoře z 29. ledna 1744 v ponděli po Trinitatis, v křížovém týdnu, kdy chodí procesí kolem polí, ponděli po českolipské pouti, ponděli po Michalovi (Dressler 1914, citováno z Willomitzerových poznámek).

9/ Eines nur wissen wir: / Der Menschen Werk verschwindet, / Und wird ein Raub der Zeit; / Der Geist, der es gegründet, / lebt fort in Ewigkeit!

PRAMENY A LITERATURA

- Bohemia 1879: Bohemia, 6. února 1879.
- Českolipsko 2005: Turistická a cykloturistická mapa 1 : 25 000, Geodézie On Line, Česká Lípa.
- Deutsche Leipaer Zeitung, 3. dubna 1881.
- Dressler F. 1914: Die Kapelle der heil. Dreifaltigkeit auf dem Kahlenberge bei Leipa. Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs 37, s. 1–8.
- Hantschel F. 1911: Heimatkunde des polit. Bezirkes Leipa, Česká Lípa.
- Hantschel F. (b. l.): Kurze Beschreibung der Aussicht vom Kahlenberge bei Leipa, Česká Lípa.
- Kühn P. 2005: Hornina Holého vrchu u České Lípy. Bezděz 14, s. 119–131, Česká Lípa.
- Nachrichten 1879: Historische Section. 2. Am 23. Januar. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 2, s. 110.
- Neder E. 1926: Der Kahleberg bei Leipa. Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs 49, s. 90–91.
- Paudler A. 1885: Touristisches. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 8, s. 317.
- Paudler A. 1886: Touristisches. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 9, s. 239.
- Paudler A. 1887: Die Weg-Kapellen von Reichstadt bis Oberpolititz. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 10, s. 229–233.
- Paudler A. 1900: In der Fremde. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 23, s. 168–178.
- Podroužek K. 2003: Mons Calvus u České Lípy, poustevna s kapli Nejsvětější Trojice. Průzkumy památek 10, č. 2, s. 168–171.
- Pohl F. 1936: Eine Anregung. Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs 59, s. 5–9.
- Randus P. 2004: Encyklopedie obcí Českolipska 44. Město Česká Lípa 2. Holý vrch. Českolipský deník, 13. července 2004.
- Reuss A. F. 1793: Mineralogische Geographie von Böhmen. Bd. 1. Mineralogische Beschreibung des Leutmeritzer Kreises in Böhmen, Dresden.
- Vojtíšková M.: Po stopách poustevníků v Čechách. Část 9. Když se Holý vrch nazýval „Mons Calvus“. Českolipský deník, 25. dubna 1994.
- W. 1885: Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 8, s. 80.
- Willomitzer J. N. 1859: Die alte oder Großkirche St. Petri und Pauli in Böhmisches Leipa, Litomerice.
- Willomitzer J. N. 1862: Der Pilger zu den drei Gnadeorten – der Laureta, Hl. Stiegen u. Dreifaltigskapelle in Böhm. Leipa, Česká Lípa.
- Willomitzer J. N. 1867a: Die Kapelle auf dem Kahlen Berge bei Böhmisches-Leipa. Böhmisches-Leipaer Anzeiger 17, čtvrtek 17. ledna 1867.
- Willomitzer J. N. 1867b: Der Einsiedler auf dem Kahleberg bei Leipa. Böhmisches Leipaer Anzeiger 17, čtvrtek 5. prosince 1867.
- Willomitzer J. N. 1879: Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 2, s. 101.
- Willomitzer J. N.: SoKa Děčín, fond Pozůstalost J. N. Willomitzer.
- Wurm F., Zimmerhackel F. 1882: Basalt- und Phonolithkuppen in der Umgebung von B.-Leipa. Programm-Aufsatz d. Communal. Oberrealschule zu B.-Leipa, Česká Lípa.

Obr. 1. Kaple na Holém vrchu. Kresba J. N. Willomitzera, uložená v autorově pozůstalosti v SOKA Děčín.

Obr. 2. Dobová pohlednice Holého vrchu s restaurací. Zdivo kaple tvoří přízemní část stavby.

Obr. 3. Zřícenina kaple na Holém vrchu. Pohled z vnitřku kaple na bývalý vchod.

RESUMÉ

Die Geschichte des Kapelle auf dem Holý vrch (Kahlenberg) b. Česká Lípa

Petr Kühn

Die Dreifaltigkeitskapelle auf dem Gipfel des Holý vrch (Kahlenberg, in tschechischen Arbeiten manchmal unter der lateinischen Übersetzung „Mons calvus“ angeführt) war früher eines der bedeutendsten religiösen Objekte in der Umgebung von Česká Lípa (Böhm.-Leipa).

Die Wochenschrift „Böhmisch-Leipaer Anzeiger“ veröffentlichte am 5. Dezember 1867 einen Artikel über die Geschichte der Dreifaltigkeitskapelle auf dem Kahlenberge (Holý vrch, in kirchlichen Dokumenten manchmal lateinisch als Mons calvus übersetzt) von J. N. Willomitzer (1818–1886), der augenscheinlich die älteste Darstellung der Geschichte dieser Kapelle und der an diesem Orte lebenden Einsiedler darstellt (Willomitzer 1867b). Willomitzer's Original-Aufzeichnungen aus den Original-Dokumenten, die sich bis heute in seiner im Archive in Česká Lípa befindlichen Hinterlassenschaft erhalten haben, wurden später von Dressler in seinem Artikel (1914) verwendet. Auf diesen wieder gründen sich einige neuere Arbeiten über die Geschichte dieser Kapelle (z. B. Vojtišková, 1994, Podroužek, 2003). Da bei dieser Übernahme von Daten an manchen Stellen Informationen verloren gegangen, ungenau interpretiert oder verstanden worden sind, wird in diesem Artikel versucht, eine von diesen Fehlern befreite Geschichte des Kahlenberges zu geben.

Der Kahlenberg ist ein nicht besonders auffallender Hügel, der unweit westlich von der Stadt Česká Lípa (Böhm.-Leipa) aus dem Tale der Ploučnice (Polzen) zu etwa 50 m über deren Wasserspiegel aufsteigt. Er war seit dem Anfange des 18. Jahrhunderts von Einsiedlern bewohnt, die Namen der beiden ersten haben sind allerdings nicht erhalten. Aus dem 17. Jahrhundert sind auch die Namen der Besitzer der dortigen Grundstücke bekannt.

Die eigentliche Geschichte des Kahlenberges beginnt zur Zeit der grossen Pestepidemie im Jahre 1713/1714, die allein in der Landeshauptstadt Prag über zwölf Tausend Opfer forderte. In der Alten Stadt Prag wirkte damals der „Schön-Schwarzfärber“ Patz, der, um sich und seine Familie vor der Krankheit zu retten, nach seinem Geburtsort Česká Lípa flüchtete. Dort wurde er allerdings aus Furcht vor der Ansteckung nicht in die Stadt gelassen und musste einige Wochen im kalten und feuchten Herbstwetter vor den Toren in Quarantäne verbringen. Patz machte in diesem Elend das Gelübde, dass er, wenn er mit seiner Familie diese Zeit überleben sollte, auf dem Orte dieses Aufenthaltes eine der Heiligen Dreifaltigkeit, der Jungfrau Maria und den Pestpatronen, der hl. Rosalia, dem hl. Rochus und hl. Sebastian geweihte Kapelle erbauen wolle, sobald er sich durch seine Arbeit ein genügendes erspart hat. Dieser Ort seines Aufenthaltes war der Kahlenberg, wo ihnen wahrscheinlich der damals hier lebende Einsiedler geholfen hat, diese Zeit zu überleben. Als Anerkennung dieser Verdienste ist wahrscheinlich die Stiftung von 300 Gulden zu werten, die die Witwe „Anna Dorothea Patzin“ am 23. Oktober 1746 dem Einsiedler auf dem Kahlenberge bestimmte und deren Zinsen zur Verbesserung seines Lebensunterhaltes dienen sollten.

Der Bau der Kapelle wurde im Jahre 1720 abgeschlossen, eingeweiht wurde sie vielleicht noch im gleichen Jahre, denn im Oktober wurden hier schon Messen gelesen, und sie wurde bald zu einem beliebten Wallfahrtsort. Die Wallfahrt zu den drei heiligen Orten in Leipa, der Loreto-Kapelle, der Heiligen Stiege im Kloster, und der Dreifaltigkeitskapelle wurde sogar durch ein päpstliches Breve mit besonderen Ablässen bedacht. Von der Stadt zur Kapelle wurde ein Kreuzweg errichtet, von dem sich aber nichts erhalten hat.

Im Laufe der Kirchenreformen Kaiser Josefs II wurde die Kapelle im Jahre 1785 als „nicht streng notwendig“ geschlossen und blieb so bis zum Jahre 1814, in dem sie durch Unvorsichtigkeit der Jugend beim Johannisfeuer angezündet wurde und vollständig ausbrannte. Ihre Ruinen blieben stehen bis ins Jahr 1884, in dem die Stadtvertretung sich entschloss, den ganzen unansehnlichen Hügel anzukaufen und auf ihm eine Parkanlage zu errichten. Später wurde darauf hingewiesen, dass dabei ein bedeutender, vielleicht sogar der nördlichste Standort einer wärmeliebenden, pontischen Vegetation vernichtet worden ist.

Als Teil dieses Parkes wurden die Ruinen der Kapelle zum Bau eines mit einer zuerst offenen, später verglasten Aussichtsgalerie und an zwei Ecken mit turmartigen Spitzdächern versehenen Ausflugsrestaurants verwendet. In den damals fast zweihundert Jahre alten Mauern der ehemaligen Kapelle befand sich die Küche, die Restauration und die Galerie wurden als Oberstock darauf gegründet. Die Innenwände des Restaurants wurden mit von Professor Steffen gemalten Bildern einiger touristisch interessanten Örtlichkeiten der Umgebung, Inschriften und Schmuck- und Schriftbändern ausgestattet.

Das Gebäude dieses Ausflugsrestaurants diente der Öffentlichkeit bis fast zum Ende der Zweiten Weltkrieges. Nach dem Kriege wurde es eine kurze Zeit noch weiterbetrieben, dann aber wie so viele andere ähnliche Baulichkeiten in Nordböhmen geschlossen und seinem Schicksal überlassen. Es wurde dann allmählich von den Anwohnern zur Gewinnung von Baustoffen ausgebeutet, bis seine Überreste endlich im Jahre 1946 vollständig ausbrannten. Seitdem blicken die jetzt schon fast dreihundert Jahre alten Mauerreste vom jetzt allerdings vollständig überwachsenen Gipfel des Kahlenberges wieder traurig über das Tal und auf die von eintönigen betongrauen Siedlungskomplexen umkreiste Stadt.

Übersetzt von Petr Kühn

OSLAVY STÁTNÍCH SVÁTKŮ V ČESKÉ LÍPĚ V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY

Zuzana Raková

*Zuzana Raková: Celebrations of public holidays in Česká Lípa
in the era of the First Republic*

The course of public holidays (28th October) celebrations and further festivities of nationwide importance in the interwar period (1918–1938) in Česká Lípa was heavily affected by mutual relations of German and Czech population of the town.

Relations between the two nationalities were developing in the course of traced twenty-year period, and in the consequence thereof also the attitude of Germans in Česká Lípa to the celebrations of 28th October was changing. Whereas in the 1920s it was only Czechs who celebrated public holidays in Česká Lípa, from the beginning of the 1930s German residents joined them, and celebrated either on their own or together with their Czech fellow-citizens.

Whereas the attitude of Germans in Česká Lípa to the celebrations of 28th October was rather restrained, they displayed much more enthusiasm for birthday celebrations of president T. G. Masaryk.

The common German-Czech participation in celebrations of public holidays in Česká Lípa unfortunately never lasted for a long time, despite the effort and good will of top municipal authorities, in particular of mayor W. L. Wiesner.

Úvod

Při zkoumání průběhu a okolností oslav státních svátků v mezi-válečném období v České Lípě se projeví v první řadě národnostní aspekt celé problematiky, tedy to, jak přistupovaly k těmto událostem obě ve městě žijící národnosti, Němci a Češi. Odlišné národnostní hledisko je ostatně třeba brát v úvahu při studiu jakékoliv oblasti z dějin České Lípy před rokem 1945. Pokusme se tedy sledovat, jak přistupovali Češi a Němci ve městě k pořádání oslav státních svátků (28. října), ale i dalších pamětných dnů s celostátním významem, jakými byly 7. březen, svátek M. Jana Husa apod. Podívejme se, v čem se postoj obou národnostních

skupin ve městě vůči těmto oslavám lišil, v čem naopak se shodoval a jak se během sledovaného dvacetiletí vyvíjel.

Průběh a organizace „českých“ oslav státních svátků

Při pořádání oslav státních svátků ze strany Čechů hrál prvořadou roli český Okresní osvětový sbor spolu se všemi českými spolky, kulturními a tělovýchovnými korporacemi. Na organizaci samozřejmě spolupracovali čeští zastupitelé, místní české politické organizace, školy a vojsko pod patronací okresního hejtmána. Teprve od roku 1924 se na zákrok českého radního, učitele Jana K. Hanuše, podařilo za pomoci okresní správy politické přimět obecní úřad, aby o státních svátcích vyvěšoval na budově radnice československou vlajku.^{1/}

Na oslavách státních svátků českolipskými Čechy se vždy významně podílela zdejší TJ Sokol (zejména na oslavách Masarykových narozenin, Husova svátku a 28. října). TJ Sokol z České Lípy vysílala pravidelně své cvičence na všechny všesokolské slety uskutečněné během období První republiky a samotné město Česká Lípa hostilo dvakrát během meziválečného období župní slety Fügnerovy sokolské župy.^{2/}

V březnu 1925 uspořádal Okresní osvětový sbor slavnostní akademii k uctění 75. narozenin pana presidenta.^{3/}

V roce 1928 organizoval oslavy 28. října Sokol. Oslava byla záležitostí celé české menšiny; v předvečer státního svátku byl zapálen oheň na Hůrce, 28. října dopoledne se konala oficiální oslava, kdy se na českolipském náměstí sešlo kolem 1 200 účastníků, což je jistě úctyhodný počet, víme-li, že v roce 1930 bylo ve městě 3 129 Čechů a v roce 1928 jich tedy pravděpodobně bylo o něco méně. Odpoledne byla na Slovance (česká čtvrť) vysazena pamětní lípa a večer se konala slavnost v Národním domě.^{4/}

V roce 1929 uspořádal Okresní osvětový sbor v České Lípě oslavy narozenin prezidenta Masaryka, výročí Husova upálení, milenia zavraždění sv. Václava (při němž přednášel v České Lípě prof. Dr. J. V. Šimák), oslavu 28. října a pietní vzpomínku 10. výročí úmrtí gen. M. R. Štefánika.^{5/}

V roce 1930 oslavili Češi čtrnáctidenními oslavami (6.–21. března) 80. narozeniny T. G. Masaryka. V předvečer prezidentových narozenin pořádali skauti lampiónový průvod městem za účasti všech českých spolků v krojích za hudebního doprovodu železničářů. Slavnostně osvětleno bylo české gymnázium a kasárna hraničářského praporu. V pátek 7. března proběhly dopoledne školské slavnosti, večer v kině

Olympia slavnostní akademie za účasti mnoha českých spolků s hudebním a tělocvičným programem a proslovy českých učitelů Jana K. Hanuše (byl v té době předsedou Okresního osvětového sboru) a Jaroslava Šulce. V neděli 9. března se běžela štafeta zdejšího sportovního klubu (studenti českého gymnázia) od českolipské radnice do Nového Boru ke hrobu vojínů rumburské vzpoury, odpoledne proběhl fotbalový zápas na sokolském hřišti a večer se konala v národním domě žákovská akademie, hojně navštívená a úspěšná, stejně jako celé oslavy Masarykových osmdesátin v České Lípě.^{6/}

V roce 1930 uspořádal Okresní osvětový sbor také Husovy oslavy, na něž v tomto roce připadlo zároveň 10. výročí založení místní jednoty Československé obce legionářské. Proto byla uspořádána výstava předmětů, týkajících se života a bojů legionářů a obrazů sibiřské anabáze. 6. července proběhla na sokolském cvičišti velká lidová slavnost.^{7/}

Při příležitosti výročí vzniku samostatného československého státu v roce 1930 uspořádal Okresní osvětový sbor a všechny české spolky a politické organizace 27. října v kině Olympia divadelní představení ochotnického spolku Jirásek „Zelené království“. 28. října se konala v Národním domě slavnostní schůze a večer zde Sokol uspořádal tělocvičnou akademii. Plánovaný tábor lidu na náměstí se kvůli špatnému počasí nekonal.^{8/}

V roce 1931 se české oslavy konaly s poněkud menší účastí obyvatelstva, na oficiální setkání na náměstí tentokrát přišlo jen 800 lidí.^{9/}

Zvláště významný pro českou menšinu ve městě byl 28. říjen 1932, kdy došlo k oficiálnímu otevření nové budovy zdejších českých škol národních, které byly u příležitosti stého výročí narození Dr. M. Tyrše pojmenovány po tomto zakladateli Sokola. Ačkoliv nová budova sloužila svému účelu již od začátku školního roku 1932/1933, k jejímu oficiálnímu otevření došlo až v den státního svátku (vyřízení žádosti se zdrželo na ministerstvu školství).^{10/}

Slavnostního otevření za přítomnosti starosty Wenzla L. Wiesnera, zástupce městského úřadu Ferdinanda Jakobartla a dalších hostů se zúčastnily asi tři tisíce lidí. Je tedy velmi pravděpodobné, že této akce se účastnili i někteří Němci. V případě, že by ony tři tisíce účastníků byli sami Češi, znamenalo by to zhruba 97 % účast veškeré české populace ve městě, což je nezvykle vysoký počet, jednalo-li se o akci dobrovolnou, jakkoliv pro české obyvatelstvo České Lípy významnou. Otevření nové školy předcházela průvod městem od dosavadní školní budovy v Křížové ulici (dnešní Moskevská) k nové budově Tyršovy školy.^{11/}

Průběh a organizace „německých“ oslav státních svátků

Němci slavili Den vzniku samostatného československého státu až na výjimky zvlášť (pokud jej tedy vůbec slavili). Oslavy pořádali němečtí zastupitelé v čele se starostou, místní německé spolky, účastnil se okresní hejtman a další zástupci státní a komunální správy. Ze zpráv o 28. říj-
nech v místním německém tisku (Deutsche Leipaer Zeitung) vyplývá, že českolipští Němci se poprvé do pořádání oslav vzniku československého státu zapojili až v roce 1933, kdy slavili státní svátek Češi a Němci ve městě zvlášť. V předchozích letech Němci podle všeho v České Lípě 28. říjen neslavili. Deutsche Leipaer Zeitung pouze státní svátek připomínají více či méně kritickými články.^{12/}

U příležitosti prvního výročí vzniku ČSR uveřejnil tento místní list článek stojící na pozicích sjednocení sudetských Němců s německými oblastmi (Německem, Rakouskem) a hájící právo sudetských Němců na sebeurčení.^{13/} Tuto soudržnost Němců měla nejspíš podpořit informace z Deutsche Leipaer Zeitung, že v den státního svátku byla na mnohých německých jevištích doma i v zahraničí uvedena klášterní divadelní hra „Die Brüder von St. Bernhard“ od českolipského básníka a spisovatele Antona Ohorna.^{14/}

O oslavách 28. října 1920 v České Lípě se Deutsche Leipaer Zeitung nijak nezmiňují, zato ale přinášejí informace o průběhu oslav státního svátku v Teplicích, kde prý legionáři ničili nápisy na správních budovách (šlo o německé nápisy?) a české obyvatelstvo se dopouštělo na tamních Němcích násilností.^{15/}

V roce 1921 vyšlo 28. října zvláštní vydání Deutsche Leipaer Zeitung, které se ovšem nevěnovalo oslavě státního svátku, ale internaci bývalého císaře Karla Habsburského a císařovny Zity na Madeiře. To do značné míry vypovídá o pocitech a názorech Němců v České Lípě k československému státu. Je celkem pochopitelné, že jim osud bývalého císařského páru ležel na srdci více, než oslavy třetího výročí existence státu, s nímž se většina z nich v této zjitřené poválečné době neztotožňovala. O oslavách 28. října ve městě se Deutsche Leipaer Zeitung nezmiňují, přinášejí pouze zprávu o slavnostním proslovu prezidenta Masaryka v Praze.^{16/}

O oslavách státních svátků v dalších pěti letech nám v důsledku neúplného dochování místního tisku chybí zprávy. Avšak soudě podle Deutsche Leipaer Zeitung z 30. října 1927, kde opět není nejmenší zmínka o tom, že by se českolipští Němci aktivně podíleli na uspořádání oslavy státního svátku, lze předpokládat, že postoj Němců ve městě k oslavám

vzniku československého státu zůstal i po celé období 1922–1926 stále stejný. Ani vstup německých ministrů do vlády v roce 1926 tedy na tomto stanovisku zdejších německých obyvatel nic nezměnil. V roce 1927 tak Deutsche Leipaer Zeitung pouze otiskly u příležitosti státního svátku článek Maxe Karga „Zamyšlení nad 28. říjnem“. Autor zde jednak upozorňuje na psychologické ovlivňování Němců, kteří se vlivem státní propagandy stávají z Všeněmců občany ČSR (což autor hodnotí negativně), jednak ironizuje české oslavy 28. října (v celostátním měřítku). Celkové vyznění článku je výrazně protičeskoslovenské.^{17/}

V roce 1928 opět Němci v České Lípě 28. říjen neslavili. Deutsche Leipaer Zeitung pouze informují o průběhu státních oslav v Praze a také o českých oslavách v České Lípě. Nadále je zde patrný negativní postoj Němců vůči státu, což se mj. projevuje jejich rezervovaným stanoviskem k oslavám státního svátku.^{18/}

V roce 1929 opět chybí v Deutsche Leipaer Zeitung jakákoliv informace o tom, že by zdejší Němci 28. říjen slavili. Pouze vyšel článek, ohlížející se za jedenácti lety existence ČSR, který uplynulé období zhodnotil značně kriticky, zvláště poukázal na nedostatek budov pro německé školy. Že se s nedostatkem vhodných prostor v tomto období musela vyrovnávat řada dalších kulturních a vzdělávacích institucí ve městě (knihovny, spolky – hlavně české, později i vznikající muzea, archiv atd.), to ovšem autor opomíjí. Přitom především české školy se tísnily v mnohem horším provizoriu až do roku 1932, zatímco situace německých škol v České Lípě nebyla zdaleka tak zlá, což je dáno pochopitelně výraznou početní převahou Němců ve městě a dlouhou tradicí zdejšího německého školství.^{19/}

Ani v následujícím roce se Němci do žádného pořádání oslav 28. října nepustili.^{20/} V roce 1931 se objevuje v Deutsche Leipaer Zeitung jen stručná připomínka českých oslav státního svátku v České Lípě.^{21/}

Možnosti spolupráce Čechů a Němců v České Lípě?

Ani v roce 1932 není v místním tisku žádná přímá zmínka o účasti Němců na oslavách 28. října. Přesto se jeví jako pravděpodobné, že se někteří němečtí obyvatelé účastnili alespoň českých oslav, respektive slavnostního otevření nové budovy české školy, které se stalo toho roku významnou součástí českých oslav ve městě. Pro pravděpodobnou spoluúčast určité části německé populace při otevření Tyršovy školy svědčí zejména vysoký počet veškerých účastníků akce. Ačkoliv Deutsche

Leipaer Zeitung nespécifikují národnostní složení přítomných obyvatel, lze účast Němců předpokládat.^{22/} To by znamenalo, že se zde v roce 1932 již objevuje alespoň náznak snahy o spolupráci mezi oběma národnostmi ve městě a určitá změna stanoviska českolipských Němců vůči oslavám státních svátků a tedy i vůči celé Československé republice. Němci, pokud se skutečně této české oslavy 28. října v roce 1932 zúčastnili, rozhodně ještě nebyli organizátory; spíše se pouze zapojili jako zvědavé publikum či náhodní kolemjdoucí. Pokud by se zapojili do průvodu organizovaně, například v rámci spolků, jistě by o tom byla v místním tisku zmínka.

Němečtí zastupitelé města spolupracovali s českým Okresním osvětovým sborem a českými spolky na oslavách 28. října pouze v letech 1934 a 1937. Tehdy se oslav svorně účastnilo české i německé obyvatelstvo České Lípy, což byla spíše výjimka; v ostatních letech tyto oslavy pořádali Češi i Němci zvlášť.^{23/}

V souvislosti s postojem českolipských Němců k oslavám státních svátků je třeba dodat, že zatímco k 28. říjnu se dlouho stavěli odmítavě, tak 7. března místní německé noviny připomínaly již v roce 1920. U příležitosti Masarykových sedmdesátin uveřejnily Deutsche Leipaer Zeitung článek uznávající zásluhy T. G. Masaryka (článek vyznívá v tom smyslu, že Masaryk sám je dobrý, tj. vstřícný k Němcům v ČSR, ale jako prezident má málo pravomocí k prosazení své vůle).^{24/} Uznalé články vůči Masarykovi u příležitosti jeho narozenin vyšly v Deutsche Leipaer Zeitung, a to na titulní straně, ještě v letech 1935–1937,^{25/} což by se mohlo zdát překvapivé v souvislosti s vyostřujícími se národnostními rozpory v této době. Přes ostré národnostní nesváry si ale většina Němců (i v České Lípě) presidenta Masaryka osobně vážila a uznávala jej. Tato úcta nebo alespoň lojalita pravděpodobně ještě rostla spolu s rostoucím věkem pana presidenta.

28. říjen 1934 byl tedy první společnou oslavou vzniku samostatného československého státu. Po přehlídce českých a německých uniformovaných spolků na náměstí pronesli své proslovy učitel F. Kunc (česky) a W. L. Wiesner (německy), který prohlásil, že „Němci dnes stojí na půdě ČSR“. Z Wiesnerova projevu je patrná jeho snaha o spolupráci českolipských Němců a Čechů. Společně se Češi a Němci v České Lípě sešli také den po čtvrté volbě T. G. Masaryka prezidentem, tj. 25. května 1934. Bylo to vůbec poprvé za celá léta existence republiky, co se české a německé obyvatelstvo České Lípy sešlo dohromady při nějaké oficiální a veřejné manifestaci. V pátek 25. května večer se na českolipském

náměstí setkala české i německé obyvatelstvo na slavnostním shromáždění. Český učitel František Kunc pozdravil přítomné česky i německy, poté měl projev v němčině starosta W. L. Wiesner, který vyjádřil své potěšení nad společným setkáním obyvatel obou národností, což skýtá naději pro společnou práci do budoucna. Wiesner dále promluvil o Masarykově životě a činnosti, poté pronesl český proslov profesor Jiří Pelikán.^{26/}

Smířlivá nálada mezi oběma národnostmi ve městě přetrvávala ještě na jaře následujícího roku, kdy se Češi a Němci společně setkali při oslavách Masarykových 85. narozenin. 6. března 1935 proběhlo odpoledne slavnostní zasedání městské správní komise a představitelů obecního úřadu na radnici, kde pronesl předseda správní komise města Wenzel L. Wiesner pochvalný projev o Masarykově práci a ocenil to, že vždy hájil pravdu a právo. Na závěr zasedání byl prezidentovi zaslán telegram s gratulací.^{27/} 7. března se uskutečnilo v zasedací síni okresního úřadu slavnostní zasedání okresních zastupitelů věnované Masarykovým narozeninám. Okresní hejtman Leo Herrscher pronesl česky a německy projev o Masarykově práci, jeho zásluhách o demokracii a to, že svou činností dal dobrý příklad budoucím generacím. Rovněž okresní úřad poslal prezidentovi republiky gratulační telegram. Téhož dne odpoledne uspořádali českolipští železničáři u příležitosti narozenin T. G. Masaryka předem neohlášenou manifestaci. Asi 1 100 železničářů šlo průvodem od nádraží přes město až na náměstí, kde byla manifestace uzavřena proslovem Ing. Malého a prof. Pelikána (učil na českém gymnáziu) a státní hymnou. Kolem desáté hodiny dopoledne se manifestující klidně rozešli.^{28/} Večer pak uspořádali Češi a Němci společnou oslavu na počest 85. narozenin pana presidenta. Na organizaci spolupracovali německý Městský osvětový sbor s českým Okresním osvětovým sborem a všechny místní politické organizace a tělovýchovné spolky. Ve zcela zaplněném sále hotelu Merkur (akce se tedy konala na české půdě) pronesl po dvojjazyčném pozdravu českého učitele Dušátka český projev prof. R. Pacholík, který hovořil o životě a díle T. G. Masaryka. Poté následoval německý proslov W. L. Wiesnera, který připomněl i Masarykovu předválečnou politickou činnost, jeho boj za všeobecné volební právo a ochranu menšin. „Jméno TGM znamená určitý program, pohled na svět, bod obratu v dějinách,“ řekl dále W. L. Wiesner. Po publikem nadšeně přijatých projevech následovala hudební čísla. Hudební kroužek Sokola pod vedením učitele J. Douši spolu s pěveckými odděleními Sokola a Svazu železničářů uvedli díla Dvořáka, Smetany, Chopina a spojené německé pěvecké sbory pod vedením Fritze Wernera přednesly Beethovenovu „Die Ehre Gottes“

a Mozartovu „Bundeslied“. Na závěr zazněla hymna v podání hudebního kroužku Sokola.^{29/}

Deutsche Leipaer Zeitung uveřejnily 7. března 1935 na titulní straně Masarykovu fotografii a článek o Masarykově práci a jeho významu pro český národ. Článek je velmi uznalý, po všech stránkách pochvalný vůči panu prezidentovi. Ocitujme některé klíčové pasáže, jejichž vyznění se může zdát až zarážející vzhledem k době, kdy byly otištěny. „...V něm [Masarykovi] jdou spolu ruku v ruce vědec a státník. ...Při založení státu promluvil jak filosof, tak politik, měl to být stát... na způsob horního Švýcarska, v němž by se všechny národy cítily svobodně a šťastně v duchu zakládací věty »já pán, ty pán«. ...Národy, které se dnes kolem něj shromažďují, v něm vidí... státníka, který představoval životaschopnou demokracii, praktickou humanitu a národnostní rovnoprávnost jako základní myšlenky. Platí [Masaryk] již dnes za světlý symbol, před nímž se v úctě skláníme.“^{30/}

V roce 1935 slavili ovšem 28. říjen obě národnosti ve městě zase zvlášť, na rozdíl od předchozího roku. Češi se sešli 28. října dopoledne na náměstí, kde přednesl Dr. F. Kokeš řeč spíše o současné politické situaci než o založení státu. Němci slavili v Nové tělocvičně, kde kromě hudebních čísel zazněl slavnostní projev prof. Dr. Stránského o nosných ideách státu a jeho vnitřní a zahraniční politice. Dr. Stránský dále připomněl zásluhy Němců, jejich podíl na dějinách Čech a vyjádřil naději v budoucí možnou spolupráci Čechů a Němců pro dobro země a státu. Poté následovala na náměstí vojenská část slavnosti spojená s nástupem garnizony (která sídlila v České Lípě od září toho roku) a českých a německých uniformovaných spolků. Po prosloveh okresního hejtmana L. Herrschera, místostarosty Reichelta, který poděkoval L. Herrscherovi za jeho zásluhy o přeložení garnizony do České Lípy, a po dalších prosloveh uzavřela shromáždění přehlídka garnizony a uniformovaných spolků.^{31/}

Průběh oslav 28. října 1935 ve městě byl bezpochyby poznamenán výsledky květnových parlamentních voleb, v nichž v České Lípě bezkonkurenčně zvítězila SdP (s téměř 60 % všech českolipských hlasů).^{32/} To pochopitelně vedlo k opětovnému vyhocení vzájemných vztahů mezi českolipským obyvatelstvem obou národností, takže zatímco v březnu 1935 Češi i Němci celkem vřele spolupracovali na oslavě prezidentových pětáosmdesátin, 28. říjen slavil víceméně každý národ zvlášť. Pouze na oficiální úrovni, tj. při vojenské přehlídce, došlo k jisté spolupráci, ovšem účastnily se jí jen uniformované spolky. Německo-česká spolupráce tedy byla spíše oficiálního, vojenského rázu a měla daleko do spontánního

projevu. Už jen samotný proslov místostarosty Reichelta, v němž děkoval okresnímu hejtmanovi Herrscherovi za to, že se zasadil o přeložení garnizony do České Lípy, dostatečně vypovídá o napjatých národnostních poměrech v České Lípě (převážně německá správní komise města byla vděčná za českou vojenskou podporu, neboť cítila nebezpečí vyhrocených vztahů mezi Čechy a Němci ve městě).

I zamyšlení nad 28. říjnem v *Deutsche Leipae Zeitung* je přes značnou loajalitu poznamenáno jistým ochlazením vzájemných vztahů Čechů a Němců ve městě. Autor článku Fritz Dörre zde jednak upozorňuje na něšťastné hospodářsko-politické důsledky rozpadu habsburské monarchie, jednak připomíná, že československý stát netvoří jen Češi, ale i Němci, Slováci, Maďaři, Poláci a Rusíni. To, že Němci neslaví 28. říjen tak jako Češi, je podle Fritze Dörreho způsobeno tím, že se dosud nevyrovnali s překvapením z roku 1918, že dosud nepřekonali zklamání z tohoto dějinného obratu. „Pro Němce se stal stát [ČSR] skutečností, s níž se sice sotva všichni z nich ztotožňují, pro kterou ale pracují a bojují...“ píše mimo jiné Fritz Dörre.^{33/}

V roce 1936 uveřejnil tentýž autor v *Deutsche Leipae Zeitung* článek při příležitosti Masarykových narozenin, v němž se velmi pochvalně a s úctou zmiňuje o Masarykově práci. Fritz Dörre zde shrnuje změnu postoje Němců k tomuto datu: „Sudetští Němci se dříve při těchto oslavách drželi zpátky, ale v poslední době si i oni toto datum otevřeně připomínají“.^{34/}

28. říjen 1936 slavili Češi a Němci v České Lípě odděleně, podobně jako v předešlém roce. Češi se dopoledne sešli na náměstí, kde proběhla přehlídka garnizony a za přítomnosti zástupců úřadů byli jmenováni rekruti. V předvečer státního svátku předvedl v hotelu Merkur český ochotnický divadelní spolek Jirásek hru „Slečna doktorová“ od Jiřího Depy. Hlavním bodem německé oslavy v Nové tělocvičně byl proslov předsedy městské správní komise W. L. Wiesnera, který nejprve charakterizoval atmosféru 28. října 1918, a poté hovořil o staletém soužití Čechů a Němců. Podle Wiesnera k sobě musí oba národy najít cestu a naučit se rozumět si, což je možné například tak, že se oba národy pokusí setkat prostřednictvím vědy, literatury a hudby. Wiesner dále připomněl význam obou presidentů, Masaryka a Beneše, a ocenil jejich práci pro Němce v Československu.^{35/}

V roce 1937 opět Fritz Dörre publikoval v *Deutsche Leipae Zeitung* článek k Masarykovým narozeninám, kde uznává velikost Masaryka jako myslitele i státníka, jehož si váží i Němci.^{36/}

Oslavy 28. října toho roku pak proběhly za spolupráce Čechů a Němců. Slavnostní akademie v Nové tělocvičně (tedy tentokrát na německé půdě) byla navštívena tak hojně jako dosud žádná akce toho druhu v České Lípě. 28. října proběhlo na náměstí shromáždění lidu spojené s nástupem vojska, českých a německých uniformovaných spolků. Český proslov kapitána Štveráka byl přeložen do němčiny a dokonce do maďarštiny.^{37/}

Článek v Deutsche Leipae Zeitung věnovaný 28. říjnu shrnuje stanovisko Němců k tomuto svátku takto: „Sudetští Němci berou 28. říjen realisticky, jako státní svátek státu, k němuž přináležejí, nespojují ale s tímto datem žádnou revoluční vzpomínku na rozdíl od Čechů... Bylo by pro všechny strany lepší, kdyby byl 28. říjen slaven nikoliv jako vyvrcholení národní revoluce, ale jako zakládací den státu, a to všemi občany bez rozdílu.“^{38/} Bohužel další dějinný vývoj realizaci těchto přání již neumožnil. V dalším roce se v České Lípě žádný „28. říjen“ nekonal.

Ke společnému veřejnému setkání Čechů a Němců ve městě došlo kromě zmíněných státních svátků ještě při jedné příležitosti, a to při tryzně za T. G. Masaryka 21. září 1937. Zúčastnily se jí zástupci všech úřadů, spolků, škol, vojska a dalších ve městě působících organizací a až na malé výjimky veškeré obyvatelstvo města. Na uspořádání smuteční slavnosti spolupracovaly český i německý osvětový sbor s městským úřadem. Městská správní komise vydala hned 14. září pozvánku na smuteční zasedání na radnici konané 15. září. Na pohřeb do Prahy vyslala správní komise čtyři ze svých 12 členů^{39/} (TJ Sokol vyslala do Prahy krojovanou delegaci).^{40/} Tryzna v České Lípě se konala dopoledne 21. září na náměstí, večer pokračovala v kině Olympia, kde po smutečních projevech insp. Hanuše (česky) a prof. Dr. Tschecha (německy) vystoupila Českolipská filharmonie a sbory spojených německých spolků.^{41/}

Závěr

Jak je patrné z těchto několika příkladů, českolipské obyvatelstvo obou národností se dokázalo sjednotit a překonat národnostní neshody pouze při zvláště slavnostní nebo tragické události. Všechny události, při nichž ke společné veřejné manifestaci Čechů a Němců došlo, byly spojeny s prezidentem Masarykem a všem byla společná slavnostní, vážná, někdy až smutná atmosféra (při poslední Masarykově prezidentské volbě již pronikaly zprávy o jeho špatném zdravotním stavu). Vliv zejména dvou zmíněných událostí, poslední prezidentské volby a úmrtí T. G. Ma-

saryka, na společné pořádání oslav 28. října českolipskými Čechy a Němci právě v těchto dvou letech, 1934 a 1937, je více než pravděpodobný. Zatímco ještě v roce 1933 slavili Češi a Němci 28. říjen zvlášť (německá slavnost se konala v Nové tělocvičně),^{42/} v roce 1934 a 1937 se na slavnosti v Nové tělocvičně sešli Češi i Němci.^{43/} Oslavy narozenin presidenta Beneše 27. května 1936 a Masarykovy narozeniny 7. března 1937 však opět slavili obyvatelé obou národností ve městě zvlášť.^{44/}

Spolupráce a svornost mezi Čechy a Němci v České Lípě (alespoň tak jak se projevovala navenek při pořádání státních svátků) tedy nikdy dlouho nevydržela, a to i přes patrnou snahu a přání některých městských zastupitelů, zejména starosty W. L. Wiesnera.

Zatímco postoj Čechů ke státním svátkům byl po celé meziválečné období jednoznačně kladný, stanovisko německého obyvatelstva České Lípy k oslavám státních svátků, narozenin presidenta Masaryka a dalším celostátním událostem prošlo během tohoto dvacetiletí výraznou proměnou.

Po celá dvacátá léta a počátkem třicátých let Němci v České Lípě oslavy 28. října sami nepořádali, pouze oslavy státních svátků reflektovali v místním tisku. Od roku 1933 až do Mnichova již i německé obyvatelstvo České Lípy pořádalo vlastní oslavy, dvakrát dokonce ve spolupráci s Čechy. Po dlouhou dobu rezervovaný postoj českolipských Němců k 28. říjnu odráží do značné míry i jejich odtazitý vztah k celému československému státu. Tento vztah se pomalu měnil teprve postupem času. Spolupráce mezi Čechy a Němci, která na celostátní politické úrovni probíhala již od druhé poloviny dvacátých let (vstup německých ministrů do vlády), se v pohraničí začala uskutečňovat až o několik let později, v době zhoršující se hospodářské krize.

I v době, kdy se již českolipští Němci podíleli na oslavách 28. října, zůstával ale jejich vztah k tomuto datu diametrálně odlišný od českého postoje. Němci vnímali tento den stále jako symbol své dějinné porážky, případně se k němu stavěli alespoň navenek pragmaticky jako ke státnímu státku svého státu. V každém případě si toto datum nepřipomínali s žádným nadšením. Svou účast na oslavách od třicátých let chápali nejspíš jako vyjádření své loajality vůči ČSR.

Zatímco postoje Čechů a Němců k 28. říjnu se v České Lípě značně rozcházely, poměr k oslavám narozenin T. G. Masaryka byl vřelý u obou národností ve městě (u Čechů vždy, u Němců více až ve třicátých letech). V každém případě byly veškeré zmínky v místním německém tisku týkající se osoby presidenta Masaryka vždy nejen loajální, ale často i velmi uznalé a pochvalné.

POZNÁMKY

- 1/ Vlčková, Fr.: Život českolipské menšiny za Rakouska. Bezděz 1, 1930, s. 175.
- 2/ SOA Litoměřice, pobočka SOkA Česká Lípa (dále jen SOkA Česká Lípa), fond Tělocvičná jednota Sokol Česká Lípa (Spolky), inv. č. (547) 14.
- 3/ SOkA Česká Lípa, fond Archiv města Česká Lípa (dále jen AMČL), inv. č. 2962 – brožura V. Hejduk: Pět let práce O. O. S. v České Lípě, Česká Lípa, 1925.
- 4/ Deutsche Leipae Zeitung (dále jen DLZ), 30. 10. 1928.
- 5/ Pelikán, Jiří: Kronika. Bezděz 1, 1930, s. 128.
- 6/ Tamtéž, s. 63–64.
- 7/ Tamtéž, s. 160.
- 8/ Tamtéž.
- 9/ DLZ, 30. 10. 1931.
- 10/ Smejkal, Ladislav: Diář. Českolipský deník 10, 2002, č. 264, 13. 11. 2002, s. 18.
- 11/ DLZ, 30. 10. 1932.
- 12/ DLZ, 1919–1937.
- 13/ DLZ, 28. 10. 1919.
- 14/ DLZ, 30. 10. 1919.
- 15/ DLZ, 30. 10. 1920.
- 16/ DLZ, 28. 10. 1921.
- 17/ DLZ, 30. 10. 1927.
- 18/ DLZ, 30. 10. 1928.
- 19/ DLZ, 1. 11. 1929.
- 20/ DLZ, 28. 10. 1930.
- 21/ DLZ, 30. 10. 1931.
- 22/ DLZ, 30. 10. 1932.
- 23/ DLZ, 30. 10. 1934, 28. 10. 1937, 30. 10. 1937; též SOkA Česká Lípa, Okresní osvětový sbor Česká Lípa, (362) 10.
- 24/ DLZ, 7. 3. 1920.
- 25/ DLZ, 7. 3. 1935, 8. 3. 1936, 7. 3. 1937.
- 26/ DLZ, 26. 5. 1934 a 30. 10. 1934.
- 27/ DLZ, 8. 3. 1935.
- 28/ Tamtéž.
- 29/ DLZ, 9. 3. 1935.
- 30/ DLZ, 7. 3. 1935.
- 31/ DLZ, 30. 10. 1935; též SOkA Česká Lípa, Okresní osvětový sbor Česká Lípa, inv. č. (357) 5.
- 32/ SOkA Česká Lípa, AMČL, k. 852, inv. č. 2801.
- 33/ DLZ, 27. 10. 1935.
- 34/ DLZ, 8. 3. 1936.
- 35/ DLZ, 28. 10. 1936 a 30. 10. 1936.
- 36/ DLZ, 7. 3. 1937.
- 37/ DLZ, 30. 10. 1937.
- 38/ DLZ, 28. 10. 1937.
- 39/ SOkA Česká Lípa, Klub československých turistů Česká Lípa, (210) 4.

- 40/ SOkA Česká Lípa, fond Tělocvičná jednota Sokol Česká Lípa (Spolky), inv. č. (547) 14.
- 41/ Macháček, Josef: Smuteční tryzna za presidenta Osvoboditele v České Lípě. Bezděz 1, 1937, s. 184.
- 42/ SOkA Česká Lípa, Hudební a pěvecký spolek Česká Lípa, (190) 3.
- 43/ DLZ, 30. 10 .1934 a 30. 10. 1937.
- 44/ Macháček, Josef: Osvětová práce na okrese českolipském. Bezděz 1, 1937, s. 120; SOkA Česká Lípa, Hudební a pěvecký spolek Česká Lípa, (190) 3.

RESUMÉ

Die Staatsfeiertage in Böhmisches Leipa in der Periode der erste Tschechoslowakische Republik

Zuzana Raková

Der Verlauf der Staatsfeiertage (28. Oktober) und anderen Jubelfeiern der gesamtstaatlichen Bedeutung war in Böhmisches Leipa im Jahren 1918–1938 stark beeinflusst von den Wechselbeziehungen zwischen der deutschen und tschechischen Bevölkerung.

Während der Periode der ersten Tschechoslowakischen Republik haben sich diese Wechselbeziehungen geändert und damit auch der Standpunkt der Deutschen in Böhmisches Leipa zu den Staatsfeiertagen. Während bis in die Jahre 1932 haben die Deutsche in Böhmisches Leipa den 28. Oktober überhaupt nicht gefeiert, im Jahre 1932 haben sie wahrscheinlich schon an der tschechischen Feier teilgenommen, in den Jahren 1933–1937 haben sie selbst die Staatsfeier veranstaltet, aber nur in den Jahren 1934 und 1937 in der Zusammenarbeit mit hiesiger tschechischen Minorität.

Die Zusammenarbeit der beiden Volken in der Stadt bei den Feiern des 28. Oktobers gerade in diesen zwei Jahren (1934 und 1937) war die wahrscheinliche Folge der günstigen Atmosphäre in der Stadt; im Mai 1934 versammelten sich die beiden Volken zum erstenmal bei einer öffentlichen Manifestation (anlässlich der vierten Masaryk's Präsidentenwahl), im September 1937 versammelten sich die Deutschen und Tschechen nochmalig, diesmal anlässlich der Gedenkfeier für T. G. Masaryk.

Während der Standpunkt der Leipäer Deutschen zum 28. Oktober war lange reserviert, zu den Geburtstagsfeiern des Präsidenten T. G. Masaryk hatten die Deutschen eine günstigste Stellung und äusserten sich vom Präsidenten mit der Anerkennung und Ehrfurcht.

Die Zusammenarbeit und die Einigkeit zwischen der deutschen und Tschechen in Böhmisches Leipa anlässlich den Staatsfeiertagen dauerte leider nie lange, trotz der Bestrebung und des Willens der Stadtgemeinen, vor allem des Bürgermeisters Wenzel L. Wiesner.

Übersetzt von Zuzana Raková

**ODBORNÁ ŠKOLA PRO KRESLENÍ
A MODELOVÁNÍ**
**Světové výročí 150 let od otevření školy
v Kamenickém Šenově v roce 1856**

Václav Frömmel

*Václav Frömmel: The Training school of drawing and modelling.
The 150th Anniversary of the opening of the school in Kamenický
Šenov 1856*

By 1839, under the support of the prince Rudolf Kinský, the Sunday School of Drawing was established in the town rectory school. Drawing and painting skills were taught there by Mr. Franz Josef Müller, a glass painter, who attained a partial education at Pratur's Academy. The pupils of the local school were given lessons on weekdays, the apprentices on Sundays.

By the legislative act of the Ministry of Culture and Education, number 60.679, January 12th, 1856, an academic painter Johann Dvoracek from Prague was called to be a teacher and administrator of the founded school. On March 31st, 1856, he opened The Training School of Drawing and Modelling which had been dreamt and wished for such a long time.

The school was established in 1856 in the building of the municipal elementary, earlier rectory, school, number 287, where the masters and their assistants came to improve their drawing skills on Sundays and all Mondays long. The apprentices could take 3 half-days and the pupils of the elementary school in Kamenický Šenov had 3 days available, 2 lessons during each of them. Some other pupils from around villages were given 6 lessons a week on one day.

In time, such a situation appeared to be unmaintainable and therefore a one-floor house was bought "not until" 1859. Its number was 79 and it stood right beside the elementary school. In the land register map of 1843 it is mentioned as "a little stone house of Mr. Johann Horn". Then, sometimes, it is wrongly referred to this school as having been established in the house number 79.

I. Úvod

Na přelomu 18. a 19. století se obnovila sláva šenovského řezaného skla, kdy po déletrvajícím útlumu nastalo opět oživení výroby. Místní obchodní firmy pružně reagovaly na požadavky doby a zvýšením vývozu

napomáhaly růstu produkce místních řemeslníků. První Světová výstava v Crystal palace (Křišťálový palác) v Londýně roku 1851 ukázala možnosti průmyslové doby, spojené především s měšťanskou vrstvou. Výstava, na kterou proudily davy lidí, se vryla do paměti jako ukázka ovládnutí světa novým dynamickým způsobem. Vkus doby ovládl průmyslník. Nová vrstva si začala po vzoru šlechty budovat okázalé domy a dopřávat si všech výhod z rychle nabytého bohatství.

Na panství Kinských tomu bylo ale jinak. Kníže byl velikým obchodníkem, který umožňoval zbohatnout místním obchodníkům a řemeslníkům už koncem 18. století. Mimo jiné založil ve Svitavách první zrcadlářnu severně od Alp a zajistil si tak výhradní právo zásobovat monarchii svými zrcadly a jejich uměleckým rámařským zdobením. Později též podnikal i v tkalcovství a barvení látek.

Po Světové výstavě v Londýně nastala reálná obava o přecházení místních odborníků ke konkurenci do světa. Po šenovských řemeslnících, kteří dědili svůj um z generace na generaci, sílila v bohatém světě poptávka. Naskýtala se jim možnost rozvoje prostřednictvím nových výtvarných dekorů, kvalitních provedení portrétů a nových technik. Obvykle totiž řemeslníci jen kopírovali připravené dekory, případně tištěné grafické listy, které s počátkem 19. století začaly hojně vycházet v malých nákladech tiskem.

Vzhledem k narůstající konkurenci bylo zapotřebí být vždy o krok napřed, a dodávat neustále nově zušlechťované sklo do světa, v němž dobrá pověst šenovského uměleckého skla již desítky let trvala. Místní obchodníci se snažili udržet své pozice od Londýna, Madridu, Amsterodamu až po Cařihrad či Moskvu a zároveň tlačili na zdokonalování řemeslníků, a to především v kreslení, aby byli schopni plnit stále větší estetické nároky doby.

II. Kreslířská nedělní škola

Již roku 1839 byla za podpory knížete Rudolfa Kinského zřízena kreslířská nedělní škola v místní farní škole. Na ní vyučoval kreslířské a malířské zručnosti malíř skla Franz Josef Müller, kterému se dostalo částečné vzdělání na pražské Akademii. Ve všedních dnech byli vyučováni žáci zdejší školy a o nedělích učňové.

Toto provizorní řešení ale jako reakce na tlak vývozců a obchodníků skla nemohlo dlouho vydržet. Patronátní kníže Kinský měl obavy ze vzetupu zahraniční sklářské produkce a tím z konkurence domácí výroby.

A tak už v roce 1850 naplánoval starosta obce Dr. Josef Miksh zřízení nové řemeslnické školy, která by odpovídala zvláštním potřebám sklářského průmyslu. Tento záměr ale nakonec nebyl uskutečněn.

III. Odborná škola pro kreslení a modelování

Obchodní firmy si byly vědomy nutnosti pozvednutí produkce řemeslníků ve vyšší kvalitě nikoliv řemeslnické, ale především kreslířské. Následovalo rozhodnutí s provizorním řešením v podobě kreslířské nedělní školy skončit a současně předložit konkrétní požadavek zřízení ústavu, který by cíleně vychovával řemeslníky pro jejich specializovanou práci. V této době se Kamenický Šenov díky obchodu se sklem rozrostl a zbohatl a zároveň byl povýšen na městys. Roku 1853 obecní zastupitelstvo zaslalo ministerstvu pro kult a vyučování k povinné školní výuce pracovních sil znovu žádost o zřízení vyšší kreslířské a modelářské školy, která by důstojně odpovídala naléhavým potřebám místa, jenž jako středisko sklářské oblasti a celého jejího řemeslného okolí čítalo zhruba 1.500 řemeslníků.

Tato prosba byla císařsko-královským majestátem vyslyšena a 13. ledna 1855 bylo přiděleno ze státních prostředků 5.000 zlatých na pět let. Obec se zavázala poskytnout ročně 200 zlatých a Rudolf Kinský přislíbil roční dodávky dřeva na topení.

20. června vyšel v Pražských novinách inzerát, informující o vypsání konkursu na odborné učitelské místo. Dne 12. ledna 1856 byl výnosem č. 60.679 zvolen učitelem a zároveň správcem zřízené školy akademický malíř Jan Dvořáček z Prahy. Za spolupráce okresního vikáře, pátera Františka Vatera, starosty Josefa Zahna, sklářského průmyslníka pana Floriana Horna a vrchního učitele obecné školy pana Josefa Waltera byl sestaven školní a vyučovací plán. Za účasti zemského školního rady opata Jana Mareše, otevřel Jan Dvořáček dne 31. března 1856 Odbornou školu pro kreslení a modelování.

IV. Mylné uvádění historické dřevěné budovy č.p. 79 jako zakládající budovy

Škola byla zřízena roku 1856 v místní budově obecné (dříve farní) školy č.p. 287, kam se v neděli a v pondělí chodili zdokonalovat v kreslení mistři a jejich pomocníci. Učňové měli tři půldny a žáci obecné školy z Kamenického Šenova tři dny po dvou hodinách. Ostatní žáci z okolních obcí dostali šest hodin za týden v jednom dni.

Časem byla i tato situace neudržitelná, a proto (zdůrazňuji) byl až roku 1859 zakoupen přízemní domek č.p. 79 vedle obecné školy, který je ještě v katastrální mapě z roku 1843 (obr. 1) uváděn jako malý kamenný domek Johanna Horna.

V městské kronice se na str. 98 uvádí: „*Jednoduché bylo zařízení ústavu umístěného v budově obecné školy a nedostatečně byly učební pomůcky a přesto nabyl provoz takové živosti, že průmyslníci z Kamenického Šenova viděli nutnost vykoupiti přízemní domek ve kterém měla kreslířská škola dvě místnosti pro umístění modelování a těch frekventantů, kteří se věnují po měsíce nepřetržitě svému výcviku.*“^{1/}

Otázkou zůstává, kdy byl tento kamenný domek čtvercového půdorysu přestavěn? Po srovnání současných katastrálních map (obr. 2) se totiž zvětšil minimálně o třetinu své plochy a v dnešní podobě je navíc celodřevěný (obr. 3). Ještě v roce 1859 tedy měl jinou, dnes neznámou podobu. V dobových grafických pohledech na Kamenický Šenov ve sbírce Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě jsem našel litografii, kde je tento malý kamenný dům zachycen (obr. 4). Tím se zcela potvrzuje teorie o pozdější přestavbě v celodřevěný velký dům. Pro srovnání může posloužit i jiná litografie, pravděpodobně z konce 19. století (obr. 5).

Doposud se tedy mylně uvádělo, že škola byla v roce 1856 zřízena v budově č.p. 79. V tomto roce měla škola 154 žáků, kteří všichni chodili do budovy obecné školy (č. p. 287). V roce 1860 se uvádí už 202 žáků. V roce 1863 jich bylo 278 a od roku 1869 (246 žáků) se stav postupně snižuje až na počet 176 žáků v roce 1874–5,^{2/} kdy byla škola přestěhována do nové reprezentativní budovy v Havlíčkově ulici. Domnívám se tedy, že zpočátku stav pro 150 žáků vyhovoval, a většina výtvarné přípravy byla prováděna ve velkých prostorách obecné školy a v č.p. 79 probíhala jen příprava modelování. Avšak zřejmě k roku 1863, při počtu 278 žáků, byla přízemní budova přestavěna a rozšířena do dnešní podoby.

Za zmínku stojí i údaj v soupisu obyvatel z let 1850–1860, uloženém v okresním archivu v České Lípě.^{3/} U č.p. 79 je zde napsáno jméno Johann Dvořáček, který zde zřejmě krátce bydlel.

Oproti dnešnímu stavu se do budovy vcházelo pod dřevěnou verandou umístěnou na trámových konzolách, kde se ještě dodnes v prostoru zádveří nachází původní valounová dlažba ulice. V zádveří, při stěně obvodu domu, jsou skryté krásné, původními hřeby okované dveře, památka ještě z původní kamenné stavby. Dveře se při přestavbách zachovávaly často, včetně prastarých krabicových zámků, jako připomínka symbolu generací předků (příjit, odejít, zavřít za sebou dveře), nikdy se neničily.

Rovnoběžně s kamenným schodištěm před hlavním vchodem kostela šla přímo kolem tohoto domu dolů po vrstevnici cesta, kterou se chodilo rovně až na Auf straße ke Kreibichovu statku (Ryšánkova hospoda). Tuto prastarou spojnici lze dnes odtušit již jen v nepatrných částech.

V. Stenografická zpráva ze zasedání českého sněmu zemského z roku 1863

Od roku 1855 do roku 1860 byl učitel placen přímo ze státních prostředků. Od tohoto roku ale částka 525 zlatých na plat učitele z ministerstva financí nebyla již opakovaně povolena a bylo doporučeno řešit tuto věc pomocí zemských prostředků, zasláním žádosti místodržitelskému výboru českého sněmu.

7. března roku 1863 podal poslanec Dr. Klier na 26. zasedání českého sněmu žádost obcí Kamenického Šenova, Mistrovic, Oldřichova, Práchně, Falknova, Pysku, Horní Kamenice, České Kamenice a Dolní Kamenice o udělení další subvence 525 zlatých ze zemského fondu pro učitele „...*školy vzorkovací a kreslení v Schönově Kamenickém.*“ (Stenografická zpráva roku 1863 pod číslem 602.)

19. března 1863 na 34. zasedání výboru českého sněmu bylo rozhodnutím doporučeno schválení zmíněných výloh českým sněmem ve prospěch průmyslu s písemným odůvodněním hraběte Černína „...*Přihlížeje k tomu, že jest Šenov Kamenický hlavním sídlem a středem výroby, co se týče leštění skla, že jest správnost kreseb hlavním požadavkem, aby leštění skla nabylo ceny umělecké, že jest tedy škola kreslení skutečnou potřebou oné krajiny...*“⁴¹

VI. Odborná škola pro sklo a kovoprůmysl

Aby si škola zachovala svou dobrou pověst, začaly se již kolem roku 1872 sbírat finanční prostředky na zakoupení nové budovy, která by vyhovovala potřebám výuky. Základním příspěvkem ve výši 5.000,- zlatých obci k tomuto účelu přispělo výnosem č. 7235 z 25. května 1872 i ministerstvo obchodu.

Škola se zúčastnila svými pracemi již druhé Světové výstavy v roce 1862. Obešlo se to sice ještě bez jakékoliv medaile, ale od této doby se pravidelně účastní všech zahraničních či domácích zemských výstav. V roce 1873 byla na Světové výstavě ve Vídni oceněna medailí za pokrok. Jak je patrné, škola skutečně plnila poslání, ke kterému byla zřízena.

Pro slávu skla tohoto města se snažila výtvarně připravovat své řemeslníky, kteří by byli neustále o krok před vysokou konkurencí zbytku světa.

Vydobyté úspěchy přinesly v roce 1875 kýženu odměnu v zakoupení a vybavení nové budovy v Havlíčkově ulici č.p. 56 (obr. 6). Na to bylo vyučování rozděleno na výuku odborného zdokonalování v oboru výtvarném (jak bylo doposud praktikováno) a na výuku v praxi. K tomuto účelu bylo přijato devět učitelů pro kreslení, modelování, malování skla a porcelánu, smaltování, ciselování, rytí kovů, galvanické pokovování, kovotlačitelství, montování aj. S převzetím školy do resortu ministerstva obchodu, které se uskutečnilo 1. prosince 1880, bylo zavedeno také účelné vyučování v rytí skla. Od tohoto dne byla Odborná škola pro kreslení a modelování přejmenována na odbornou školu pro sklo a kovoprůmysl.

Nově zřízená oddělení byla četnými subvencemi ministerstev postupně uváděna v činnost. Aby byla umožněna návštěva odborné školy většině nemajetných frekventantů, musely jim být školním spolkem poskytnuty volné obědy a později docíleno poskytování stipendií ze státních a zemských prostředků.

Dnem 1. ledna 1882 byl ústav převzat do správy ministerstva kultu a vyučování. Od tohoto dne dochází inspekci ke kontrolám uplatnění absolventů nesklářských kovářských oborů. Když bylo zjištěno jejich dostatečné uplatnění v místních podnicích, byl dán podnět k důkladné reorganizaci školy.

VII. Jan Dvořáček (1825–1898)

Akademický malíř Jan Dvořáček (obr. 7) z Dobrušky byl prvním učitelem a zároveň ředitelem školy do října 1885, kdy byl vyznamenán zlatým záslužným křížem a odešel do výslužby. Pro Kamenický Šenov byl opravdovou a jedinečnou osobností, přesahující daleko hranice mocnářství rakouské monarchie. Z malíře historických motivů se stal odborným učitelem ve vzdělávání návrhářů na vysoké profesionální úrovni. S mistrovstvím zvládal a obohacoval výuku i o ukázky moderního skla francouzského a anglického, zapůjčených z muzea ve Vídni.

Vedle působení ve sklářské škole se Jan Dvořáček věnoval také malování a restaurování obrazů, které původně vystudoval na pražské Akademii. Farář Franz Hinke, působící na Práchni v období 1866–1878, nechal od J. Dvořáčka renovovat obraz, zřejmě s námětem sv. Karla Bormejského, pro boční oltář v kostele sv. Vavřince na Práchni, označený

špatně čitelnou signaturou „AB.Q?: pinz“. Ta patří malíři Andreasi Bernhardovi z Quermontu, jenž se narodil roku 1750 a působil v Antverpách. Jeho dílem jsou také obrazy Mučednická smrt sv. Vavřince na hlavním oltáři (se znakem P&C) i Očištění P. Marie na pravém postraním oltáři (signatura: Quertenmont pinzit antverpia 1786 se znakem P&C). Ve farní kronice, sepsané děkanem Josefem Kunzem^{5/} (působil na šenovské faře v období let 1933–1967), se píše o obrazu sv. Jana Nepomuckého. V inventářích prácheňské farnosti se mi ale obraz sv. Jana Nepomuckého nepodařilo nalézt. Faktem je, že obraz s námětem sv. Karla Boromejského byl zřejmě hodně poškozen, neboť jeví viditelně domalovávané části. Možná shoda podob postav sv. Jana Nepomuckého s Karlem Boromejským mohla uvést děkana Kunce v omyl a nebo se opravdu jedná o obraz sv. Jana Nepomuckého, který byl ale umístěn jinde v kostele a později ztracen.(?)

Na kamenickošenovské faře se nachází rozměrný obraz Svaté rodiny, který není signován, ale v inventárních soupisech je autorsky připisován malíři Janu Dvořáčkovi.

Zajímavým záznamem z městské kroniky je na str. 106 popis pohřbu Jana Dvořáčka: „1898 – 30. června Jan Dvořáček zemřel v Teplicích, dříve od 31. 3. 1856 až do konce roku 1885 ředitel C. k. kreslířské školy v Kamenickém Šenově, byl sem 21. července převezen v rakvi a odpoledne za početného smutečního doprovodu pochován vedle své dříve zesnulé ženy, a to zde ještě nebylo, tak velká účast na pohřbu, nebyly tam žádné ženské osoby, všechno muži, pouze jedna dívka – zpěvačka.“^{6/}

VIII. Odborná škola pro sklářský průmysl

Po odchodu Jana Dvořáčka do výslužby byl jmenován ředitelem ústavu vídeňský architekt Leo Chilla. Jeho úkolem bylo odstranit zjištěné nedostatky, zavést nové učební osnovy a účelně rozdělit učebny. To se povedlo a škola znovu preferovala navrhování a praktické vyučování v oborech rytí skla a malování keramiky. Později bylo ještě zavedeno malování na skle a porcelánu, teoretické a praktické vyučování chemie a technologie, fyziky, heraldiky, stylového ornamentu, účetnictví, obchodní korespondence a podobné praktické věci do budoucího podnikání.

Pro chudé byly určeny nejružnější podpory místních nadací (Hofmanova a Zahnova nadace).^{7/} Výnosem z prosince 1887 pak bylo školné zcela zrušeno, vyjma cizinců, kteří měli povinnost zaplatit 50 zlatých.^{8/}

Jelikož se přestávali uplatňovat absolventi v oborech kovářských, byly tyto nesklářské obory zcela zrušeny a na základě této skutečnosti byla škola 27. října 1893 přejmenována na odbornou školu pro sklářský průmysl. Profílance školy, dělená na odbornou výtvarnou přípravu a sklářskou praxi v dílnách je dodržena až do dnešních časů.

IX. Krize, modernizace a padesátileté výročí školy

V létě roku 1899 odchází na vlastní žádost ředitel Leo Chilla, který za zásluhy získává rytířský kříž Františka Josefa, a přechází na místo ředitele odborné školy pro keramiku ve Znojmě. Na jeho místo přichází zkušený učitel umělecko-řemeslnické školy v Jablonci nad Nisou Jindřich Zoff, který se roku 1902 stává ředitelem ústavu. V této době prochází škola krizí. Obchody se sklem poklesly a konkurence podobných škol, např. v Novém Boru, otevřela otázku bytí či nebytí. Došlo tedy k několika úředním návštěvám, včetně ředitele C.k rakouského Muzea pro umění a průmysl ve Vídni Artura von Scala v roce 1902, či profesora Jana Jüptnera z Vysoké technické školy ve Vídni v dubnu 1903, o nichž jsou záznamy v městské kronice na str. 118.: *„Spolu s ostatními směřovatnými osobnostmi získali přesvědčení, že ústav jako odborná škola nemá jen opodstatnění existenční pro Kamenický Šenov a okolí, nýbrž navíc pro přizpůsobení se zvýšeným požadavkům nové doby musí být vybavena.“^{9/}*

Došlo tedy k podpoře setrvání a modernizace školy, včetně přístavby větších tří učeben a leptárny. Město bylo donuceno vše zajistit vysokým nákladem 30.600,- korun, včetně regulace potoka pod školou v roce 1905 (obr. 8). Velkým přínosem také bylo rozšíření a modernizace interiérů výstavních prostor pro muzejní sbírky a knihovnu, kde mnozí získávali potřebné informace o domácí i zahraniční sklářské výrobě, které mohli uplatnit v nových technikách či dekorech pro průmyslovou výrobu. V prosinci roku 1906 škola oslavila své padesátileté výročí. Při něm byl odhalen bronzový reliéf prvnímu učiteli a řediteli Janu Dvořáčkovi a uspořádána výstava prací žáků.

X. Světové výročí 150 let od oficiálního založení roku 1856 jako datum zařazené mezi významná data kulturního a světového dědictví UNESCO

Na podzim roku 2005 byl 31. březen 1856, datum otevření školy, zařazen mezi významná data světového a kulturního dědictví UNESCO,

čímž byl oficiálně doceněn význam a vývoj sklářství v Kamenickém Šenově, jako významném středisku výroby skla.

Je to uznání snah, které ve prospěch školy vyvinuli nejen kníže Rudolf Kinský a starosta Josef Zahn, ale i všechny místní obchodní firmy (jichž bylo k datu založení školy v Kamenickém Šenově již čtyřicet), kterým záleželo na budoucnosti kvality šenovského skla. Společně dosáhli otevření první uměleckoprůmyslové školy tohoto druhu na světě. Jde i o uznání práce prvního učitele Jana Dvořáčka, kterému se podařilo splnit nelehký úkol a zajistit výtvarné vzdělávání řemeslníků a tím pokračování „modernosti“ šenovského skla.

V roce 2006 má dojít k odhalení pamětní desky Jana Dvořáčka ke sto padesátému výročí založení školy, a to na budově č.p. 79. Správně by k odhalení pamětní desky ale mělo dojít na již neexistující budově obecné školy č.p. 287 (obr. 9),^{14/} která byla po úmyslném požáru v roce 1985 zbourána. Její prázdné místo doposud čeká na nové využití.

únor 2005

CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED

- 1839/** V Kamenickém Šenově zřízena nedělní škola kreslení ve farní škole (později obecně) v č.p.287. Jejím vedením až do roku 1856 pověřen místní malíř skla F. J. Müller.
- 1843/** Císařským výnosem zaměřeno katastrální území v Kamenickém Šenově, včetně zhotovení podrobné katastrální kolorované mapy. Současně pořízen rejstřík obyvatel.
- 1850/** Povýšení obce na městys.
- 1850/** Starostou obce Dr. Josefem Mikshem je plánováno zřízení nové řemeslnické školy – neuskutečnilo se.
- 1851/** První Světová výstava v Crystal Palace v Londýně.
- 1853/** Obecní zastupitelstvo zaslalo žádost ministerstvu pro kult a vyučování ke zřízení vyšší kreslířské a modelářské školy.
- 1855/** **13. ledna** – Císařsko-královským majestátem přiděleno ze státních prostředků 5.000,- zlatých k založení školy.
- 1855/** **20. června** – Inzerát v Pražských novinách na vypsání konkursu na odborné učitelské místo.
- 1856/** **12. ledna** – Výnosem č. 60.679 zvolen učitelem a zároveň správcem školy Jan Dvořáček.
- 1856/** **31. března** – Začátek výuky na Odborné škole pro kreslení a modelování v obecné škole č.p. 287.
- 1859/** Založena školská rada.
- 1859/** Zakoupen přizemní domek č.p. 79 pro modelování a frekventanty vedle obecné školy.
- 1850–1860/** Soupis obyvatel uvádí u č.p. 79 jméno Johann Dvořáček, který zde krátce bydlel.
- 1862/** Účast školy na druhé Světové výstavě v Londýně.
- kol. 1864 (?)/** Přestavba kamenného domu č.p. 79 v celodřevěný.
- 1865/** Účast školy na pobočné výstavě Muzea pro umění a průmysl v Litoměřicích.
- 1855 až 1866 (?)/** Jan Dvořáček namaloval obraz Svaté rodiny. Uložen na faře Kamenického Šenova.
- 1866 až 1878/** Jan Dvořáček renovoval obraz sv. Karla Boromejského (?) pro boční oltář v kostele sv. Vavřince na Práchni.
- 1867/** Na světové výstavě v Paříži uděleny dvě zlaté medaile kolekci rakouského ministerstva školství, přičemž škola dostala čestné uznání ministerstva.
- 1870/** Založena sklářská škola v Novém Boru.

- 1872/ 25. května** – Výnosem č. 7235 přiděleno pět tisíc zlatých ke koupi nové budovy.
- 1872/ 20. srpna** – Výnosem č. 22.559 zvýšen plat řediteli.
- 1873/** Na Světové výstavě ve Vídni škola oceněna medailí za pokrok.
- 1875/** Účast školy na výstavě odborných škol v rakouském Muzeu pro umění a průmysl ve Vídni.
- 1875/** Účast školy na výstavě v Teplicích.
- 1875/** Zakoupení a vybavení nové budovy v Havlíčkově ulici č.p. 56 a rozdělení výuky na výtvarně odbornou a dílenskou praxi.
- 1880/ 1. prosinec** – Zavedeno odborné vyučování v rytí skla a přejmenování ústavu na odbornou školu pro sklo a kovoprůmysl.
- 1880/** Vánoční výstava v rakouském Muzeu pro umění a průmysl ve Vídni.
- 1882/ 1. ledna** – Škola převzata do správy ministerstva kultu a vyučování.
- 1884/** Na výstavě průmyslu a řemesel v Teplicích škola oceněna stříbrnou medailí.
- 1885/ říjen** – Jan Dvořáček odchází do výslužby, současně vyznamenán zlatým záslužným křížem.
- 1887/ 16. prosince** – Výnosem č. 18.780 zrušeno školné, vyjma cizinců, kteří měli povinnost zaplatit 50 zlatých.
- 1891/** Zrušena nesklářská kovářská oddělení.
- 1893/ 27. října** – Přejmenování ústavu na odbornou školu pro sklářský průmysl.
- 1898/ 30. červen** – Jan Dvořáček zemřel v Teplicích.
- 1898/ 21. července** – Jan Dvořáček pochován na hřbitově v Kamenickém Šenově.
- 1899/** Na vlastní žádost odchází ředitel Leo Chilla, který za zásluhy získává rytířský kříž Františka Josefa a přechází na místo ředitele odborné školy pro keramiku ve Znojmě.
- 1899/** Přichází zkušený učitel umělecko-řemeslnické školy v Jablonci n. N. Jindřich Zoff.
- 1902/** Jindřich Zoff se stává ředitelem školy.
- 1905/** Rozšíření a modernizace interiérů výstavních prostor pro muzejní sbírky a knihovnu, přestavba školy.
- 1906/ 12. prosince** – Škola oslavila 50. výročí založení. Odhalen bronzový reliéf prvnímu učiteli a řediteli Janu Dvořáčkovi a uspořádána výstava prací žáků.
- podzim 2005/ 31. březen 1856** zařazen mezi významná data světového a kulturního dědictví UNESCO.

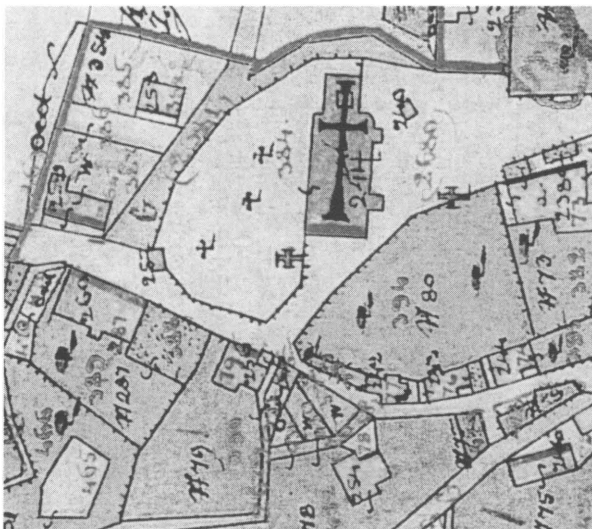
POZNÁMKY

- 1/ Sklářské muzeum Kamenický Šenov, Kronika města Kamenický Šenov 1899–1923, I. díl, s. 98.
- 2/ Všechny údaje o počtu navštěvovaných žáků v jednotlivých ročnících až do roku 1926 jsou převzaty z brožury 70 Jahre Staatfachschnle für glasindustrie Steinschö-nau in Böhmen 1856–1926, Kamenický Šenov 1926, nestránkováno.
- 3/ Státní okresní archiv Česká Lípa, Archiv města Kamenický Šenov, Soupis obyvatel 1850, inv. č. 399.
- 4/ Opis stenografické zprávy ze zasedání Českého zemského sněmu z roku 1863 (pod číslem 602) v češtině a němčině z roku 1942, soukromý archiv.
- 5/ Farní úřad Římskokatolické církve Kamenický Šenov, Farní kronika, str. 17. Rukopis a strojopis v němčině a češtině.
- 6/ Sklářské muzeum Kamenický Šenov, Kronika města Kamenický Šenov 1899–1923, I. díl, s. 106–107. Český překlad z němčiny.
- 7/ Ve školním roce 1886/87 došlo k prudkému snížení stavu žáků z předchozích 134 (1885/86) na 56. In: 70 Jahre Staatfachschnle für glasindustrie Steinschö-nau in Böhmen 1856–1926, Kamenický Šenov 1926, nestránkováno.
- 8/ Sklářské muzeum Kamenický Šenov, Kronika města Kamenický Šenov 1899–1923, I. díl, s. 102.
- 9/ Tamtéž, s. 118. Český překlad z němčiny.

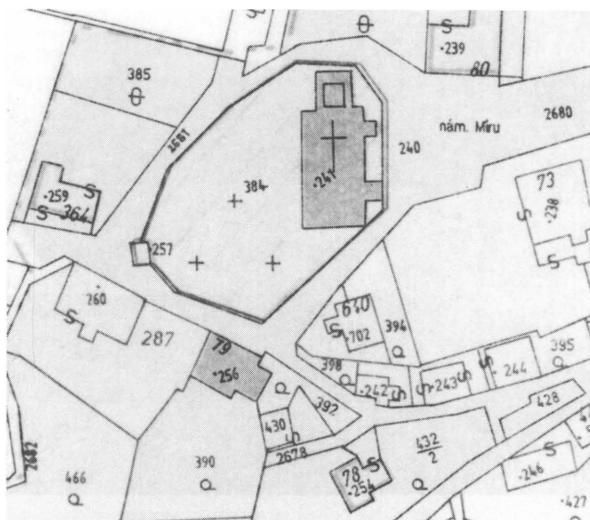
DALŠÍ PRAMENY A LITERATURA

Pisemnosti kaplana Josefa Hornera z věžní schránky kostela sv. Jana Křtitele v Kame-nickém Šenově, soukromý archiv.
Pražské noviny, 20. 6. 1855.

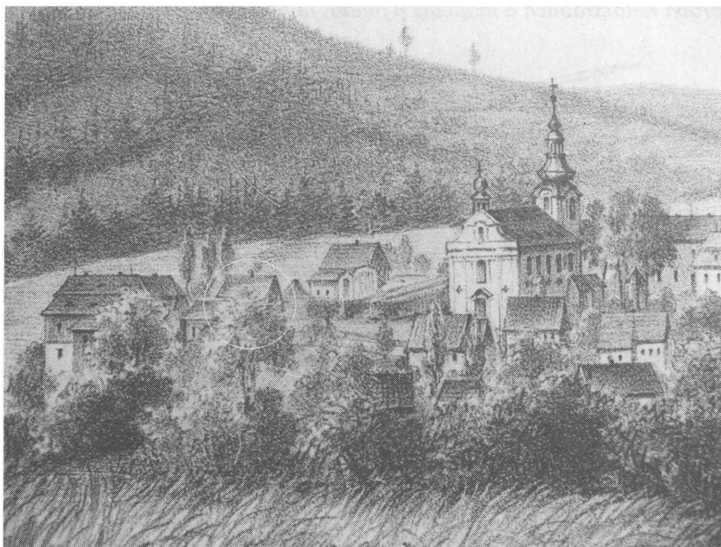
Obr. 1. Přízemní kamenný dům č.p. 79 na katastrální mapě z roku 1843 (Národní archiv Praha, Správa katastrálních a mapových fondů, LI 544 IS).

Obr. 2. Roubený dům č.p. 79 na katastrální mapě z roku 1991 (Národní památkový ústav v Ústí n. Labem, 1991).

Obr. 3. Roubený dům č.p. 79, stav kolem roku 1940 (soukromý archiv).

Obr. 4. Kroužkem vyznačený přízemní kamenný dům č.p. 79 na litografii Kamenického Šenova kolem roku 1843, ještě se sedlovou střechou (Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa).

Obr. 5. Kroužkem vyznačený roubený dům č.p. 79 na litografii Kamenického Šenova z konce 19. století, již s mansardovou střechou (Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa).

Obr. 6. Pohlednice zachycující na levé straně novou reprezentativní budovu školy č.p. 56 v Havlíčkově ulici, zakoupenou a vybavenou v roce 1875 (soukromý archiv Stanislava Kopeckého).

Obr. 7. Portrét Jana Dvořáčka od fotografa Alfreda Horna (SUPŠS v Kamenickém Šenově).

Obr. 8. Pohlednice z roku 1906 zachycuje celkovou přestavbu a modernizaci školy č.p. 56 v Havlíčkově ulici (soukromý archiv Stanislava Kopeckého).

Obr. 9. Fotografie průčelí staré školy č.p. 287, ještě s čitelným nápisem „Fachschule“, od Harry Palmeho z roku 1930 (Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa).

RESUMÉ

Fachschule für zeichnen und medellieren. Ein weltjubileum – 150 Jahre eröffnung der Schule.

Václav Frömmel

Um die Wende des 18. und 19. Jahrhunderts erneuerte sich der Ruhm des Steinschönauer gravierten Glases nach einer längeren Absatzkrise durch neue Entwicklungen. Die hiesigen Geschäftsfirmen reagierten sehr flexibel auf Anforderungen der neuen bürgerlichen Schicht, übertrugen diese weiter auf die Handwerker, und trugen so zur Weitrentwicklung des Glashandwerkes bei.

Wegen der wachsenden Konkurrenz war es notwendig immer einen Schritt vorwärts zu sein und ständig neue Muster von veredelten Glasgegenständen der Welt, wo das Steinschönauer Glas schon Jahrzehnte einen guten Klang hatte, anzubieten und liefern. Die Steinschönauer Geschäftsleute bemühten sich ihre Kundschaft in London, Madrid, Konstantinopel bis Moskau zu halten, und so übten sie einen Druck auf die ervollkommnung der Handwerker, hauptsächlich im Zeichnen, damit sie fähig wären, die immer größere ästhetische Ansprüche der Zeit zu erfüllen.

Schon im Jahr 1839 mit Unterstützung von Fürst Rudolf Kinsky, wurde in der Pfarrschule eine Sonntags-Zeichenschule errichtet. Die Maler- und Zeichenfertigkeiten lehrte der Glasmaler Franz Josef Müller, der teilweise an der Prager Akademie ausgebildet wurde. An den Werkstagen wurden Schüler der hiesigen Schule und an den Sonntagen Lehrlinge unterrichtet.

Den Handelsfirmen war es klar, dass man das höhere Niveau und die bessere Qualität der Produktion nur durch eine Weiterbildung der Handwerker erreichen kann. Danach folgte die Entscheidung die provisorische Sonntags-Zeichenschule zu schließen und einen neuen konkreten Vorschlag zur Errichtung einer Anstalt, welche die Handwerker zielbewusst für Ihre anspruchsvolle Arbeit vorbereiten würde, vorzulegen. In diese Zeit wuchs das Bergdorf Steinschönau dank dem Glashandel, es wurde gleichzeitig auch reicher und wurde zu einem Marktflecken erhoben. Im Jahre 1853 sendete die Gemeindevertretung ein Gesuch an das k. k. Ministerium für Kult- und Unterricht zur Errichtung einer höheren Zeichen- und Modellierschule, für einen Pflichtunterricht der Arbeitskräfte. Diese sollte den höheren Bedürfnissen des Ortes und Glaszentrums entsprechen. In Steinschönau und Umgebung gab es zur dieser Zeit ungefähr 1.500 Glashandwerker.

Am 12. Januar 1856 wurde durch den Erlass Nr. 60.679 der akademische Maler Johann Dvořáček aus Prag als Lehrer und gleichzeitig Verwalter der neu gegründeten Schule gewählt. In Zusammenarbeit mit dem Bezirksvikar Pater Frantisek Vater, dem Bürgermeister Josef Zahn, dem Glasindustriellen Florian Horn und dem Oberlehrer der Volksschule Josef Walter wurde der Schul- und Unterrichtsplan zusammengestellt. Am 31. März 1856 eröffnete Johann Dvořáček, bei Teilnahme von k. und k. Landesschulrates Abt Jan Mareš, die ersehnte „Fachschule für Zeichnen und Modellierung“.

Die Schule wurde im Jahr 1856 im Gebäude Nr. 287 der Volksschule (früher Pfarrschule), wo ursprünglich sonntags und montags die Meister und Gehilfen sich im Zeichnen vervollkommnten, errichtet. Lehrlinge hatten in der Woche drei Halbtage

Schule, Schüler der Volksschule drei Tage mit 2 Stunden Unterricht. Die Schüler von den Dörfern aus der Umgebung bekamen 6 Stunden Unterricht in einem Tag.

Im Laufe der Zeit wurde auch diese Situation nicht mehr haltbar und darum (das betone ich) wurde im Jahre 1859 das Parterrehäuschen Nr. 79 neben der Volksschule gekauft. Dieses ist noch auf der Katasterkarte vom Jahr 1843 (Abb.1) als kleines Steinhaus von Johann Horn erwähnt. Irrtümlich wird beschrieben, dass die Schule 1856 im Gebäude Nr. 79 errichtet wurde.

Es bleibt fraglich, wann wurde das ursprünglich steinerne Häuschen mit Quadratgrundriss umgebaut? Zum Vergleich mit den heutigen Katasterkarten (Abb.2) ist das Häuschen minimal um 1/3 seiner Fläche größer, und ganz aus Holz gebaut (Abb.3). Also noch in dem Jahr 1859 hatte das Häuschen eine andere, geschichtlich unbekannte, Gestalt. Aus den zeitlichen graphischen Ansichtskarten von Steinschönau, die aus den Heimatsmuseum und Galerie in Česká Lípa stammen, fand ich eine Litographie, wo dieses kleine Steinhaus abgebildet ist. (Abb.4) Damit bestätigt sich ganz die Theorie über den späteren Umbau in ein großes Holzhaus. (Zum Vergleich siehe eine andere Abbildung, auf einer Litographie, höchstwahrscheinlich vom Ende des 19. Jahrhunderts (Abb. 5).

Die Schule beteiligte sich mit ihren Arbeiten schon an der zweiten Weltausstellung 1862, sie gewann zwar noch keine Medaille, aber ab dieser Zeit beteiligte sie sich regelmäßig an allen ausländischen und inländischen Ausstellungen. Im Jahr 1873 wurde sie auf der Weltausstellung in Wien mit einer Medaille für Fortschritt bewertet. Daraus ist sichtbar, dass die Schule, die Mission zur welcher sie errichtet wurde, wirklich erfüllte. Für den Ruhm der Glasindustrie der Stadt lehrte und bildete sie die Handwerker so aus, dass sie immer einen Schritt vor der Konkurrenz des Restes der Welt wären.

Die errungenen Erfolge brachten im Jahr 1875 die ersehnte Belohnung. In der heutigen Havlíček Strasse Nr. 57 wurde ein neues Haus gekauft und ausgestattet. Aufgrund dessen wurde der Unterricht geteilt und zwar (wie bis jetzt praktiziert wurde), auf die fachliche Bildungslehre und dann weiter auf das Praktikum. Aus diesem Grund wurden neun Fachlehrer für das Zeichnen, Modellieren, Glas- und Porzellanmalen, Emaillierung, Ziselieren, Metallgravur, Galvanoplastik, Metalldruck, Montage und weiteren, eingestellt. Mit der Übernahme der Schule in das Ressort des Hohen k. k. Handelsministerium zum 1. Dezember 1880, wurde auch die zweckmäßige Glasgravur eingeführt. Zu diesem Tag wurde die Schule als „K. k. Fachschule für Glas und Metallindustrie benannt.“ Da die Absolventen der Schmiedefächer weiter nicht mehr zur Geltung kamen, wurden diese Fächer, die nichts mit Glas zu tun hatten, völlig aufgelöst und auf Grund dieser Tatsache wurde die Schule am 27. Oktober 1893 auf „K. k. Fachschule für Glasindustrie umbenannt“. Dieses Profil der Schule, das in die Richtung der fachlichen Bildung und in die Glaspraxis in den Werkstätten geteilt ist, ist bis Heute erhalten.

So kam es zu einer weiteren Unterstützung der Existenz der Schule inklusive des Anbaues drei größerer Lehrräume und der Ätzerie. Die Stadt wurde 1905 gezwungen (Abb.8) mit dem hohen Aufwand von 30.600 Kronen(?), (inklusive der Bachregulation unter der Schule und weiterer Modernisierung) die Schule weiter auszubauen. Einen großen Beitrag stellte die Erweiterung und Modernisierung der Ausstellungsräume für die Museums-sammlungen und Bücherei. Dies ermöglichte den Studenten und Lehrkörpern Informationen von ausländischer und inländischer Glasproduktion zu ermitteln, die dann weiter in neuen Dekoren oder Technologien für die industrielle Produktion zur Geltung kamen. Im Dezember 1906 feierte die Schule das 50.-Jährige bestehen.

Bei dieser Gelegenheit wurde ein Bronze-Relief dem ersten Lehrer und Direktor Johann Dvořáček enthüllt und eine Ausstellung der Schülerarbeiten veranstaltet.

Im Herbst 2005 wurde das Datum 31. März 1856 zur Eröffnung der Schule mit Recht unter die bedeutendsten Daten des Welt- und Kulturerbe UNESCO eingereiht. Damit wurde offiziell die Bedeutung der Glasfachschule zur Entwicklung der Glasindustrie in Steinschönau, einen der wichtigen Zentren dieser Industrie, gehuldigt.

Der Dank gilt vor allem dem Fürst R. Kinsky dem Bürgermeister J. Zahn, weiter allen Steinschönauer Glasfirmen (es waren z. Z. an die vierzig), welchen die Zukunft der Steinschönauer Glasindustrie am Herzen lag, und die alle gemeinsam die Eröffnung der ersten Kunstgewerbeschule dieser Art in der damaligen Welt schafften. Dank gehört auch dem ersten Lehrer Johann Dvořáček (Abb.7), der eine nicht leichte Aufgabe in der Fortbildung der Handwerker und Studenten hatte und so den Grundstein für die Entwicklung des modernen Glasdesigns und Handwerks im Weltniveau legte.

Im Jahr 2006 soll es zur Enthüllung einer Gedenktafel vom J. Dvořáček bei der Gelegenheit des 150. Jubiläums der Gründung der ältesten Glasfachschule kommen, und zwar auf dem Gebäude Nr. 79. Richtig aber müsste die Enthüllung an dem heute nicht mehr existierendem Haus der Volksschule Nr. 287 geschehen (Abb. 8), das nach einer absichtlicher Brandstiftung im Jahre 1985 demoliert wurde. Dieser leerer Platz wartet auf eine Erneuerung.

Übersetzt von Z. Skok a R. Hais

NÁVRAT NA STARÉ HRANICE. OBNOVENÍ FINANČNÍ STRÁŽE V LUŽICKÝCH HORÁCH V KVĚTNU A ČERVNU 1945

Jaroslav Beneš

Jaroslav Beneš: *Return to the old frontier*

The article "Return to the old frontier – re-establishment of the Financial Guard in Lusatian Mountains in May and June 1945" describes re-establishment of the Financial Guard in the area of Lusatian Mountains, i.e. within the precincts of inspectorates Hrádek nad Nisou, Petrovice, Dolní Světlá and Varnsdorf. We can learn from it how and when the activity of every single Financial Guard Department under the authority of the above mentioned inspectorates was newly set up and what difficulties the guardsmen were faced with in the first liberty days of the year 1945. In June 1945 one more stage was incorporated in the framework of Financial Guard, namely the Head Inspectorates, boards supposed to assist in speeding up the post-war consolidation of service in the Financial Guard. One of the Head Inspectorates was set up in Jablonné v Podještědí, thus in the area mentioned in this article.

The Financial Guard, armed corps of the Ministry of Finance, which formerly guarded the borderlines of Czechoslovakia, was re-established in the area of interest at the turn of May and June 1945, and roughly in the same structure as it was until September 1938, when, owing to the treacherous Munich Treaty, the Financial Guard was forced to abandon its posts on centuries-old borderlines.

V květnu roku 1945 skončila nejstrašnější válka v dějinách lidstva. Lidé v Československu se mohli po letech konečně svobodně nadechnout. Před osvobozenou republikou stálo ale velké množství problémů a úkolů. Jedním z nich bylo i zabezpečit státní hranice.

Hranice naší vlasti strážili před válkou příslušníci sboru finanční stráže. Sbor finanční stráže příslušel k resortu ministerstva financí. Ministerstvu financí podléhala zemská finanční ředitelství, která řídila praktickou službu finanční stráže. Zemská finanční ředitelství se starala především o služební a osobní záležitosti příslušníků finanční stráže.

Jednotlivým zemským finančním ředitelstvím byly podřízeny výkonné úřady, tj. inspektoráty finanční stráže (IFS), kterým podléhalo několik oddělení finanční stráže (OFS) a eventuelně i celní úřady.

Dne 18. května 1945 vydalo ministerstvo financí nařízení o obnovení finanční stráže v Čechách a na Moravě. Mnozí z finančníků však nečekali na žádné pokyny a již v prvních svobodných dnech se spontánně vraceli na hranice do míst, která museli v roce 1938 opustit. Struktura výkonných úřadů finanční stráže, tedy umístění inspektorátů a jim podřízených oddělení finanční stráže, měla odpovídat stavu k 1. září 1938. Hlavním úkolem finanční stráže v období těsně po skončení války bylo zabránit vývozu korunových platidel, valut, cenností a dalšího majetku; vývoz marek nebyl omezen. Dovoz korun a marek byl nepřipustný.

V následujících odstavcích si připomeneme obnovení činnosti finanční stráže v Lužických horách. V tabulce č. 1 je znázorněna struktura výkonných úřadů finanční stráže v Lužických horách k 1. září 1938 včetně odchylek od tohoto stavu v roce 1945:^{1/}

Tabulka č. 1

Struktura výkonných úřadů finanční stráže v Lužických horách k 1. září 1938 se znázorněním odchylek od tohoto stavu v roce 1945.

Inspektorát finanční stráže	Podřízená oddělení finanční stráže	poznámka
Hrádek nad Nisou	Hrádek nad Nisou	
	Donín	V květnu 1945 obnoveno v obci Loučná
	Oldřichov na Hranicích	
	Uhelná	
Petrovice	Petrovice	
	Heřmanice	
	Rynoltice	
Dolní Světlá	Dolní Světlá	
	Kropach	
	Lesné	
Varnsdorf	Varnsdorf II	
	Varnsdorf VII	
	Dolní Podluží	
V červnu roku 1945 došlo ke zřízení Vrchního inspektorátu finanční stráže v Jablonném v Podještědí. Tato instituce k 1. září 1938 neexistovala.		

Tučně vyznačeným oddělením a inspektorátům se budu věnovat v následujícím textu.

1. Inspektorát finanční stráže Hrádek nad Nisou

Oddělení finanční stráže v Hrádku nad Nisou začalo oficiálně pracovat ve čtvrtek 24. května 1945. Již ve středu 23. května 1945 přibyl do Hrádku nad Nisou pomocný dozorce finanční stráže František Polák a den na to nastoupil službu i vrchní respicient Tomáš Matěk, správce zdejšího oddělení. Kancelářské místnosti pro oddělení finanční stráže byly zajištěny v domě čp. 566 ve Vetzvaldské ulici. V tomto domě byla současně připravena i kancelář pro inspektorát finanční stráže. Dále bylo pro potřeby ženatých zaměstnanců zajištěno i několik volných bytů.

Tak jako na jiných místech, i v Hrádku byly poměry pro službu finanční stráže náročné. Telefonní spojení s Libercem nefungovalo.

Ještě před zřízením OFS Hrádek nad Nisou začal fungovat Silniční celní úřad Hrádek nad Nisou. Vrchní respicient Josef Vlk, pracující v době nesvobody na berní správě v Mladé Boleslavi, okamžitě uposlechl výzvu ministerstva financí vysílanou 18. května 1945 v rozhlase a již následující den se hlásil v Hrádku nad Nisou na vojenském velitelství. Dne 20. května mu štábní kapitán Kašpárek přidělil vojenskou hlídku a spolu s ní vrchní respicient Vlk obsadil budovu československé celnice a v prázdných místnostech začal ihned úřadovat. Dne 28. května se na celním úřadě hlásil vrchní respicient Antonín Jiráň, který doposud pracoval u okresního úřadu v Kolíně a nastoupil službu u celního úřadu 29. května. V tento den nastoupil službu u celního úřadu i vrchní respicient Rudolf Stanec, do té doby přidělený u okresního úřadu v Náchodě. Železniční celní úřad v Hrádku nad Nisou nebyl v té době obnoven.

K obnovení oddělení finanční stráže Donín došlo v sobotu 26. května 1945, kdy se do Donína dostavil vrchní respicient Tomáš Vinklárek, který se stal správcem oddělení (od 16. do 24. května sloužil u asistenčního oddílu finanční stráže v Hostinném). Následující den, v neděli 27. května 1945, posílil vznikající oddělení respicient Viktor Šaman (od 13. do 25. května působil u asistenčního oddílu finanční stráže v Trutnově-Maršově). Oba dva finančníci pracovali u tohoto oddělení již před válkou.

Oddělení finanční stráže, které bylo v roce 1938 umístěné v Doníně bylo ale v květnu 1945 obnoven v obci Loučná.^{2/} K tomuto přesunu

došlo pod vlivem místních okolností. V Doníně totiž nebylo možné nalézt v květnu 1945 budovu vhodnou ke společnému ubytování zaměstnanců finanční stráže. Vhodná budova byla ale k dispozici v Loučné. Obě obce, Loučná i Donín, jsou stavebně spojené a vzdálenost mezi původním a novým umístěním oddělení činila jen asi 500 metrů s tím, že nové sídlo oddělení se nacházelo blíže ke státní hranici. V Loučné bylo oddělení finanční stráže umístěno v činžovním domě ve dvou bytech po říšskoněmeckých státních příslušnících. K dispozici bylo celkem 6 místností.

Od května 1945 se tak oddělení finanční stráže v Loučné oficiálně nazývalo OFS Gerštorf (Donín).^{3/} Telefon na oddělení nebyl zaveden, ale do budoucna se s jeho zavedením počítalo.

Dne 7. června 1945 došlo se souhlasem MNV k přestěhování kanceláří inspektorátu i oddělení finanční stráže Hrádek nad Nisou do budovy čp. 99, tedy do objektu, kde tyto úřady sídlily již v roce 1938. V budově byly pro potřeby finanční stráže vyčleněny 3 místnosti – jedna služební místnost pro potřeby inspektorátu a oddělení, druhá pro ubytování dvou svobodných zaměstnanců finanční stráže a poslední místnost sloužila jako skladiště. Vnitřní zařízení místností bylo opatřeno ze zařízení úřadoven bývalé nacistické strany. Telefonní spojení bylo zřízeno během pár následujících dní. Ve čtvrtek 7. června 1945 již ostraha celní hranice fungovala v celém rozsahu.

V pátek 8. června 1945 převzal vedení inspektorátu finanční stráže v Hrádku nad Nisou inspektor FS I. třídy František Hovorka. K tomuto dni měl inspektorát 34 zaměstnanců:

- přednosta inspektorátu Hrádek nad Nisou:
insp. I. tř. FS František Hovorka
- celní úřad Hrádek nad Nisou:
správce úřadu, vrchní respicient Josef Vlk
vrchní respicient Antonín Jiráň
vrchní respicient Rudolf Stanec
- oddělení finanční stráže Hrádek nad Nisou:
správce oddělení, vrchní respicient Tomáš Matěk
respicient Václav Čermák
respicient Eduard Dongres
respicient František Zuska
respicient Emil Nigrin
dozorce Josef Podhradský

dozorce Alois Holý
dozorce Jaroslav Pleiner
dozorce Jan Stuchlík
dozorce Josef Nysl
pomocný dozorce František Polák

- oddělení finanční stráže Gerštorf (Donín):
správce oddělení, vrchní respicient Tomáš Vinklárek
6 zaměstnanců finanční stráže
- oddělení finanční stráže Oldřichov na Hranicích:
správce oddělení, vrchní respicient Josef Medlík
5 zaměstnanců finanční stráže
- oddělení finanční stráže Uhelná:
správce oddělení, vrchní respicient Karel Pittner
5 zaměstnanců finanční stráže

Od sobotní půlnoci 16. června 1945 převzala finanční stráž v oblasti inspektorátu Hrádek nad Nisou veškerou ostrahu státní hranice. Po dohodě s místním posádkovým velitelstvím stavěla ale armáda na hlavních hraničních přechodech, tj. Loučná – Hartava, Hrádek n. N. – Žitava, Oldřichov – Ullersdorf a Uhelná – Opelsdorf, vojenské stráže v síle 1 poddůstojník a 3 vojíni. Tyto vojenské stráže nijak nezasahovaly do činnosti finančníků a do odbavování cestujících. Teprve na žádost velitele hlídky finanční stráže mohla vojenská hlídka zasáhnout a to za spolupráce finančníků. Finanční stráž vykonávala na uvedených přechodech nepřetržitou strážní službu.

Úkolem oddělení finanční stráže Hrádek nad Nisou bylo také vysílat každou noc (od 19.00 do 7.00 hodin) dvoučlennou hlídku na podporu finančníků na celním úřadě a dále zajišťovat odbavování vlaků na nádraží v Hrádku. Správce oddělení Hrádek nad Nisou každý den určoval jednoho zaměstnance, jenž měl za povinnost dojít na místní vojenské velitelství a převzít heslo na ten který den a toto heslo doručit všem správcům oddělení a celního úřadu.

Veškeré zabavené ceniny a valuty se odevzdávaly výhradně celnímu úřadu Hrádek nad Nisou. Ostatní ceniny se skladovaly buď opět na celním úřadě, nebo ve skladišti u oddělení v Hrádku. Zadržené potraviny podléhající zkáze se odevzdávaly k dalšímu zpracování do závodní kuchyně na hrádeckém nádraží.

Ke 12. červenci 1945 sloužilo na Inspektorátu Hrádek nad Nisou již 44 zaměstnanců (včetně přednosta inspektorátu):

OFS Hrádek nad Nisou – 12 zaměstnanců

OFS Donín – 10 zaměstnanců

OFS Oldřichov na Hranicích – 9 zaměstnanců

OFS Uhelná-Václavice – 9 zaměstnanců

Celní úřad Hrádek – 4 zaměstnanci

Celní úřad Václavice – obstarávají zaměstnanci OFS Václavice.

I přes toto navýšení, vůči stavu ke dni 8. června, žádal inspektor Hovorka zvýšení stavů pro OFS Donín o 2 zaměstnance, pro OFS Oldřichov o 3 zaměstnance a konečně pro OFS Václavice o 5 zaměstnanců, z čehož jeden měl mít celní zkoušku a měl se ujmout řízení místního celního úřadu.

Inspektor Hovorka poukazoval i na skutečnost, že stále není zřízen nádražní celní úřad v Hrádku nad Nisou. V případě jeho zřízení žádal o dalšího pracovníka, neb žádný ze zaměstnanců jeho inspektorátu neměl potřebné zkoušky. Kdy přesně došlo k oficiálnímu otevření nádražního celního úřadu není autorovi v současné době známo. Jisté je, že od 4. prosince 1945 zastával místo správce tohoto celního úřadu inspektor I. třídy finanční stráže Josef Vacek.

Oddělení finanční stráže Oldřichov na Hranicích zahájilo činnost dne 26. května 1945. V který přesně den došlo k obnovení oddělení finanční stráže v Uhelné není jisté. Dne 29. června 1945 došlo ale k přestěhování oddělení z Uhelné do Václavic, kde bylo zřízeno oddělení finanční stráže Václavice v domě čp. 318.

2. Inspektorát finanční stráže Petrovice

Obnovení inspektorátu finanční stráže v Petrovicích u Jablonného v Podještědí probíhalo jinak, než u ostatních zde popisovaných inspektorátů. Již v prvních květnových dnech roku 1945 připravovali finančníci Vilím s Nikodémem na mnichovohradištsku odjezd několika příslušníků finanční stráže zpět na staré hranice, do Petrovic. Oba dva finančníci měli kontakty na velké množství svých kolegů. Jakmile uslyšeli v rozhlase 18. května 1945 výzvu ministerstva financí, připravili na příští den nákladní automobil k odjezdu do pohraničí. Z dřívější doby již měli přichystanou výzbroj pro 10 mužů. Po dohodě s inspektorem Prchlým počkali ale ještě pár dnů a dne 22. května 1945 byla v Klášteře Hradišti

připravena dvě nákladní auta a 24 finančníků k odjezdu do Petrovic.^{4/} Dopoledne ve středu 23. května 1945 vyrazili tedy finančníci, všichni v plné výstroji, výzbroji a s proviantem z Kláštera Hradiště severním směrem, zpět na svá dřívější stanoviště. Po poledni dorazila celá výprava do Petrovic.^{5/} Téhož dne odpoledne byl znovuzřízen inspektorát a oddělení finanční stráže v Petrovicích. Vedení inspektorátu se opět ujal inspektor I. třídy finanční stráže Miloš Prchlý, správcem oddělení se stal vrchní respicient František Pešek. Správcovstvím obnoveného celního úřadu Petrovice byl pověřen respicient Bohuslav Šantrůček.

Prvním úkolem finančníků bylo zajištění bezpečnosti v obci a převzetí historické budovy finanční stráže (v této budově sídlilo v roce 1938 i v roce 1945 současně oddělení a inspektorát finanční stráže i celní úřad). Z budovy byli nejprve vystěhováni Němci, kteří tam po dobu války bydleli. Vyklízení budovy měl na starosti respicient Šantrůček. Současně byla ihned nařízena pracovní povinnost všech Němců k vyčištění objektu, který byl velmi zaneřáděn, v budově byl totiž umístěn i hospodářský dobytek. Po zajištění obce začali finančníci čistit okolní lesy od německých záškodníků. V prvních dnech byly též sbírány zbraně a výbušniny, kterých bylo ve vesnici i v okolí velké množství. Inspektor Prchlý ostatně vydal hned po příjezdu do Petrovic rozkaz k odevzdání všech zbraní, které měli obyvatelé po domech poschovávané. K zajištění všech zbraní byly provedeny i domovní prohlídky. Bylo shromážděno velké množství granátů, pancéřových pěstí a nábojů, takže velké skladiště celního úřadu bylo během několika dnů plné zbraní po bývalé německé armádě.

Místní německé obyvatelstvo v prvních dnech vůbec nevycházelo z domů. Po několika dnech, když zjistili, že Češi nikoho neohrožují, začali se pomalu jednotlivci objevovat venku a dle vzpomínek místních finančníků jejich chování začínalo býti zjevně drzé. Finančníci ale nezapomněli na katastrofu roku 1938 a zajistili ty Němce, kteří v roce 1938 stáli na straně nacismu proti naší republice.

Příslušníci finanční stráže se v Petrovicích ihned ujali vyživovací a zásobovací služby, kterou vlastně bylo nutné vybudovat zcela od základu, neboť síly místní správní komise, která se skládala ze dvou zde usazených Čechů, na veškerou agendu nestačily. Významnou oporou a posilou místní správní komise se stali jeho nově zvolení členové z řad finanční stráže – vrchní respicient Pešek a respicient Šantrůček.^{6/}

Dne 7. června 1945 bylo obnoveno telefonické spojení celního úřadu v Petrovicích s poštovním úřadem v Jablonném s účastnickým číslem 92.

Finanční stráž spolupůsobila i při kontrole transportů Němců, kteří byli zaslouženě odsouváni z našeho pohraničí. Přes Petrovice procházely velké transporty Němců z Jablonného do Žitavy. Finančníci pracovali, dle jejich vzpomínek, dnem i nocí bez ohledu na hodiny, aby zajistili pro stát veškerý jeho majetek, který měl být neoprávněně vyvezen. Finančníci v Petrovicích sepisovali hlavně majetek, který Němci v republice zanechali. Jak později vzpomínal respicient Nevyhoštěný, měli finančníci, i přes všechno dřívější nepřátelství, s odcházejícími Němci soucit, hlavně s těmi prvními. Bylo to snad i tím, že finančníci znali místní obyvatelstvo a zdejší poměry již z doby dávno před válkou, na rozdíl od zlatokopů z vnitrozemí, kteří do pohraničí dorazili po válce.^{7/} Všichni příslušníci finanční stráže však pokládali odsun Němců za spravedlivý a nutný akt. Přimo z Petrovic odešli první Němci koncem července a do konce září byla větší část Němců z Petrovic již odsunuta.

Kromě výše uvedeného, konali samozřejmě příslušníci finanční stráže i službu na hranicích. Překážek v práci finanční stráže bylo mnoho. Dle vzpomínek finančníků z Petrovic dělali velké problémy i nezodpovědní vojáci Rudé armády, kteří za úplatek převáželi přes hranice Němce s velkými majetky. Finančníci se tomuto pašování lidí snažili všemožně zabránit, mnohdy i s riskováním vlastních životů. Od května do října 1945 automobily ruské armády šestkrát přerazily závoru u oddělení finanční stráže v Petrovicích, aby mohly načerno projet do Německa.

K obnovení činnosti oddělení finanční stráže v Heřmanicích došlo hned následující den po příjezdu finančníků do Petrovic, tedy ve čtvrtek 24. května 1945. Správcem oddělení se stal Antonín Vilím, který zde sloužil již v roce 1938. K oddělení v Heřmanicích byli z kontingentu finančníků, kteří přijeli z Kláštera Hradiště přiděleni: správce oddělení respicient Antonín Vilím, respicienti Josef Fára a Hubert Princ, dozorcí Antonín Dlouhý, František Kočí, Václav Nikodém, Václav Bublík a Otakar Hirnšál. Ihned byla zajištěna kancelář včetně vybavení a dále byty pro ženaté i svobodné zaměstnance. Zpočátku však bydleli všichni společně v budově oddělení finanční stráže. Německé obyvatelstvo Heřmanic se, podobně jako jinde, snažilo chovat přátelsky, neboť místní Němci raději viděli ve vsi „finanzwachu“, nežli vojáky, jedno zda naše či sovětské.

Deset dnů po příchodu finanční stráže do Heřmanic přijela do obce i malá vojenská posádka – 10 mužů. Ve spolupráci s místní správní komisí (členy komise byli i tři finančníci) a vojáky podnikala finanční stráž zákroky proti záškodníkům v okolí.

Příslušníci finanční stráže se i zde podíleli na zajišťování odsunu německého obyvatelstva z našeho pohraničí. V Heřmanicích, podobně jako i jinde, se finančníci snažili, aby odsun probíhal spořádaně a dle předpisů. Správce oddělení respicient Antonín Vilím se například osobně zastal Němců, které při odsunu slovně i fyzicky napadli mladí čeští výrostci, což mu ještě mnoho let po válce vyneslo hanlivou nálepku „přítel Němců“.

Ve stejný den jako v Heřmanicích, tedy 24. května 1945, bylo zřízeno i oddělení finanční stráže v Rynolticích. Správcem oddělení jmenoval inspektor Prchlý respicienta Ladislava Jirků. V pátek 25. května 1945 se v Rynolticích hlásili do služby bývalí zaměstnanci zdejšího oddělení: respicienti Ladislav Olič a Karel Velebný a dozorce Vladimír Tůma. Kanceláře oddělení byly umístěny v domě čp. 101, kancelářské zařízení bylo převzato z vybavení kanceláří německých nacistických organizací.

Vzhledem ke slabému stavu zaměstnanců vysílalo oddělení finanční stráže Petrovice každý den pěti- až šestičlenné hlídky pro potřebu zdejšího oddělení a to až do jeho posílení. K posílení stavu finanční stráže v Rynolticích došlo již 28. května 1945, kdy sem byli z Petrovic převeleni tito respicienti finanční stráže: Stanislav Krivánek, František Jelínek, Václav Bürger, František Bindr a František Matyáš. Respicienti Krivánek, Jelínek a Bindr byli ale za pár dnů ze služebních důvodů převedeni zpět do Petrovic. Dne 5. června 1945 se do Rynoltic dostavil i předválečný správce zdejšího oddělení vrchní respicient Jan Bárta a ujal se opět vedení zdejšího oddělení finanční stráže.

K hlavním činnostem finančníků v Rynolticích v prvních dnech jejich služby patřilo vyčišťování okolí od záškodníků a zajišťování vojenské výstroje a výzbroje, které bylo všude poházeno velké množství.

Úřední seznam zaměstnanců inspektorátu finanční stráže v Petrovicích z května či června 1945 není v současné době k dispozici a tak je nutné vycházet z počtů a jmen ve výše uvedených odstavcích.

3. Inspektorát finanční stráže Dolní Světlá^{8/}

Oddělení finanční stráže v Dolní Světlé bylo obnoveno 28. května 1945; oficiálně v 15 hodin a strážní služba na hranicích byla obnovena ve 21 hodin. Od 28. května konali ve Světlé službu: zatímní správce oddělení respicient finanční stráže Vlastimil Veselý, respicient František Hájek, dozorce finanční stráže Václav Landa a dozorce FS Antonín Počinek. Všichni tito finančníci zde sloužili již v roce 1938.

Oddělení bylo znovuzřízeno ve státní budově, v níž až do osudného 1. října 1938 sídlilo oddělení a inspektorát finanční stráže. Všichni zaměstnanci finanční stráže byli v této budově i ubytováni. Za války zde bydleli Němci, kteří se po příchodu finančníků museli vystěhovat, což způsobilo potíže. Adresa znovuzřízeného oddělení zněla: Oddělení finanční stráže, Dolní Lichtenwald čp. 133, okres Cvikov. V téže budově, kde sídlila finanční stráž, byl provizorně umístěn i poštovní úřad. Dnem 18. června zde byla zřízena i telefonní hovorna s telefonní stanicí číslo 13. Ve stejné budově měl svoje první sídlo i místní národní výbor.

K obnovení Inspektorátu finanční stráže v Dolní Světlé došlo 1. června 1945, kdy se své funkce znovu ujal inspektor II. třídy finanční stráže Antonín Alinče. Inspektorát sídlil ve stejné budově, jako oddělení finanční stráže. Před říjnem 1938 sloužila celá budova potřebám finanční stráže, proto inspektor Alinče pokládal hned po svém příjezdu za nutné, aby alespoň pro poštovní úřad bylo nalezeno jiné vhodné umístění a tím se v budově uvolnily místnosti pro potřeby ženatých finančníků. K přestěhování poštovního úřadu došlo asi poměrně brzy, neboť již 4. července 1945 je adresa inspektorátu následující: IFS Dolní Lichtenwald, pošta Mařenice u Cvikova.

K vybavení kanceláří inspektorátu a oddělení byl použit nábytek, který zde finanční stráž zanechala při svém ústupu v roce 1938 a za okupace ho využíval obecní úřad. I tak ale bylo opatření potřebného nábytku a kancelářského vybavení velmi obtížné. Hraniční služba byla v obvodu inspektorátu započata bez jakýchkoliv pomůcek.

Silniční celní úřad Horní Světlá nebyl v prvních měsících po osvobození obsazen správcem, neboť jak 4. července psal inspektor Alinče na zemské finanční ředitelství do Prahy: „dále je nutné obsadit celní úřad v Horním Lichtenwaldě správcem celního úřadu, ježto u OFS v Dolním Lichtenwaldě není zaměstnanec s celní, případně odbornou zkouškou, který by mohl být pověřen správou tohoto úřadu“.

V pondělí 28. května 1945 bylo obnoveno i oddělení finanční stráže v Krompachu v Čechách a o den později, 29. května o 8. hodině ranní začal úřad oficiálně fungovat. Oddělení finanční stráže se nacházelo v uvolněném domě čp. 130. Majitel domu byl jako německý státní příslušník vyhoštěn a dům byl místním národním výborem v Krompachu zajištěn ve prospěch státu.

Správcem oddělení se stal vrchní respicient finanční stráže Vincenc Petřík, který zde byl správcem již v roce 1938. Spolu s ním 28. května

1945 nastoupili službu: respicient Josef Krejčí, respicient Stanislav Matyášek a respicient Oldřich Zima.

Na své bývalé místo správce celního úřadu v Krompachu nastoupil 5. června 1945 opět vrchní respicient finanční stráže Josef Vincík a službu na úřadě oficiálně zahájil 6. června v 7 hodin ráno. Celní úřad se nacházel ve stejné budově jako před říjnem 1938.

Dne 26. července 1945 došlo nešťastnou náhodou k zastřelení správce oddělení, vrchního respicienta Vincenta Petříka. Vincent Petřík byl pochován na místním hřbitově v Krompachu.

K obnovení oddělení finanční stráže v Lesném^{9/} došlo 25. května 1945, kdy přišel do Lesného dozorce finanční stráže Bohumil Kolek. Za ním následovali další a k 1. červnu 1945 zde již sloužili čtyři finančníci: zatímni správce oddělení dozorce Bohumil Kolek, dozorce František Vodehnal, dozorce Jan Sasman a dozorce Stanislav Páral (všichni jmenovaní zde sloužili již v roce 1938). Oddělení finanční stráže bylo umístěno na místní pile a současně zde finančníci měli zajištěné i byty. Kancelářský nábytek pro úřad byl k 1. červnu zajištěn, v místě se ale nenacházel žádný telefon. V době předválečné republiky bylo sídlo oddělení finanční stráže v domě čp. 32, který byl stavebně spojen s dnešním hostincem Stožec. V květnu 1945 byl ale tento objekt obydlen Němci a finančníci se do něj přestěhovali až koncem září 1945. V Lesném docházelo v prvních dnech po zřízení oddělení finanční stráže ke sporům s místní správní komisí, vše se ale rychle vysvětlilo a dozorce Kolek a Sasman se stali členy komise.

Jeden z prvních příkazů nově obnoveného inspektorátu a jemu podřízených oddělení finanční stráže nařizoval odevzdání zbraní, jízdních kol a radiopřijímačů občany německé národnosti. Okamžitě byly vzaty do vazby ti Němci, kteří v roce 1938 projevovali nepřátelské smýšlení proti naší republice. Při domovních prohlídkách bylo nalezeno velké množství zbraní. Současně byl vydán zákaz zdržování se po 20. hodině venku.

Příslušníci sboru finanční stráže vytvořili v Dolní Světlé místní správní komisi a jak vzpomínal dozorce Erwin Wawreczka „příslušníci finanční stráže byli vždy na svém místě a mezi prvními“. Dozorce finanční stráže Václav Landa se v srpnu 1945 dokonce stal i předsedou místní správní komise v Horní Světlé.

Příslušníci finanční stráže z inspektorátu v Dolní Světlé se stejně jako jejich kolegové na jiných místech podíleli na odsunu občanů německé národnosti z českého pohraničí, přičemž, jak vyplývá z hlášení inspektora

Alinčeho, zachránili pro republiku značné hodnoty, které by jinak byly neoprávněně vyvezeny za hranice.

Dne 4. července poslal inspektor Antonín Alinče na Zemské finanční ředitelství v Praze zprávu o stavu svého inspektorátu. Krom již zmíněného neobsazeného místa správce celního úřadu v Horní Světlé žádal pro zlepšení náročné služby zvýšení počtu zaměstnanců u oddělení Dolní Světlá na 10 a u oddělení v Lesném na 8 mužů. Dále inspektor Alinče upozorňoval, že zatímní správci oddělení v Dolní Světlé, ale hlavně v Lesném nemají potřebné zkoušky pro vedení oddělení finanční stráže.

Stav zaměstnanců u inspektorátu v Dolní Světlé k 4. červenci 1945 byl následující:

- přednosta inspektorátu finanční stráže Dolní Světlá:
inspektor II. tř. Antonín Alinče
- silniční celní úřad Horní Světlá:
zatím neobsazen
- silniční celní úřad Krompach:
správce celního úřadu, vrchní respicient Josef Vincík
- oddělení finanční stráže Krompach:
správce oddělení, vrchní respicient Vincenc Petřík
respicient Josef Krejčí
respicient Stanislav Matyášek
respicient Jan Vokoun
respicient Oldřich Zima
dozorce Josef Lžíčar
pomocný dozorce Josef Keller
- oddělení Finanční stráže Lesné:
zatímní správce oddělení, dozorce Bohumil Kolek
dozorce Jan Sasman
dozorce František Ptáčník
dozorce Stanislav Páral
dozorce František Vodehnal
- oddělení finanční stráže Dolní Světlá:
zatímní správce oddělení, respicient Vlastimil Veselý
respicient František Hájek
dozorce Václav Landa
dozorce Antonín Pačinek

dozorce Erwín Wawreczka

dozorce Alois Kozák

dozorce Bohumil Kobr

4. Inspektorát finanční stráže Varnsdorf

Ve Varnsdorfu, obdobně jako na jiných místech, obnovila finanční stráž svou činnost v květnu 1945. V pondělí 21. května 1945 došlo k znovuzřízení oddělení finanční stráže Varnsdorf VII a to v domě čp. 2012 v Heblerově kolonii. Oddělení mělo hned od počátku telefonní spojení s číslem 117. Budova finanční stráži plně vyhovovala a byla od hranic vzdálena jen zhruba 300 metrů. Pro kanceláře finanční stráže byly rychle obstarány potřebné pomůcky, včetně psacího stroje a radiopřijímače. Další místnosti v budově byly upraveny pro ubytování finančníků.

Bývalá budova oddělení finanční stráže a celního úřadu ve Varnsdorfu VII nebyla v květnu 1945 využita pro potřeby finanční stráže, neboť byla ve špatném technickém stavu a byla plně obydlena, kdežto nově zajištěná budova patřila říšskému Němci, který na jaře 1945 uprchl neznámo kam. Ke dni 21. května sloužili na zdejším oddělení tři příslušníci finanční stráže: zatímní správce oddělení respicient František Pražák, respicient Stanislav Filip a dozorce Josef Braun. Těmto třem finančníkům pomáhala ve výkonu služby, se kterou se započalo 22. května, desetičlenná skupina Revoluční gardy ze Mšena u Mělníka.

Oddělení finanční stráže Varnsdorf II bylo obnoveno 22. května 1945, kdy se na své původní stanoviště z roku 1938 dostavil respicient Jiří Kubíček. Sídlo obnoveného oddělení se nacházelo nedaleko původního celního úřadu z roku 1938 na adrese: Rumburská ulice čp. 137. Na oddělení finanční stráže nebyl zaveden telefon. Budova byla zajištěna pro nový celní úřad, ale v květnu 1945 zde sídlilo i oddělení finanční stráže. Pro oddělení byla totiž zajištěna ve Varnsdorfu II vila čp. 2350 po krajském vedoucím nacistické strany. Vila však byla v květnu 1945 úplně vypleněna.

V následujících dnech přicházely respicientovi Kubíčkovi posily: 24. května 1945 se na oddělení hlásili dozorci Rudolf Rychlý a Josef Škubal, 29. května přišli vrchní respicient Josef Tomíšek a respicient Josef Zárybnický. Josef Tomíšek se ihned ujal správcovství oddělení, ostatně spravoval zde již v roce 1938.

Inspektorát finanční stráže ve Varnsdorfu byl znovuzřízen 30. května 1945 a sídlil ve stejné budově jako oddělení Varnsdorf VII. Řízení inspektorátu se ujal inspektor I. třídy finanční stráže Stanislav Hons.

Ve Varnsdorfu navázali ihned finančníci spolupráci s místní vojenskou posádkou a četnictvem. Na hraničních přechodech u bývalých celních úřadů Varnsdorf II a Varnsdorf VII i na hlavním nádraží byly zřízeny několikačlenné hlídky finanční stráže, které zde konaly nepřetržitou službu. Druhé Varnsdorfské nádraží, tzv. Staré nádraží, bylo až do prvních červnových dnů obsazeno německým personálem. Po jeho odchodu bylo uzavřeno, neboť finanční stráž neměla již dostatek mužů pro postavení hlídek i zde. Příslušníci finanční stráže se hlavně soustřeďovali na kontrolu osob a zavazadel opouštějících, případně přijíždějících na československé území.

Na hraničních přechodech ve Varnsdorfu nebyl ale velký provoz. Na silničních přechodech překračovali hranice hlavně ruské vojenské transporty. Na varnsdorfském hlavním nádraží byl cestovní ruch též malý. Německá armáda vyhodila do povětří viadukt na trati do Žitavy a tak nemohly být žádné vlaky z Varnsdorfu na Žitavu vypravovány. Později se stala hlavní náplní zaměstnanců finanční stráže na hraničních přechodech kontrola transportů Němců vyhoštěných z republiky. Cenné předměty, zabavené při kontrolách, se po sepsání protokolů odevzdávaly do skladiště celního úřadu na hlavním nádraží, popř. na MNV, vojenské věci a radiopřijímače se předávaly místnímu posádkovému velitelství.

Oddělení finanční stráže Dolní Podluží^{10/} zahájilo svoji činnost 29. května 1945. Správcem oddělení se stal vrchní respicient Antonín Najman, který zde byl správcem již před válkou. Spolu s vrchním respicientem Najmanem nastoupili službu respicient Bohumil Rössler a dozorce Bohumil Hellinger. Poslední květnový den roku 1945 přibyl na zdejší oddělení ještě respicient Alois Dohnal.

Hned 29. května došlo k navázání spojení se sousedním oddělením finanční stráže ve Varnsdorfu VII a s posádkovým velitelstvím ve Varnsdorfu. Národní výbor v Dolním Podluží přidělil finanční stráži dvě plně vybavené kanceláře po říšském četnictvu.

Stav zaměstnanců u inspektorátu finanční stráže ve Varnsdorfu k 28. červnu 1945 byl následující:

- přednosta inspektorátu finanční stráže Varnsdorf:
inspektor I. tř. Stanislav Hons
- silniční celní úřad Varnsdorf VII:
zatímně obsazeno hlídkou z OFS Varnsdorf VII
- silniční celní úřad Varnsdorf II:
zatímně obsazeno hlídkou z OFS Varnsdorf II

- nádražní celní úřad:
zaměstnanci OFS Varnsdorf VII navržení ke službě:
respicient Josef Křupala
respicient Josef Levý
- oddělení finanční stráže Varnsdorf VII:
zatímní správce oddělení, respicient Bohdan Vlček
respicient Bohumil Moláček
respicient Jindřich Fripp
respicient František Pražák
respicient Václav Chaloupek
respicient Stanislav Filip
dozorce Miroslav Bernard
dozorce Jan Kříž
dozorce František Jodas
dozorce Miroslav Svatý
dozorce Václav Krejčí
dozorce Bohumil Příkryl
dozorce Josef Novák
dozorce Josef Braun
- oddělení finanční stráže Varnsdorf II:
správce oddělení, vrchní respicient Josef Tomíšek
respicient Josef Zábranský
respicient Jiří Kubíček
respicient Karel Petr
dozorce Josef Kunvoják
dozorce Rudolf Rychlý
dozorce Josef Škubal
- oddělení finanční stráže Dolní Podluží:
správce oddělení, vrchní respicient Antonín Najman
respicient Bohumil Rössel
respicient Alois Dohnal
dozorce Jan Maršálek
dozorce Otokar Viták
dozorce Josef Kvarda
pomocný dozorce Bohumil Hellinger

Inspektor Hons poslal tento seznam zaměstnanců svého inspektorátu na Zemské finanční ředitelství do Prahy. V průvodním dopise požadoval

zvýšit počet zaměstnanců pro hraniční strážní službu u oddělení Varnsdorf VII o dva muže, jako náhradu za zaměstnance navržené k nádražnímu celnímu úřadu. Krom toho pro nádražní celní úřad požadoval další čtyři muže. Pro oddělení Varnsdorf II žádal inspektor Hons o navýšení počtu finančníků o 4 muže pro hraniční strážní službu.

Inspektor Hons také upozorňoval na skutečnost, že jakmile vejde v platnost předválečný celní zákon, bude nutné dosadit k celním úřadům v obvodu jeho inspektorátu nové celní správce s patřičným vzděláním. Ze všech zaměstnanců varnsdorfského inspektorátu měl vzdělání pro vedení celního úřadu je respicient Bohdan Vlček.

5. Zřízení Vrchního inspektorátu finanční stráže v Jablonném v Podještědí

V zájmu rychlejší konsolidace hraniční strážní služby nařídilo v červnu 1945 ministerstvo financí zřídit vrchní inspektoráty finanční stráže. Ministerstvo počítalo s dočasným fungováním vrchních inspektorátů a po ustálení poměrů mělo dojít k jejich zrušení. Dříve ale, než byly vrchní inspektoráty zrušeny, došlo ke zrušení finanční stráže jako celku.^{11/} V Zemi České zřídilo ministerstvo financí celkem šest vrchních inspektorátů finanční stráže a to v: Českých Budějovicích, Domažlicích, Sokolově, Mostě, Jablonném v Podještědí^{12/} a v Náchodě.

Vrchní inspektorát v Jablonném v Podještědí byl zřízen na základě výnosu ministerstva financí ze dne 11. června 1945 a činnost začal vykonávat od 4. července 1945, kdy byl do jeho čela jmenován vrchní inspektor II. třídy Josef Medlík, do té doby představený inspektorátu finanční stráže v Liberci. Počátkem července byl k vrchnímu inspektorátu v Jablonném, jako zástupce vrchního inspektora Medlíka, jmenován také vrchní inspektor II. třídy Václav Novák, do té doby představený inspektorátu v Heřmanicích u Frýdlantu. Spolu s Novákem byl z Heřmanic u Frýdlantu k vrchnímu inspektorátu v Jablonném přerazen i vrchní respicient Václav Schovanec.

Vrchnímu inspektorátu v Jablonném podléhaly inspektoráty finanční stráže od Hřenska na západě po Špindlerův Mlýn na východě – celkem se jednalo o 17 podřízených inspektorátů, 64 oddělení a 29 silničních celních úřadů.

Josef Medlík, povýšený na vrchního inspektora I. třídy, byl hodnocen jako schopný příslušník finanční stráže a na počátku roku 1948 se připravovalo jeho jmenování do čela vrchního inspektorátu v Mostě.

Po únoru 1948 byl ale Josef Medlík pensionován a na jeho místo nastoupil vrchní inspektor II. třídy Václav Novák.

7. Závěr

Příslušníci finanční stráže se začali vracet na svá původní stanoviště z roku 1938 ihned po osvobození naší vlasti. Ministerstvo financí svým výnosem vyzvalo finančníky k návratu již 18. května 1945, mnozí se však na svá původní stanoviště vraceli dříve, zcela na své riziko a na svou pěst. Vraceli se s dojetím a se vzpomínkami na rok 1938, kdy si přísahali, že se na „uloupenou hranici“ jednou vrátí. V květnu 1945 ten čas nastal.

Návrat příslušníků finanční stráže na staré hranice ale nebyl jednoduchý. Finanční stráž se stále setkávala s dozvukem války ať v podobě německých záškodníků, nebo při pohledu na zubožené zajatce nacistických lágrů, kteří se vraceli zpět do své vlasti. I přes nepříznivé podmínky ve válkou zničené zemi, v prvních svobodných měsících roku 1945, příslušníci finanční stráže plnili obětavě své služební povinnosti a nejen to. Finanční stráž byla i velkou podporou pro rozvoj života v místech, kde působila. Finančníci byli často nejen členy místních správních komisí, či později místních národních výborů, ale také měli velký podíl na rozvoji kulturního života v pohraničí, které se opět a snad již navždy stávalo českým.

Obnova finanční stráže přinesla v květnu a červnu roku 1945 československým hraničářům mnoho problémů a rizik. Všichni však věřili, že brzy dojde k jejich překonání a finanční stráž se vrátí ke své „normální“ resortní hraniční službě. Vývoj se po roce 1945 ubíral ale jiným směrem, než si velká část příslušníků finanční stráže představovala a přála. V poválečném Československu již nebylo místa pro ozbrojené sbory „buržoazní“ republiky. Tlak na zrušení finanční stráže, na její sloučení se Sborem národní bezpečnosti, neustále sílil a po únoru 1948 bylo již jasné, že finanční stráž bude zlikvidována.

S účinností od 1. ledna 1949 byla oficiálně zrušena finanční stráž a byla sloučena se Sborem národní bezpečnosti. Historie finanční stráže československé se tak definitivně uzavřela.

POZNÁMKY

- 1/ Veškeré zeměpisné názvy v následujícím textu jsou uváděny v současné platné podobě.
- 2/ Oddělení finanční stráže v Doníně působilo v letech 1937 a 1938. Předtím bylo umístěno v Dolním Sedle.
- 3/ Název Gerstorf byl počestlým německým názvem obce Loučná, v té době běžně používaný.
- 4/ V dobových materiálech se objevuje i jiný počet finančníků, kteří 23. května odjeli z Klášteřa Hradiště do Petrovic. Respicient Vilím uváděl ve své zprávě z 30. října 1945 celkový počet 29 finančníků, vrchní respicient Pešek též v říjnu 1945 uváděl číslo 21. Zachoval se i dokument sepsaný v Klášteři Hradišti 22. května 1945; jedná se o jakousi prezenční listinu příslušníků finanční stráže, kteří byli připraveni 23. května odjet do Petrovic a zde je 24 podpisů. Tento dokument také obsahuje prohlášení, že všichni podepsaní odjíždějí na hranici dobrovolně, jsou české národnosti a tělesně schopní k výkonu hraniční strážní služby.
- 5/ Tak jako není zcela jistý celkový počet příslušníků finanční stráže, kteří přijeli 23. května do Petrovic, tak není zcela jistý ani časový průběh celé cesty. Respicient Vilím ve své zprávě ze dne 30. října 1945 píše, že z Klášteřa Hradiště vyrazili kolem 10. hodiny a okolo 12,15 hodin byli již v Petrovicích. Vrchní respicient Pešek v říjnu 1945 ve své zprávě pro zemské finanční ředitelství hlásil, že z Klášteřa Hradiště vyjeli po 8 hodině a kolem 10. hodiny byli již v Petrovicích. Respicient Nevyhoštěný ve svých vzpomínkách, které postupně sepisoval v 60. a 70. letech uvádí, že z Klášteřa vyrazila kolona „v ranních hodinách“ bez bližšího časového určení. Všichni tři jmenovaní přitom byli osobními účastníky této jízdy.
- 6/ Příslušníci finanční stráže byli pro obnovu života v pohraničních obcích velkým přínosem a to ve všech oblastech. Dne 5. července se kupříkladu konal v Petrovicích vzpomínkový akt na připomenutí výročí upálení Mistra Jana Husa a to za velké podpory finanční stráže. Byla zapálena velká hranice a po krátkém proslovu se zpívala státní hymna a další vlastenecké písně. Tohoto pietního aktu se zúčastnili i němečtí antifasisté. V Petrovicích opravili finančníci i místní školu, aby se mohlo v září 1945 začít s výukou, uspořádali vzpomínku na výročí úmrtí T. G. Masaryka i důstojnou oslavu 28. října. A ve výčtu podobných aktivit bychom mohli pokračovat dále.
- 7/ Při průchodech odsouvaných Němců přes Petrovice jeden místní občan u hlavní silnice vyhrával na gramofon pochody, prý aby se Němcům lépe a rychleji odcházelo. Finančníci mu ale tyto aktivity rychle zatrhlí.
- 8/ Český název obce Dolní Světlá byl zaveden výnosem ministerstva vnitra až v červnu 1946. Do té doby se oficiálně používal název Dolní Lichtenwald. Toto platí i pro název obce Horní Světlá/Horní Lichtenwald.
- 9/ V roce 1945 se úředně stále ještě používal německý název obce Innozenzidorf.
- 10/ V roce 1945 se úředně stále ještě obec jmenovala Dolní Grunt.
- 11/ Hierarchie finanční stráže z roku 1938 instituci vrchních inspektorátů neznala. V předmnichovské republice byly vrchní inspektoráty zrušeny v roce 1931. Vrchní inspektoráty fungovaly opětovně po okupaci v letech 1938–1940 a v roce 1945 došlo opět k jejich obnovení.

12/ V roce 1945 se úředně stále ještě obec jmenovala Německé Jablonné, k přejmenování na Jablonné v Podještědí došlo až později, krátce se město též nazývalo Jablonné pod Ještědem.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny:

Národní archiv Praha:

Fond Zemské finanční ředitelství 1918–1952.

Fond Zemské finanční ředitelství Praha, dodatky, 1943–1949.

Fond Ministerstvo financí 1918–1949.

Vojenský ústřední archiv Praha:

Fond 308.

Literatura:

Holub, Ota: Stůj! Finanční stráž, Praha, Naše vojsko, 1987.

Kolektiv autorů: Kronika ochrany československých státních hranic v letech 1945–1990, Greco, Praha 2004.

Marek, J.: Smrt v celním pásmu, Svět křídel, Cheb 2000.

Obr. 1. Příslušníci finanční stráže spolu s revolučními gardisty těsně před odjezdem ze Mšena u Mělníka na hranice do Varnsdorfu.

Obr. 2. Příslušníci finanční stráže nastoupení 23. května 1945 v Klášteře Hradišti krátce před odjezdem do Petrovic.

Obr. 3. I v obvodu oddělení finanční stráže Heřmanice u Jablonného v Podještědí pomáhali finančníkům v jejich náročné službě v prvních svobodných dnech roku 1945 civilisté. Finančník na snímku je respicient finanční stráže Antonín Vilím.

Obr. 4. Snímek z 12. července 1945 z hraničního přechodu ve Varnsdorfu VII. Na fotorgafii jsou příslušníci československé finanční stráže a Rudé armády.

Obr. 5. Ukázky razítek výkonných úřadů finanční stráže z oblasti Lužických hor z let 1945–1948.

RESUMÉ

Rückkehr zur alten Grenze – die Erneuerung des Finanzschutzes im Lausitzer Gebirge im Mai und Juni 1945

Jaroslav Beneš

Die tschechoslowakische Grenze wurde vor dem Krieg durch Angehörige des Finanzschutzkorps bewacht. Der Finanzschutzkorps oblag dem Ressort des Finanzministeriums. Dem Finanzministerium unterstanden Landesfinanzdirektionen, welche den praktischen Dienst des Finanzschutzes organisierten. Einzelnen Landesfinanzdirektionen waren Exekutivbehörden, die sog. Finanzschutzinspektorate, untergeordnet, welchen wiederum mehrere Finanzschutzabteilungen und eventuell auch Zollämter unterstanden.

Am 18. Mai 1945 erließ das Finanzministerium die Verordnung über die Erneuerung des Finanzschutzes in Böhmen und Mähren. Viele Finanzschutzangehörige kehrten jedoch bereits in den ersten Tagen der Freiheit spontan zur Grenze zurück, an die Stellen, welche sie im Jahre 1938 hatten verlassen müssen, um hier den Grenzdienst zu erneuern. Die Struktur der Exekutivbehörden des Finanzschutzes sollte dem Stand zum 1. September 1938 entsprechen. Die Hauptaufgabe des Finanzschutzes bestand in dieser Zeit darin, die Ausfuhr von Kronenzahlungsmitteln, Valuta, Wertgegenständen und anderen Sachgütern zu verhindern; die Ausfuhr von Mark wurde nicht beschränkt. Die Einfuhr von Kronen und Mark war unzulässig.

Im Lausitzer Gebirge arbeiteten im Jahre 1938 Finanzschutzinspektorate in Hrádek nad Nisou, Petrovice, Dolní Světlá und Varnsdorf und ihnen unterstellte Abteilungen.

Dem Inspektorat in Hrádek nad Nisou waren Abteilungen in Loučná, Oldřichov na Hranicích, Uhelná und Hrádek nad Nisou sowie die Straßen- und Bahnhofs Zollämter in Hrádek nad Nisou unterordnet. Die Tätigkeit aller angeführten Finanzschutzabteilungen im Bezirk des Inspektorats Hrádek nad Nisou wurde bis Ende Mai 1945 wieder aufgenommen, bis auf das Bahnhofs Zollamt, dessen Tätigkeit erst später erneuert wurde. Das Inspektorat in Hrádek nad Nisou begann erst am Freitag 8. Juni 1945 zu arbeiten, als seine Leitung der Inspektor der I. Klasse des Finanzschutzes, František Hovorka, übernahm. Die Finanzschutzabteilung, deren Tätigkeit im Mai im Ort Loučná wieder aufgenommen wurde, hatte ihren Sitz im Jahr 1938 im Ort Donín gehabt, wo jedoch im Jahre 1945 kein geeignetes Gebäude für eine Dienststelle des Finanzschutzes gefunden wurde.

Dem Finanzschutzinspektorat in Petrovice wurden die Abteilungen in Heřmanice, Rynoltice und Petrovice unterstellt, wo auch das Zollamt angesiedelt wurde. Die Erneuerung des Finanzschutzinspektorats in Petrovice bei Deutsch Gabel verlief anders als bei anderen hier beschriebenen Inspektoraten. Am Mittwoch 23. Mai 1945 Vormittag brachen 24 Finanzschutzangehörige (die Zahl ist nicht ganz sicher), alle voll ausgerüstet, auf zwei Lkws aus der Gemeinde Klášter Hradiště im Inland zurück zu ihren früheren Posten auf. Nach dem Mittag kam die Kolonne in Petrovice an, wo noch am Nachmittag des gleichen Tages das Inspektorat, Abteilungen des Finanzschutzes sowie das Zollamt wieder eingerichtet wurden. Die Leitung des Inspektorats übernahm erneut der Inspektor der I. Klasse des Finanzschutzes, Miloš Prchlý. Danach wurde auch die Tätigkeit der restlichen Abteilungen in Heřmanice und Rynoltice wieder aufgenommen.

Dem Finanzschutzinspektorat in Dolní Světlá wurden Abteilungen in Krompach zusammen mit dem Zollamt, in Dolní Světlá, in Lesné sowie das Zollamt in Horní Světlá unterordnet. Alle diese Ämter wurden Ende Mai-Anfang Juni 1945 erneuert, wobei das eigentliche Inspektorat in Dolní Světlá am 1. Juni 1945 seine Tätigkeit wieder aufnahm, als Antonín Alinč, Inspektor der II. Klasse des Finanzschutzes, seine Funktion übernahm. Nur das Zollamt in Horní Světlá war in den ersten Wochen nach dem Kriegsende mit keinem Verwalter besetzt.

Dem Finanzschutzinspektorat in Varnsdorf wurden Abteilungen in Dolní Podluží, Varnsdorf II und Varnsdorf VII zusammen mit zwei Straßen- und einem Bahnhofszollamt unterstellt. Alle Abteilungen begannen bis Ende Mai 1945 zu arbeiten, den Zollamtsdienst leistete in den ersten Wochen nach dem Krieg das Personal der Varnsdorfer Finanzschutzabteilungen. Das Finanzschutzinspektorat in Varnsdorf wurde am 30. Mai 1945 erneuert und im gleichen Gebäude wie die Abteilung Varnsdorf VII untergebracht. Die Leitung des Inspektorates übernahm der Inspektor der I. Klasse des Finanzschutzes, Stanislav Hons.

Um die Konsolidierung des Grenzschutzdienstes zu beschleunigen, verordnete das Finanzministerium im Juni 1945, Oberinspektorate des Finanzschutzes zu errichten. Diese Ämter gab es im September 1938 nicht. Ein Oberfinanzschutzinspektorat wurde auch in Jablonné v Podještědí errichtet, und zwar auf Grund des Erlasses des Finanzministers vom 11. Juni 1945, womit an dessen Spitze der Oberinspektor der II. Klasse, Josef Medlik, ernannt wurde. Dem Oberinspektorat in Jablonné oblagen Finanzschutzinspektorate von Hřensko im Westen bis zu Špindlerův Mlýn im Osten – insgesamt handelte es sich um 17 untergeordnete Inspektorate, 64 Abteilungen und 29 Straßenzollämter.

Die Rückkehr der Finanzschutzangehörigen war nicht einfach. Der Finanzschutz traf immer wieder auf Nachwehen des Krieges, sei es in Gestalt von deutschen Diversanten oder im Angesicht der in ihre Heimat zurückkehrenden, verelendeten Gefangenen aus nazistischen Lagern. Trotz ungünstiger Bedingungen im durch den Krieg vernichteten Land erfüllten die Finanzschutzangehörigen ihre Dienstpflichten in den ersten Monaten der Freiheit sehr aufopferungsvoll. Der Finanzschutz spielte auch eine große Rolle bei der Entwicklung des Lebens in den Orten, in denen er wirkte. Die Finanzschutzangehörigen waren oft nicht nur Mitglieder örtlicher Verwaltungskommissionen, sondern hatten auch einen großen Anteil an der Entwicklung des Kulturlebens im Grenzgebiet, welches wieder und nun hoffentlich für immer tschechisch wurde.

Die Erneuerung des Finanzschutzes brachte den tschechoslowakischen Grenzwächtern im Mai und Juni 1945 viele Probleme und Risiken. Alle glaubten jedoch, dass sie bald überwunden werden und der Finanzschutz zu seinem „normalen“ Grenzschutzdienst zurückkehrt. Die Entwicklung nach 1945 ging allerdings in eine andere Richtung, als sich die Mehrheit der Finanzschutzangehörigen vorstellte und wünschte. In der Tschechoslowakei der Nachkriegszeit gab es keinen Platz mehr für bewaffnete Korps der bürgerlichen Republik. Der Druck auf die Auflösung des Finanzschutzes, seine Zusammenschließung mit dem Korps der Nationalsicherheit wurde immer stärker und nach dem Februar 1948 war klar, dass der Finanzschutz abgeschafft wird.

Mit Wirksamkeit ab dem 1. Januar 1949 wurde der Finanzschutz offiziell aufgelöst, indem er mit dem Korps der Nationalsicherheit zusammengeschlossen wurde. Die Geschichte des tschechoslowakischen Finanzschutzes wurde so definitiv abgeschlossen.

Übersetzt von Petra Sochová

PŘÍRODOVĚDNÉ HODNOCENÍ PÍSKOVNY V PROVODÍNĚ, k. ú. Provodín, okr. Česká Lípa

Miroslav Honců

Miroslav Honců: *Biological evaluation of the sand-pit at Provodín, district Česká Lípa*

The paper gives a collection of the present knowledge of the biology of the sand-pit at Provodín. The present level of knowledge is satisfying regarding the higher plants and the vertebrates, at the invertebrates it is satisfying only with regard to several orders of insects: Orthopteroid insects (Orthoptera), dragonflies (Odonata) and ground beetles (Coleoptera, Carabidae). The sand-pit belongs to the stabilised, in the natural state preserved areas registered among the regional ecological centres (the area of the old sand-pit), resp. belonging to the Jestřebí-Doksy area of European importance (part of the sand-pit No. 1.). Preferred are mainly plants and animals included into lists of different degrees of protection, e. g. species listed in the supplements II. and IV. of the Directive No. 1 of the European Council No. 92/43 EHS /1992 (2 species of dragon-flies), in the supplement No. I. of the same Directive (5 species of birds), or specially protected according to the decree No. 395/1992 as amended by the law No. 114/1992 dealing with the protection of nature and the landscape recently amended in 2005 and listed in the categories: critically endangered (8 species), acutely endangered (10 species) or endangered (14 species).

ÚVOD

Těžba písků v Provodíně byla zahájena v roce 1913 provozem firmy První severočeské závody na výrobu sklářských písků a pískovcových cihel Wilhelm Schulz. Od roku 1946 existovala společnost pod názvem Severočeské pískovny. Od roku 1992 firma nese jméno Provodínské pisky a. s. se sídlem v Provodíně. Těžba písků v oblasti probíhá více než 90 let, nové pískovny v oblasti vznikají, staré zanikají. V tomto příspěvku se chci zabývat přírodovědným hodnocením dvou lokalit, z nich jedna je označována jako pískovna I. a v jejím sousedství ležící zbytek staré pískovny na některých mapách označované názvem Břejle. Obě lokality se nacházejí ve faunistickém čtverci 5353 Provodín.

Lokalita pískovna I.

Nachází se v katastru obce Provodín severně od železniční trati Česká Lípa – Doksy. Těžba sklářských a později i slévárenských písků ve větším rozsahu zde byla započata v roce 1957. Plocha pískovny je 57,8 ha, z toho plánovaná rekultivace v podobě výsadby především borovice lesní (*Pinus sylvestris*) na 22,2 ha. Tvar pískovny je oválný, protažený V-Z směrem a zahloubený pod úroveň okolního terénu. Kromě lomové stěny na západě a částečně na severu jsou ostatní svahy již zarostlé borovicí lesní. Vytěžené plochy jsou v některých místech zahloubeny až pod hladinu spodní vody. Ve vlastní pískovně se nachází jeden velký rybník o rozloze 3,9 ha, jeden mokřad a tři tůně menší velikosti. Dno pískovny je ploché, kromě dvou pískovcových hřbítků porostlých břízou (*Betula pendula*), borovicí lesní a osiky (*Populus tremula*). Podél vody jsou náletové dřeviny – olše lepkavá (*Alnus glutinosa*) a vrby (*Salix*. sp.).

Lokalita stará pískovna (Brejle)

Lokalita se nachází v katastru obce Provodín, jižně od železniční trati Česká Lípa – Doksy, v nadmořské výšce 256 metrů. Vznikla jako důsledek těžby písků pomocí sacích bagrů. Tato těžba byla ukončena v 50 letech. V současnosti se zde nacházejí dvě větší a dvě malé vodní plochy částečně využívané rekreačně (koupání, sportovní rybolov).

Historie průzkumů

Nejstarší zoologické údaje pískovny v Provodíně se týkají výskytu břehule říční v práci Schustera (1937) a Honců (1992). Údaje o rozšíření obojživelníků jsou zachyceny v práci Honců & Vitáček (1990), Vitáček (1993) a Moravec (1994), údaje týkající se chráněných druhů obratlovců jsou shromážděny v pracích Vitáčka (2004, 2005), vážky pak v pracích: Honců (1995, 1998) resp. Honců & Roztočil (2001, 2002, 2004, 2005), Hanel & Zelený (2000). Údaje o 69 druzích živočichů (obratlovců i bezobratlých) najdeme v práci Stejskalové (2002). Botanické zpracování staré pískovny i pískovny I. a II. provedla Machová (1996a, 1997b). Výčet zvláště chráněných druhů rostlin uvádí tato autorka v dalších samostatných pracích, týkajících se druhů kriticky ohrožených, Machová (1999a), silně ohrožených, Machová (1999b) a ohrožených, Machová (2000). Přírodovědné hodnocení (botanické i zoologické) nacházíme v práci Stejskalové (2002). Vyjádření z hlediska plánovaných rekultivací a z toho vyplývajících možných dopadů na přírodu pískovny, návrhy na managementová

opatření jsou zachyceny v pracích Honců & Vitáčka (2004), resp. Vitáčka & Honců & Knauerové (2005).

Průzkumem pískovny jsem se nárazově zabýval od roku 1963, nepřetržitě od roku 1987. V roce 1989 v době, kdy měla být ve vytěžené části pískovny provedena rekultivace, byla projednána ochrana lokality s majitelem pozemku. V následujícím roce 1990 zde byla Provodinskými pískovny realizována výstavba tří tůní jako vhodného biotopu pro obojživelníky. V roce 1992 byla východní část pískovny navržena na genofondovou plochu. Jejím provozovatelem byla původně základní organizace ČSOP v České Lípě, která území navrhovala, později, po rozpadu této organizace se jím stal Okresní úřad Česká Lípa. V současné době je část pískovny zahrnuta do evropsky významné lokality Jestřebsko-Dokesko v rámci projektu Natura 2000.

Materiál a metodika

Hmyz byl získáván z větší části smýkáním a sklepáváním z vegetace, individuálním sběrem (např. pomocí exhaustoru), vodní druhy pomocí cedníku. Druhy žijící na nepřístupných místech, v korunách stromů či ozývajících se v noci byly určovány podle stridulace (např. kobylka *Meconema thalassimum*). Vážky byly odchytávány do entomologické sítě, řada druhů byla doložena sběrem exuvií. V práci byla použita synonymika u měkkýšů (Mollusca) podle Berana (1998), rovnokřídlých (Orthoptera) podle Kočárka & Holuši & Vidličky (2005), u vážek (Odonata) podle check-listu který zpracoval Jeziorský (1998), u střevlíkovitých brouků (Coleoptera, Carabidae) podle Hůrky (1996). Údaje o vyšších rostlinách a ostatních druzích živočichů byly získávány pozorováním se záznamem do pracovního sešitu. Ptáci byly identifikováni pomocí dalekohledu, řada druhů podle zpěvu. Seznam ryb byl sestaven podle výpovědi místních rybářů.

Výsledky

Botanika

Machová (1996a, 1996b) uvádí z pískovny I – 34 taxonů, ze staré pískovny 21 taxonů vyšších rostlin. V pískovně I. byly nalezeny tyto druhy zvláště chráněných rostlin – ostrice šupinoplodá (*Carex lepidocarpa*), plavuň vidlačka (*Lycopodium clavatum*), plavuňka zaplavovaná

(*Lycopodiella inundata*), přeslička různobarvá (*Equisetum variegatum*), rojovník bahenní (*Ledum palustre*) – 1 keř, rosnatka okrouhlostá (*Drosera rotundifolia*), sítina strboulkatá (*Juncus capitatus*). Ojedinele byl zjištěn prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*) – 1 ex. a sporadický výskyt vrby plazivé (*Salix repens*). Zaznamenán byl rovněž výskyt písečnatky nejmenší (*Arnoseria minima*). Ve staré pískovně byla zjištěna ze zvláště chráněných druhů pouze rosnatka okrouhlostá a pupečník obecný (*Hydrocotyle vulgaris*). Stejskalová (2002) uvádí z pískovny I – 70 taxonů. Z jejího seznamu zachycujícího převážně běžné druhy je zapotřebí vyloučit měsíčníci vytrvalou (*Lunaria rediviva*), její výskyt je v pískovně nemožný. Z předchozích zvláště chráněných druhů potvrzuje výskyt plavuně vidlačky, rojovníku bahenního a rosnatky okrouhlosté.

Zoologie

Měkkýši (Mollusca)

Ve velkém rybníku v pískovně I. byla v r. 2003 nalezena zvláště chráněná škeble rybníční (*Anodonta cygnaea*), z dalších vodních druhů byla zastížena plovatka bahenní (*Lymnaea stagnalis*) a v loužích levatka ostrá (*Physella acuta*). Ze suchozemských druhů byl zjištěn hlemýžď zahradní (*Helix pomatia*).

Korýši (Crustacea)

Ve staré pískovně se vyskytuje vysazená populace raka bahenního (*Astacus leptodactylus*) – odhad asi 50 ks.

Hmyz (Insecta)

Ploštice (Heteroptera)

Soustavný průzkum suchozemských ploštic nebyl prováděn. Z vodních ploštic zde byla potvrzena nápadná jehlanka válcovitá (*Ranatra linearis*), znakoplavka obecná (*Notonecta glauca*) a spleštule blátivá (*Nepa cinerea*), na vodní hladině – bruslařky r. *Gerris*.

Rovnokřídlí (Orthoptera)

Poznámky k jednotlivým druhům zjištěným v pískovně zveřejnil Honců (1991–1992). Poměrně hojný výskyt stromového druhu – kobylky lipové (*Meconema thalassimum*) byl zaznamenán na dubech v okolí koupaliště ve staré pískovně, kobylka *Conocephalus dorsalis* na janovci (*Sarothamnus scoparius*) v pískovně I. spolu s kobylkou zelenou (*Tettigonia viridissima*). Cvrček polní (*Gryllus campestris*) – kolem roku 1990 zde byla jedno ze

tří refugií tohoto druhu na Českolipsku, v současné době se šíří, zjištěn již na více místech a zasahuje až k NPR Novozámecký rybník. V roce 2004 bylo F. Marcínem zjištěno v okolí asfaltové silnice, v SZ části pískovny kde se netěží 100–150 děr cvrčka polního. Na vlhčích místech v okolí tůň je možno zjistit drobná sarančata *Tetrix undulata* a *Tetrix subulata*. V různých částech pískovny byly zaznamenány běžné druhy sarančat: *Omocestus viridulus*, *Chorthippus albomarginatus*, *Chorthippus biguttulus biguttulus*, *Chorthippus brunneus brunneus*, *Chorthippus parallelus* a *Myrmeleotettix maculatus*.

Vážky (Odonata)

Ve staré pískovně byla v roce 1994 objevena vážka běloustá (*Leucorrhinia albifrons*) jako nový druh pro Čechy, Honců (1995, 1998), Hanel & Zelený (2002). V roce 2003 byla v pískovně I. nalezena vážka jasnoskvrnná (*Leucorrhinia pectoralis*), Honců & Roztočil (2004). V témže roce byla v pískovně nalezena teplomilná, původem mediteránní vážka rudá (*Crocothemis erythraea*), z dalších teplomilných druhů zde bylo zjištěno šidlo červené (*Aeshna isosceles*) a šidlo luční (*Brachytron pratense*), Honců & Roztočil (2005).

Hlavní plochou s výskytem vážky jasnoskvrnné (*Leucorrhinie pectoralis*) je vodní plocha vzniklá po vytěžení písku o rozloze asi 100 x 50 m ve východní části pískovny. Je silně zarostlá rákosem. Další vodní plocha v sousedství – tůň byla vybudována v roce 1990, má rozměry asi 20 x 30 m. Je částečně zarostlá rákosem obecným (*Phragmites australis*), na břehu přechází v porosty sítin (*Juncus* sp.). Na dalších dvou vodních plochách, tj. velký rybník a další rybníček (15 x 10 m), vytvořený rovněž v rámci rekultivace avšak bezprostředně obklopený lesem a tím i silněji zastíněný, přítomnost *L. pectoralis* nebyla prokázána. Podle ústního sdělení K. Filipa byla tato vážka zjištěna v SV části pískovny v místě, které je v současné době zatopené vodou a které již bylo vyčleněno z rekultivace. Na přiložené mapce je označené symbolem CH1. V pískovně I. bylo kromě vážky jasnoskvrnné zjištěno dalších 33 druhů, většinou již publikovaných ve výše uvedených pracích, jsou to:

motýlice lesklá (*Calopteryx splendens*), šidlatka velká (*Lestes viridis*), šidlatka brvnatá (*Lestes barbarus*), šidlatka páskovaná (*L. sponsa*), šidlatka hnědá (*Sympecma fusca*), šidélko brvonohé (*Platycnemis pennipes*), šidélko ruměnné (*Pyrrhosoma nymphula*), šidélko rudoočko (*Erytroma najas*), šidélko páskované (*Coenagrion puella*), šidélko širokoskvrnné (*C. pulchellum*), šidélko kroužkované (*Enallagma cyathigerum*), šidélko

větší (*Ischnura elegans*), šidélko malé (*I. pumilio*), klínatka rohatá (*Ophiogomphus caecilia*), šidlo modré (*Aeshna cyanea*), šidlo velké (*A. grandis*), šidlo červené (*A. isosceles*), šidlo sitinové (*A. juncea*), šidlo pestré (*A. mixta*), šidlo královské (*Anax imperator*), šidlo luční (*Brachytron pratense*), leskllice měděná (*Cordulia aenea*), leskllice skvrnitá (*Somatochlora flavomaculata*), leskllice zelenavá (*S. metallica*); vážka čtyřskvrnná (*Libellula quadrimaculata*); vážka ploská (*L. depressa*), vážka černořitná (*Orthetrum cancellatum*), vážka hnědoskvrnná (*Orthetrum brunneum*), vážka červená (*Crocothemis erythraea*), vážka tmavá (*Sympetrum danae*), vážka jarní (*S. fonscolombei*), vážka rudá (*S. sanguineum*), vážka obecná (*S. vulgatum*), vážka čárkovaná (*Leucorrhinia dubia*), vážka tmavoskvrnná (*L. rubicunda*).

Coleoptera, Carabidae

Během dlouhodobě prováděného průzkumu docházelo ke změnám biotopů pískovny I., kdy z otevřených písčitých ploch docházelo při rekultivaci k postupnému vytvoření borové monokultury. V souvislosti s těmito změnami se utvářela a měnila i fauna střevlíkovitých. K charakteristickým psammofilním druhům patří *Amara fulva*, *Broscus cephalotes* a *Omophron limbatum*, k vzácným druhům pak *Bembidion modestum*, *B. pygmaeum* a *Dyschirius politus*, zvláště chráněný je střevlík *Carabus problematicus*.

Níže uvedené druhy nebyly dosud publikovány: *Abax ater germanus*, *Acupalpus flavicollis*, *A. meridianus*, *Agonum marginatum*, *A. sexpunctatum*, *A. versutum*, *Amara aenea*, *A. apricaria*, *A. bifrons*, *A. fulva*, *A. lunicollis*, *Anchomenus albipes*, *Asaphidion pallipes*, *Bembidion articulatum*, *B. femoratum*, *B. modestum*, *B. properans*, *B. pygmaeum*, *B. tetracolum*, *B. varium*, *Broscus cephalotes*, *Calathus ambiguus*, *C. fuscipes*, *C. melanocephalus*, *Carabus problematicus*, *Cicindela hybrida*, *Cychrus caraboides*, *Dyschirius aeneus*, *D. politus*, *Elaphrus cupreus*, *E. riparius*, *Europhilus thoreyi*, *Harpalus affinis*, *H. rubripes*, *Loricera pilicornis*, *Nebria brevicollis*, *Omophron limbatum*, *Poecilus cupreus*, *P. versicolor*, *Pseudoophonus rufipes*, *Pterostichus melanarius*, *P. niger*, *Stenolophus teutonius*, *Syntomus foveatus*, *Synuchus vivalis*, *Trechus quadristriatus* a *T. obtusus*.

Motýli (Lepidoptera)

Nevykazují žádné zvláštnosti až na běláška ovocného (*Aporia crataegi*), který byl před asi 20 lety na pokraji vyhynutí, nyní již několik let v okolí Provodína není vzácný. Průzkum motýlů nebyl prováděn, uvádím jen

druhy náhodně zastížené: bělásek zelný (*Pieris brassicae*), bělásek řepový (*Pieris rapae*), bělásek řepkový (*Pieris napi*), babočka kopřivová (*Aglais urticae*), babočka paví oko (*Nymphalis io*), žlutásek řešetlákový (*Gonepteryx rhamni*)

Obratlovci (Vertebrata)

Ryby (Pisces)

Následující druhy ryb byly vysazeny do velkého rybníka (3,9 ha) za účelem sportovního rybaření zaměstnanců firmy Provodínské písky a. s., jsou to: amur bílý (*Ctenopharyngodon idella*), cejn velký (*Abramis brama*), kapr obecný (*Cyprinus carpio*), lín obecný (*Tinca tinca*), okoun říční (*Perca fluviatilis*), plotice obecná (*Rutilus rutilus*) a štika obecná (*Esox lucius*).

Obojživelníci (Amphibia)

Představují s výjimkou skokana hnědého (*Rana temporaria*), největší koncentraci zvláště chráněných druhů: blatnice česneková (*Pelobates fuscus*), ropucha obecná (*Bufo bufo*), ropucha krátkonohá (*Bufo calamita*), skokan skřehotavý (*Rana ridibunda*), čolek obecný (*Triturus vulgaris*). Z dřívější doby je uváděn rovněž skokan ostronosý (*Rana arvalis*), Moravec (1994). Tento výskyt je však zpochybněn a vyžaduje novou revizi, Vitáček (2004, 2005). Stejskalová (2002) cituje skokana zeleného (*Rana esculenta*). Tento druh se však v naší oblasti nevyskytuje a nejspíše jde o záměnu se skokanem skřehotavým.

Plazi (Reptilia)

Také všechny druhy plazů jsou zvláště chráněny, ověřeny řadou autorů, např. Vitáček (2004, 2005): zmije obecná (*Vipera berus*), užovka obojková (*Natrix natrix*), slepýš křehký (*Anquis fragilis*), ještěrka obecná (*Lacerta agilis*), ještěrka živorodá (*Zootoca vivipara*).

Ptáci (Aves)

Na podzim roku 2003 jsme písemně navrhli (K. Filip, M. Honců) začlenění pískovny v Provodíně do připravovaného významného ptačího území Českolipsko (Dokeské pískovce a mokřady). Důvodem bylo K. Filipem zjištěné hnízdění kriticky ohroženého bukáčka malého (*Ixobrychus minutus*), resp. výskyt kriticky ohroženého kvakoše nočního (*Nycticorax nycticorax*), zjištěného M. Honců a O. Roztočilem, hnízdění silně ohroženého ledňáčka říčního (*Alcedo atthis*) a kulíka říčního (*Charadrius dubius*). Problém byl v připojení této lokality k ostatním plochám

významné ptačí oblasti Českolipsko, neboť v trase je obytná zástavba. Nabízela se zde možnost ochrany izolované lokality podobně jako tomu bylo v případě návrhů obou ostrůvků Máchova jezera. Návrh však nebyl do významné ptačí oblasti Českolipsko zařazen. V průběhu let bylo v pískovně zastížena řada ptáků, většinou vlastních zjištění, několik druhů citováno z práce Stejskalové (2002): např. brhlík lesní (*Sitta europaea*), budníček menší (*Phylloscopus collybita*), budníček větší (*Phylloscopus trochilus*), bukáček malý (*Ixobrychus minutus*), čejka chocholatá (*Vanellus vanellus*) (r. 1990), červenka obecná (*Erithacus rubecula*), datel černý (*Dryocopus martius*), drozd kvíčala (*Turdus pilaris*), holub hřivnáč (*Columba palumbus*), hrdlička divoká (*Streptopelia turtur*), hýl obecný (*Pyrrhula pyrrhula*), jiříčka obecná (*Delichon urbica*), kachna divoká (*Anas platyrhynchos*), káně lesní (*Buteo buteo*), konipas bílý (*Motacilla alba*), kos černý (*Turdus merula*), kulík říční (*Charadrius dubius*), kvakoš noční (*Nycticorax nycticorax*), labuť velká (*Cygnus olor*), ledňáček říční (*Alcedo atthis*), lyska černá (*Fulica atra*), pěnice černohlavá (*Sylvia atricapilla*), pěnice slavíková (*Sylvia borin*), pěnkava obecná (*Fringilla coelebs*), polák chocholačka (*Aythya fuligula*), poštolka obecná (*Falco tinunculus*), potápka malá (*Podiceps ruficollis*), rákosník obecný (*Acrocephalus scirpaceus*), rehek domácí (*Phoenicurus ochruros*), rehek zahradní (*Phoenicurus phoenicurus*), skřivan lesní (*Lullula arborea*), skřivan polní (*Alauda arvensis*), slíпка zelenonohá (*Gallinula chloropus*), sojka obecná (*Garrulus glandarius*), straka obecná (*Pica pica*), strakapoud velký (*Dendrocopos major*), strnad obecný (*Emberiza citrinella*), strnad rákosní (*Emberiza schoeniclus*), střízlík obecný (*Troglodytes troglodytes*), sýkora koňadra (*Parus major*), sýkora modřinka (*Parus caeruleus*), straka obecná (*Pica pica*), tuhýk obecný (*Lanius collurio*), vlaštovka obecná (*Hirundo rustica*), volavka popelavá (*Ardea cinerea*), vodouš kropenatý (*Tringa ochropus*), žluna zelená (*Picus viridis*), žluva hajní (*Oriolus oriolus*).

Výskyt dalšího ptačího druhu, břehule říční (*Riparia riparia*), souvisel bezprostředně s těžbou písku. Nejstarší údaj z Provodínské pískovny nacházíme již v krátkém sdělení ornitologa Schustera (1937), který se zmiňuje o silné kolonii (přes 100 párů) hnízdící zde již po několik let. Honců (1992) zaznamenal v severní stěně pískovny od roku 1963 až asi do roku 1975 kolem 400 hnízdících párů. Pokračující těžbou písku po roce 1975 byla stěna s břehulemi zlikvidována, ptáci se přestěhovali na jiná místa v okolí. Menší kolonie (asi 50 párů, přes 100 děr) vznikla na vnější straně provodínské pískovny v sousedství železniční trati Doksy – Česká Lípa, kde se zdržují po celé sledované období 1976–1990 přibližně

ve stejném množství. Asi 100 párů hnízdilo podle ing. P. Kurky v jihozápadní části pískovny, v blízkosti rybníčků vzniklých po těžbě písku. S otevřením nové pískovny v Srní, lokalitě vzdálené asi 3 km od staré pískovny v Provodíně, se vytvořila nová kolonie zde. V roce 1984 zde bylo zjištěno 30 hnízdních párů. Břehule zde hnízdily pravidelně každý rok, avšak v roce 1990 zde bylo zastíženo již jen sedm hnízdních párů. Po provedené rekultivaci břehule vymizely i z této pískovny. Nakrátko se v roce 2004 objevily v další pískovně v Srní při staré českolipské cestě. V současné době není v okolí Provodína známo žádné hnízdiště. Z bezpečnostních důvodů byly všechny svahy v pískovně I. upraveny tak, že břehulím nevyhovují, kolmé svahy byly sice ponechány v pískovně Srní, zde však chybí blízkost vodní plochy. V letním období občas zaletují na velký rybník v pískovně I. za potravou, je možné, že někde v okolí přeci jen hnízdí.

Savci (Mammalia)

Většina druhů převzata z práce Stejskalové (2002): ježek východní (*Erinaceus concolor*), ondatra pižmová (*Ondatra zibethica*), prase divoké (*Sus scropha*), srnec obecný (*Capreolus capreolus*), zajíc polní (*Lepus araneus*). Vitáček (2005) cituje veverku obecnou (*Sciurus vulgaris*) a starší zjištění myšky drobné (*Micromys minutus*) a myšice temnopásé (*Apodemus agrarius*).

Diskuse

V posledních asi čtyřech letech se v pískovně I. přestala odčerpávat povrchová voda stékající sem z okolí (zejména z oblasti Provodínských kamenů). V nejnižše položených místech pískovny došlo k podstatnému zvýšení vodní hladiny. Následným dlouhodobým zaplavením původně suchého území došlo na části lokality k úhynu borových porostů, ale také k zániku některých druhů rostlin (rojovník bahenní, plavuň vidlačka, prstnatec májový, vrba plazivá, přeslička různobarvá a k podstatnému snížení populace plavuňky zaplavované). Firma Provodínské pískovny a.s. zamýšlela na části těchto ploch obnovit rekultivaci. Představa byla taková, že bude provedeno smýcení postižených porostů na ploše asi 2 ha, bude navezena zemina do výše asi dva metry a do té bude provedena nová výsadba borovic. Bylo nutné zvážit druh následné rekultivace a její vhodnost. V místech zatopených ploch vznikly v krátké době velmi cenné mokřadní ekosystémy s přítomností celé řady zvláště

chráněných druhů. Z odborného hlediska bylo proto daleko vhodnější ponechat vzniklé mokřadní biotopy přirozené sukcesi. Tyto závěry byly ověřeny v pískovnách a šterkovnách v řadě míst ČR, nejznámější jsou z jižních Čech. Proto z popudu pracovníků VMG v České Lípě byl tento požadavek uplatňován i na vedení Provodínské pískovny a s pomocí České inspekce životního prostředí z Liberce se podařilo tento záměr realizovat. V současné době byla předmětná plocha zaměřena a vyčleněna z rekultivace. V dalším průběhu bude zapotřebí vytvořit zde hlubší vodní plochy, které by pomohly diferencovat jednoduší biotop borového lesa. Podle zkušeností z minulosti by se zde nejspíše vytvořila podobná geobiocénósa jaká se v průběhu let vytvořila v tůních vybudovaných v roce 1990. Než bude úprava realizována měla by lokalita zůstat v neměnném stavu, tj. neprovádět zde žádný zásah který by mohl způsobit změnu biotopu zejména pokud se týče odvodnění, či zavážení plochy pískem. Proto byla v práci Vitáček, Honců, Knauerová (2005) navržena managementová opatření s těmito hlavními body:

1. Prosvětlení lokality odstraněním části uschlých borových porostů.
2. Protože terén má v současné době charakter mělkého mokřadu, může v suchých letech vysychat. Je proto nutné mokřad prohloubit, aby vysychání bylo zabráněno. Ideální by bylo vyhrnout tři hlubší vodní plochy s různě vysokým vodním sloupcem.
3. Pro přežívání specifických druhů živočichů i rostlin upravit tvar břehů, pro některé skupiny živočichů a rostlin velice povolvných, pro jiné skupiny naopak strmých.
4. Lokalita s výskytem bukáčka malého (*Ixobrychus minutus*) musí zůstat beze změn. Zde neprovádět žádné zásahy.
5. Rušivým elementem na rybníce z hlediska hnízdění bukáčka malého jsou rybáři. Je proto zapotřebí označit část velkého rybníka tabulemi upozorňujícími na zákaz vstupu.
6. Veškeré úpravy a zásahy v těsném okolí zájmových lokalit provádět po konzultaci se zoology a botaniky.

Druhy uvedené v příloze II a IV Směrnice rady č. 92/43 EHS/1992 o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin. Jejich ochrana vyžaduje vyhlášení zvláštních území ochrany:

Vážka jasnoskvřinná (*Leucorrhinia pectoralis*)

Taxon je uveden v malé novele vyhlášky, dále v příloze II i v příloze IV směrnice rady č. 92/43 EHS. V České republice se *L. pectoralis* vyskytuje

prakticky po celém území, ale mozaikovitě až ostrůvkovitě. Na severu Čech byla zjištěna na Českolipsku Honců & Roztočil (2002, 2004), v Lužických horách Waldhauser (2002), Labských pískovcích Benda (2002) a nejnověji v Jizerských horách, Vonička (2005). Na Českolipsku byl druh až dosud zaznamenán na 16 lokalitách, tři lokality jsou v Lužických horách, jedna lokalita na Kokořínsku. V nejbližším okolí Provodína se vyskytuje na dvou lokalitách na Novozámeckém rybníce, další lokality jsou na Máchově jezeře.

Vážka běloustá (*Leucorrhinia albifrons*).

Taxon je uveden v malé novele vyhlášky, dále v příloze IV směrnice rady č. 92/43 EHS. Druh byl zjištěn v prostoru staré Provodínské pískovny na břehu tůňky v sousedství koupaliště v roce 1994, Honců (1995, 1998), Hanel & Zelený (2000) jako nový druh pro Čechy. Recentní populace jsou velmi vzácné, známy výhradně jen ze severních Čech z Českolipska, (pravděpodobně vazba na německé populace). Kromě Provodína se vyskytuje na dalších třech lokalitách Jestřebsko-Dokeska a u Hamru na Jezeře.

Druhy uvedené v příloze I Směrnice rady č. 92/43 EHS/1992. Seznam chráněných druhů ptáků:

bukáček malý (*Ixobrychus minutus*), datel černý (*Dryocopus martius*), kvakoš noční (*Nycticorax nycticorax*), ledňáček říční (*Alcedo atthis*), tuhýk obecný (*Lanius collurio*).

Zvláště chráněné druhy živočichů podle vyhlášky 395/1992 v návaznosti na zákon 114/1992 novelizovaný v r. 2004 pod č. 218/2004.

Kriticky ohrožené (8): *přeslička různobarvá (*Equisetum variegatum*), sítina strboulkatá (*Juncus capitatus*), blatnice skvrnitá (*Pelobates fuscus*), skokan skřehotavý (*Rana ridibunda*), ropucha krátkonohá (*Bufo calamita*), zmije obecná (*Vipera berus*), bukáček malý (*Ixobrychus minutus*), kvakoš noční (*Nycticorax nycticorax*).

Silně ohrožené (10): ostrice šupinoplodá (*Carex lepidocarpa*), plavuňka zaplavovaná (*Lycopodiella inundata*), rosnatka okrouhlostá (*Drosera rotundifolia*), rak bahenní (*Astacus leptodactylus*), škeble rybníční (*Anodonta cygnaea*), čolek obecný (*Triturus vulgaris*), ještěrka obecná (*Lacerta agilis*), ještěrka živorodá (*Zootoca vivipara*), slepýš křehký (*Anquis fragilis*), ledňáček říční (*Alcedo atthis*).

Ohrožené (14): písečnatka nejmenší (*Arnoseria minima*), *plavuň vidlačka (*Lycopodium clavatum*), *prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*),

pupečník obecný (*Hydrocotyle vulgaris*), *rojojvník bahenní (*Ledum palustre*), *vrba plazivá (*Salix repens*), čmelák zemní (*Bombus terrestris*), mravenec lesní (*Formica rufa*), střevlík (*Carabus problematicus*), ropucha obecná (*Bufo bufo*), užovka obojková (*Natrix natrix*), vlaštovka obecná (*Hirundo rustica*), břehule říční (*Riparia riparia*), ježek východní (*Erinaceus concolor*).

(* taxony označené hvězdičkou v území nejspíše vyhynuly.)

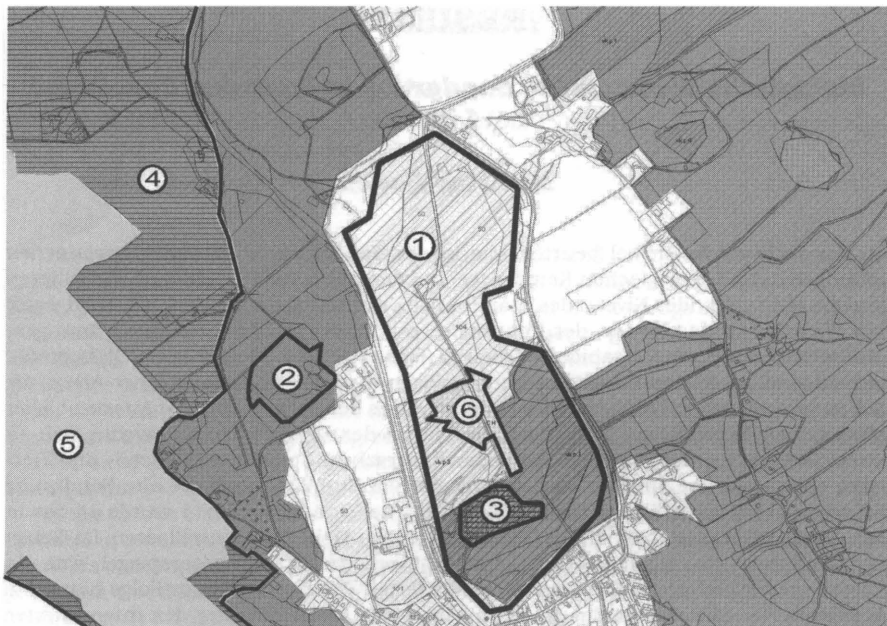
Závěr

Práce hodnotí dosavadní botanické a zoologické poznatky zjištěné v provodínské pískovně. Konstatuje uspokojivý stav v průzkumu vyšších rostlin a obratlovců, u bezobratlých je uspokojivý pouze u vybraných řádů hmyzu: střevlíkovití brouci (Coleoptera, Carabidae), vážky (Odonata) a rovnokřídli (Orthoptera). Ve výsledcích je preferováno hodnocení druhů nacházejících se v různém stupni ochrany. Z dosažených výsledků vyplývá, že plocha provodínské pískovny se stala refugiem řady druhů rostlin i živočichů chráněných v různých stupních ochrany (viz výše). V systému ekologické stability krajiny představuje stará pískovna regionální biocentrum. Část pískovny I. byla zařazena do evropsky významného území Jestřebsko-Dokesko. V území došlo v průběhu posledních let ke zvýšení vodní hladiny, která měla za následek zánik borovic v již rekultivované části. Z podnětu pracovníků VMaG Česká Lípa a za pomoci příslušných složek ochrany přírody byly tyto plochy vyjmuty z rekultivace. Po navržených úpravách budou ponechány přirozenému vývoji, aby pomohly diferencovat jednotlivý biotop borového lesa. Podle zkušeností z předchozích let by se zde měla vytvořit podobná geobiocenosa jaká se již vytvořila v tůních vybudovaných v roce 1990.

LITERATURA

- Benda P. 2002: Vážky (Odonata) Labských pískovců (Českého Švýcarska). *Sborník referátů V. celostátního semináře odonatologů v Labských pískovcích*. ZO ČSOP Vlašim, 2002: 14–20.
- Beran L. 1998: *Vodní měkkýši ČR*. Metodika Českého svazu ochránců přírody č. 17, Vlašim.
- Hanel L. 1995: *Metodika sledování výskytu vážek (Odonata)*. Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha.
- Hanel L. & Zelený J. 2000: *Vážky (Odonata) – výzkum a ochrana*. Metodika Českého svazu ochránců přírody č. 9, 02/09 ZO ČSOP Vlašim.
- Honců M. 1991–1992: Příspěvek k poznání ortopteroidního hmyzu severozápadních Čech. *Sborník Okresního muzea v Mostě. Řada přírodovědná*, 13–14: 98–108.
- Honců M. 1992: Hnízdní břehulí obecných (*Riparia riparia* L.) na Českolipsku. *Fauna Bohemiae Septemtrionalis*, Ústí n. L., 1992, 17: 17–22.
- Honců M. 1995: Průzkum vážek (Odonata) na Českolipsku. *Sborn. Severočes. Muz. – Přír. Vědy*, Liberec, 19: 113–121.
- Honců M. 1998: *Leucorrhinia albifrons* (Burmeister, 1839) – nový druh vážky pro Čechy. *Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska, Česká Lípa*, 7: 229–230.
- Honců M. & Roztočil O. 2001: Výsledky mapování vážek (Odonata) na Českolipsku. *Vážky 2001. Sborník referátů IV. celostátního semináře odonatologů na Šumavě*. ZO ČSOP Vlašim, 2001: 79–108.
- Honců M. & Roztočil O. 2002: Výsledky mapování vážek (Odonata) na Českolipsku v roce 2002. *Vážky 2002 Sborník referátů z celostátního semináře*. ZO ČSOP Vlašim, 2002: 91–139.
- Honců M. & Roztočil O. 2004: Výsledky monitorování vážek rodu *Leucorrhinia* (Odonata, Libellulidae) na Českolipsku v letech 2003–2004. *Vážky 2004. Sborník referátů VII. celostátního semináře odonatologů v Krušných horách*. ZO ČSOP Vlašim, 2004: 41–47.
- Honců M. & Roztočil O. 2005: Významné druhy vážek zjištěné na Českolipsku v letech 2003–2005. *Vážky 2005. Sborník referátů VIII. celostátního semináře odonatologů ve Žďárských vrších*. ZO ČSOP Vlašim, 2005, v tisku.
- Honců M. & Vitáček Z. 1990: Obojživelníci okresu Česká Lípa. *Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska 1, Česká Lípa*, 1: 99–111.
- Honců M. & Vitáček Z. 2004: *Předběžná zpráva z výzkumů dobývacího prostoru pískovny v Provodíně*. (Zoologie bezobratlých – Honců, M., zoologie obratlovců – Vitáček, Z.). Msc., dep. in VMG, Česká Lípa.
- Hora J. 1998: *Legislativa EU a ochrana přírody*. Česká společnost ornitologická. Praha.
- Hora J. 1998: *Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice*. Birdlife Internacional.
- Hůrka K. 1996: *Carabidae České a Slovenské republiky*. Kabourek, Zlín.
- Jeziorský P. 1998: The check-list of the dragonflies (Odonata) of the Czech Republic. *Čas. Slez. Muz. Opava (A)*, 47: 173–177.
- Kočárek P. & Holuša J. & Vidlička L. 2005: *Blattaria, Mantodea, Orthoptera & Dermaptera České a Slovenské republiky*. Kabourek, Zlín.
- Machová I. 1996a: Floristický výzkum pískovny v obci Provodín. *Acta Univ. Purkyn., Ústí nad Labem*, 16, *Stud. Oeol.* 3: 45–54.

- Machová I. 1996b: Příspěvek ke květeně okolí Provodína na Českolipsku. *Severočeskou přírodou*, Litoměřice, 29: 59–64.
- Machová I. 1999a: Zvláště chráněné druhy rostlin z fytogeografických okresů Ralsko-bezdězské tabule a Podještědí. 1. Kriticky ohrožené druhy. *Severočeskou přírodou*, Litoměřice, suppl. 11: 97–110.
- Machová I. 1999b: Zvláště chráněné druhy rostlin fytogeografických okresů Ralsko-bezdězské tabule a Podještědí. 2. Silně ohrožené druhy. *Severočeskou přírodou*, Litoměřice, suppl. 11: 110–134.
- Machová I. 2000: Zvláště chráněné druhy rostlin fytogeografických okresů Ralsko-bezdězské tabule a Podještědí. 3. Ohrožené druhy. *Severočeskou přírodou*, Litoměřice, suppl. 12: 3–28.
- Moravec J. 1994: *Atlas rozšíření obojživelníků v České republice*. Národní muzeum Praha.
- Schuster J. 1937: *Umfragen und Antworten. Frage 14*. Uferschwalben. Natur und Heimat, 1937.
- Stejskalová E. 2002: *Provodínské tůně*. Msc., odborná maturitní práce, dep. in Střední odborná škola v České Lípě, studijní obor ekologie a ochrana krajiny.
- Vitáček Z. 1993: Rozšíření obojživelníků a plazů na území okresu Česká Lípa. *Fauna Bohemiae Septemtrionalis*, Ústí nad Labem, 18: 97–114.
- Vitáček Z. & Honců M. & Knauerová M. 2005: *Přírodovědné hodnocení vybraných lokalit ve staré pískovně v Provodíně. (Zoologie obratlovců – Vitáček, Z., zoologie bezobratlých – Honců, M., botanika – Knauerová, M.)*. Msc., dep. in VMG, Česká Lípa.
- Vonička P. 2005: Výskyt vážky jasnoskvrnné – *Leucorrhinia pectoralis* (Odonata: Libellulidae) v Jizerských horách. *Vážky 2005. Sborník referátů VIII. celostátního semináře odonatologů ve Žďárských vrších*, ZO ČSOP Vlašim, v tisku.
- Waldhauser M. 2002: Poznámky k fauně vážek (Odonata) Lužických hor. *Sborník referátů V. celostátního semináře odonatologů v Labských pískovcích*. ZO ČSOP Vlašim, 2002: 55–71.

Obr. 1:

- 1) *Obvodové hranice pískovny 1*
- 2) *Plocha staré pískovny – lokální biocentrum*
- 3) *Lokalita s výskytem vážky jasnoskvrnné (*Leucorrhinia pectoralis*)*
- 4) *Významná ptačí oblast Českolipsko (Dokeské pískovce a mokřady)*
- 5) *NPR Novozámecký rybník*
- 6) *Plocha uvnitř pískovny 1 vyčleněná z rekultivace (CH1, CH2)*

Plocha tmavě šedé barvy je území, které patří do evropsky významné lokality Jesřebsko-Dokesko.

(Mapku upravil P. Gajdošík podle podkladů z Provoďinské pískovny a. s. a mapového serveru Libereckého kraje – <http://maps.kraj-lbc.cz/>.)

RESUMÉ

Biologische Wertung der Sandgrube in Provodín, Bez. Česká Lípa

Miroslav Honcú

Der vorliegende Artikel beurteilt die in der Sandgrube in Provodín gewonnenen botanischen und zoologischen Kenntnisse. Bei den höheren Pflanzen und Wirbeltieren wird ein befriedigendes Niveau des Standes der Erkundung konstatiert, während unter den Wirbellosen das Niveau der Kenntnisse nur in bestimmten Insektenordnungen: Laufkäfer (Coleoptera, Carabidae), Libellen (Odonata) und Geradflügler (Orthoptera), befriedigend ist. In den Erkundungsergebnissen wird das Studium solcher Arten, die sich in verschiedenen Kategorien des Naturschutzes befinden, bevorzugt. Aus den bisher gewonnenen Ergebnissen folgt, dass die Fläche der Sandgrube in Provodín sich zu einem Refugium einer ganzen Reihe unter Naturschutz stehender Pflanzen- und Tierarten entwickelt hat. Im System der ökologischen Stabilität stellt die alte Sandgrube ein regional wichtiges Biozentrum dar. Ein Teil der Sandgrube No. 1 wurde an das in europäischem Massstabe wichtige Gebiet Jestřebsko-Dokesko angeschlossen. Im Gebiet der Sandgrube No. 1 stieg in den letzten Jahren der Grundwasserspiegel, was ein Absterben der Kiefern in dem bereits rekultivierten Teil der Grube zur Folge hatte. Auf Anregung der Mitarbeiter des Museums und mit Unterstützung der interessierten Naturschutzorgane wurden diese Flächen aus dem Rekultivierungsprogramm ausgeschlossen. Nach Durchführung der vorgeschlagenen Abänderungen werden diese Flächen der natürlichen Entwicklung überlassen werden, damit dadurch eine Differenzierung des einheitlichen Kiefernwald-Biotopes ermöglicht wird. Auf Grund der Erfahrungen aus den vorhergegangenen Jahren sollte sich hier eine Biozönose, die der in den im Jahre 1990 gegründeten Tümpel entstandenen entsprechen sollte, entwickeln.

Übersetzt von Petr Kühn

SUMMARY

Biological evaluation of the sand-pit at Provodín, district Česká Lípa

Miroslav Honců

The paper presents an evaluation of the botanical and zoological knowledge of the sand-pit at Provodín. A sufficient level of knowledge is stated in the evaluation of the higher plants and vertebrates, on the contrary the level of knowledge of the invertebrates is sufficient only with regard to selected orders of insects: ground beetles (Coleoptera, Carabidae), dragonflies (Odonata) and orthopteres (Orthoptera). The results show the preference of the evaluation of species included in lists of different degrees of protection. From the results it follows that the area of the sand-pit is becoming a refuge of a lot of plants and animals of different degrees of protection. In the system of ecologic stability the old sand-pit represents an ecological centre of regional importance. Part of the sand-pit No. 1 is included into the Jestřebsko-Dokesko area of European importance.

In the course of the last few years in this area the rising level of underground water resulted in an extinction of the pines of the already recultivated area. Initiated by the members of the museum Česká Lípa and supported by the relevant organs of the Nature protection board these areas were excluded from the recultivation programme and, after being properly adjusted, will be left to the natural evolution to support the differentiation of the uniform pine wood biotope. According to our experience from the preceding years there will develop a geobiocenosis similar to the one which evolved in the pools constructed in 1990.

Translated by Petr Kühn

DROBNOSTI

HERALDICKÉ PAMÁTKY MALTÉZSKÝCH VELKOPŘEVORŮ V HORNÍ LIBCHAVĚ

Petr Gajdošík

Historie hornolibchavské domény Řádu maltézských rytířů z let 1653–1925 je zatím téměř neznámou kapitolou regionální historie Československa. Chybějící podrobnou studii zatím nahrazují jen drobné zmínky v literatuře, sumarizující základní údaje k působení Řádu maltézských rytířů v Horní Libchavě.

Zajímavým reliktem dlouhé historie maltézského panství jsou heraldické památky, které se po maltézských rytířích v Horní Libchavě zachovaly. Pomineme-li řadu charakteristických maltézských erbů a křížků na stavbách, které měl řád v péči nejen v Horní Libchavě, ale i v dalších okolních vsích (fary, kaple, kostely), jsou nejzajímavějšími památkami tohoto typu tři dochované erbovní plastiky se znaky velkopřevorů české provincie řádu, nacházející se na třech historických objektech v Horní Libchavě – na budovách zámku, fary a kostela sv. Jakuba. Jejich bližší popis regionální literatura obvykle opomíjí. Přitom jde o zajímavé doklady minulosti, které jsou cenné nejen pro své výtvarné provedení, ale mají i historickou vypovídací hodnotu.

Wolfgang Sebastian hrabě z Pöttingu

Značně poškozená plastika s erbem Wolfganga Sebastiana hraběte z Pöttingu, v níž lze povícero jen tušit náznaky erbovních figur, se nachází na jižní venkovní stěně zámecké budovy (obr. 1). Jedná se o rozměrný reliéf, který představuje čtvrcený štít položený na maltézském osmihrotém kříži. V levém horním a pravém dolním poli je patrná figura zvířete ve skoku, kterým by měl podle všeho být chrt s obojkem, v pravém horním a levém dolním poli lze tušit pozůstatky podkov se zkríženými hřeby. Nad erbem je ve stěně 5 písmen: W. S. G. V. P. (Wolfgang Sebastian Graf

von Pötting). Heraldická literatura u tohoto rodového znaku obvykle uvádí obrácenou orientaci jednotlivých čtvrtin štítu.

Wolfgang Sebastian hrabě z Pöttingu se narodil jako jeden ze čtyř synů Ortlieba z Pöttingu († 1654), příslušníka dolnorakouské šlechtické rodiny, která se od 20. let 17. století začala usazovat v Čechách. Její členové zastávali vojenské nebo úřednické funkce u dvora. V úřadu velkopřevora působil Wolfgang Sebastian v letech 1703–1709.

Důvod umístění znaku Wolfganga Sebastiana z Pöttingu na budově zámku není zcela jasný. Snad se za jeho velkopřevorství zámek dočkal některých stavebních úprav, které by vznik tak rozměrné plastiky ospravedlňovaly, snad patřil Wolfgang Sebastian k častým návštěvníkům Horní Libchavy, kde, jak víme, velkopřevorů nesídlili, ale kam jen příležitostně zajížděli.

Trošku zvláštní je umístění plastiky. Jedná se o boční stěnu zámecké stavby, kde se nenachází žádný vchod (nepočítáme-li vchod do sklepa) ani tudy neprochází žádná komunikace. Tak masivní plastika působí v tomto téměř zapomenutém zákoutí spíš bizarním dojmem a nepřímou vyvolává otázky, zda-li nevznikla pro umístění na jiném místě a sem byla, neznámo kdy a proč (možná při pozdějších stavebních úpravách ve 30. letech 20. století), přenesena.^{1/}

Gundakar Poppo hrabě z Dietrichsteinu

Nad předním vchodem do kostela sv. Jakuba v Horní Libchavě se nachází erbovní štít Gundakara Poppa hraběte z Dietrichsteinu (obr. 2). Znak představuje nakoso půlený oválný štít položený na osmihrotém maltézském kříži. Ve štítu jsou položeny dva vinařské nože, tradiční erbovní figura rodu Dietrichsteinů.

Gundakar působil v úřadu velkopřevora v letech 1726–1737. Je pochován v maltézském řádovém chrámu Panny Marie pod řetězem v Praze na Malé Straně, kde se u vchodu do kaple sv. Barbory nachází jeho náhrobek s rodovým erbem a latinským epitafem. Jako největší zásluhu jeho velkopřevorství literatura obvykle zmiňuje dokončení barokní přestavby malostranského velkopřevorského paláce (1726–1728), ale do historie se zapsal i jako stavebník dalších komend v Čechách a na Moravě. S jeho horlivou stavební činností jistě souvisí i umístění erbovního štítu na kostele sv. Jakuba v Horní Libchavě. Právě za Gundakara Poppa z Dietrichsteinu byl kostel přestavěn a podstatně rozšířen (1736).^{2/} Přitom je zajímavé, že předsíň kostela, nad jejímž vchodem je znak umístěn,

byla přistavěna až v roce 1812. To svědčí o tom, že znak byl při přístavbě patrně snát ze svého původního umístění na průčelí kostela a poté opětovně vsazen nad nově vybudovaný vchod.

Václav Jáchym hrabě Čejka z Olbramovic

Monumentální erbovní plastika s erbem Václava Jáchyma Čejky z Olbramovic se nachází nad vchodovými dveřmi fary v Horní Libchavě (obr. 3). Znak představuje tradiční rodové znamení: orlici s pružinou ve štítě, jenž je položen na maltézském osmihrotém kříži. Jako klenot je na štítu helmice s orlími křídly a pružinou. Vzhledem k poničení klenotu lze předpokládat, že původně obsahoval i hruď a hlavu orlice. Na malém srdečním štítku, který nese orlice na hrudi, je motiv břevna s vyrytými písmeny M T, upomínajícími na povýšení rodu do hraběcího stavu Marií Terezií v roce 1748. Přítomnost tohoto detailu určuje vznik plastiky mezi léta 1748 a 1754, tedy mezi povýšení do hraběcího stavu a Václavovo úmrtí.

Václav Jáchym Čejka z Olbramovic se narodil v roce 1668 jako nejstarší syn Jáchyma Zdeňka Čejky z Olbramovic a Aleny Anežky z Příchovic. V roce 1712 byl povýšen do stavu panského a v roce 1748 získal hraběcí titul (ovšem ne dědičně). Zastával vysoké funkce u císařského dvora a v armádě měl hodnost generála. Jako český maltézský velkopřevor úřadoval v letech 1745–1754. I on proslul ve svém úřadu jako stavitel: Za jeho velkopřevorství by dobudován strakonický řádový hrad. Zemřel 5. července 1754 a je pochován pod náhrobkem v maltézském kostele na Malé Straně, pro který objednal také obraz Panny Marie a sv. Alžběty u postranního oltáře v kapli sv. Barbory, na němž je vymalován i jeho znak.

Důvod umístění plastiky na budově fary souvisí s největší pravděpodobností rovněž se stavebními úpravami objektu v polovině 18. století.

Všechny tři plastiky pocházejí z první poloviny 18. století, tedy z období, kdy nejen v Horní Libchavě, ale i v okolních vsích, spadajících do řádové domény a inkorporované duchovní správy, probíhala horlivá stavební činnost na kostelích a budovách far. Erbovní plastiky tak jsou nejen zajímavou připomínkou působení maltézského řádu v Horní Libchavě, který zdejší panství držel přes 250 let, ale také ojedinelé zachovalým, tematicky propojeným souborem v rámci jedné lokality, zasluhujícím si tak pozornost a péči.

leden 2006

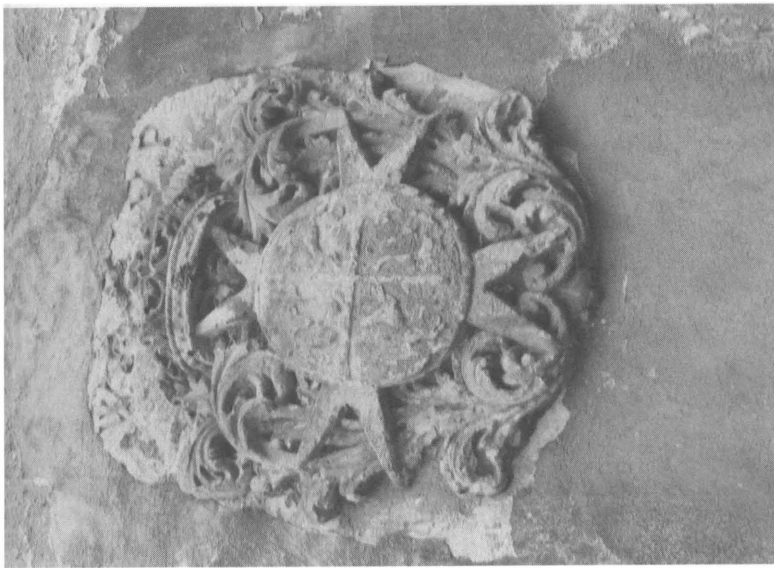
POZNÁMKY

- 1/ Některá literatura uvádí na tělese zámku erbovní plastiku se znakem velkopřevora Viléma Vratislava z Mitrovic, který zámek v roce 1623 koupil. Tuto informaci uvádí poprvé Hantschel a následně ji přejímá i novější literatura. Na budově zámku se ale nyní žádná plastika s charakteristickým znakem Vratislavů z Mitrovic nenachází. Naopak o plastice se znakem Wolfganga Sebastianiana z Pöttingu v literatuře nenajdeme jedinou zmínku. Srov. Hantschel, F.: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, Česká Lípa 1911, s. 879.
- 2/ Za Gundakarova vekopřevorství byla v roce 1736 vystavěna také nová budova fary v sousední Skalici.

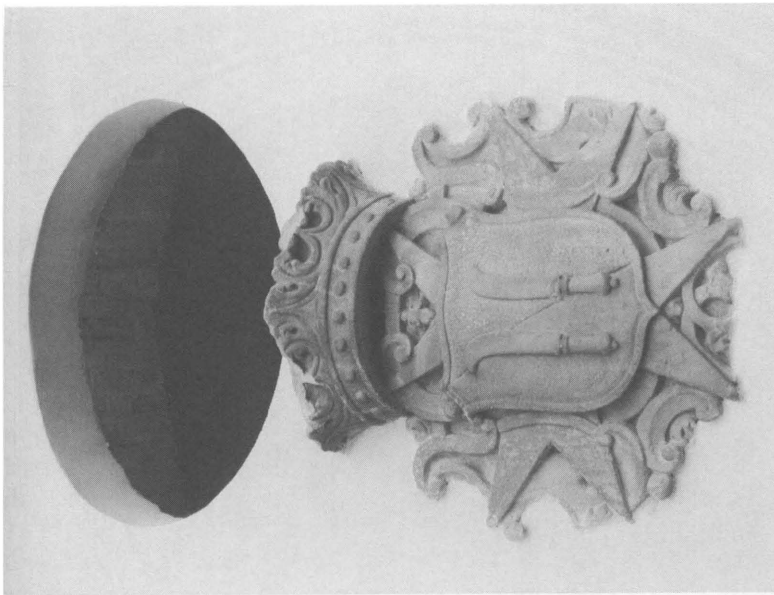
POUŽITÁ LITERATURA

- Hantschel, F.: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, Česká Lípa 1911, s. 879.
Halada, Jan: Lexikon české šlechty I.-III., Akropolis, Praha 1992–1994.
Ottův slovník naučný VI., 1893, s. 673–575; XX., 1903, s. 343–344.
Poche, Emanuel: Prahou krok za krokem, Panorama, Praha 1985, s. 274.
Poche, Emanuel – Preiss, Pavel: Pražské paláce, Odeon, Praha 1973, s. 76–77.

Obr. 1. Erb Wolfganga Sebastianiana hraběte z Pöttingu na jižní straně zámku v Horní Libchavě. Stav v roce 2005. Foto autor.

Obr. 2. Erb Gundakara Poppo hraběte z Dietrichsteinu nad vchodem do kostela sv. Jakuba v Horní Libchavě. Stav v roce 2005. Foto autor.

Obr. 3. Erb Václava Jáchyma hraběte Čejky z Olbramovic na budově fary v Horní Libchavě. Stav v roce 2005. Foto autor.

BEDŘICH SMETANA V ČESKÉ LÍPĚ?

Jaroslav Panáček

Jedním z cílů historikovy práce je nejen objevovat zapomenutá fakta a jevy naší minulosti, ale také napravovat a uvádět na pravou míru zakořeněné bludy a mylné názory jiných autorů. Tak se podařilo v nedávné době opravit nesprávnou lokalizaci některých hradů (Gabriel – Panáček 1991, 36–37, 43–44), odhalit několik omylů v místním názvosloví na Českolipsku (Panáček 1980; 1991–1992) i odmítnout tvrdošíjně se v literatuře udržující názor na působení saského stavitele Konráda Pflügera v České Lípě (Panáček – Panáček 2001). V tomto posledním případě došlo patrně k omylu záměnou jmen měst České Lípy a Českého Dubu (Böhmisch Leipa – Böhmisch Aicha). Stejným způsobem vznikl nejspíše i další omyl, který se vyskytl v nedávné době.

Po skončení druhé světové války došlo ke změně německých názvů ulic v České Lípě na jména česká. Některá jména ulic byla pouze přeložena do češtiny, jiné ulice dostaly jména úplně nová. Dřívější Dubická ulice (Eichaergasse) v úseku od kostela sv. Maří Magdaleny ke křižovatce s Körnerovou ulicí (dnes Čs. armády) obdržela podle vyhlášky MNV z 15. října 1945 nový název Nábřeží B. Smetany.^{1/} Archivní prameny důvod pojmenování bohužel nesdělují, ale podle vyprávění mého otce spočíval v ústní tradici, podle níž v hotelu U města Londýna (čp. 885 na rohu nábřeží a dnešní Hrnčířské ulice) přenocoval při své cestě přes Českou Lípu slavný český skladatel Bedřich Smetana (Panáček 1996, 35).

První zprávy o hostinci na tomto místě jsou z roku 1835, kdy nesl název podle svého majitele: Zum Anton Fluch (U Antonína Flucha).^{2/} Teprve od roku 1850 se uvádí název Zur Stadt London (U města Londýna). Od roku 1855 jezdil od hotelu pravidelně každé ráno dostavník do Liberce. V době první světové války bylo jméno hotelu změněno na Zur Stadt Berlin (U města Berlína), ale po válce se vrátil ke svému původnímu

názvu. Několik let poté, v roce 1923, jej nový majitel přejmenoval na Hotel Leimer. Podnik prosperoval pod vedením Josefa Leimera do konce druhé světové války. V poválečném období byla již využívána pouze restaurace bývalého hotelu pod neutrálním názvem U mostu. Dům byl zbořen v rámci asanace západní strany Hrnčířské ulice a jižní strany Nábřeží B. Smetany v roce 1977, kdy byl takto získán prostor pro výstavbu menšího panelového sídliště Střed.

Důvod pojmenování nábřeží Bedřicha Smetany byl již dávno zapomenut, když se v roce 2000 objevila v literatuře zajímavá zpráva.^{3/} V osmém díle knižního vydání seriálu Toulky českou minulostí popularizátora české historie Petra Hory-Hořejše (2000, 126) autor uvedl, že po návratu z Výmaru od přítele Franze Liszta (tj. v roce 1859) byl Bedřich Smetana „dvakrát u maminky v České Lípě“. Protože autor přímo zdroj svých informací necituje a životopisná literatura o Bedřichu Smetanovi je poměrně obsáhlá, nevíme odkud čerpal.^{4/} Ověřování tohoto tvrzení přineslo ale přesto výsledek. Smetanova matka nežila v České Lípě, ale v Českém Dubu! Potvrzuje to kromě mnoha pramenů (viz dále) i pamětní deska, umístěná na jednom z domů na severní straně česko-dubského náměstí.^{5/} Podařilo se však zjistit, že při své cestě do Českého Dubu za matkou přenocoval Bedřich Smetana skutečně v hotelu U města Londýna v České Lípě z 29. na 30. července 1860. Jaké byly okolnosti Smetanovy cesty přes naše město?

Od roku 1856 působil Bedřich Smetana (nar. 1824 v Litomyšli) ve švédském Göteborgu jako sbormistr a učitel hudby. Poté, co ztratil tři ze svých čtyř dcer a jeho rodiče postihla finanční katastrofa, onemocněla i jeho manželka Kateřina a v roce 1859 na cestě ze Švédska zemřela. Ve dnech 20. června – 5. července 1859 byl nepřízní osudu stíhaný Smetana poprvé na návštěvě u matky v Českém Dubu, kam přijel od Mladé Boleslavi přes Mnichovo Hradiště (Nejedlá 1923–1924, 176–177). Smetanova matka Barbora, rozená Lýnková (narozena 1792), byla od roku 1823 třetí manželkou Bedřichova otce Františka Smetany. Po jeho smrti se v roce 1857 odstěhovala do Českého Dubu, kde hospodařila svému ovdovělému bratrovi Josefu Lýnkovi (Havel 1923–1924, 182).^{6/} Kromě nich žili v Českém Dubu ještě další příbuzní ze strany Smetanovy matky (tamtéž, 187).

V září 1859 odejel Smetana opět do Göteborgu a po návratu se v květnu 1860 seznámil s Bettynou Ferdinandovou. Po krátké známosti následovala 10. července 1860 jejich svatba v Obrřiství u Mělníka. Po svatbě odjeli manželé na letní pobyt, který trávili u provdané sestry Smetanovy choti

Hedviky Polákové, manželky nájemce schwarzenberského panství v Kamýku u Litoměřic dr. Oty Poláka (Doskočil 2002, 32–33).^{7/} Dne 29. července jel pak Bedřich Smetana podruhé navštívit svoji matku do Českého Dubu. Sám o tom píše ve svých zápiscích:

„29. V 1 hodinu přijel jsem v nejprudším dešti na voze z Kamýku do Litoměřic a jel jsem pak dostavníkem do Lípy, kde jsem přenocoval v hotelu U města Londýna. Jedu k matce, kterou jsem chtěl navštívit, než odcestuji do Švédska.

30. V 6 hodin z Lípy do Mimoně, kde jsem najal jednospréžní vůz a k poledni dojel do Českého Dubu k matce. Plakala radostí. Našel jsem ji ostatně již zdravu. – Jízda jest velmi pěkná. Celé horské pásmo s nejrozsáhlejšími údolními, [hezkými městečky, nádhernými] zámky a vysokými zříceninami hradů táhne se podél celé cesty. Míjejí se Ploškovice, Nový Zámek, Zákupy, Vartenberk, zámky patřící většinou k největším v Čechách“ (Havel 1923–1924, 185).^{8/}

V Českém Dubu se Smetana zdržel celý týden a dokonce zde, stejně jako při svém prvním pobytu, koncertoval. Zpět do Kamýku odejel ráno 5. srpna patrně rovněž cestou přes Českou Lípu, ale podle zápisků nikde nepřenocoval. V září odjeli Smetanovi opět do Göteborgu a natrvalo se do Čech vrátili v roce 1861. Smetanova matka Barbora zemřela 20. listopadu 1864 na návštěvě u své dcery Františky v Mladé Boleslavi (Holzknecht 1979, 71).

Teprve po návratu ze Švédska začíná Smetanova skladatelská činnost spojená s textem, ale naplno se prosadil až po úspěchu svých oper Braniboři v Čechách a Prodaná nevěsta v roce 1866. Plné zadostiučinění přinesla tehdy již ohluchlému skladateli až premiéra opery Libuše při slavnostním otevření Národního divadla 11. června 1881. Autor osmi oper, cyklu symfonických básní Má vlast, řady orchestrálních, klavírních, komorních a vokálních skladeb, zemřel 12. května 1884 v ústavu pro duševně choré v Praze.

Smetanovo jméno nese již šedesát let ulice na nábřeží řeky Ploučnice v České Lípě a připomíná jeho zhruba půldenní pobyt v našem městě.^{9/} Spojení jeho českolipského zastavení s návštěvou matky zde je však omylem, vzniklým patrně ze záměny podobně znějících jmen měst České Lípy a Českého Dubu.

POZNÁMKY

- 1/ Státní okresní archiv Česká Lípa, fond Městský národní výbor Česká Lípa, inv. č. 687. Na tabulce s názvem ulice na budově pobočky Komerční banky je dnes uveden poněkud odchylný název Smetanovo nábřeží.
- 2/ Tamtéž, fond Archiv města Česká Lípa, inv. č. 2479, Přehled hostinských živností r. 1835.
- 3/ Za informaci děkuji ing. Ivanu Bílkovi.
- 4/ Snáze dostupná část životopisné literatury o B. Smetanovi byla prostudována, nikde se však zmínka o České Lípě neobjevuje.
- 5/ Podle laskavého zjištění ing. Ivana Bilka.
- 6/ V. Havel na téměř místě uvádí, že ač ostatní Smetanovi životopisci (Zdeněk Nejedlý a po něm další) píší jméno Lynek krátce, dokládají farní zápisky a vlastnoruční Lýnkův podpis, že správný tvar jeho jména byl s dlouhým ý.
- 7/ JUDr. Ota Polák (či Otto Pollak) 1839–1916, právník a poslanec říšské rady. Od roku 1863 si pronajal schwarzenberský statek Kamýk u Litoměřic, na němž po 21 let hospodařil. V roce 1874 založil litoměřický zemědělský spolek, jehož byl sedm let předsedou. Byl jedním z tvůrců Organizace německo-českého zemědělství.
- 8/ V. Havel podává Smetanovy zápisky v českém překladu. Jejich původní znění je německé:
  29. Um 1 Uhr kam ich im heftigsten Regen auf dem Wurstwagen von Kamaik in Leitmeritz an, und fuhr sodann mit dem Stellwagen nach Leippa, wo ich über Nacht blieb im Hotel zur Stadt London. Meine heutige Reise gilt der Mutter, die ich besuchen wollte, bevor ich nach Schweiden abreise.
  30. Um 6 Uhr von Leippa bis Niemes, wo ich einen Einspänner nahm, und gegen Mittag in Böhm. Aicha bei der Mutter ankam. Sie hatte geweint vor Freude. Ich traf sie übrigens schon gesund. – Die fahrt ist recht hübsch. Eine ganze Bergkette mit den reizendsten Thälern, netten Städtchen, prächtigen Schlössern und hohen Burgruinen zieht sich längst des ganzen Weges. Man passirt Ploschkowitz, Neuschloss, Reichstadt, Wartenberg, Schlösser meisst zu den grössten Böhmens gehörig (Nejedlá 1923–1924, 177).
- 9/ Smetanův krátký pobyt v České Lípě připomenul příležitostný tisk Pěveckého sboru severočeských učitelů a Okresního vlastivědného muzea z roku 1974, nazvaný Rok české hudby 1974.

LITERATURA

- Doskočil, O. 2002: Z dějin litoměřického divadla a divadelnictví, Praha – Litoměřice.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1991: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství I, *Castellologica bohemia* 2, s. 23–52.
- Havel, V. 1923–1924: B. Smetana a jeho příbuzní v Čes. Dubě, *Od Ještěda k Troskám II*, s. 180–188.
- Holzknacht, V. 1979: Bedřich Smetana. Život a dílo, Praha.
- Hora-Hořejš, P. 2000: Toulky českou minulostí 8, Praha.
- Nejedlá, M. 1923–1924: Doklady o stycích Smetanových s Poještědím a K. Světlou, *Od Ještěda k Troskám II*, s. 176–180.
- Panáček, J. 1980: Okřešice, Bořetín a Stráž, *Litoměřicko* 16, s. 117–122.
- Panáček, J. 1991–1992: Omyly v místním názvosloví na Českolipsku, *Onomastický zpravodaj ČSAV* 32–33, s. 134–150.
- Panáček, J. 1996: Jména ulic v České Lípě, *Česká Lípa*.
- Panáček, J. – Panáček, M. 2001: Konrád Pflüger v České Lípě?, *Bezděz* 10, s. 87–104.
- Rok české hudby 1974, OVM a PSSU Česká Lípa 1974.

Obr. 1. Bývalý hotel U města Londýna (Zur Stadt London) na nároží dnešního nábřeží Bedřicha Smetany a Hrnčářské ulice v roce 1899 (dobová pohlednice ze sbírky VMG v České Lípě).

VÝVRŽKY KALOUSE UŠATÉHO (*ASIO OTUS*) Z MĚSTSKÉ ČÁSTI ČESKÉ LÍPY

Oldřich Roztočil

Úvod

Složení zimní potravy kalouse ušatého v ČR věnovalo pozornost mnoho autorů, např. Folk (1956), Zelený (1961), Moučka (1966), Boháč a Michálková (1970), Vondráček (1985), Bejček (1980) či Zukal (1991).

Rozborem vývržků v potravě kalouse ušatého se v oblasti Českolipska dosud nikdo nezabýval, alespoň v zoologické literatuře o tom nenacházíme žádný záznam. V České Lípě jsem se zaměřil na lokalitu, kde kalouši ušatí (*Asio otus*) přezimují pravidelně každý rok. Jsou to stříbrné smrky před vchodem do ZDŠ v Pátově ulici. Po prvé jsem je zde zaregistroval v roce 1989, ale teprve od roku 2000 jsem pravidelně zaznamenával jejich počet. Sběrem vývržků jsem se začal zabývat od roku 2002. Sběr zpravidla provádím dvakrát měsíčně od poloviny listopadu do konce března následujícího roku. Nashromážděné vývržky po skončení zimy zasílám RNDr. V. Vohralíkovi na katedru zoologie Přírodovědecké fakulty v Praze, který provádí jejich rozbor podle zbytků kostí (zejména lebek) u drobných hlodavců, resp. podle zbytků kostí a peří u ptáků. V rozborech vývržků nebylo možné rozlišit myšici lesní (*Apodemus flavicollis*) a myšici křovinnou (*Apodemus sylvaticus*), proto jsou počty těchto dvou druhů ve výsledcích uváděny společně.

Výsledky pozorování

XI. 2000 – III. 2001	zaznamenán výskyt	6–8 ex.	kalouse ušatého.
XI. 2001 – III. 2002	"	5–7 ex.	" "
XI. 2002 – III. 2003	"	4–6 ex.	" "
XI. 2003 – III. 2004	"	3–5 ex.	" "
XI. 2004 – III. 2005	"	2–4 ex	" "

Přestože každý rok v městském parku kalousi ušatí vyvádějí mláďata, jejich početní stavy v průběhu pěti let sledování mají sestupnou tendenci. Těžko stanovit příčinu tohoto stavu, nejspíše souvisí s potravní nabídkou.

Výsledky rozboru vývržků

XI. 2002 – III. 2003

Hraboš mokřadní (*Microtus agrestis*) – 9 ex.; hraboš polní (*Microtus arvalis*) – 97 ex.; myška drobná (*Micromys minutus*) – 5 ex.; myšice křovinná (*Apodemus sylvaticus*) + myšice lesní (*Apodemus flavicollis*) – 21 ex.; myšice temnopásá (*Apodemus agrarius*) – 3 ex.; norník rudý (*Clethrionomys glareolus*) – 2 ex.; rejsek malý (*Sorex minutus*) – 16 ex.; rejsek obecný (*Sorex araneus*) – 11 ex.; ptáci (Aves), nerozlišeno – 7 ex.

XI. 2003 – III. 2004

Hraboš mokřadní (*Microtus agrestis*) – 11 ex.; hraboš polní (*Microtus arvalis*) – 88 ex.; myška drobná (*Micromys minutus*) – 2 ex.; myšice křovinná (*Apodemus sylvaticus*) + myšice lesní (*Apodemus flavicollis*) – 18 ex.; myšice temnopásá (*Apodemus agrarius*) – 2 ex.; netopýr řasnatý (*Myotis nattereri*) – 1 ex.; norník rudý (*Clethrionomys glareolus*) – 3 ex.; rejsek malý (*Sorex minutus*) – 13 ex.; rejsek obecný (*Sorex araneus*) – 12 ex.; potkan (*Rattus norvegicus*) – 1 ex.; ptáci (Aves), nerozlišeno – 6 ex.

XI. 2004 – III. 2005

Hraboš mokřadní (*Microtus agrestis*) – 8 ex.; hraboš polní (*Microtus arvalis*) – 81 ex.; myška drobná (*Micromys minutus*) – 2 ex.; myšice křovinná (*Apodemus sylvaticus*) + myšice lesní (*Apodemus flavicollis*) – 19 ex.; myšice temnopásá (*Apodemus agrarius*) – 1 ex.; norník rudý (*Clethrionomys glareolus*) – 2 ex.; rejsek malý (*Sorex minutus*) – 9 ex.; rejsek obecný (*Sorex araneus*) – 11 ex.; ptáci (Aves), nerozlišeno – 4 ex.

Závěr

Hlavní složkou potravy kalouse ušatého v zimním období je hraboš polní. Toto zjištění potvrzuje řada autorů. Tak např. Zukal (1992) uvádí z obce Slavkov na jižní Moravě podíl zastoupení hraboše polního 92,98 %, Folk (1956) zjistil pro Moravu zastoupení 97,94 %, Zelený

(1961) 89,49 %, Boháč & Michálková (1970) 93,10 %, Mráz (1987) 93,66 %. Vysoký podíl hraboše polního v úlovcích kalouse ušatého odpovídá zjištění, že na okolních polích, kde kalous nejčastěji loví, došlo k jeho přemnožení. Poněkud nižší hodnoty zjistil Folk (1956) pro Slovensko 72,6 %, Bejček (1980) pro Chomutovsko 86,29 % a Vondráček (1985) pro Ústí n. L. 85,1 %. Na lokalitě v České Lípě činil v letech 2003–2005 podíl hraboše polního v potravě kalouse 57,2 %. Extrémně nízký podíl hraboše polního v potravě kalouse nejspíše koresponduje s tím, že v předmětném období došlo na polích v okolí České Lípy k radikálnímu poklesu početnosti populace hraboše polního. Nejspíše z tohoto důvodu nahrazuje kalous ušatý tuto složku potravy jinými druhy drobných savců. Několikaletý výpadek v početnosti hrabošů může mít přímou souvislost s úbytkem českolipské populace kalousů ušatých. Ze složení potravy se dá usuzovat, že kalousi ji loví na vhodných místech nejen v centru města, ale i v širším okolí České Lípy. Z rozboru vývržků je faunisticky významný doklad o výskytu netopýra řasnatého, myšky drobné a myšice temnopásé. Myšice temnopásá již byla dříve zjištěna v nivě Ploučnice u České Lípy – Bárta & Benda (1998); Honců (2004). Přestože je potravní nabídka velmi pestrá, početní stavy kalousů se rok od roku snižují. Po dohodě s Dr. Vohralíkem bude sběr vývržků a jejich rozbor pokračovat i v dalších letech a tak bude možno potvrdit nebo korigovat výsledky dosavadních zjištění.

LITERATURA

- Bárta, Z. & Benda, P., 1998: K rozšíření myšice temnopásé (*Apodemus agrarius*) v severním pohraničí Čech. *Lynx* (Praha), n. s. 29/1998: 7–10.
- Bejček, V., 1980: K zimní potravě kalouse ušatého *Asio otus* L. 1758 na Chomutovsku. *Sborník Okresního muzea v Mostě, řada přírodovědná*, 2: 53–62.
- Boháč, D., Michálková, D., 1970: Příspěvek k zimní potravě kalouse ušatého, *Asio otus*. *Sylvia*, 18: 63–71.
- Folk, Č., 1956: Příspěvek k bionomii a potravě kalouse ušatého, *Asio otus*. *Zoologické listy*, 5(3): 271–280.
- Honců, M., 2004: Příspěvek k zoologickému hodnocení řeky Ploučnice na okrese Česká Lípa. *Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska, Česká Lípa*, 13: 197–231.
- Moučka, R., (1966): Potrava kalousů ušatých v zimě 1962/63. *Ochrana přírody*, 21 (2): 20–22.
- Mráz, L., 1987: Drobní savci v potravě sov na území jižních Čech. *Lynx*, n. s., 23: 63–74.
- Vondráček, J., 1985: Příspěvek k zimní potravě kalouse ušatého *Asio otus* L. *Zprávy MOS*, 43: 73–78
- Zelený, J., (1961): Potrava kalouse ušatého *Asio otus* L. v zimním období v Polabí a středních Čechách. *Práce muzea v Hradci Králové. S.A.*, 2: 245–252.
- Zukal J., 1992: K výskytu savců v potravě kalouse ušatého *Asio otus* L. *Lynx* (Praha), n. s. 26/1992: 21–26.

SKALNÍ MÍSY V LUŽICKÝCH HORÁCH?

Petr Havránek

Skalní mísy patří mezi běžné mikroformy skalního reliéfu. Tvar skalních mís a výskyt na vrcholových částech skal vyvolávaly lidský zájem již v minulosti a sváděly k domněnkám o jejich umělém či dokonce nadpřirozeném původu. Jako nemnoho přírodnin měly užitný tvar a „praktické“ využití se přímo nabízelo – nejlépe jako obětní mísa, méně romanticky jako umyvadlo.

Skalní mísy jsou známy z hornin magmatických, sedimentárních a metamorfovaných. Běžně se vyskytují v magmatických intruzivních horninách – typicky v granitoidech, méně časté jsou v sedimentech a vzácné v krystalinických horninách. Podmínek ke vzniku mís je několik: hornina musí být nepropustná, s masivní texturou a stejnozrnnou strukturou. Hornina musí vystupovat jako pozitivní tvar reliéfu, který často neumožňuje ani trvalý vývoj půdy – nejčastěji skála, balvan. Nepropustnost vystavuje účinku srážkové vody pouze povrch horniny. K akumulaci vody na povrchu dochází v nerovnostech subhorizontálních ploch, nejčastěji skalních ploten, jejichž existence je u sedimentů zpravidla podmíněna texturně, např. vrstevnatostí, u granitoidů je obvykle dána odlučností dle L – puklin, případně exfoliací.

Morfogicky se od sebe neliší mísy v sedimentech a v granitoidech, tvar nezávisí na horninovém prostředí. Vývoj mís v granitoidech lze popsat jako hydrochemický proces, jehož hlavní částí je hydratace živců. Např. hydrolýzou ortoklasu vzniká kaolinit, který je sice nerozpustný, ale snadno odplavitelný. Tak vznikají dutiny po rozložených živcích, hornina se drojí, dutiny se rozšiřují v prohlubně. Hydrolytickým médiem je srážková voda, poměrně účinné rozpouštědlo díky částečné disociaci na volné ionty v závislosti na teplotě. Rozpouštěcí schopnost vody stoupá s její kyselostí, ta se zvyšuje množstvím rozpuštěného CO_2 a přítomností

huminových kyselin. Oxid uhličitý i kyseliny vznikají při humifikaci rostlinných zbytků. Disperzní huminové kyseliny tvoří koloidy, které se chovají jako ionty pravých roztoků. Takto obohacená voda je silným korozivním médiem, její kvalita, nejedná-li se přímo o karbonátové horniny, není výrazně závislá na horninovém prostředí.

Křemenné pískovce představují chemicky velmi odolné prostředí. Působení vody výše uvedených vlastností je zřejmé, zjištěné hodnoty pH vody přímo v mísách klesají až na hodnotu 5,7. Voda okyselená humifikací se nevyskytuje v případech, kdy např. skaliska značně převyšují vrcholky stromů a na nich přítomnost rostlinných zbytků, které by podlehly humifikaci, není možná. Rovněž bylo ověřeno v reálném čase snižování hodnot pH srážkové vody zachycené v míse zbavené veškerých sedimentů, rostlinného detritu i původní vody. Na snižování pH se zřejmě podílejí i jiné faktory, v úvahu přicházejí aktivity mikroorganismů.

Změny pH např. při diagenезi sedimentů vedou ke korozi klastických zrn křemene, ale právě nízké pH není příznivým faktorem pro rozpouštění křemene. Předpokládá se naopak fosilní krasovění (tj. rozpouštění) pískovců působením alkalických hydrotermálních roztoků následujících intruze alkalických magmat (trachytoidy). Přítomnost takových fluid by byla zřejmě optimálním faktorem pro vývoj skalních mís, ale naměřené hodnoty pH vody v mísách odpovídají kyselému prostředí. V hlubších zazemněných mísách lze předpokládat i vývoj redukčního prostředí i účinky komplexních solí huminových kyselin.

Skalní mísy v Lužických horách jsou vyvinuty v zpevněných pískovcích, které byly silicifikovány v souvislosti s intruzí fonolitového magmatu a nebo v tektonicky exponovaných lokalitách. Takovými místy jsou (od západu k východu) především Lužský hřbet sledující lužický zlom v úseku Ptačinec – Luž, skalní skupina Rabštejn – Falkenstein, Milštejn a okolí. Na východě Lužických hor pak skaliska při lužickém zlomu – Popova skála, Krkavčí a Horní skály.

V oblasti Ptačinec se skalní mísy vyskytují téměř na všech skaliscích, vyčnívajících jako tory nad parovinný povrch. Horninou jsou silně prokřeměnělé pískovce až pískovcové křemence březenského souvrství. Silicifikace horniny je způsobena intruzí žilného trachytoidu. Žíla směřuje od Trojhranu k JZ, kde na ni navazuje žíla bazaltoidu. Průběh celé struktury sledují pinky, ve zvětralém bazaltoidu větších rozměrů. Struktura odpovídá tektonickému plánu blízkého lužického zlomu, konturuje dislokaci kolmou k průběhu zlomu a sama je dislokována paralelně se zlomem.

Ze skalisek této oblasti vyniká tvarem Sperlichstein, díky dynamickému reliéfu však jen s několika drobnými mísami. Hraniční Trojhran (Dreiecker, k. 672,9 m n. m.) má na plochem vrcholu ukázkovou kolekci skalních mís. Je zde možné pozorovat jednotlivá stadia vývoje skalních mís, od malých prohlubní v síti prokřemenělých puklin až k dokonalým tvarům. Pozoruhodné je spojení třech mís odtokovými žlábkami i nenápadná mísa hluboká 0,8 m založená na puklině (obr. 1). Na dně mís vystupují žebra prokřemenělých puklin, dělících dno na dílčí prohlubně.

Směrem k V je na hřbetu malý lom, jehož severní stěna kopíruje státní hranici, další malé lomy jsou v okolí. Je pravděpodobné, že zde při lámání kamene vzaly za své skály podobné Trojhranu. Zbytky skal mají strohý tvar, pevná hornina byla štípána na ploché kvádry podle pravoúhlého systému puklin. Uchována byla pouze skalka čtvercového půdorysu, tyčící se jako pravidelný kvádr 16 m jižně od hranice (mezi hraničníky 3/21 a 3/22). Na plochem vrcholu jsou v středně prokřemenělém pískovci tři mísy, z toho jedna zaujímá 1/3 plošiny. Další podobně geometricky pravidelné tory jsou při hranici na saské straně blíže k Luži. Vynikají masivní silicifikací puklin, ale překvapivě nemají vyvinuté mísy.

Na východním okraji Lužického hřbetu je při státní hranici skalní skupina Rabštejn – Falkenstein s velkými mísami na saské věži Falkenstein. Lokalita si zaslouží samostatné zpracování v souvislosti výskytu dalších mís v přilehlém Jonsdorfském skalním městě, jehož je jižní výspou.

Mimořádně významnou lokalitou je oblast prokřemenělých pískovců až pískovcových křemenců v okolí Milštejnu. Zatímco na vlastním Milštejnu se nacházejí jen malé mísy na samém vrcholu a úpatí skaliska, větší exempláře jsou na skalkách sledujících osu milštejnského skaliska k SV. Podél cesty, táhnoucí se od Milštejna k jihu na Trávnický vrch, jsou pak tři skalní bloky s mísami. Poslední blok jich má na rozeklaném vrcholu několik, především v pokročilém stupni vývoje. Pozoruhodná je zejména velká oválná mísa s výrazně převislým okrajem (obr. 2), obsahující kromě organické hmoty písčité a štěrkovitý sediment. Prohlubování několika mís bylo zastaveno otevřenou puklinou, která načepovala jejich vody. Okolo plošně největší mísy je pískovec efektně impregnován braunitem, který též sleduje nespojitosti v hornině. Výskyt tohoto minerálu nemusí být primární, ale může souviset s půdotvorným procesem ovlivněným komplexotvornými vlastnostmi solí huminových kyselin, usnadňujících vyluhování a migraci Mn. Mohl-li nějaký vtipálek opatřit sousední skalní blok nápisem Lužický běs, pak tomuto bloku by slušelo jméno Mísovník, jedná o skvělou a dobře přístupnou kolekci skalních

mís. Mísy byly odkryty v roce 2004 po těžbě dřeva. Další skalní mísy jsou na skalních výchozech či blocích plošiny Hakenberg východně od Milštejnu (obr. 3).

Další významnou oblastí s výskytem skalních mís je východní okraj Lužických hor na konci Hvozského hřbetu. Turisticky přístupné jsou na Popově skále. Zde vyniká mísa zcela pohlcená vlastním odtokovým žlábkem, který se prohloubil v hluboký škrapový žlábek (obr. 4). Ojedinelá je i mísa formovaná dle undulóznicích ploch silicifikace. I tato lokalita spolu s Krkavčími a Horními skalami vyžaduje samostatné zpracování.

Skalní mísy v silicifikovaných pískovcích Lužických hor představují významné geomorfologické objekty mikroreliefu skal. Podstatné faktory jejich vzniku jsou relativně neměnné a funkční i v současnosti. Setrvání vody na skalním povrchu a změna její kvality povrchu umožňuje hydrochemický proces koroze horniny, především jejího tmelu. Rozhodující je acidobazicitu, teplota vody a změna redoxpotenciálu prostředí. Fyzikální zvětvávání hraje podružnou roli. Např. led z okyselené vody není schopen mísy destruovat, i když sám nemůže expandovat do prostoru proti převislým stěnám mís. Výskyt skalních mís závisí na existenci skalních výchozů prokřemenělého pískovce, jehož výskyt je v porovnání s jinými pískovcovými oblastmi významný. Skalní mísy vyžadují další systematický výzkum, především se zřetelem k specifické hydrochemii vodního prostředí. Sledování hodnot pH bylo v létě roku 2005 přerušeno, když v oblasti Ptačince bylo letecky „vápněno“.

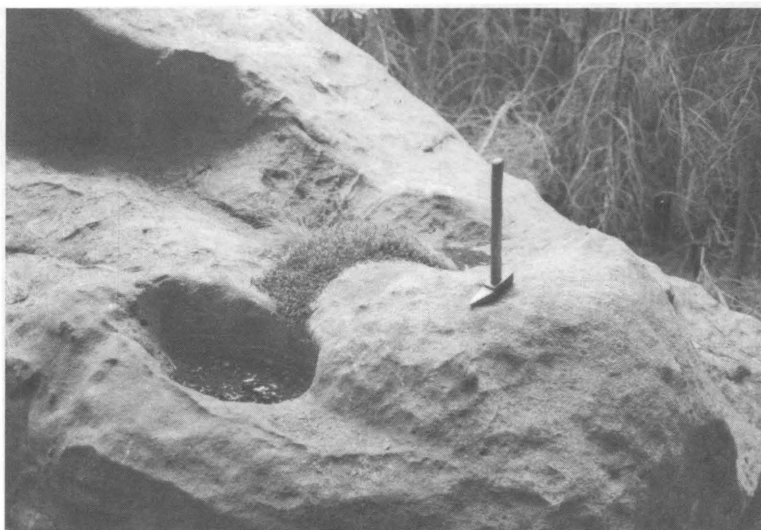
LITERATURA

- Chvátalová, A. 2000: Geologické a geomorfologické poměry Lužických hor. Acta Universitatis Purkynianae 59, Studia geographica III., ISBN 80-7044-315-4, Ústí nad Labem.
- Havránek, P. – Adamovič, J. 2005: Prokřemenění pískovců na Milštejně v Lužických horách. Bezděz 14, ISBN 80-86319-07-5, Česká Lípa.
- Kopecký, L. a kol. 1963: Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000 M-33-IX Děčín, NČSAV, Praha.
- Valečka, J. a kol. 2000: Vysvětlivky k základní geologické mapě ČR 1 : 25 000 02-242 Dolní Podluží, Český geologický ústav, Praha.
- Smolíková, L. 1978: Pedologie, SPN, Praha.

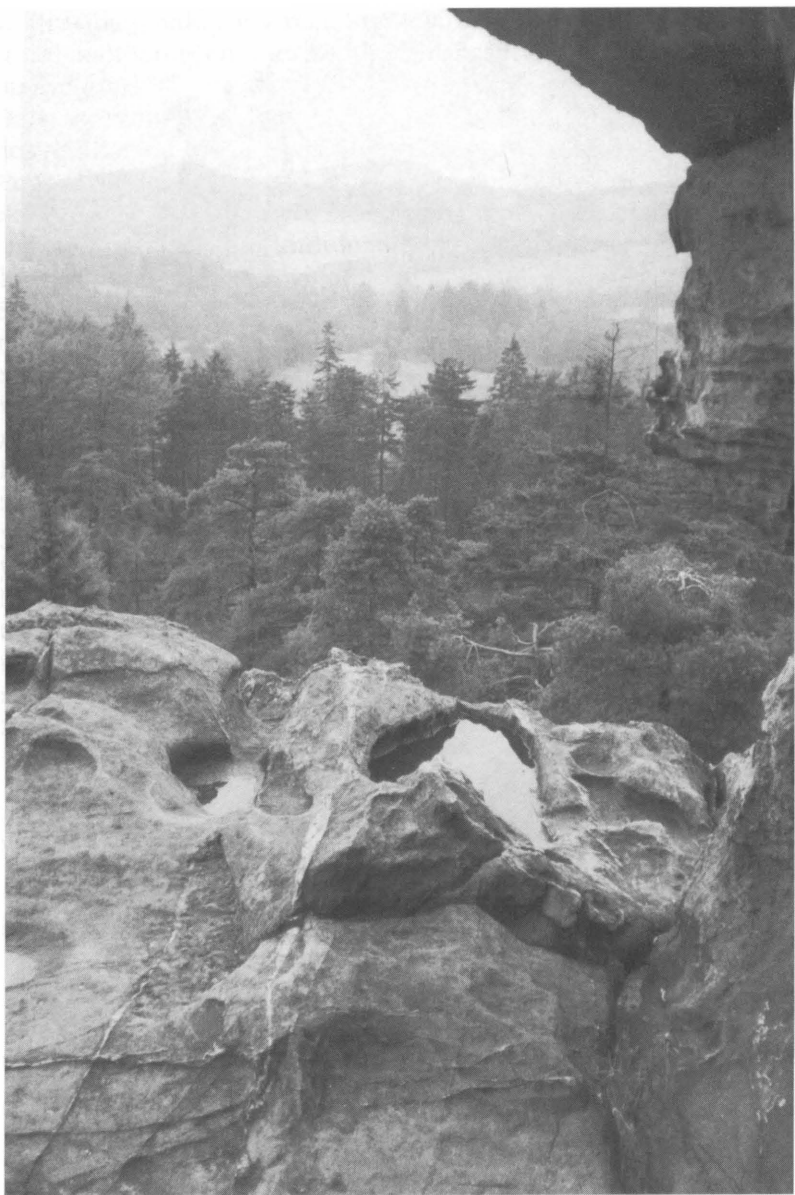

Obr. 1

Obr. 2.

Obr. 3.

ZLATÉ A STŘÍBRNÉ DOLY U NADĚJE A MIMONĚ?

Petr Kühn

*„My všichni, dík vrozené lidské lenosti bychom chtěli
nalézt poklad nebo zlatý zámek, prostě nalézt, ne získat,
ne zasloužit, ne vykopávat v potu své tváře;
nalézt otevřenou jeskyni divů, zakopnout o práh svého skrýtka,
z ničeho nic spadnout do země všehojnosti.“*

K. Čapek: Marsyas.

Lidé od nepaměti toužili po bohatství, zejména po stříbře a zlatě, tedy po drahých mincovních kovech, ale také po drahokamech. Někteří je hledali v pohádkách, jiní na hradech a jiných romantických místech, v obyčejných a zázračných jeskyních, které se otvíraly o Květné neděli nebo o Vzkříšení pannám nebo poctivým mládencům bez nečistých úmyslů.

Byli však i jiní, kteří zase věděli, že bez námahy a práce se poklady získat nedají a snažili se získat bohatství rýžováním v řekách a hornickým dobýváním v horách a doufali, že se jim náklady, vynaložené na přípravné práce, bohatě vrátí, až narazí na zlatonosnou polohu nebo bohatou rudní žílu. Neohlíželi se přitom zpravidla po příkladech, kdy těžaři vložili velké prostředky do průzkumných hornických prací, náklady se jim však většinou již nevrátily, protože skutečně bohatých rudných žil, které se daly tehdy známými technologiemi zpracovat, bylo a je stále méně, a nemohly nikdy pokrýt požadavky všech zájemců o zbohatnutí. Naděje na nalezení bohatých nalezišť se každým rokem zmenšovala, a tak i rozsáhlé průzkumy v padesátých a šedesátých letech minulého století jen ukázaly, že u tradičních rud žádná nová těžitelná ložiska u nás už nenajdeme. V našich zemích se staletou hornickou historií byly veškeré skutečně bohaté výskyty rud již dávno objeveny a dnes jsou již vyčerpány. Výjimkou jsou

některé výskyty rud rozptýlených v horninách, zejména žulového typu, z nich se užitková složka dá získávat moderními metodami chemického loužení, jako např. zlato u Mokrska jižně Prahy i jinde. U nich však je na závalu velké ekologické riziko.

Starší horníci přitom měli usnadněnou práci, protože povrchové části ložisek mívají zvýšené obsahy cenných složek a většinou také byly zvětralé a proto snáze dobytelné. Přitom si také musíme uvědomit, že v dřívějších staletích se často dobývaly rudy, které již v 17. století byly ekonomicky nedobytelné. Tak Langer (1929) uvádí z oblasti východně Labe v Sasku doly, v nichž pracoval i jeden nebo několik havířů a „štajgr“ se na dole objevoval jednou nebo dvakrát v týdnu i méně, neboť měl na starosti dva i více dosti odlehlých „dolů“, které musel objíždět.

K typu tvrdošijných hledačů podzemních pokladů zlatých a stříbrných žil zřejmě patřili i Schleinitzové, kteří na hornické sledování poměrně chudých a nepravidelně vyvinutých rud u Jiřetína (a snad i jinde) tak dlouho dosazovali z výnosů svých panství, až své majetky na Šluknovsku museli prodat. Nebyli ostatně sami: stopy po podobných marných pokusech o zbohatnutí nacházíme roztroušené skoro všude po vlastech českých.

Byli však ještě i jiní, kteří se nenamáhali rudy hledat ani jako prospektoři na povrchu země, ani jako havíři v nebezpečných hlubinách hor. Prostě si je vymysleli. Svědčí o tom bohaté poklady lidových pověstí a bájí nebo tzv. Vlašské knížky, ale jinak se asi také nedají vysvětlit různé zápisy v pískovcových skalách, hlásajících např. že je tu „zlata dost“ (Veselý 1999). Výrazem takových snah je také známá pověst, zaznamenaná Balbínem (1679), že v českých zemích „kámen hozený po dobytčeti je cennější než dobytče samo“. Nejstarší záznam této pověsti však pochází z oblasti na samém nejzápadnějším pomezí Čech, kde ji ve svém popisu Fichtelbergu v Horní Falci zaznamenává Bruschius (1542, cit. ve Wilsdorf, 1985); pověsti stejného znění byly však zaznamenány také např. v Durynsku (Schramm 1985) a možná že bychom jejich původ ve smyslu výše uvedeného mota mohli čekat v ještě mnohem vzdálenější minulosti, kdyby je ovšem tehdy byl někdo písemně zaznamenal.

Pokud by někdy někdo v našich skalách skutečně zlato našel, jistě si to nechal pro sebe nebo všechno to zlato sám vytěžil a netroubil to do světa, aby ho někdo jiný nepředěšl. Totéž ostatně platí i o výše uvedených „Vlašských knížkách“ s jejich rádoby podrobnými popisy míst, kde jsou zakopané poklady, nebo míst bohatých výskytů stále se v zemi rodících zlatých rud a drahokamů.

Hamr u Naděje

Jedna taková tvrdošijně opakovaná zpráva (spíše pověst) se týká údajného bohatého dolu na stříbro a zlato, prý doslova „Malé Kalifornie“, v okolí Hamru u Naděje. Výchozím pramenem je zápis v cvikovské farní pamětnici, na níž v roce 1879 v časopise Mittheilungen des Nordböhmschen Excursions-Clubs upozorňuje tehdejší cvikovský děkan Geisler (1879):

Zlato a stříbro u Naděje.

Při vašich výzkumech o pamětihodnostech a pozoruhodnostech okolí by vám nemusela být bez zajímavosti poznámka z cvikovské farní pamětnice, totiž o údajném, k místu potěšitelné „Naděje“ patřící malé Kalifornii v přátelivém, romantickém Hamerském údolí. Anno 1706 dne 8. srpna byl nalezen důl na Hamerském potoce Eliášem Stollem, Jeremiášem Stollem, Heinrichem Hofmannem, Franzem Teufelem z Cvikova. Sám jsem se na tom též podílel, také jsem dal přezkoušet a nalezeno, že to bylo nejčistší zlato a stříbro. Na rozkaz jejího veličenstva, která byla někým znechucena, se to muselo nechat ležet. M. Forster, kantor.^{1/}

Redakce k textu připojila poznámku:

Míněna je zřejmě velkovodkyně Anna Maria Františka na Zákupech. Nepředstavitelné by nebylo, že by tato bohatá dáma si nepřála erární důl na svých statcích, ale – v každém případě podivná historie!^{2/}

Paudler ve své knize o turistické hřebenové cestě „Kammweg“ (Paudler 1904) je již kritičtější:

Obec „Naděje“, k níž patří továrna na mlýnské kameny, by mohla, pokud můžeme usuzovat podle jejího jména, ukazovat na dřívější pokusné dolování. Vskutku byl prý 8. srpna 1796 na Hamerském potoce otevřen důl, který v jednom vzorku vydal nejčistší zlato a stříbro. Avšak velkovodkyně na Zákupech prý cvikovským, jak nás o tom zpravuje kantor Förster, sám účastník tohoto kutání, provoz dolu zakázala. V skutečnosti však zlato a stříbro asi nebyly pravé. Takovéto podvody v naší oblasti nebývaly vzácné.^{3/}

Teprve mnohem později je stejná zpráva v málo obměněné formě s průvodním textem anonymně uvedena v českolipských novinách (Deutsche 1933):

To, že na různých místech severních Čech byly již po staletí a dosud nově nalézány zlato a stříbro, je všeobecně známo. Zdá se však, že mnohé nálezy byly zapomenuty, přestože jména jako „Zlatá rokle“ nebo „Zlatý potok“ ještě dnes připomínají, že kdysi se na tomto místě zlato vyskytovalo a asi bylo nalézáno. Úplně v zapomnění se však dostalo, že se také v severních Čechách, a sice v Hamerském údolí, před přibližně 300 lety nacházel skutečný zlatý a stříbrný důl, který musel být zastaven pravděpodobně ne pro příliš nízké výtěžky, ale na zákaz velkovévodkyně Anny Marie Františky na Zákupech, pravděpodobně proto, že si tato velmi bohatá dáma nepřála, aby na jejích tehdejších pozemcích byl provozován erární zlatý a stříbrný důl. Zdá se tedy být namístě, příslušná směrodatná místa upozornit na nanejuš podivnou poznámku, nacházející se v cvikovské farní pamětní knize s následujícím zněním:

„Roku 1706 dne 8. srpna byl zaražen důl na Hamerském potoce Eliasem Stollem, Jeremiasem Stollem, Heinrichem Hofmannem, Franzem Teuflem z Cvikova. Sám jsem se na tom podílel, také jsem dal zkoušet a bylo nalezeno, že to je nejbohatší zlato a stříbro. Na rozkaz jejího veličenstva, které to jedna osoba prozradila, se dílo muselo opustit. M. Förster, kantor.“

Na základě tohoto zřejmě nanejuš důležitého zápisu v cvikovské farní pamětní knize upozornil již v roce 1879 tehdejší děkan J. Geisler na to, že tento zlatý a stříbrný důl musel být přímo „Malou Kalifornií“, patřící k místu „Utěšená naděje“ („Erfreuliche Hoffnung“). Prý již před 50 lety upozorňoval na to, že by bylo žádoucí hledat tento zřejmě zapomenutý důl. Záznam ve farní pamětní knize dokazuje, že tento výnosný zlatý a stříbrný důl v severních Čechách byl před asi 230 lety v provozu, později však upadl v zapomnutí. Má dále zůstat zapomenut?^{4/}

Brzák a Fabiánek (1995) tuto zprávu uvádějí jako neověřenou s komentářem:

Štola byla ražena na úpatí Plitzenbergu (Kamenný vrch, k. 586) u Hamerského potoka severně od Cvikova. Těžily se tu stříbrné a olovnaté rudy. Zrudňování se neprovádělo pravděpodobně na místě, ale ruda se dopravovala do Jiřetína. K tomu prý sloužila nová cesta, která se spojovala s Pražskou cestou poblíž Nové Huti, u Kaufmannova buku.

V 17. století těžba ustala. Dne 8. srpna 1706 prý tuto starou štolu objevilo několik osob z Cvikova, kteří chtěli těžbu obnovit a vzali si vzorky rudy, bohaté na zlato a stříbro. Hraběnka Anna Maria ze Zákup jim prý

však těžbu nepovolila. Místo se mělo nazývat „K dobré naději“ a jednalo se zřejmě o dnešní samotu Hamr.

Autoři bohužel neuvádějí pramen, z něhož tyto málo pravděpodobné údaje o dřívější těžbě (do 17. století) získali. Röbisch (1998) dokonce uvádí poměrně přesnou lokalizaci této údajně zlatem a stříbrem bohaté štolý:

Jdeme-li strmou cestou vzhůru k hájovně, odbočovala na svahu doleva pěšina vedoucí k strmé skalní stěně. Tam se ještě nacházely stopy staré štolý, která však byly uzavřena velkými kamennými kvádry.⁵¹

Nejnověji se o tomto dole rovněž bez bližších údajů zmiňuje Havránek (1996) v článku o železných rudách: „Do blízkosti Hamru jsou tradičně situovaná i důlní díla, dokonce štolý, které jinak nejsou příliš běžné při dobývání rud tohoto typu, ostatně se údajně jedná o štolý na drahé kovy (Koch 1925). Skutečností je, že údolím Hamerského potoka probíhá několik již zmiňovaných tektonických struktur, na něž může být zrudnění vázáno.“

Geologicky je velmi málo pravděpodobné, že by se ve zdejších silně pórovitých pískovcích s jen nepatrným obsahem pojiva mohlo vyvinout olovnato-zinečnaté ložisko klasického žilného typu (jako např. Příbram, Kutná Hora, Freiberg), protože by rudonosné roztoky z přírodní pukliny mohly snadno pronikat i daleko do okolních pískovců. Rudní žíla nebo přírodní puklina (tektonická struktura) by pak byla doprovázena neostře omezenou zónou infiltračního zrudnění v okolním pískovci, které by se muselo na povrchu projevit poměrně širokým pásmem s nápadnými produkty zvětrávání rudních a doprovodných minerálů, v nichž převažuje rezavě hnědý limonit (rudní minerály jsou v žilách zpravidla doprovázeny tzv. hlušinou s pyritem a uhličitany obsahujícími železo). Protože rudy drahých kovů jsou zpravidla doprovázeny také minerály mědi, obsahuje limonit často nápadné skvrny modrých a zelených produktů oxidace mědinosných minerálů (azurit a malachit).

V souboru křídových hornin se však vyskytují také různě mocné vložky silněji vápnitých pískovců, místy i slínovců. Pokud by se rudonosné hydrotermální roztoky setkaly s takovou polohou, reagovaly by s její uhličitánovou složkou a reakcí rudonosných roztoků s uhličitánovou složkou hornin by se vyloučily rudní složky v poměrně neostře omezené vrstevní poloze metasomatického (náhradového) typu. Ve zdejších, skoro vodorovně uložených horninách by se tak vytvořilo plošně poměrně

rozsáhlejší ložisko, které by se na povrchu projevilo oxidační zónou podobného složení jako ložisko žilného typu.

Tyto produkty oxidace by byly na povrchu hornin natolik nápadně, že by již dávno v minulosti byly objeveny a zužitkovány. Je to o to méně pravděpodobné proto, že v nedalekém okolí byla na několika místech (Jiřetín, Waltersdorf, Panenská Hůrka, Andělská Hora, Kryštofovo údolí, Chrastava) dobývána žilná ložiska olovnato-zinečnatého a měděného zrudnění, jejichž oxidační zóny se na povrchu projevují podobným složením, a že tedy ve zdejším kraji žili lidé, kteří měli dostatek zkušeností, aby je poznali a správně interpretovali.

Mnohem závažnější však je tvrzení, že velkovévodkyně Anna Františka Toskánská zakázala těžbu bohatého ložiska zlata a stříbra. K tomu zde není možné podrobněji diskutovat jednotlivé předpisy horního práva, jak se vyvíjely od středověku do 18. století, a musíme se omezit jen na nejzákladnější skutečnosti.

Zásoby rud drahých kovů, stříbra a zlata, známé i neznámé, byly ve všech evropských státech majetkem panovníka, tj. krále nebo císaře a ne vlastníka pozemků, pod nimiž se tyto zásoby vyskytují. Panovník dával nejdříve sám, později prostřednictvím svého horního úřadu povolení k průzkumu a těžbě. Jedině panovník také mohl zájemci o vyhledávání a těžbu těchto rud udělit horní svobodu, tj. prominout mu na určitou dobu s tím spojené poplatky. V severních Čechách tak např. král Vladislav dne 28. července 1484 udělil Schleinitzům horní svobodu na deset let (Paudler 1893).

Pokud se ukázalo, že ložisko je těžitelné, byl provozovatel nebo podílníci těžářstva povinni získaný drahý kov odvést královské komoře; odevzdaný kov jim byl po sražení zákonem stanoveného podílu panovníka proplacen. Pokud by tedy velkovévodkyně těžbu drahých kovů na svých pozemcích zakázala, připravila by panovníka o jeho podíl na výnosu ložiska. Těžaři se proto mohli obrátit na panovníka, který by asi rychle dal zařadit nápravu (z historie je sdostatek známo, že králové ani císaři nikdy neměli peněz dost).

Brennský les

Z podstatně pozdějších dob pocházejí zprávy o stříbrných dolech v Brennském lese na zákupském panství. Nejstarší z nich jsou dvě stručné zmínky v korespondenci redakce časopisu *Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs*. První z nich pouze sděluje, že u Borečku a Nového Mostu nedaleko Mimoně prý v císařské oboře, zvané „Gehege“

existují dva propadlé doly, jmenující se „Zlaté doly“ a „Stříbrné doly“ (Correspondenz 1883).^{6/} Teprve po dlouhé době se v tomtéž časopise pod šifrou objevila zpráva, že v okolí Brenné jsou známa pomístní jména „Ve špatných stříbrných dolech“ a „V přímých stříbrných dolech“ (R. in W. 1891), ležících v Brennské oboře (Brenner Heide).^{7/} O rok později podává ve stejném časopise Wunsch (1892) poněkud podrobnější zprávu, podle níž se však, podobně jako podle zprávy o dolech v Naději, nedají popisované „stříbrné doly“ najít, protože pomístní název „Brenner Stellung“ není blíže specifikován a neuvádí jej ani Tille (1939/40). Zpráva zní:

Stříbrné doly v Brennském lese.

Nacházejí se mezi Brennou a Borečkem v oboustranných lesních revírech a dělí se na tzv. „přímé“ (grade) a „špatné“ (schlimme). Přímé doly v revíru Boreček v místě zvaném „Brenner Stellung“ šly svisle dolů a jsou dnes většinou zasypány. Špatné doly šly uvnitř poměrně rovně dále a podle pověsti prý měly v Mimoní východ. Bývalý vrchnostenský hajný a nyníjší domkař v Brenné, jménem Josef Scholze prý jednou s ještě jinými lidmi v těchto dolech pronikl až někam k mimoňské hranici, a mohl by také nyní být nejlepším průvodcem po nich a podat nejvíce informací.

Protože tyto doly, ležící v revíru Brenná v místě „platte Heide“, sloužily později špatným lidem za úkryt a byla v nich nalezena i mrtvola, byly v letech kolem 1870 za hajného Simona zazděny. Bylo-li v těchto „Stříbrných dolech“ (Silbergruben) skutečně dolováno stříbro a byly-li zde stopy stříbra také nalezeny, nemůže pisatel potvrdit. Jisté však je, že jistý důvěrník před delší dobou prý v zákupských archivech viděl a měl v ruce listiny o těchto stříbrných dolech, které se však dnes již nedají nalézt. Mohly být bohužel ztraceny spolu s jinými spisy, které po fúrách putovaly do papírny v Borečku (Brenner Papiermühle).^{8/}

Bohužel si tehdy nikdo neuvědomil, že by podrobnější informace o těchto dolech mohly někoho zajímat, takže se v dalších ročnících časopisu již žádné doplňující údaje neobjevily.

Pomístní název „Stříbrné doly“ se pak objeví jen v soupisu jmen lesních tratí Brennského revíru (Schlafmann 1913), kde v oddíle 1, charakterizovaném jako: „Ležící na Brennské straně, patřící císařské vrchnosti v Zákupcích a náležející k Brenné“, jsou uvedeny „Stříbrné doly (Silbergruben), les, kde kdysi bylo dolováno stříbro a kde dodnes jsou doly k vidění“.^{9/}

Wünschem (1892) uvedený údaj o mrtvole, nalezené kdysi v těchto dolech, je poněkud podrobněji rozveden v rukopisné mimoňské kronice (Tille 1939/40), kde je na str. 42 pod záhlavím „Nálezy“ uvedeno: „Dne 18. května 1866 našli v revíru Boreček mužskou kostru s rozbitou lebkou. Byla pohřbena na hřbitově v Mimoni.“^{10/} Nešlo tedy o mrtvolu, jak uvádí Wünsch (1892) a po něm ještě i Randus (2001), ale o kostru, bližší údaje však zřejmě již nebyly známy. Kostra byla pravděpodobně objevena některými obyvateli okolních obcí, kteří se roku 1866 ze strachu před pruskými vojáky ukryli v Brennském lese. Ukazují na to letopočty 1866, vyryté do některých pískovcových skal v polesí Boreček (viz např. Kühn 2003). Zřejmě se ale nezachovaly žádné údaje, z nichž by se dalo soudit, šlo-li o vraždu nebo o nešťastnou náhodu a kdy k neštěstí došlo. Není však ani řečeno, že by kostru byli našli v některém tehdy ještě otevřeném důlním díle. Pravděpodobně proto dal lesník Simon po válce v roce 1870 chodby zazdít (Wünsch 1892; Deutsche 1939).

Stopy po průzkumných hornických aktivitách a lámání pískovce se nacházejí porůznu roztroušené po skoro celé ploše polesí mezi Borečkem a Brennou. Nejnapadnější z nich jsou dvě dosud otevřené opuštěné šachty na vrcholu nízkého návrší, necelý kilometr na východ od Jeleního vrchu. Na jeho vrcholu vystupuje nízká skalka silně železitého pískovce, šachty jsou (po vyčištění) hluboké kolem 6 metrů a ve výklenku u dna jedné v nich byla zjištěna rozpadlá, rezavě červená limonitická hmota vzniklá rozpadem čedičové horniny. Třetí, dosud otevřená šachta se nachází ve hřbitku nad „kapličkou“ s obrazem Ukřižovaného a letopočtem 1866 (Kühn 2003). Pod jejím ústím je v severním svahu hřbitku malá halda s červeným, silně železitým pískovcem, vlastní šachta je v hloubce asi 2,5 m zasypaná červeně až růžově zbarveným pískem a bloky pískovce. Lze tedy oprávněně předpokládat, že tyto šachty představují některé z oněch svislých, „přímých stříbrných dolů“, citovaných ve starých zprávách; dnes bychom je spíše označili jako průzkumné šachtice. Z materiálů, které se v nich ještě nyní nacházejí, však je patrné, že pocházejí ze 17. až 18. století a nebyly hloubeny k vyhledávání stříbrných ani zlatých rud, ale k ověření výskytů mnohem prozaičtějších rud železných, které byly v širším okolí v 17. a 18. století těženy a hutněny.

Randus (2001) hledá „Stříbrné doly“, údajně „opuštěné po roce 1870“, v nejzápadnější části polesí Boreček, a vyznačuje je v mapě v místě, kde žádné podobné hornické dílo dosud nalezeno nebylo. Těžba železných rud v okolí Mimoni a Doks však skončila již o 80 let dříve; vysoká pec v Hradčanech vyhasla kolem roku 1792 a tím byla definitivně těžba

zdejších chudých železných rud ukončena (Zimmermann 1923; Kühn 1998, 2003; Kühn et al. 2001).

Závěr

Ve vlastivědné literatuře Českolipska, a to jak německé, tak i české, se objevují zprávy o dřívější těžbě bohatých zlatých a stříbrných rud, a to v okolí obce Naděje a v lesích mezi Borečkem a Brennou.

Jedna z nich popisuje nález bohatého stříbrného a zlatého dolu u Naděje, jehož stopy se později již nikomu nepodařilo najít. Proti výskytu takového zrudnění ve zdejších křídových horninách mluví skutečnost, že v silně pórovitých pískovcích by se hydrotermální zrudnění pravděpodobně projevilo impregnacemi v pískovcích nebo metasomatickým zrudněním, vázaným na kalcitem bohatější polohy vápnitých pískovců nebo vápnitých slinovců. Zcela nepravděpodobné je pak v citované zprávě (Geisler 1879) obsažené tvrzení, že majitelka zákupského panství (Anna Maria Františka, velkovévodkyně Toskánská) v tomto dole, nacházejícím se na jejím panství, těžbu zlata a stříbra zakázala, protože neměla právo zasahovat do těžby drahých kovů, patřících panovníkovi.

Zprávy o stříbrných dolech v lesním revíru mezi Borečkem a Brennou (Wünsch 1892) je rovněž nutné odkázat do říše bájí; stopy po dolech, nacházené v tomto lese, jsou pozůstatky vyhledávání výskytů železných rud, vázaných na žíly rozložených čedičových hornin.

- 1/ Bei Ihren Forschungen nach den Denk- und Merkwürdigkeiten der Umgegend dürfte Ihnen vielleicht auch eine Notiz aus dem Zwickauer Pfarr-Memorabilienbuche nicht ganz unwillkommen sein, nämlich über ein angebliches, zu dem Orte der erfreulichen „Hoffnung“ gehöriges Klein-Kalifornien in dem angenehmen, romantischen Hammerthale. Anno 1706 den 8. August ist das Bergwerk am Hammer-Wasser erfunden worden von Elias Stolle, Jeremias Stolle, Heinrich Hofmann, Franz Teufel aus Zwickau. Ich habe es selbst mitgebaut, auch lassen probiren und befunden, dass es das reichste Gold und Silber sei. Man hat es aber auf Befehl Ihre Durchlaucht, so von einer Person disgustirt worden, liegen lassen müssen. M. Forster, Cantor..
- 2/ *Es ist offenbar die Grossherzogin Anna Maria Francisca auf Reichstadt gemeint.* Undenkbar wäre es nicht, dass die reiche Dame auf ihren Gütern kein ärarisches Bergwerk wünschte, aber – auf jeden Fall eine seltsame Geschichte! Anm. d. Red.
- 3/ Die Ortschaft „Hoffnung“, zu welcher eine Mühlsteinfabrik gehört, dürfte, wenn man nach dem Namen schließen darf, auf vormalige Bergbauversuche hindeuten. In der Tat wollte man am 8. August 1796 am Hammerwasser ein Bergwerk erfunden haben, das in der Probe das reichste Gold und Silber gab. Doch die Großherzogin auf Reichstadt verbot den Zwickauern, wie der selber beteiligte Kantor Förster berichtet, den Betrieb der Bergwerkes. In Wirklichkeit mag aber Gold und Silber nicht echt gewesen sein. Solche Täuschungen sind in unserer Gegend nicht selten vorgekommen.
- 4/ Dass an verschiedenen Orten Nordböhmens schon seit Jahrhunderten sowohl Gold- wie Silberfunde gemacht worden sind und noch gemacht werden, ist allbekannt. Manche scheinen jedoch in Vergessenheit geraten zu sein, obwohl Namen wie „Goldschlucht“, oder „Goldbach“ auch heute noch daran erinnern, dass einst an solchen Orten Gold vorhanden war und gefunden worden sein dürfte. Vollständig in Vergessenheit aber scheint es geraten zu sein, dass auch in Nordböhmen, und zwar im Hammerthal, sich vor ungefähr 300 Jahren eine regelrechte Gold- und Silbergrube befand, die nicht wegen zu geringer Ergebnisse, sondern auf Befehl der Grossherzogin Anna Maria Franziska auf Reichstadt wahrscheinlich eingestellt werden musste, weil diese sehr reiche Dame es nicht gewünscht habe dürfen, dass auf ihren damaligen Gütern ein ärarisches Gold- und Silberbergwerk betrieben werde. Es scheint daher angebracht, die Aufmerksamkeit massgebender Stellen auf eine höchst seltsame, im Zwickauer Pfarr-Memorabilienbuche befindliche Eintragung zu lenken, die nachstehenden Wortlaut besitzt: „Anno 1706 den 8. August ist das Bergwerk am Hammer-Wasser erfunden worden von Elias Stolle, Jeremias Stolle, Heinrich Hofmann, Franz Teufl aus Zwickau. Ich habe es selbstens mitgebaut, auch lassen probiren und befunden, dass es das reichste Gold und Silber sey. Man hat es aber auf Befehl Ihre Durchlaucht, so von einer Person disgustirt worden, liegen lassen müssen. M. Förster, Cantor“. Auf Grund dieser offenbar höchst wichtigen Eintragung im Zwickauer Pfarr-Memorabilienbuch hat bereits im Jahre 1879 der damalige Dechant J. Geisler angegeben, dass dieses Gold- und Silberbergwerk geradezu ein „Klein-Kalifornien“ gewesen sein dürfte, dass zu dem Orte der „Erfreulichen Hoffnung“ gehört hat. Er soll schon vor mehrmals 50 Jahren

darauf verwiesen haben, es sei wünschenswert, nach diesem fraglos in Vergessenheit geratenen Bergwerke zu suchen. Die Eintragung im Zwickauer Pfarr-Memorabilienbuche beweist, dass dieses ertragreiche Gold- und Silberbergwerk in Nordböhmen vor ungefähr 230 Jahren in Betrieb war, seither aber in Vergessenheit geriet. Soll es in der Vergessenheit bleiben?

- 5/ Wenn man zum Forsthaus den steilen Weg hinaufging, bog links am Berghang ein Fußweg ab, der zu einer steilen Felswand führte. Dort waren noch Spuren eines alten Stollens zu finden, der aber mit schweren Quadersteinen zugesetzt war.
- 6/ Bei Heidedörfel und Neubrücke, unweit Niemes, soll es im kaiserlichen Forste, im „Gehege“, zwei verfallene Bergwerke geben, welche „Goldgruben“ und „Silbergruben“ heißen.
- 7/ In den schlimmen Silbergruben und in den graden Silbergruben liegen beide in der Brenner Heide.
- 8/ Silbergruben in der Brenner Heide. Dieselben befinden sich zwischen Brenn und Heidedörfel in den beidseitigen Forstrevieren und theilen sich in sogenannte „grade“ und „schlimme“. Die „graden“ Gruben im Heidedörfler Reviere in der sogenannten „Brenner Stellung“ giengen senkrecht hinab und sind nun zumeist verschüttet. Die „schlimmen“ Gruben führten im Innern ziemlich eben fort und sollten einer Sage nach beim Bräuhaus in Niemes einen Ausgang haben. Ein gewesener herrschaftlicher Heger und jetziger Häusler in Brenn, namens Josef Scholze, will einmal mit Anderen in diesen Gruben bis gegen die Niemeser Grenze vorgedrungen sein und dürfte auch jetzt der beste Führer dahin sein und die meiste Auskunft geben können. Da diese Gruben, im Brenner Revier in der „platten Heide“ gelegen, später bösen Menschen als Schlupfwinkel dienten, auch eine Leiche darin gefunden wurde, so wurden dieselben in den 1870er Jahren unter dem Förster Simon vermauert. Ob in diesen „Silbergruben“ wirklich nach Silber gegraben und Spuren desselben gefunden wurden, kann Schreiber dieses nicht behaupten. Sicher aber ist, dass ein Gewährsmann vor längerer Zeit in den Reichstädter Archiven Acten über diese Silbergruben gesehen und in den Händen gehabt haben will, die aber nicht mehr vorfindig sind. Dieselben dürften leider mit anderen Schriften, die fuhrenweise in die Brenner Papiermühle wanderten, verloren gegangen sein.
- 9/ 1. Gemeinde Brenn: ... Auf der Brenner Seite gelegen, der kaiserlichen Herrschaft in Reichstadt gehörend und zu Brenn zu rechnende Fluren heißen: ... Silbergruben w, wo einmal nach Silber gegraben wurde und wo noch heute die Gruben zu sehen sind...
- 10/ Funde: ...Am 18. Mai 1866 fand man im Revier Heidedörfel ein männliches Skelett mit zertrümmertem Schädel. Es wurde am Friedhof in Niemes beigesetzt.

LITERATURA

- Balbin B. 1697: *Miscelanea historica regni Bohemiae*, cit. podle: Balbin Bohuslav: *Krásy a bohatství české země. Výbor z díla Rozmanitosti z historie království českého*. Praha 1986.
- Bruschius, C. 1542: *Des Vichtelbergs gründliche beschreibung*. (Nürnberg). Cit. podle Wilsdorfa (1985).
- Brzák, P., Fabiánek O. 1995: *Podzemí Šluknovska*. Vyd. SEV Netopýr Varnsdorf.
- Correspondenz 1883: *Mitteil.* 6, 256 Česká Lípa.
- Deutsche 1933: *Deutsche Leipaer Zeitung*, 21. července 1933.
- Deutsche 1939: *Alte Silberbergwerke im Niemeser Gebiet*. *Deutsche Leipaer Zeitung*, 26. července 1939.
- Geisler, J. 1879: *Gold und Silber bei Hoffnung*. *Mitteil.* 2, 37.
- Havránek P. 1996: *Dobývání železných rud v okolí Mařenic*. *Bezděz* 4, s. 153–162.
- Koch D. 1925: *Heimatkunde des Schulbezirkes Deutsch-Gabel*. Jablonné v P.
- Kühn P. 1998: *Příspěvek k datování těžby železných rud na Českolipsku*. *Terra* 4, 3–6. Jeseník.
- Kühn P. 2003: *Skalní kaple v lesích mezi Borečkem a Brennou*. *Bezděz* 12, s. 409–416.
- Kühn P. – Havránek P. – Adamovič J. 2001: *Geologische Aspekte der Eisenerz-Bergbaus in den Sandsteinen der Lausitzer Kreide – Geol. Saxonica*, Abh. Staatl. Mus. Miner. Geol. Dresden, 46/47: 125–137; Dresden.
- Langer, J. 1929: *Der ostelbische Bergbau im und am Gebiet der Dresdner Heide und der Sächs. Schweiz*. – *Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde* 50, 1–66 (1929).
- Mitteil.*: *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs*. Česká Lípa.
- Paudler A. 1893: *Bergbau im Niederlande*. – *Mitteil.* 16, 122–129. Česká Lípa.
- Paudler A. 1904: *Der neue Kammweg vom Jeschken zum Rosenberge*. Leipa 1904.
- Randus P. 2001: *Ralsko. Turistická a cykloturistická mapa*. 1. vydání. Textová část P. Randus. *Geodézie On Line*, Česká Lípa.
- R. in W. 1891: *Correspondenz der Redaction*. – *Mitteil.* 14, 384. Česká Lípa.
- Röbisch E. 1998: *Hoffnung*. In: *Heimatsbuch der Gerichtsbezirke Deutsch-Gabel und Zwickau in Böhmen*. 1975, 2. vydání 1998. Str. 272.
- Schlafmann, J. 1913: *Flurnamen in Brenn und Umgebung*. – *Mitteil.* 36, 29–31. Česká Lípa.
- Schramm R. 1985: *Venetianersagen von geheimnisvollen Schatzsuchern*. Lipsko.
- Tille J. 1939/40: *Geschichte der Stadt Niemes*. – Rkp., SOkA Česká Lípa.
- Veselý M. 1999: *„Stříbrné doly“ u Jedlové*. *Bezděz* 9, s. 97–117.
- Wilsdorf H. 1985: *Einführung in die Bergmannssagen „von den Venedigern“*. In.: Schramm 1895, s. 217 ff.
- Wünsch, W. 1892: *Silbergruben in der Brenner Heide*. – *Mitteil.* 15, 76. Česká Lípa.
- Zimmermann K. v. 1923: *Die „Eisenerze“ in der Umgebung von Niemes, ihre Entstehung und ehemalige Verhüttung*. – *Mitteil.* 46, 116–128. Česká Lípa.

ZPRÁVY

EDICE NEJSTARŠÍ ČESKOLIPSKÉ MĚSTSKÉ KNIHY

Miloslav Sovadina

V letošním roce vyšla nákladem Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem dlouho očekávaná a ještě déle žádaná edice významného historického pramene – nejstarší městské knihy České Lípy z let 1461–1722. Českolipská kniha je prvním svazkem zamýšlené rozsáhlé ediční řady Libri civitatis, v níž by měly být postupně vydávány texty městských knih. Na vydání Pamětní knihy města České Lípy 1461–1722 se vedle editorky textu Ivany Ebelové z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a germanistky Heleny Hasilové z téže fakulty podíleli také regionální historikové Petr Gajdošík a Jaroslav Panáček.

Současné vydání nejstarší českolipské městské knihy je svým způsobem potvrzením známého přísloví, že trpělivost růže přináší. První pokusy a snahy o její ediční zpracování spadají totiž již do roku 1970 a let následujících. Roku 1969 obhájil Vladislav Jindra na Karlově univerzitě diplomovou práci Vývoj správy poddanského města České Lípy do roku 1623, jejímž hlavním pramenem byla právě nejstarší českolipská městská kniha. Vladislav Jindra celou knihu opsal a protože mu byl její text důvěrně znám, rozhodl se připravit edici tohoto pramene. Práce dostoupila do fáze strojopisu, vybaveného úvodem a jmenným, místním a věcným rejstříkem. Protože zejména v prvních desetiletích užívání knihy nebyly zápisy psány chronologicky za sebou, ani nebyly věcně utříděny, nerespektoval připravený text publikování zápisů v jejich faktické posloupnosti, nýbrž soustředil zápisy stejné povahy v několika kapitolách. Edice tedy dělila jednotlivé zápisy na kapitoly: vklady památné, městské zákonodárství, městské finance, tržní záležitosti, stavební činnost, výhosty a rodné listy, udělování měšťanského práva a městské soudnictví. Po nezbytných opravách transkripce a úpravách úvodních kapitol se zdálo, že vydání nejstarší českolipské městské knihy je na dosah ruky.

Ukázalo se však, že edice historických pramenů je náročná nejen svojí odbornou přípravou, ale i finančně a právě z finančních důvodů z vydání nakonec sešlo.

Po několik let ležela připravená edice v šuplíku a čekala na lepší časy, které by umožnily její vytištění. Impulsem k oživení zájmu o vydání knihy na sklonku sedmdesátých let se stalo zjištění germanisty doc. Emila Skály, že text nejstarší českolipské knihy, psané soustavně po více jak 250 let, je také cenným lingvistickým pramenem pro vývoj němčiny. Na jeho doporučení proto nebyl text knihy transkribován, nýbrž transliterován. Tuto mravenčí práci provedla na doporučení doc. Skály jeho žačka Jitka Šoušová. Byl tedy zpracován nový, tentokrát transliterovaný text, dr. Jindra upravil svůj historický a paleografický úvod a kniha opět stála jen krůček od svého vydání. Finanční poměry se však nezměnily a tak ani tentokrát kniha nespátřila světlo světa.

Česká Lípa nemá příliš mnoho pramenů pro období středověku a proto nejstarší městská kniha patří k těm nejdůležitějším a tedy i často využívaným. Po celá osmdesátá a devadesátá léta tedy toužili především regionální badatelé mít text knihy zpřístupněný v přehledné edici. Avšak text již připravené edice opět pomalu zastarával v šuplíku. Teprve roku 2000 v rámci grantu Gotika v severních Čechách, který řešila Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, se objevila možnost vydávat jako součást probíhajícího výzkumu také edice severočeských městských knih. A protože text českolipské knihy byl již celkem podrobně rozpracován, byl zařazen do edičního plánu jako první.

Pamětní kniha města České Lípy 1461–1722 je moderní edicí, všestranně odpovídající širokým badatelským potřebám. Bude moci sloužit nejen historikům k bádání o dějinách města a regionu, ale nabízí možnosti využití též pro historickou demografii nebo dějiny správy a nelze opominout ani přínos pro lingvistická bádání. Pro snadnou práci s edicí a rychlý přístup k hledaným informacím je kniha vybavena podrobným osobním, místním a věcným rejstříkem. Součástí edice je také obsáhlý úvod. Jeho první kapitolou, rozdělenou ještě na čest menších podkapitol, je přehled dějin České Lípy do konce 17. století. Autorem této kapitoly je Jaroslav Panáček. Po ní následuje kapitola o městské samosprávě a městské kanceláři z pera Petra Gajdošika. Další kapitoly úvodu jsou pak věnovány již samotné knize jejím vnějšimu popisu a přehledu jejího obsahu a formy zápisů. Po popisu knihy je značná pozornost věnována jejím písarům, jichž autorka těchto kapitol, Ivana Ebelová, eviduje celkem třicet čtyři. Velká většina z nich je známa jménem, pouze šest písarů je

neznámých. Poslední kapitolou úvodu je lingvistický rozbor, který provedla Helena Hasilová. Po nezbytné ediční poznámce již následuje text knihy v nezkrácené transliterované podobě. V závěru pak jsou připojeny již zmíněné rejstříky.

Po téměř pětaticeti letech se tedy splnilo přání všech regionálních badatelů, kteří nyní mají k ruce kritické vydání velmi důležitého pramene k středověkým dějinám České Lípy. Kniha je odborným, z větší části cizojazyčným textem a rozhodně není určena v první řadě laickému čtenáři. Ale vážní zájemci o historii České Lípy se mohou v úvodních kapitolách dozvědět mnohé nejen o dějinách města, ale hlavně o dosud téměř neznámém vývoji městské správy a městské kanceláře (včetně přehledu všech jejich písařů) a poučit se, jak po staletí postupně vznikal jedinečný historický pramen.

Miloslav Sovadina

Libri civitatis I.

Pamětní kniha města České Lípy 1461–1722

Ivana Ebelová (ed.) a kol.

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Ústí nad Labem 2005

377 stran

ISBN 80-7044-620-X

ZPRÁVA O ČINNOSTI VLASTIVĚDNÉHO SPOLKU ČESKOLIPSKA – KLUBU PŘÁTEL MUZEA ZA LÉTA 2004 A 2005

Náplň činnosti Vlastivědného spolku Českolipska – Klubu přátel muzea, která se ustálila v průběhu 90. let, se nezměnila ani v uplynulých dvou letech. V podzimním až jarním období od října do dubna převládají přednášky, konané pravidelně v podkrovní klubovně Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, v květnu, červnu a v září jsou na programu výlety a zájezdy.

Dříve, než připomenou podrobněji přednáškovou činnost, musím se zmínit také o publikační a vydavatelské činnosti spolku a některých jeho členů. V letech 2004 a 2005 byly vydány další dva svazky vlastivědného sborníku Bezděz, který tak nyní již čítá celkem 14 svazků, vydaných v letech 1990–2005. Stalo se již pravidlem, že Bezděz vychází každoročně v červnu, takže ještě před letní turistickou sezónou vždy obohatí nabídku publikací ve Vlastivědném muzeu a galerii.

Rada přednášek byla roku 2004 zaměřena jako doprovodné akce ke společné výstavě Vlastivědného muzea a galerie a Státního okresního archivu Člověk podnikavý. Cyklus nazvaný Z minulosti podnikání na Českolipsku byl zahájen v lednu přednáškou M. Sovadiny Z minulosti cechovní výroby na Českolipsku a pokračoval v únoru přednáškami L. Smejkal Josefa Maxmiliána Kinský (1705–1780) a P. Nového ze sklářského muzea v Jablonci nad Nisou Z historie sklářského podnikání na Novoborsku. V březnu pokračoval cyklus další přednáškou L. Smejkal Wedrichové a další tiskaři kartounů. Po delší odmlce pak byl završen v listopadu závěrečnou přednáškou L. Smejkal Z minulosti strojíren na Českolipsku. Součástí doprovodných akcí v výstavě Člověk podnikavý byl i výlet za průmyslovým dědictvím Mimoně. Tradiční výlet k Mezinárodnímu dni muzeí směřoval tentokrát do hornického muzea v Jiřetíně pod Jedlovou. Další výlet v červnu byl putováním za slavnými rodáky

z Českolipska, kteří našli svůj věčný odpočinek na Olšanských hřbitovech v Praze.

Přednášková činnost roku 2005 byla tematicky zaměřena na 60. výročí skončení druhé světové války. Celkem šest přednášek přiblížilo posluchačům česko-německé vztahy v období první republiky, budování vojenských opevnění, úlohu finanční stráže roku 1938, osudy Českolipska v letech 1938 a 1939, odsun Němců a české osídlování Českolipska. Vedle L. Smejkal se na dvou přednáškách (Československá vojenská opevnění Českolipska v roce 1938 a Československá finanční stráž v roce 1938) podílel Jaroslav Beneš z Mladé Boleslavi. K výročí skončení 2. světové války se ve dnech 4.–8. května uskutečnily čtyři vycházky za památkami utrpení na konci války 1945 v České Lípě a jejím nejbližším okolí a v září výlet do podzemní továrny a zajateckého tábora Rabštejn u České Kamenice.

Druhému významnému výročí roku 2005, 350 let od založení litoměřické diecéze, byla věnována jednak beseda Zdislava – deset let po svatořečení a hlavně pak dubnový výlet do Litoměřic za jejich uměleckými a duchovními památkami.

Na výletě k Mezinárodnímu dni muzeí jsme roku 2005 zavítali do krásného historického města Zhořelce. Účast byla hojná a kdo jel, určitě nelitoval, neboť kromě návštěvy zhořeleckého muzea a galerie se uskutečnila také prohlídka historických památek ve městě – kostelů, zbytků opevnění a Božího hrobu.

Nový dlouhodobý tematický cyklus byl zahájen v červnu zájezdem do Příchovic na rozhlednu Štěpánka, na Jizerku a do Harrachova s výletem na Mumlavský vodopád. Cyklus dostal název Poznáváme Liberecký kraj a plánované výlety a zájezdy zavedou účastníky na turicky zajímavá nebo málo známá místa v nově vytvořeném Libereckém kraji.

V uplynulých dvou letech pokračoval také cyklus přednášek Zdeňka Pokorného o uměleckých a historických památkách. V celkem osmi přednáškách se posluchači mohli seznámit s památkami naší vlasti, Belgie, Francie a Kavkazu.

K již tradičním spolkovým akcím patří také ornitologické přednášky Stanislava Chvapila, konané vždy první sobotu v únoru a dále pak v březnu pořádané Dny archeologie českolipského muzea, na nichž archeologové Vladimír Peša a Petr Jenč seznamují širší veřejnost s výsledky archeologického průzkumu Českolipska a nejbližšího okolí a se zajímavými archeologickými nálezy. Pravidelně se také konají setkání a besedy ke státnímu svátku České republiky 28. října.

Roku 2005 obohatily tematický program dvě přednášky muzejního etnografa Jaroslava Slabého. První z nich se uskutečnila na konci ledna a byla věnována masopustu a zimním zvykům a prosincová předvánoční jak jinak než Vánocům v české kultuře.

Vedle těchto pravidelných a již tradičních cyklů a se uskutečnila i celá řada zcela samostatných přednášek a akcí, které nelze zařadit do nějakých programově rozvíjených tematických bloků. Roku 2004 k nim patřila zejména přednáška L. Turčana o Grónsku a Souborná zpráva o vyhořelých a odstřelených zámcích na Českolipsku, dále exkurze na vodní hrad v České Lípě nebo zcela atypická přednáška J. Maršálka z Ústavu dějin dálného východu Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze Sexualita ve staré Číně. Roku 2005 je třeba připomenout velice zajímavé odpoledne vzpomínek na JUDr. Vladimíra Pazderníka PhD, nebo besedu s tvůrci výstavy Českolipská ohlédnutí 1989–2004. Dlouhé a krásné babí léto podzimu 2005 umožnilo ještě v polovině října uskutečnit zájezd do Bertsdorfu, vesnice poblíž Žitavy, která získala roku 2004 titul Nejkrásnější vesnice Německa. Sečteme-li tedy všechny uskutečněné přednášky, besedy, exkurze, výlety, zájezdy a komentované prohlídky výstav v českolipském vlastivědném muzeu, pak roku 2004 uskutečnil Vlastivědný spolek Českolipska – Klub přátel muzea 29 akcí a o rok později dokonce 33 akcí. Spolek se tak významnou mírou podílí na kulturním životě České Lípy.

Kromě činnosti spolku je třeba se také zmínit o členstvu a o výboru spolku, neboť v obou případech došlo v uplynulém roce ke změnám. V srpnu se vzdal funkce dlouholetý jednatel spolku Miloslav Sovadina a bylo tedy nutno zvolit jednatele nového. Stalo se tak na schůzi výboru Vlastivědného spolku Českolipska konané dne 13. října 2005. Novým jednatelem byla zvolena PhDr. Jana Blažková, ale M. Sovadina zůstal členem výboru. V současné době tedy pracuje výbor Vlastivědného spolku Českolipska v tomto složení: Předsedou je Ing. Jaroslav Panáček, jednatelem PhDr. Jana Blažková, pokladníkem Olga Sykáčková a členy výboru Mgr. Ladislav Smejkal a Miloslav Sovadina. Pohyb nastal také v členstvu spolku. Počet členů Vlastivědného spolku Českolipska se z rekordního stavu roku 2003, kdy dosáhl čísla 145, snížil úmrtími, vystoupením ze spolku a vyloučením neplaticích členů na 134 roku 2004 a dále na 130 roku 2005.

Miloslav Sovadina

KRONIKA

MICHAL GELNAR – 60 LET

Ačkoliv je tomu těžko uvěřit, 16. července 2005 oslavil šedesátiny pan Michal Gelnar, známý nejen borským sklářům a výtvarníkům, ale také muzejníkům a všem archeologům, kteří se zabývají sklem. Jeho zájmy předurčilo studium na střední umělecko-průmyslové škole v Praze, kde se vyškolicil jako designér hraček a dekorativních předmětů. Ihned po studiu nastoupil v roce 1968 do Sklářského muzea v Novém Boru, kde pracoval téměř 12 let se zaujetím a osobním nadšením jako odborný pracovník a po smrti ing. V. Sachera jako vedoucí muzea, jež v té době bylo pobočkou Muzea skla a bižuterie v Jablonci n. N. Při této práci, která přinášela různorodé úkoly jak při přípravách výstav, tak při psaní propagačních materiálů a popularizačních tiskovin, článků a textů o jednotlivých výtvarnicích a sklárnách, postupně rozšiřoval svůj odborný rozhled. Samy muzejní sbírky Sklářského muzea ostatně skýtaly mnoho námětů ke studiu a kladly řadu otázek, na něž bylo třeba hledat odpovědi.

V odborné práci neustal ani po roce 1980, když už nebyl zaměstnancem muzea, ale vedoucím propagačního oddělení Severky ve Cvikově a poté v Crystalexu v novém Boru. Nakonec využil svých vědomostí jako učitel Základní umělecké školy v Novém Boru a na Střední průmyslové škole sklářské a Vyšší odborné škole sklářské v Novém Boru. V současnosti učí výtvarnou výchovu, dějiny umění a užitého umění a další a další předměty na Středním odborném učilišti uměleckoprůmyslovém v Praze. Příliv jeho drobných článků, v nichž upozorňuje na zajímavé nálezy skla či specifické sklářské technologie však neustává. nejčastěji byly publikovány v časopise *Antique*, *Sklář* a *keramik* nebo v internetové *Glass Review*.

Od osmdesátých let se Michal Gelnar zajímal o archeologii severočeských středověkých skláren. Mnoho úsilí věnoval prospekci v Lužických horách a vyhledávání zaniklých sklářských lokalit. Lze říci, že v tomto

ohledu získal zvláštní kvalifikaci a pomáhal archeologům a historikům lokalizovat sklárny v jižních a východních Čechách i ve Slezsku. V průběhu let se stal členem Československé a později České společnosti archeologické a její sekce pro dějiny skla, členem České sklářské společnosti a řady dalších odborných společností.

Od devadesátých let publikoval řadu fundovaných článků o středověkém sklářství v Lužických horách ve vlastivědném sborníku *Bezděz*. Velmi přínosné jsou i jeho články o vývoji pánví a sklářských forem. Tímto tématem se obíral také ve svém příspěvku do souborné publikace *Historie sklářství v českých zemích*.

Michala Gelnara uhranulo sklo na celý život. Nejenže přispěl k upřesnění našich znalostí v různých bodech historie sklářství, ale sám si při svém bádání nepochybně užil mnoho vzrušení, napětí a zábavy. Přejeme mu proto do příštích let, aby ho neopouštěl jeho nepokojný duch a zvědavý zájem o problematiku historie a technologie sklářské výroby.

Olga Drahotová

Článek je převzat z časopisu *Sklář a keramik*, 55, 2005, č. 7–8, s. 218, se souhlasem autorky i redakce.

LADISLAVU SMEJKALOVÍ K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM

Ač se to zdá neuvěřitelné, vstoupí na sklonku září do řad šedesátníků také historik novodobých dějin Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě Ladislav Smejkal. A téměř dvě třetiny svého života (od července 1969) zasvětil práci v českolipském muzeu. Lze tedy bez nadsázky říci, že po tak dlouhé době se již stal jeho živoucí součástí, a to nejen pro blízké přátele, ale také širokou veřejnost. Neboť právě čtenářům, posluchačům a návštěvníkům muzea je věnována celoživotní práce Ladislava Smejkala v prvé řadě. Vedle oné složky muzejní práce, která je laikům skryta, totiž katalogizace muzejních sbírek, postavil na roveň práci, která je k veřejnosti obrácena – popularizaci historie a propagaci regionu, významných osobností a událostí.

K osvětě a popularizaci historie používá všech prostředků, které jsou k dispozici. Přímou s muzejní prací souvisí zejména pořádání výstav. V nepřehledné řadě krátkodobých a příležitostných výstav, založených na využití nevyčerpatelné muzejní dokumentace, představil Ladislav Smejkal mnohé zapomenuté nebo málo známé osobnosti (připomeňme tu alespoň učitele a vlastivědného pracovníka Josefa Mašťálka, fotografie Antonína Ulbrichta a Franze Hauptmanna, malíře Marii Vořechovou a Jana Rambouska), neotřelým způsobem připomněl různé regionální události a nebo téměř mikroskopickým pohledem na dění na vymezených místech nebo na práci a činnost jednotlivých institucí či skupin lidí je dokázal vyvést z anonymity a nabídnout nečekaná zjištění o jejich každodenním životě.

Další možnost popularizace historie přinášejí články v odborných časopisech a sbornících a zejména v denním tisku. Jak jsem již připomněl před deseti lety u příležitosti jubilentových padesátin, věnuje Ladislav Smejkal značnou pozornost začlenění regionu do celostátních i střeoevropských dějin. Obrazně řečeno, snaží se ukázat, co dalo

Českolipsko a severní Čechy vůbec „vlasti a Evropě“. Za oněch třicet sedm let práce v oboru napsal Ladislav Smejkal obrovské množství článků, drobných zpráv, glos a zamyšlení zejména pro regionální tisk a různé místní zpravodaje. Sestavovatel bibliografie Ladislava Smejkal bude mít jednou pernou práci, aby zejména všechny tyto drobné příspěvky komplexně podchytil. Jen za pět let, co připravuji Bibliografii historicko-vlastivědné literatury na okrese Česká Lípa, jsem evidoval neuvěřitelných 750 drobných prací i větších článků a statí. A to jsem zdaleka nezařadil do bibliografie vše, co Ladislav Smejkal napsal, stranou zůstaly články reagující na celostátní výročí a události, nebo věnované sice významným osobnostem, avšak bez vztahu k Českolipsku.

I když počty realizovaných výstav jdou do stovek a počty publikovaných článků do tisíců, přesto však největší popularitu si Ladislav Smejkal získal hlavně díky své přednáškové činnosti. Ladislav Smejkal je lektorem žádaným a oblíbeným, neboť i zdánlivě odtažitá a nezáživná témata dokáže přiblížit neodolatelně poutavým způsobem. Po dlouhá desetiletí přednáší jako lektor Akademie Jana Amose Komenského. V této souvislosti je třeba připomenout, že v současné době je předsedou Akademie v České Lípě. A jak se ukázalo na konferenci Akademie J. A. Komenského na počátku letošního února v Brně, je českolipské občanské sdružení jediným v celé České republice, které pokračuje v této formě vzdělávací činnosti. Velkou péči ale věnuje Ladislav Smejkal také přednáškám pro Vlastivědný spolek Českolipska – Klub přátel muzea, kde je hlavním tvůrcem programu podzimních a zimních přednášek a současně ve valné většině také jejich autorem. A ani tento výčet ještě nestačí, protože v posledním roce začal Ladislav Smejkal pravidelně přednášet také v městské knihovně. A když na tomto místě, tak samozřejmě na témata z literární historie regionu.

V době, kdy osobní kontakty mezi lidmi jsou nahrazovány elektronickými zprávami a kdy se mnoho lidí domnívá, že naprosto všechny informace lze najít na internetu, se může práce Ladislava Smejkalova jevit jako beznadějně zastaralá a zbytečná. Ale všichni víme, že to není pravda. I na tom zbožňovaném internetu lze totiž nalézt jen to, co tam někdo, nějaký člověk, vloží. Vzdělaného a tvořivě myslícího člověka nemůže žádný počítač nikdy nahradit. A osobní kontakt se zajímavými lidmi již vůbec ne. A proto nemám obavu o další budoucnost a smysl celoživotní práce Ladislava Smejkalova – stále má co říci a říká to poutavě a zajímavě a proto stále bude mít své čtenáře a posluchače.

Za ně za všechny přeji Ladislavu Smejkalovi hodně zdraví a sil do další práce.

Miloslav Sovadina

RUDOLF NOVOTNÝ (1924–2005)

Malířem Českolipska nazval Rudolfa Novotného doc. dr. Jiří Vomáčka CSc., když uváděl jeho soubornou výstavu v ambitu českolipského kláštera u příležitosti sedmdesátin v roce 1994. Hluboce byl zakořeněn ve zdejší kraji a v okresním městě, kde žil přímo v jeho srdci, na náměstí, v domě ze všech nejskromnějším, v jehož přízemí měl svou výstavní síň s grafickými listy. Za dvěma okny bylo vystaveno vždy pár nejlepších kousků, které před svátky vánočními vystřídal starodávně vyhlížející betlém. Také v roce 2005 tu byl vystaven. Před vánoci lidé přicházeli zpravidla si vybrat nějaký dárek a chtěli-li mít něco skutečně originálního, potom to vždy byl obrázek od malíře Novotného, z něhož zavanulo sváteční kouzlo.

Poslední vánoce již prožívala galerie bez svého tvůrce. Akademický malíř Rudolf Novotný zemřel 5. listopadu 2005. Narodil se 23. listopadu 1924 v Hradci Králové, v mohutně se rozvíjející východočeské metropoli. Rozvoj města nebyl jen v průmyslovém vzrůstu, ale také v moderní, vznešené a odvážné architektuře. Vyučil se elektrotechnikem a v tomto povolání přežil druhou světovou válku.

V roce 1945 byl přijat na Akademii výtvarných umění v Praze, kde studoval krajinomalbu u prof. Otakara Nejedlého (1883–1957). O pět let později se přestěhoval do České Lípy a pracoval jako propagační výtvarník, nejdéle v ČKD – Náradí. Nedá se říci, že by ve svém postavení měl málo práce a mohl se tak v klidu věnovat něčemu jinému. Naopak, malování hesel a sestavování nástěnek mělo tehdy vysokou frekvenci. Nicméně to byla práce přece jen bezduchá. Žil v dělnickém prostředí a když se konečně po letech dostal k samostatné tvorbě, tak to byly právě obyčejní lidé z továren, kteří ho nejvíce obdivovali a měli ho za svého.

V letech 1961–1965 působil jako učitel v Základní umělecké škole. Výtvarníci a hudebníci na zapomenuté usedlosti Růžový dvůr by měli

být jednou oslaveni, a to spíše románem než dokumentární studií, k níž jsou doklady chabé a nejisté.

Malířovy výstavní začátky jsou spjaty s podkrovím domu čp. 59 v tehdejší Zámecké ulici (dnes U Vodního hradu), kde byla ředitelkou muzea, paní Marií Vojtíškovou, zřízena malá galerie. V muzeu vystavoval v letech 1953, 1955 a 1957. Poslední výstava byla už ve foyeru Velkého kina, kam muzeum umístilo dočasně svou výstavní činnost. V letech 1969 a 1976 obeslal zdejší výtvarné symposium. Podle jeho statutu malovali výtvarníci krajinu a život Českolipska a měli za povinnost jeden obraz muzeu věnovat a další nabídnout k odprodeji. Také různé socialistické organizace ve městě nakoupily při této příležitosti obrazy a právě olejomalby Rudolfa Novotného se tak dostaly na různá místa.

Krátce po postavení velkého kulturního domu v Mimoní (Dům Družby) uspořádal zde Rudolf Novotný výstavu, která byla skutečně bilancí umělce na vrcholu tvůrčího rozmachu (1976). V těch letech se účastnil realizací vybraných řešení v architektuře. Vrcholí výzdobou polikliniky v České Lípě, kde je též umístěna jeho největší výtvarná práce, veduta České Lípy přes celou stěnu.

Čím dále tím více byl znám svými drobnými grafikami, v nichž zachytil mizející krásu zákoutí České Lípy i okolních měst. Některé drobné grafiky zaznamenávají i přírodní scenérie zdejšího kraje. Kdekteřá místní rodina má i docela slušnou kolekci těchto obrázků. Ucelená sbírka je také v muzeu a na radnici, kam věnoval výběr ze svého díla. Milovníci historie Českolipska se budou těšit z jeho starších ilustrací v knížce Marie Vojtíškové Českolipsko, která byla vydána v roce 1957. Také stěžejní dějiny České Lípy od Marie Vojtíškové a Jaroslava Panáčka z roku 1976 obsahují jeho ilustrace oživující dávno zapomenutá místa v okresním městě. Po Rudolfovi Novotném zůstane v České Lípě světlá stopa.

Ladislav Smejkal

VÁCLAV FLEGL (1923–2005)

Kronikářství má, co sahá paměť kulturního národa, pověst nejlepšího zpravodaje o jeho počátcích. Vědecky pojaté výzkumy archeologů a precizní práce archivních badatelů s písemnými prameny mimo kroniky ukazují, že svět viděný kronikářem byl přece jen díky jeho subjektivnímu vyjádření jednotnější. Kronikář pracoval nejčastěji pro objednavatele, nicméně tvořil s určitou nezávislostí a obraz jím vytvořený zpravidla lépe shrnoval výpověď o době, o níž svědectví v roztržité podobě dokládají rozmanité úřední listy. Na otázku, proč lidé věřili kronikám a důvěřují jim dodnes bychom mohli odpovědět nejlépe tak, že kronikář měl i přes časový odstup k minulosti osobní vztah a podával ji jako jeden z těch, kteří žili mezi současníky.

Autorita kronikáře rostla s jeho věkem a činnou účastí na společenském životě. Objektivita je vázána neutrálním přístupem k představitelům moci a současně kronikář dává najevo loajalitu k těm, kdo bezprostředně spravují věci veřejné. Právě touto vyvážeností svého vztahu k životu města vynikal Václav Flegl z Jablonného v Podještědí.

Narodil se v roce 1923 v Miletinku u Hořic, v rodišti Karla Jaromíra Erbena. Vystudoval Raisův učitelský ústav v Jičíně. Kolik vzácných duší dal naší vlasti právě Jičín a to nejen z řad svých rodáků, nýbrž i ze svého starodávného učitelského ústavu. Z nich se každý zapojil do zápasu o duši českého člověka. Konec války a čas záhy porevoluční ho zastihl na školách na Hořicku. Uposlechl volání, že pohraničí potřebuje výpomoc v obnově školství a v roce 1946 přišel do Jablonného. Původně plánovaný časově omezený úvazek se změnil na závazek trvalý. Ve městě zakotvil, založil rodinu a zapojil se do společenského života. Pracoval v Sokole jako cvičitel, organizoval turistiku a vystupoval ve vedení sportovní organizace Tatran. Staral se o rozmanité otázky veřejného života a neopomněl

se angažovat tam, kde učitelé plnili zvláštní poslání: v ochotnickém divadle a v pěveckém sboru Foerster.

Rozsah práce pro školství rostl a byl tím složitější, že Jablonné nemělo dostatečné zázemí pro jeho rozvoj. Václav Flegl měl nemalou zásluhu o prosazení stavby nové školy, která byla otevřena v roce 1973. Stanul v jejím čele jako ředitel.

Městská kronika se v uplynulých asi čtyřiceti letech spojuje se třemi jmény: Václav Perla, učitel s předválečnými zkušenostmi z Podkarpatské Rusi, byl dlouholetým ředitelem jablonské školy. V sedmdesátých letech se dostal do neshod s vedením města a přesto, že odváděl kvalitní práci, byl přijímán s nedůvěrou. Nepříliš silnou pozici u vedení města měl Stanislav Patočka, bývalý městský úředník, význačný organizátor turistiky. Pro stáří a nemoc odstoupil a kroniky města se v roce 1990 ujal Václav Flegl. Přišel právě v okamžiku, kdy bylo třeba se kriticky ohlédnout po minulosti a vyrovnat se s novými společenskými poměry. Žádný z kronikářů Českolipska nepsal dosud o otázkách církve a jejího společenského významu. Jablonné se stalo před celým národem a křesťanským světem městem Zdislavy z Lemberka. Zvláště po jejím svatořečení sem přijížděly přední osobnosti domácí a zahraniční církevní hierarchie. Bylo třeba vniknout do otázek dosti složitých, rozumět jim a dokázat je zachytit. V tomto městě získal kronikář zcela výjimečné postavení.

Současně se věnoval historickým exkurzům, zvláště podpoře oslav výročí města v roce 2002. Spoluzakládal Společnosti přátel historie Jablonného, která pořádá přednášky a výlety k poznání minulosti a otázek spjatých s vývojem města. Ještě těsně před smrtí vypracoval průvodce Jablonným.

Řečeno jednoduše a jadrně: zvedl latku kronikářské práce opravdu vysoko a to nejen psaným dílem, ale celou svou veřejnou činností. Přestože jsme věděli, že je již dlouho nemocen, tak nás jeho úmrtí 29. září 2005 zaskočilo i tím, že položilo neodbytnou otázku bezručovskou: „Kdo na mé místo?“

Ladislav Smejkal

SEZNAM AUTORŮ

Mgr. Martin ASCHENBRENNER, Gymnázium Česká Lípa

Jaroslav BENEŠ, Škoda Auto a. s. Mladá Boleslav

Olga DRAHOTOVÁ, Praha

MgA. Václav FRÖMMEL, SUPŠS Kamenický Šenov

Petr GAJDOŠÍK, Státní okresní archiv Česká Lípa

Mgr. Petr HAVRÁNEK, Jablonné v Podještědí

RNDr. Miroslav HONCŮ, Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa

RNDr. Petr KÜHN, CSc., Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa

Ing. Jaroslav PANÁČEK, Narex Česká Lípa

Zuzana RAKOVÁ, studující, Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Olomouc

Oldřich ROZTOČIL, Česká Lípa

Mgr. Ladislav SMEJKAL, Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa

Miloslav SOVADINA, Státní okresní archiv Česká Lípa

PhDr. Jiří ÚLOVEC, odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR

POKYNY PRO ÚPRAVU PŘÍSPĚVKŮ PUBLIKOVANÝCH VE SBORNÍKU BEZDĚŽ

Pro zjednodušení a usnadnění redakční přípravy sborníku Bezděz prosíme autory o dodržování následujících zásad při odevzdávání rukopisu:

Pokyny všeobecné:

1. Články a studie by neměly svým rozsahem, včetně poznámek a seznamu pramenů a literatury, přesáhnout 20 stran normovaného textu (1 strana odpovídá 1800 znakům včetně mezer).

2. Práce (včetně příloh) se přijímají v jednom tištěném exempláři a na disketě v textovém editoru Word, Write apod., případně T602 – kódování Latin 2 (neobsahuje-li text tabulky). Pište průběžně na celý řádek, jednoduché řádkování, stránky (řádky) na pravé straně nezarovnávejte, nedělte slova na konci řádku. Ucelené odstavce odklepněte klávesou „Enter“. Neupravujte text ani výčty do více sloupců. Rukopis nijak neupravujte, bude upraven jednotně pro celý sborník. Pište vše obyčejným písmem, slova uvnitř textu nedůrazňujte.

3. Přílohy: Nákrasy předkládejte na formátu A 4 kreslené tuší, fotografie formátu 9 x 13 cm, kontrastní, lesklé. Grafické přílohy (pérovky, grafy, mapky aj.) se přijímají pouze černobíle, kontrastní s ohledem na předpokládané zmenšení. Tabulky číslované nekládejte do textu. Je třeba je dodat na zvláštním listu. Texty k tabulkám, grafům a mapkám musí být dostatečně vysvětlující. Označení tabulek: Tab. 1, 2... (ve všech jazycích). Označení obrázků: Obr. (v češtině), Fig. (v angličtině), Abb. (v němčině).

4. Poznámky se píší na konci textu, nikoli na stránku pod textem dole. Poznámky se číslují průběžně bez ohledu na eventuální kapitoly článku. Jsou to samostatné věty, píší se tedy na začátku velkým písmenem a končí tečkou. V textu se vyznačují za interpunkčním znaménkem číslicemi v horním indexu, za číslem následuje lomítko –/. Vlastní text poznámky čísľujete a pište písmem stejné velikosti jako text, za číslem uděľte lomítko – /.

5. Práce se otiskují v češtině, abstrakt (stručný obsah článku v maximálním rozsahu 15 řádků rukopisu.) v angličtině. U článků a studií je nutný na konci práce souhrn (resumé) psaný v němčině a angličtině. Souhrn, včetně názvu článku, v rozsahu asi 1/10 textu vypracujte v češtině, překlady zajistí redakce.

6. Práce schvaluje k přijetí do časopisu redakční rada, ta si může vyžádat recenzní posudek. Za věcný obsah příspěvku a za přesnost a pravdivost údajů odpovídá autor. Redakční rada si vyhrazuje právo k stylistickým, pravopisným a formálním (nikoli obsahovým) zásahům do textu prací. O sporných případech, které tyto „Pokyny“ neobsahují, se autor dohodne přímo s redakcí.

Po sazbě dostanou autoři svoji práci k provedení tiskové korektury.

7. Příspěvky se nehonorují. Autoři obdrží zdarma 1 autorský výtisk sborníku a 10 separátů každé původní práce.

Pokyny pro úpravu přírodovědných článků

8. Práce (odevzdaný rukopis) má mít toto základní uspořádání (v uvedeném pořadí): název, jméno a příjmení autora(ů), abstrakt, vlastní text práce, případně poděkování, literatura, cizojazyčný souhrn, texty k přílohám (na samostatném listu), přílohy (obrázky, grafy, tabulky, mapy).

Vlastní text práce se obvykle dělí na úvod, materiál a metodiku, výsledky, diskusi a souhrn, případně závěry. Jednotlivé části mohou být spojeny (např. výsledky s diskusí). V nutných případech je možno členění zjednodušit (faunistické práce), u krátkých sdělení a ostatních článků (recenze, personálie a informační články) nemusí být text práce členěn.

9. Jména taxonů uvádějte při první zmínce v práci celá. Tam, kde by mohlo dojít k záměně a nejasnostem, uvádějte i autora popisu, letopočet a případné závorky. V dalším textu při opakování je možno rodová jména zkracovat nebo autora popisu a letopočet neuvádět.

Taxony se v abstraktu uvádějí nezkráceně.

Kódy lokalit pro síťové mapování pište před vlastní název a popis lokality (5253, k. ú. Mimoň, městský park...). Názvy lokalit vypisujte celé (Stráž pod Ralskem) s uvedením katastru.

Faunistické údaje zapisujte takto: kód, ze země, okres, katastr, název lokality (případně bližší specifikaci), datum nálezů, počet kusů (exemplářů, případně samců a samic), jméno autora nálezů, determinátora, majitele sbírky, autora revize, chovu nebo pozorování - lze u běžných druhů vynechat.

Jednotlivé údaje je možno vyjádřit standardními latinskými zkratkami: c. = centralis – střední, sept. = septentrionalis nebo bor. = borealis – severní, mer. = meridionalis – jižní, or. = orientalis – východní, occ. = occidentalis – západní, ex. o. = ex ovo, množné číslo ex ovis – z vajíčka, z vajíček, ex. l. = ex larva, množné číslo ex larvis – z larvy, z larev, z housenky, z housenek, ex. p. = ex pupa, množ. č. ex pupis – z kukly, z kukel, lgt. nebo leg. = legit – sbíral, det. = determinavit – určil, revid. = revidit – revidoval, educ. = educavit – vychoval, observ. = observavit – pozoroval, coll. = collectio – sbírka. Zkratky se píší za jméno a spojují se spojkou „et“ = a – např.: A. Novák lgt., det. et coll.

Pouze taxony živočichů a rostlin na úrovni rodů, druhů a poddruhů (ne však čeledí a vyšších taxonomických jednotek) pište vždy kurzívou, ne však autory popisů taxonů, letopočty a zkratky ssp., sp., spp., f. a další.

Datum se píše obvyklým způsobem arabskými číslicemi (nevypíše-li autor např. ze stylistických důvodů slovní název měsíce, za tečkou se dělá vždy mezera (19. 10. 1963, 18. 2. 2000). V anglickém textu je třeba dodržovat tamní jazykový úzus a psát římské číslice malými písmeny (19.x.1963, 18.ii.2000). V angličtině se též píše desetinná tečka místo čárky (63.9 mm).

Názvy kapitol (ÚVOD, MATERIÁL A METODIKA, VÝSLEDKY, LITERATURA apod.) pište velkými písmeny.

10. Citace literatury v textu pište dle vzoru: Pavel (1970), (Pavel 1970), Pavel – Petr (1970), (Pavel – Petr 1970), Pavel et al. (1970) – při více než dvou autorech.

V seznamu literatury na konci článku se uvádějí pouze práce citované v textu. Autoři se píší v seznamu literatury v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku používejte označení a, b, c, ..., za příslušným rokem. Čárkou se oddělují jen jména autorů, není-li použito & (Hudec K., Chytil J., Štastný K. & Bejček V. 1995:)

Jméno autora začíná na novém řádku. Nevejde-li se citace na jeden řádek, začínají další řádky této citace na 3. místě (po dvou prázdných úderech).

Citace prací z časopisů, periodik a řad sborníků:

Název práce včetně rodových a druhových jmen se píše standardním písmem, latinské jméno kurzívou. Název časopisu se píše kurzívou. U časopisů se uvádí: název časopisu, ročník, číslo (je-li v ročníku každé číslo stránkováno samostatně), za dvojtečkou a mezerou následují stránky (od–do) bez označení „p., pp., s.“ (např.: Klapalekiana 17: 75–124.; Bezděz 6: 60–79.). Názvy časopisů je možno zkrátit vžitými zkratkami, na příslušném místě abecedního seznamu literatury je však třeba uvést použitou zkratku a její vysvětlení (nezkrácený název časopisu).

Příklad citace:

Bárta Z. 1967a: Nové druhy savců pro oblast Labských kvádrových pískovců. Sborn. Severočes. Muz. - Přír. Vědy 3: 175–183.

Sborn. Severočes. Muz. - Přír. Vědy: Sborník severočeského muzea – Přírodní vědy

Citace knih a samostatných publikací:

Název knihy se píše kurzívou, ostatní údaje standardním písmem. Uvádí se autor, rok vydání, název, nakladatelství a místo vydání. Příklad citace: Horák J. 1950: Zvířena středních Čech. Melantrich, Praha.

Citace nepublikovaných rukopisů (diplomové práce, závěrečné zprávy z výzkumů apod.): Název se píše kurzívou, ostatní údaje standardním písmem. Uvádí se název práce, zkratka Msc., případně typ práce (dipl. práce, habil. práce apod.), dále jedno z míst (název instituce a město), kde je práce dostupná. Příklad citace:

Plocek A. 1974: Ryby v řece Ploučnici. Msc., dipl.práce, dep.in katedra zoologie, Přír. fak. UK, Praha.

Pokyny pro úpravu článků z oboru historie

11. Poznámky a citaci literatury je možno upravit dvojím způsobem.

a) Je možno použít tradičních číslovaných poznámek, v nichž bude citována příslušná literatura a prameny. Citace uvádějte podle vzoru, včetně dodržení uvedené interpunkce:

Žemlička, J.: Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století, Praha 1980, s. 135.

Při opakování díla stačí uvést zkrácenou citaci : Žemlička, J.: Vývoj osídlení, s. 90.

Při opakování autora i díla: Tamtěž, s. 102–103.

Při opakování autora: Týž: Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha 1997, s. 125.

Citace článku dvou autorů v periodické publikaci:

Panáček, J. – Gabriel, F.: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše. Bezděz 7, 1998, s. 42.

Citace článku ze sborníku:

Maur, E.: Hrad Vlčtejn a Pabiankové. K počátkům husitství na Plzeňsku. In: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 81.

Citace vydaných pramenů:

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V - 2. Edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1981, s. 216, č. 614. (V další citaci již stačí CDB V - 2, s. 217, č. 615.)

Při citaci nevydaných pramenů uveďte: název archivu a jeho sídla, název příslušného archivního fondu, inventární číslo a název archiválie, u úředních knih též folio:

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa, Archiv města (AM) Česká Lípa, inv. č. 2274 - Vyvlastnění pozemků pro stavbu Severní dráhy.

Při použití tohoto způsobu citace se již na konci článku nesestavuje samostatný soupis použitých pramenů a literatury.

b) Odkazy na literaturu a prameny je možno umístit do textu do závorky: (Žemlička 1980, 135); .....jak tvrdí J. V. Šimák (1917, 52); (CDB V - 2, s. 148, č. 570); (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv.č. 2523 Hokynářský řád pro Českou Lípu).

Seznam literatury a pramenů se uvede na konci článku. Autoři se píší v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku se použije označení a, b, c,...., za příslušným rokem:

Lahmer, R. 1889a: Zur Geschichte der nordböhmisches Leinen-Industrie, MNEC 12, s. 97–105.

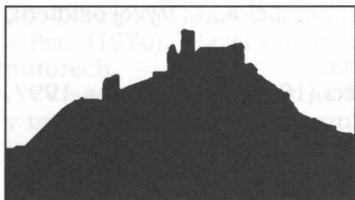
Lahmer, R. 1889b: Einiges von der nordböhmisches Kattunindustrie, MNEC 12, s. 298–304.

Seznam se doplní o soupis použitých zkratk:

MNEC: Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs.

SAP: Sborník archivních prací.

Číslovaných poznámek je možno využít na vysvětlení různých vedlejších okolností a problémů, nebo k odkazům na takový druh pramene, který nelze v krátké a jednoduché formě umístit do závorky v textu.

PŘEHLED DOSUD VYDANÝCH SVAZKŮ BEZDĚŽU

Bezděz 1/1990, 141 stran, rozebráno

F. Gabriel – J. Panáček: Vznik a počátky České Lípy; O. Sykáčková: Český muzejní spolek v České Lípě a jeho sbírky; L. Smejkal: Českolipské muzeum 1945–1951 – hledání orientace; M. Honců: Zvířena Lužických hor; M. Benda: Přírodní poměry Kravaňské oblasti; M. Honců – Z. Vitáček: Obojživelníci okresu Česká Lípa. Zprávy.

Bezděz 2/1994, 130 stran, rozebráno

J. Panáček – F. Gabriel: K otázce kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě; J. Úlovec: O bývalé tvrzi v Tlustecké – Novém Tolzbachu; J. Brožová: Řezáč skla František de Paula Zach 1820–1881; Z. Vitáček: Plazi okresu Česká Lípa; Z. Vitáček: Výskyt vydry říční na okrese Česká Lípa; P. Kühn: Krokodýli na Českolipsku?; P. Kühn: Skalní hřiby ve Vranovských skalách. Pozorování v přírodě.

Bezděz 3/1995, 189 stran, 25 Kč

M. Sovadina: Tři příspěvky k počátkům města Kravaň; J. Panáček – F. Gabriel: Kostel sv. M. Magdaleny v České Lípě; R. Hais: Friedrich Egermann (1777–1864) a jeho příspěvky v oblasti sklářské technologie; J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století; V. Ryšavý: Dům čp. 152 v Alšově ulici v Novém Boru; M. Honců: Vstavačovité (Orchidaceae). Materiály: J. Barták – J. Macháček – J. Pacovský – J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (I. část); M. Plánská: Pokus s přesazováním prstnaticů.

Bezděz 4/1996: Lužické hory – příroda a dějiny. 289 stran, rozebráno

J. Kuncová: CHKO Lužické hory dvacetiletá (Historie vzniku CHKO); F. Gabriel – J. Panáček: Hrad Milštejn; M. Gelnar: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří; L. Smejkal: Povaha sociálních rozdílů na Cvikovsku a přístupy k jejich řešení do roku 1920; P. Sajdl – L. Smejkal – M. Sovadina: Staré mlýny (Pověst Lužických hor); P. Havránek: Geologie Lužických hor; P. Chvátal: Geologický inventarizační průzkum přírodní památky Bílé kameny; P. Kühn: Čedičová zeď Jánských kamenů u Kropachu v Lužických horách; O. Fabiánek: Těžba rud v Lužických horách; P. Havránek: Dobývání železných rud v okolí Mařenic; P. Kučírek: Postglaciální vývoj lesních ekosystémů Lužických hor; M. Plánská: Příspěvek k poznání květeny Lužických hor a jejich okolí; M. Plánská: Botanický inventarizační průzkum a biomonitoring NPR Jezevčí vrch v Lužických horách; M. Plánská – M. Honců: Chráněné rostliny Lužických hor; M. Honců: Zoologický průzkum Jedlové v Lužických horách; M. Honců – J. Vondráček: Chráněné druhy živočichů Lužických hor. Zprávy.

Bezděz 5/1997 – Bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko 577 stran, rozebráno

J. Blažková: Vznik vojenského újezdu Ralsko; F. Gabriel – J. Panáček: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru Ralsko; M. Gelnar: Zaniklé sklárny ve vojenském prostoru Ralsko; J. Adamovič: Vývoj poznání geologické stavby západní části VVP Ralsko; P. Kühn: Pozůstatky staré těžby na jižním úbočí Hamerského Špičáku; P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolní nivy Ploučnice v bývalém VVP Ralsko; E. Balátová a kol.: Předběžný přehled rostlinných společenstev bývalého VVP Ralsko s poznámkami k vegetaci; V. Zavadil – M. Honců: Listonoh letní – *Triops cancriformis cancriformis* Linné 1758 – a žabronožka letní – *Branchipus Schaefferi Fischer 1834* – (*Anostraca et Notostraca*: *Branchiopoda*: *Crustacea*) v bývalém VVP Ralsko: výsledky předběžného výzkumu; A. Kůrka: Arachnofauna VVP Ralsko (Pavouci – *Araneida*); M. Honců: Průzkum vážek (*Odonata*) na území bývalého VVP Ralsko; M. Honců: Rovnokřídli (*Orthoptera*) bývalého VVP Ralsko; M. Honců – P. Vonička: Strevlíkovití (*Carabidae*) bývalého VVP Ralsko; P. Vonička: Příspěvek k poznání koprofágních vrubounovitých (*Coleoptera*: *Scarabaeidae*) bývalého VVP Ralsko; M. Bouma: Entomologický průzkum *Lepidopter* bývalého VVP Ralsko; J. Vávra a kol.: Motýlí fauna přírodní rezervace „Hradčanské rybníky“ v bývalém vojenském újezdu Ralsko (*Lepidoptera*); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – Vodní obratlovci: Kruhoústí (*Cyclostomata*), ryby (*Pisces*, *Osteichthyes*); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – obojživelníci (*Amphibia*); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – plazi (*Reptilia*); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – ptáci (*Aves*); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – savci (*Mammalia*); J. Kuncová: Zájmy ochrany přírody ve vojenském prostoru Ralsko a přilehlých území; K. Brotz: Fonolit na vrchu Ralsko a jeho ověření metodou radiestezie. Zprávy.

Bezděz 6/1997, 153 stran, 50 Kč

M. Sovadina: Ronovci a Žitava ve 13. a v první čtvrtině 14. století; J. Panáček – F. Gabriel: Kostel sv. Kříže na českolipském předměstí; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku; J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci s klemem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století (2. část); J. Vondráček – M. Honců: Zvlášť chráněné stěvy a druhy v avifauně Lužických hor. Materiály: J. Barták – J. Macháček – J. Pacovský – J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (2. část); T. Andres: Tavení skla dřevem. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 7/1998, 246 stran, 70 Kč

M. Sovadina: Život zasvěcený historii; M. Sovadina: Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století; F. Gabriel – J. Panáček: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše; J. F. Firsov: Český historik Jaroslav Papoušek v Rusku jeho neznámé dopisy z Butyrek N. F. Melnikové – Kedrové – Řivnáčové; L. Smejkal: Jak vznikl a vycházel Bezděz; J. Vondráček: Inventarizační zoologický průzkum NPP Peklo; M. Honců: Entomologický průzkum kopce Tlustec v Ralské pahorkatině;

L. Beran: Vodní měkkýši Ploučnice; P. Míka: Brouci čeledi Latridiidae Českolipska a Lužických hor; M. Plánská: Orchidejové louky v Lužických horách. Materiály: V. Had: Sluneční dvůr v Jestřebí. Přehled vývoje v letech 1912–1959; Z. Rydygr: Konec druhé světové války na letišti v Hradčanech. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 8/1999, 349 stran, 90 Kč

J. Svoboda – V. Cílek – L. Jarošová: Mezolit na Českolipsku. Poznámky k současnému stavu výzkumu; J. Panáček: K dějinám špitálu v České Lípě; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II: Okres Děčín; M. Veselý: „Stříbrné doly“ u Jedlově; V. Čelko: Podíl spolku Excursions Club na vlastivědném bádání, vytvoření regionálních sbírek a muzeí; L. Smejkal: Lužické oddělení českého muzea v České Lípě; L. Smejkal: Legionářské oddělení českého muzea v České Lípě; J. Blažková: Společenstvo řezníků a uzenářů v České Lípě; P. Kühn: Povaha železných rud těžených v minulosti na Českolipsku; M. Honců: Zvířena CHKO Kokořínsko a Holanských rybníků; Z. Mrliková: Etoekologické a sociobiologické vztahy v populaci sysla obecného (Spermophilus citellus L.) na lokalitě Mimoň – hřebčín v letech 1996 a 1997; L. Beran: Vodní měkkýši Svitávky; M. Plánská: Přírodní památka „Louka u Brodských“ v Dolní Chříbské; L. Smejkal – O. Sykáčková: Karel Löwe a Heinrich Wedrich – rekonstrukce dvou umělecko historických sbírek Okresního vlastivědného muzea v České Lípě; M. Sovadina: Obecní kroniky na okrese Česká Lípa do roku 1945. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 9/2000, 488 stran, 130 Kč

F. Gabriel – J. Panáček: Dějiny hrncířství v České Lípě; J. Úlovec: Tvrz a zámek v Kuřívodech u Mimoně; P. Gajdošík: Blektové z Útěchovic. Příspěvek ke genealogii rytířského rodu; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část III: Shrnutí; M. Gelnar – M. Plekanec – J. Štika: Kde ležely Gläsendorfy?; M. Veselý: Důl „Anton Segen Gotes“ ve Světlinách u Dolního Podluží; P. Kühn: Mečový kámen u Kravař; M. Sovadina: Výroba automobilů Gatter v Zákupech; L. Smejkal: Desátý ročník Bezdězu 1947–1948; P. Kühn: Rudolf Korb a jeho „Boží zahrada“; P. Brzák – O. Fabiánek – P. Havránek: Jeskyně na Milštejně; Z. Vitáček: Deset let sledování netopýrů a vrápců na Českolipsku; M. Honců: Entomologický průzkum Luže v Lužických horách v roce 1998 a 1999; M. Benda: Ohrožená květena Kravařska po deseti letech; M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní rezervace (PR) Klíč; V. Vosálová: Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika; M. Plekanec: Míšeňská dolina. Drobnosti. Zprávy.

Bezděz 10/2001, 439 stran, 130 Kč

J. Šouša: Laudatio Bezdězu k dovršení první desítky; J. Svoboda: Paleolit Českolipska a přilehlých území severních Čech; V. Peša: Archeologie okolí Doks; J. Panáček – M. Panáček: Konrád Pflüger v České Lípě?; M. Veselý: Hnědouhelné doly u Dolního Podluží; P. Havránek – J. Štika – M. Plekanec: Nové poznatky o dobývání a zpracování železných rud v Lužických horách; L. Smejkal: Síň umění v Českém muzeu pro kraj Českolipský; J. Blažková: Internační a sběrné středisko v České Lípě; J. Slabý: Dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí v letech 1945–1950; P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolí Ploučnice a rybníčků severně Mimoně; M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní památky Kytlice; F. Cvrk: XXII. strážní

prapor a válečné deníky jeho jednotek (23. 9. – 11. 11. 1938); M. Plánská: Botanický průzkum mokřadu nad Hraničním rybníkem. Drobnosti. Zprávy.

Bezděz 11/2002, 351 stran, 164 Kč

J. Panáček: Založení České Lípy a městské právo; P. Gajdošík: Matrika židovského obyvatelstva ze Stráže pod Ralskem 1838–1898; J. Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice (I. část); M. Veselý: Pokusy o dobývání hnědého uhlí u Horní Police a Žandova; M. Sovadina: Iniciativa Zákup ve správní reformě v letech 1848–1850; L. Smejkal: Turistické oddělení Českého muzea pro kraj Českolipský; R. Mikuláš: Stopy po činnosti bezobratlých (ichnofosilie) v horninách křídového stáří na Českolipsku; P. Kühn: K předmětu ochrany v CHPV Dutý kámen u Cvikova; J. Klápště – K. Filip: Protahuje budniček větší východoevropský *Phylloscopus trochilus acredula* (Silviidae) přes naše území?; I. Solovka: Průzkum motýlů (Lepidoptera) v oblasti Jezové v bývalém VVP Ralsko, M. Honců: Tesařík alpský – *Rosalia alpina alpina* (Linnaeus, 1758), (Coleoptera, Cerambycidae) na Českolipsku; S. Kasík: Nové symboly měst a obcí okresu Česká Lípa v letech 1990–2000; M. Panáček: Krov kostela sv. Kříže v České Lípě; P. Havránek: Miliře v Horní Světlé. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 12/2003, 477 stran, 164 Kč

V. Peša: Archeologické poznávání dějin Mimoně; M. Kolka: Vývoj rybníční soustavy na bezdězském panství do roku 1554; P. Gajdošík: Obchod se solí v České Lípě 1576–1617 a jeho význam pro městské finance; J. Panáček: Hrnčířská rodina Machsgut (Dobředělej) v České Lípě; J. N. Jiříštn: Speculum Marianum Lippense. Mariánská úcta na Českolipsku v 17. a 18. století; D. Šimánková: Vznik a vývoj sklářské obchodní kompanie Janke a její podíl na vývozu českého skla v letech 1766–1773 do Španělska; J. Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice (2.část); M. Veselý: Historie dolování uhlí ve Varnsdorfu do roku 1892; L. Smejkal: Památková agenda Josefa Maštálka 1945–1950; J. Vornáčka: Portrét českolipského demokratického učitele Josefa Vodičky (1906–1992); L. Beran: Vodní měkkýši manušických rybníků; M. Honců – K. Filip: Vážky (*Odonata*) Obecního lesa u České Lípy; M. Honců – L. Kašpar: Krasci (*Buprestidae*) Českolipska; J. Holuša: Výsledky faunistického průzkumu sarančí (*Orthoptera: Caelifera*) a kobylek (*Orthoptera: Ensifera*) na území Chráněné krajinné oblasti Kokořínsko; M. Plánská: Inventarizační průzkum navrhované přírodní památky (PP) přechodového rašeliniště Mařeníčky; V. Jindra – V. Peša – M. Dobisíková: Pozůstatky morového hřbitova na náměstí Míru v Novém Boru; J. Jarolímková – M. Sovadina: Školní kroniky na okrese Česká Lípa. Drobnosti. Diskuse. Zprávy. Kronika.

Bezděz 13/2004, 359 stran, 164 Kč

Richard Klos – Miloslav Sovadina: Tajemný hrad v Lužických horách; Jaroslav Panáček: Dělení Berků z Dubé v roce 1502; Jan Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – II. Kamenický Šenov (1. část); Vladimír Peša: Podzemní lomy na Českolipsku; Ladislav Smejkal: Huťmistr Rückl; Jana Blažková: Mimořádný lidový soud v České Lípě; Miroslav Plekanec: Zapomenuté naleziště drahých kamenů v Mišeňské dolině; Petr Kühn: Mineralogie rudných žil v Jiřetíně

pod Jedlovou; Miroslav Honců: Příspěvek k zoologickému hodnocení řeky Ploučnice na okrese Česká Lípa; Marta Plánská: Mikrolesy – Microsylvae v Polevsku; Michal Gelnar: Sklářská huť v Okrouhlé; Jaroslava Jarolímková – Miloslav Sovadina: Kroniky spolků na okrese Česká Lípa. Drobnosti. Zprávy. Kronika.

Bezděz 14/2005, 326 stran, 152 Kč

Jaroslav Panáček: Ke vzniku českolipské veduty tzv. tovaryšského listu; Jan Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – II. Kamenický Šenov (2. část); Martin Barus: Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku; Zuzana Raková: Oslavy 600. výročí prvního listinného doložení města České Lípy v roce 1937; Ladislav Smejkal: Květen 1945. Dodatky k situaci na Českolipsku 1.–9. 5. 1945; Petr Kühn: Hornina Holého vrchu u České Lípy; Petr Havránek – Jiří Adamovič: Prokřemenění pískovců na Milštejně v Lužických horách; Luboš Puchart: Příspěvek k poznání střevlíkovitých (Coleoptera, Carabidea) Českolipska; Miroslav Honců: Střevlíkovití (Carabidae) Národní přírodní rezervace Novozámecký rybník; Tomáš Lorenc: Velikost populace lelka lesního (Caprimulgus europaeus) v bývalém VVP Ralsko; Martin Aschenbrenner: Zákupský inventář z roku 1608; Jaroslava Jarolímková – Miloslav Sovadina: Farní kroniky na okrese Česká Lípa. Drobnosti.

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

Jiří Úlovec:

***Příspěvek k historii a stavební podobě
turze v Útěchovicích*** 5

Jaroslav Panáček:

Pivovary a várečné právo v České Lípě 25

Martin Aschenbrenner:

Ferdinand V. Dobrotivý očima místního tisku 45

Petr Kühn:

Osudy Holého vrchu u České Lípy 65

Zuzana Raková:

***Oslavy státních svátků v České Lípě
v období první republiky*** 83

Václav Frömmel:

***Odborná škola pro kreslení a modelování.
Světové výročí 150 let od otevření školy
v Kamenickém Šenově v roce 1856*** 97

Jaroslav Beneš:

***Návrat na staré hranice.
Obnovení finanční stráže v Lužických horách
v květnu a červnu 1945*** 117

Miroslav Honců:

***Přírodovědné hodnocení pískovny v Provodíně,
k. ú. Provodín, okr. Česká Lípa*** 141

DROBNOSTI

Petr Gajdošík:

Heraldické památky maltézských velkopřevorů v Horní Libchavě 161

Jaroslav Panáček:

Bedřich Smetana v České Lípě? 167

Oldřich Roztočil:

Vývržky kalouse ušatého (Asio otus) z městské části České Lípy 173

Petr Havránek:

Skalní mísy v Lužických horách? 177

Petr Kühn:

Zlaté a stříbrné doly u Naděje a Mimoně? 183

ZPRÁVY

Miloslav Sovadina:

Edice nejstarší českolipské městské knihy 197

Miloslav Sovadina:

Zpráva o činnosti Vlastivědného spolku Českolipska – Klubu přátel muzea za léta 2004 a 2005 201

KRONIKA

Olga Drahotová:

Michal Gelnar – 60 let 207

Miloslav Sovadina:

Ladislavu Smejkalovi k šedesátým narozeninám 209

Ladislav Smejkal:

Rudolf Novotný (1924–2005) 211

Ladislav Smejkal:

Václav Flegl (1923–2005) 213

<i>Seznam autorů . . . . .</i>	215
<i>Pokyny pro úpravu příspěvků publikovaných ve sborníku Bezděz . . . . .</i>	216

BEZDĚZ 15

Obálku navrhl:

Vladimír Hofmann

Překlad anglických abstraktů:

Ivan Stýblo, Petr Kühn a Tomáš Kejklíček

Redakční rada:

Martin Benda, Jana Blažková, František Gabriel, Petr Gajdošík, Miroslav Honců, Petr Kühn, Jaroslav Panáček, Ladislav Smejkal, Miloslav Sovadina, Zdeněk Vitáček.

Adresa redakce:

Státní okresní archiv Česká Lípa, Střelnice 3035, PSČ 470 05

Náklad:

500 výtisků

1. vydání

Česká Lípa 2006

Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa,
Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa

Příprava tiskových podkladů D. Houšková, Unicornis Praha
Tisk PBTisk Příbram

ISBN 80-86319-09-1

ISSN 1211 9172